

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE DÜZCE
(1918-1921)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gamze GÜLEZ

TEZ DANIŐMANI

DOÇ. DR. Taner BİLGİN

BİLECİK, 2021

10295765

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE DÜZCE
(1918-1921)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gamze GÜLEZ

TEZ DANIŐMANI

DOÇ. DR. Taner BİLGİN

BİLECİK, 2021

10295765

BEYAN

“Milli Mücadele Döneminde Düzce (1918-1921)” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumun da ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.	
DESTEK ALINMIŞTIR	DESTEK ALINMAMIŞTIR ☒
Destek alındı ise;	
Destekleyen kurum;	
Desteğin Türü	Proje Numarası
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)	
2- TÜBİTAK	
Diğer;.....	
ETİK KURUL onayı var ise;	
ETİK KURUL karar tarih/sayı:	...../..... .....

Gamze Gülez

24.09.2021

İmza

ÖN SÖZ

Düzce coğrafi konumu ve stratejik önemi hasebiyle tarihin tozlu sayfalarında derin izler bırakan olaylara sahne olmuştur. Bu çalışmada Millî Mücadele Döneminde Düzce’de yaşanan gelişmeler ve bölge halkının verdiği zorlu mücadele konu edilmiştir. Umarım bu çalışma yenileri yapılacak olan şehir tarihi ve Millî Mücadele araştırmalarına ufak da olsa bir katkı sağlayacaktır.

Millî Mücadele Yıllarında Düzce isimli çalışmada en az benim kadar emeği olan, benden hiçbir konuda yardımını esirgemeyen, derin tecrübelerinden yararlandığım, çok değerli Tez Danışmanım Doç. Dr. Taner Bilgin’e müteşekkirim.

Bununla birlikte eğitim ve öğretim hayatım boyunca bana maddi, manevi her türlü desteği veren, her zaman yanımda olup beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan Sevgili Annem Şafak Gülez ve Babam Burçin Gülez’e de minnettarım.

Öte yandan her konuda bana destek olan, tezimin düzenleme aşamasında yardımcı olan Canım Arkadaşım Yasemin Taşkın’a da hassaten teşekkür ederim.

Çalışma sürecinde çok yardımları dokunan, belge temini konusunda ellerinden gelen ilgiyi gösteren Cumhurbaşkanlığı Arşivi’ne, BOA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’ne), BCA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi’ne), TİTE Arşivi Personeline ve ATASE Arşivi Personeline de ayrıca şükranlarımı sunuyorum.

Gamze Gülez

2021

ÖZET

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE DÜZCE (1918-1921)

Türk Milleti Kurtuluş mücadelesini verirken yalnız İngilizlerle, Yunanlarla, Fransızlarla, Ruslarla, İtalyanlarla savaşımadı, kendi içindeki muhaliflerle de iç savaşa girmek zorunda kaldı. İstanbul Hükümeti'nin kışkırtmalarıyla Anadolu'nun pek çok yerinde isyanlar ortaya çıktı. Düzce Ayaklanması da bu isyanlar içerisinde en çok kanlı olaylara sahne olan hadise olarak hafızalarda kaldı. İstanbul'a yakınlığı nedeniyle Saltanat ve Hilafetin etkisi altında kalan Düzce'de 13 Nisan ve 8 Ağustos 1920 tarihinde olmak üzere iki defa ayaklanma çıkarıldı. Düzcü asiler tarafından ele geçirilen kaza ve kaza halkı, Mücadele aleyhinde faaliyetlere tanıklık etti. Milli Kuvvetler, asilere rağmen bağımsızlık mücadelesine girerek, ölüm kalım savaşı verdi. Bu çalışmada Düzce ve havalisinde meydana gelen olaylar ayrıntılı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Düzce, Düzce Ayaklanması, Asiler, Karşı İhtilâl, Milli Mücadele.

ABSTRACT

DUZCE DURING THE PERIOD OF NATIONAL STRUGGLE IN THE LIGHT OF (1918-1921)

While the Turkish Nation was struggling for liberation, it did not only fight with the British, Greeks, French, Russians, Italians, but also had to enter the civil war with its traitors. With the provocation of the Istanbul Government, riots emerged in many parts of Anatolia. The Düzce Uprising, too, remained in the memories as the event that witnessed the most bloody events among these revolts. Due to its proximity to Istanbul, under the influence of the Sultanate and Caliphate, Düzce had two revolts on April 13 and August 8, 1920. The accident and the people of the accident seized by the plaintiff rebels witnessed activities against the National movement. Despite the rebels, the National Forces entered the struggle for independence and fought life and death. In this study, the events that took place in Düzce and its surroundings were tried to be explained in detail.

Keywords: Düzce, Düzce Uprising, Rebels, Opposition Revolution, National, Struggle.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALARVE SİMGELER LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE ÖNCESİNDE DÜZCE

1. Coğrafi Konum ve Stratejik Önemi	3
2. Düzce Tarihine Kısa Bir Bakış	3
2.1. Eskiçağda Düzce	3
2.2. Türk Hâkimiyetinde Düzce	6
3. İdari Taksimat	8
3.1. Akçavaşehir Nâhiyesi (Akçakoca).....	11
3.2. Yığılca Nâhiyesi.....	12
4. Nüfus	12
5. I. Dünya Harbi Yıllarında Düzce	15

İKİNCİ BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİ SONRASINDA DÜZCE

1. Mütareke'nin İmzalanmasından Sonra Düzce	18
2. İzmir'in İşgaline Düzce'nin Tepkisi	20
3. Düzce ve Çevresinde Kurulan Müdafaa-İ Hukuk Cemiyetleri	23
3.1. Düzce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	23
3.2. Akçavaşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	27
3.3. Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	29
3.4. Gerede Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	33
3.5. Mudurnu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	34
3.6. Göynük Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	37

4. Düzce’de Asayiş Sorunları.....	38
4.1. 1918 Yılı Olayları	38
4.2. 1919 Yılı Olayları	39
4.3. 1920 Yılı Olayları	45
4.4. 1921 Yılı Olayları	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜZCE AYAKLANMASI

1. Düzce Ayaklanması	49
1.1. Nedenleri	49
1.2. Ayaklanmanın İlk Sinyalleri	56
1.3. Ayaklanmanın Başlaması.....	61
1.4. Ankara Hükümeti’nin Aldığı Tedbirler	78
1.4.1. Nasihat Heyeti’nin Bölgeye Gönderilmesi	78
1.4.2. Yarbay Mahmud Bey Olayı	84
1.4.3. Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri	90
1.5. Ayaklanmanın Bastırılma Harekâtı.....	92
1.5.1. Yarbay Arif Bey	93
1.5.2. Çolak İbrahim.....	96
1.5.3. Bulgar Sadık.....	100
1.5.4. Refet Bele.....	102
1.5.5. Demirci Mehmed Efe	105
1.5.6. Ali Fuat Cebesoy.....	106
1.5.7. Çerkez Ethem	110
1.5.7.1. Çerkez Ethem ve Osman Nuri Özgen Arasındaki Anlaşmazlık.....	114
1.6. Asilerin Divan-ı Harp Kararıyla İdam Edilmesi	116
2. II. Düzce Ayaklanması.....	118
2.1. Ayaklanma Öncesi Genel Durum	118
2.1.1. Sığırkuyruk Olayı.....	118
2.1.2. Nuhveren (Nüfren) Ayaklanması	118
2.2. II. Düzce Ayaklanmasının Başlaması	124
2.3. Alınan Tedbirler	129
2.4. Ayaklanmanın Bastırılma Harekâtı.....	136
3. Kara Fatma’nın İsyanda Milli Kuvvetlere Verdiği Destek	150

SONUÇ	153
KAYNAKÇA	159
EKLER	179

KISALTMALARVE SİMGELER LİSTESİ

Ansk.	: Ansiklopedi
ATASE	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik EtütBaşkanlığı Arşivi
ATAZB	: Atatürk Koleksiyonu
B.	: Belge
Bkz.	: Bakınız
BCA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.	: Dönem
DH.EUM.AYŞ.	: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi
DH. ŞF.	: Dâhiliye Şifre Kalemi
Ed.	: Editör
F.	: Fihrist
G.	: Gömlek
Haz.	: Hazırlayan
H.	: Hicri
İSH. Kol.	: İstiklal Harbi Koleksiyonu
K.	: Kutu
M.	: Miladi
MMZC	: Meclis-i Mebûsan Zabıt Cerideleri
MV.	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
s.	: Sayfa
S.	: Sayı

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMGCZ	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Düzce şehri, tarihsel süreçte önemli hadiseler sahne olan bir coğrafyadır. Yüzölçümü olarak küçük olan Düzce gerek stratejik konumu gerekse Anadolu'nun geçiş güzergâhında yer alması hasebiyle her dönemde devletler için cazip görülmüş ve bu yönüyle önem arz etmiştir. Geçmişte pek çok olay ve olguya tanıklık ederek çeşitli kültürlerin mirasını barındıran Düzce'de özellikle 1918-1921 yılları arasında öne çıkan hadiselerin arşiv belgeleri ile Düzce'nin Milli Mücadele dönemine ışık tutularak Düzce tarihine az da olsa bir katkı sağlanması, çalışmanın esas gayesini teşkil etmektedir.

Düzce'nin Milli Mücadele dönemine ait kaynakların azlığı, bu çalışmanın yapılmasını sağlayan nedenlerin başında gelmektedir. Konuyla alakalı kaynakların başında Düzce ve çevresinin tarihiyle alakalı yaptığı çalışmalarla tanınan Prof. Dr. Enver Konukçu gelmektedir. Bu çalışmada Prof. Dr. Enver Konukçu'nun çeşitli makalelerinden istifade edilmiştir.

Bolu tarihine ait çalışmalarıyla tanınan Erol Evcin, "I. Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi ve İz Bırakanları" adlı Doktora Tezinde Düzce ve Akçaşehir'e de yer vererek bölgeyle alakalı birçok eksikliği gidermiştir. Gayet kapsamlı bir çalışma olması bakımından kıymetli bilgiler sunmaktadır. Dr. Fatih Özçelik, "Cumhuriyet Döneminde Düzce" adlı Doktora Tezinde, Milli Mücadele'de Düzce'deki gelişmelere genel hatlarıyla değinmiştir. Günay Çağlar, "Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920-13 Haziran 1921)" adlı Doktora Tezi de Düzce ayaklanmasını ele alması bakımından dikkate değerdir.

Bu çalışmaların yanında Rükü Özkök'ün "Milli Mücadele Başlarken: Düzce-Bolu İsyanları", Hamdi Ertuna'nın "Türk İstiklâl Harbi", Süreyya Şehidoğlu'nun "Adapazarı-Bolu-Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları", Yunus Baki Koçak'ın "Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu: Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyanları" adlı eserlerden yararlanılmıştır.

Öte yandan çalışmada hatıralara da yer verilmiştir. Ali Fuat Cebesoy'un "Milli Mücadele Hatıraları", İbrahim Çolak'ın "Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığıma Ait Hatıralarım", Zekai Konrapa'nın "İsyan Günlerinde Bolu", Şerif Güralp'in "İstiklâl Savaşı'nın İçyüzü", İhsan İdikut'un "İdeal Komutanlarımızdan 4. Fırka Kumandanı Miralay Şehit Nazım Bey", adlı eserlerinden faydalanıldı.

Bu kaynakların dışında çalışmanın genelini birinci el kaynaklar olan Arşiv Belgeleri oluşturmaktadır. Bu arşivlerden özellikle ATASE (Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi), BOA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), BCA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi), TİTE (Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü) ve Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden yararlanıldı. Konunun daha iyi bir şekilde anlaşılması için belgelerin orijinal kısımları ekler bölümüne koyularak, çalışma görsel olarak desteklendi.

Milli Mücadele döneminde Düzce'de yerel bir gazete çıkmadığı için Bolu'da çıkarılan Milli Mücadele destekçisi olan Derdli gazetesinin yanında Vatan, Vakit, Son Posta, Milliyet, Cumhuriyet, Tan, Akşam ve Ulus gazeteleri ele alınarak bu boşluk giderilmeye çalışıldı.

Düzce'yi ilgilendiren konular hakkında Meclis'te konuşulanlar adına fikir yürütebilmek amacıyla TBMM Zabıt Cerideleri, Meclis-i Mebûsan Ceridesi ve Gizli Celse Zabıtları da kullanıldı.

1334 (1916) Bolu Vilâyet Salnâmesi ve 1921-1925 Bolu Vilayet Salnâmesi de Düzce'nin coğrafi, beşerî, iktisadi ve idari yapısının anlaşılması için ilk başvurulması gereken kaynaklar olmakla birlikte bu kaynaklar çalışmanın birinci bölümünü oluşturmaktadır.

“Milli Mücadele Döneminde Düzce (1918-1921)” adlı bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; Düzce'nin coğrafi yapısı, geçmişten günümüze tarihi serüveni, idari taksimatı ve I. Dünya Harbi'nde yaşanan gelişmeler, ikinci bölümde; Mondros Mütarekesi sonrasında yaşanan gelişmeler, Müdafaa Hukuk Cemiyetleri, 1918, 1919, 1920 ve 1921 yıllarında Düzce'de zuhur eden asayiş sorunları, üçüncü bölümde; I. Ve II. Düzce ayaklanması süreci, Hükümetin aldığı tedbirler, Milli Kuvvetlerin ayaklanmayı bastırma teşebbüsleri, Hıyanet-i Vataniye Kanunu, İstiklal Mahkemeleri'nin Kurulması ve Milli Mücadelenin kadın kahramanlarından olan Kara Fatma'nın ayaklanmada Milli Kuvvetlere verdiği destek, yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE ÖNCESİNDE DÜZCE

1. Coğrafi Konum ve Stratejik Önemi

Batı Karadeniz Bölgesi'nde Bartın'dan sonra en küçük il olan Düzce 40° 37'– 41° 07 kuzey enlemleri ile 30° 49' – 31° 50 doğu boylamları arasında yer almaktadır.¹ Kuzeyinde Zonguldak, doğu ve güneyinde Bolu ve batısında ise Sakarya illeri bulunmaktadır. Bununla birlikte Karadeniz'e açılmasını sağlayan Akçakoca ilçesi sayesinde 30 km uzunluğunda bir kıyıya sahiptir.²

Düzce ili coğrafi bakımdan Ankara ve İstanbul'un ortasında bulunmasına rağmen İstanbul'un etki alanı dâhilindedir. Düzce iline bakıldığı zaman kısmen dağlık, kısmen de ovalık olduğu görülmektedir.³ Yörenin kuzeyinde bulunan ve Karadeniz'e paralel olan iki dağın arasında doğu-batı yönündeki Kaynaşlı'dan Gümüşova'ya kadar uzanan bir ovada kuruludur.⁴

2. Düzce Tarihine Kısa Bir Bakış

2.1. Eskiçağda Düzce

Düzce'nin tarihi geçmişi M.Ö. I. bin yılına rastlamaktadır.⁵ Orijinal ismi Cierus olan bu kent Olympos dağı civarında, Heraclea Pontica (Ereğli)'den gelenler tarafından kuruldu. Deniz kıyısında kurulması bakımından Grek şehir modeline benzeyen Cierus, denizle bağlantısını ise Akçakoca Limanı vasıtasıyla sağlamaktadır.⁶ Kent, Eskiçağ'da Bithynia⁷ şeklinde adlandırılan

¹ Düzce Valiliği (2005). *Düzce İl Gelişme Planı*. Düzce Valiliği Yayınları, s.4.

² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (2001). *Düzce İli Raporu*. Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, s.6.

³ Düzce havzasının ortasında Düzce Ovası, doğusunda Bolu Dağları, kuzeyde Orhan Dağları ve Karadeniz, güneyde Abant Dağları vardır. *Düzce İli Raporu*, s.7.

⁴ M. Keskin (2014). 1831 Tarihli Düzce Nüfus Sayımı: Düzce'nin Beşerî, Sosyo – Kültürel ve Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme. Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce'de Tarih Ve Kültür: I. Uluslararası Düzce Sempozyumu*, s.73.

⁵ F. Özçelik (2013). Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Düzce'nin İdari Yapısına Genel Bir Bakış, (1323- 1960). *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), s.87.

⁶ K. Doğanç, (2007). *Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) (2007), Bithynia Dönemi Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.141.

⁷ Yunanlıların ve Romalıların Bitinya (Bitonya = Vitinyen) dediği Küçük Asya Trakyası, bugünkü Bursa, Bilecik, Kocaeli, Bolu ile Marmara ve Karadeniz sahillerinin büyük bölümünü içine alıyordu. O zaman ki sınırları: Kuzeyde Karadeniz (pont- euxin), doğuda Kastamonu (paphlahonie), güney doğuda: Ankara havalisi (Galatie), güneyde: Kütahya havalisi (Phrgie), güney batıda: Karesi havalisi (Mysie), batıda Marmara (Propontide) ve İstanbul (Thrace) Boğazı idi. Başka şehirleri: Bithynium (Claudiopolis = Bolu), Gratia (Gerede), Hadrianopolis (Viranşehir), Tieum (Filyos), Heraklee (Ereğli), Prusias (Üskübü), Nicomedia (İzmit), Nicee (İznik), Prusa (Bursa), Libyssa (Gebze), Chakedonine (Kadıköy) idi. D. Bayraktar

bölgede bulunmaktaydı.⁸ Thrak kökenli bir halk olan Bithynler'den dolayı bölgeye Bithynia adı verilmiştir.⁹

Bölgede ilk yerleşim Konuralp kasabası etrafında gerçekleşti. İlk yerleşim yerinin Konuralp olmasının nedeni Düzce'nin bataklık olması ve yerleşmeye elverişli olmamasıdır.¹⁰ Tarihte önce "Hypios" adı verilen Konuralp¹¹ doğudan batıya doğru uzanan Melen¹² ve Tabak çayları civarında yer alan bir tepede kuruldu.¹³

Bölgede ilk siyasi birliği Hititler kurdu. Bu birliği ilk bozanlar da Thrak – Frig akını oldu. Bu akından sonra Anadolu'ya Frigler hâkim oldu ve Bithynium (Bolu), Frigya'nın sınırları içinde kaldı.¹⁴ M.Ö. 700 senesinde Karadeniz'in kuzey taraflarına gelen Kimmerler'in, Frigler'in siyasi birliğine zarar vermeleri, Lidyalılar'ın bölgeyi ele geçirmesiyle sonuçlandı. Böylece Lidyalılar, Bithynia bölgesinde Kızılırmak (Halys) Havzası'na kadar ki bölgede söz sahibi olmaya başladı.¹⁵ Ancak Lidya ile Persler arasında yapılan savaşlar neticesinde Lidya Devleti yıkıldı. Bunun sonucunda Bithynia ve Bithynium (Bolu)'da Pers hâkimiyetine girdi. Bu vaziyet, Büyük İskender'in İran İmparatorluğunu yıkmasına kadar sürdü.¹⁶

Pers hâkimiyeti M.Ö. IV. asırda zayıfladı. M.Ö. 336'da Helen Kralı olan Büyük İskender bütün Anadolu'yu etkisi altına aldı.¹⁷ Makedonyalı İskender, İran İmparatorluğunu yıkınca Bithynia Krallığı, İskender İmparatorluğu sınırları içinde kaldı. İskender'in ölümüyle Bithynia Krallığı sırasıyla Lizimahos (Lysimaque)'un ve Selevkos (Seleucus)'un idaresine girdi. Sonra yine bağımsız oldu.¹⁸

(1980). *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.20.

⁸ N. Ayengin (2014). Düzce İli Kazı ve Yüzey Araştırmaları Sonuçları. Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce'de Tarih Ve Kültür: I. Uluslararası Düzce Sempozyumu*, s.384.

⁹ T. Bilgin (2015). *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yay., s. 5.

¹⁰ Fatih Özçelik, (2013). Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Düzce'nin İdari Yapısına Genel Bir Bakış, (1323- 1960), s.87.

¹¹ Konuralp (Prusias ad Hypium) günümüzde halk arasında Kasaba veyahut Üskübü olarak da geçmektedir.

¹² Melen Çayı Düzce için oldukça önemlidir. Bu ırmağın bir kolu beş kilometre batısındaki Bolu Abant Dağı'nın At Yaylası'nın arkasında Asarlık mevkiinden çıkan ve Karadiken Ormanları'nın güney düzlüğü suların kapsayarak Asar Suyu adıyla doğudan batıya doğru Düzce'nin güneyinden geçer ve Mehti Bey Deresi vasıtasıyla Efteni Gölü'ne çıkmaktaydı. Diğer kolu ise Abant'ın Kadifekale Yaylası'ndan çıkarak Aksu Deresi adını alarak güneydoğudan kuzeybatıya doğru akar. Efteni Gölü'ndeki önceki kol ile bir araya gelir. H. Birgören (2008). *Bolu Vilâyeti Salnâmesi M. 1925 R. 1341*. Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, s. 338.

¹³ Z. Özlü (2015). *İlk Çağdan Cumhuriyet'e Düzce (Ahali-yi Sadıka / Sefine- yi Nuh)*, Fırat Basım, s.80.

¹⁴ M. Z. Konrapa (1960). *Bolu Tarihi*. Bolu Vilayet Matbaası, s.29.

¹⁵ F. Özçelik (2013). *Cumhuriyet Döneminde Düzce (1946-1960)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s. 3.

¹⁶ Dursun Bayraktar, *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, s.21-22.

¹⁷ Fatih Özçelik, *Cumhuriyet Döneminde Düzce (1946-1960)*, s.3.

¹⁸ Mehmet Zekai Konrapa, *Bolu Tarihi*, s. 30.

Tarihçi Memnon'a göre Cierus, Bithynia Kralı Zipoetes tarafından zapt edildi ancak M.Ö. 280 senesinde tekrar Heracleia'ya bırakıldı. Yaklaşık bir asır sonra ise Bithynia Kralı I. Prusias, Heraclea Devleti'ne karşı M.Ö. 183- M.Ö. 38'te Cierus'u ele geçirdi. I. Prusias, çok sayıda abide ile süsleyip tahkim ettiği kente kendi ismini verdi. Böylece Konuralp, kralın adına ithafen Prusias olarak anıldı.

M.Ö. 74'te Romalıların eline geçen ve Kral Prusias döneminde imar edilen kent, Roma döneminde M.Ö 72'de Cotta tarafından işgal edildi.¹⁹ Latin kültürü tesirinde kalan kentin, adı değiştirilmeyerek Prusias ad Hypium olarak kalmaya devam etti.²⁰ İmparator İkinci Theodos zamanında Bithynia iki kısma ayrıldı. Sakarya'nın doğusuna Doğu Bithynia, batısına Asıl Bithynia²¹ denildi. Düzce ve havalisi de Bithynium (Bolu) kasabasıyla beraber doğu semtinde bulunuyordu.²² Kilise teşkilatına göre Bolu, metropoliten merkezi olduğundan dolayı Düzce'de Bolu'ya bağlandı.²³

Düzce ovasında Ayasluğ harabelerini anımsatan eserlere rastlanması Düzce tarihinin değerini ortaya koymasıyla beraber²⁴ kentteki antik tiyatro ise Eskiçağdan günümüze ulaşan tek anıtsal yapı olarak öne çıkmaktadır.²⁵ Bu antik tiyatro, çok eski zamanlardan kalmakla birlikte Üskübü'de bulunmaktadır.²⁶ Üskübü'deki eserlerde Eski Bizans Dönemine ait izlere rastlamak mümkündür.²⁷

---

¹⁹ G. Akıncı, P. Köylü, P. Girit (2009), Roma Dönemi Kent Yerleşimleri ve Prusias ad Hypium (Kieros, Üskübü, Konuralp). *Ormançılık Dergisi*, 5(1), s.8.

²⁰ Zeynel Özlü, *Batı Karadeniz'de Antik Bir Osmanlı Kenti: Prusias Ad Hypium, Üskübü (Konuralp)*. s. 16.

²¹ Asıl Bithynia'nın merkezi Bolu idi.

²² B. Hamdi (2008). *Müstakil Bolu Sancağı Salnâmesi M. 1916 (H. 1334)*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırma Merkezi, s.205.

²³ Dursun Bayraktar, *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, s. 26.

²⁴ B. Hamdi (2008). *Müstakil Bolu Sancağı Salnâmesi M. 1916 (H. 1334)*, s. 205.

²⁵ Zeynel Özlü, *Batı Karadeniz'de Antik Bir Osmanlı Kenti: Prusias Ad Hypium, Üskübü (Konuralp)*. s. 17.

²⁶ Ayrıca sonraki süreçte bazı eserlere rastlanıldı. Tesadüfen köylülerin çift sürerken rastladığı bir kaya parçasının, üzerinde yapılan araştırmalar neticesinde eserin kadim tarihe ait olduğu anlaşılan bir heykel olduğu görüldü. Son Posta Gazetesi (12 Eylül 1931). *Düzce'de Asar-ı Atika*. s. 5. Bu heykel bir kadın heykeli olmakla beraber, bir kolunda çocuk taşırken, diğer kolunda boynuz vardır. Kolunda bir hasar bulunan heykel, tamir edilerek İstanbul Müzesi'ne nakledildi. Cumhuriyet Gazetesi (28 Teşrinievvel, 1931), *Müzedeki Yeni Eserler: İzmit ve Bolu Havalisinde Bulunan Heykeller*. s. 2; Bu eserlerden Müzeler İdaresi Hafriyat Memuru Necdet Bey sorumlu idi. Vakit Gazetesi (6 Teşrinisani, 1933). *Civardan Çıkan Eski Eserler*. s.3.

²⁷ İ. Konuk (1967). *Bolu*. Bolu Öğretmenler Derneği Kültür Yay., s. 32.

2.2. Türk Hâkimiyetinde Düzce

Selçuklu öncesinde Düzce, Doğu Roma'nın Paflogonya²⁸ ve Bithynia illerinin ortasında bulunmaktaydı.²⁹ Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminde ise Düzce'yi içinde bulunduran Bithynia bölgesi Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlıydı.³⁰

Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Alparslan, 1063 yılında Anadolu'da fetih hareketi başlattı. Buna karşılık olarak Bizans İmparatoru Romen Diyojen, doğuya doğru hareket etti ve iki ordu Malazgirt Ovasında karşılaştı. 1071 yılında meydana gelen bu savaş sonunda Türk ordusu büyük bir zafer kazandı.³¹ Zafer bir antlaşma ile taçlandırıldı.

Diyojen, halefi Mikhael'in orduları tarafından öldürülünce³² Mikhael antlaşmayı tanımadı.³³ Bu olayın ardından Alparslan, antlaşmanın hükümlerini uygulamak için harekete geçti ve Kutalmışoğlu beyliği ile Türkmen beylerine Anadolu'nun zapt edilmesini emretti.³⁴

Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın Bithynia bölgesine yaptığı akınlar sonucu Bithynia bölgesi doğu-batı olmak üzere iki koldan Selçuklu saldırısına uğradı.³⁵ Böylece Düzce'de XI. Yüzyılda Selçuklu Devleti'nin egemenliğine girdi.³⁶

Kutalmışoğlu Süleyman Şah 1077 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurdu. Neticede Düzce'nin dâhil olduğu Bolu, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınırlarının içinde kaldı.³⁷ Ancak Bithynia bölgesi, 1096 yılında gerçekleşen ilk Haçlı Seferi'nde kaybedildi.³⁸

²⁸ Paphlogonia/Paflogonya: Eskiçağda Anadolu'nun kuzeyinde bulunmaktaydı. Günümüzde ise Kastamonu, Sinop, Bartın, Çankırı, Karabük bu bölgede yer alırken, Çorum, Bolu, Zonguldak ve Samsun illerinin bir bölümü bölgenin içinde kalmaktadır.

²⁹ Mustafa Keskin, 1831 Tarihli Nüfus Sayımı: Düzce'nin Beşerî, Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme. s. 72.

³⁰ H. Birgören (2008). *Müstakil Bolu Sancağı Salnâmesi M. 1916 (H. 1334)*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, s.206.

³¹ Dursun Bayraktar, *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, s. 30.

³² İ. Kafesoğlu (1972). *Selçuklu Tarihi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, s. 59,60.

³³ C. Cahen, (2010). İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı. (Çev). Zeynep Kerman, *Türkiyat Mecmuası*, 17(0), s. 97.

³⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s.60.

³⁵ Ali Ertuğrul, İrfan Dursun, *a.g.m*, s. 392.

³⁶ Fatih Özçelik, *Cumhuriyet Döneminde Düzce (1946-1960)*, s.6.

³⁷ Dursun Bayraktar, *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, s. 32.

³⁸ Önce Bithynium ardından Claudiopolis olarak adlandırılan Bolu'nun isminin kökeni hakkında iki görüş bulunmaktadır. İlki: Şehrin de adı olan Claudiopolis'in içindeki polis kelimesinin telaffuzla zamanla Bolu şeklini aldığıdır. İkinci görüş ise: Bolu'nun üzerinde kurulduğu Filyos Irmağının ismi olan Byleum ve Bilon'un halk tarafından Bolu adına evrildiğidir. E. Kesmen (1982). *Sosyal Ve Ekonomik Yönüyle Bolu*, Bolu Ticaret ve Sanayi Odası, s. 7.

1243 yılında gerçekleşen Köseadağ Savaşında Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğollara yenilmesiyle Anadolu'da birçok beylik kuruldu.³⁹ Bu beyliklerden biri olan Osmanlı Beyliği, bağımsızlığını ilan etmesini takiben Marmara kıyılarını ele geçirmek için harekete geçti. Seferler için başkumandan tayin edilen Orhan Gazi, uç beylerinden Konur Alp'i⁴⁰ Sakarya'nın doğusunu fethetmesi için görevlendirdi.⁴¹

Konur Alp seferleri esnasında Hypios (Melen) Nehri'nin aktığı Prusias Ovası'na ulaştı. Böylece Prusias şehri ve Düzce yöresi 1323 yılında Konur Alp tarafından fethedildi.⁴²

Düzce Ovası'nın Konur Alp tarafından fethi dolayısıyla bölge Konuralp olarak adlandırıldı.⁴³ Konur Alp Bithynia'da bulunan üç Prusias'tan⁴⁴ birini idaresine aldı.⁴⁵ Böylece Konur Alp'in Akyazı, Düzce, Bolu ve Mudurnu'yu fethetmesiyle bu topraklar Osmanlı idaresine girdi.⁴⁶ 1328'de Konur Alp'in vefat etmesinin ardından Orhan Bey'de, Konuralp'i oğlu Şehzade Murad'a bıraktı.⁴⁷

1402 yılında Yıldırım Bayezid'in Timur ile giriştiği mücadelesinin ardından uğradığı hezimet, Osmanlı'nın Fetret Devrine girmesine ve Anadolu'da siyasi birliğin kolay toparlanamayacak bir şekilde bozulmasına sebebiyet verdi. Düzce ve Bolu bu savaş sonrası Timur'un yağmalamadığı yerler içerisinde yer aldı.⁴⁸ Fetret Devrinden sonra ise Düzce ve havalisi Çelebi Mehmed'in idaresine girdi.⁴⁹

³⁹ Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, s.7; Ayrıca bu savaşın ardından otuz bin kişilik Türkmen kabileleri Bolu taraflarına geldi ve bölgenin Türk yurdu olma süreci başladı. S. Soydemir (2016). *Bir Şehrin Aynası Bolu*, Bolu Belediyesi Araştırmaları Merkezi, s. 10.

⁴⁰ Konur Alp, Akça Koca, Turgut Alp, Aykut Alp, Samsa Çavuş, Hasan Alp gibi uç beyleri başlangıçta bağımsız hareket ettiler. Sonrasında ise Osmanlı Beyliği'ne bağlı hareket ettiler. Bu beylerden Akça Koca, ülkede pek çok fetih gerçekleştirdi. XIV. Yüzyılda Bithynia'nın ve batıda Thynia'nın Osmanlılara katılmasını sağladı. Ayan Gölü, Kandıra, Araman fetihlerini tek başına gerçekleştirdi; E. Konukçu (2008). Sakarya Nehri ile Boğaziçi Bithyniası'ndan Kocaeli Sancağına. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 10(2), 120. Ayrıca Osmanlı Beyliği topraklarını Sakarya Nehri boyunca genişleten ve ilk defa denize ulaştıran da Akça Koca Bey oldu. E. Konukçu (2016). *Akça Koca ve Koca İli*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, İSU Genel Müdürlüğü Kültür Yay., s.26. Bugün Düzce'nin ilçesi Akçakoca'nın ismi, Akça Koca Bey'e ithafen verildi. Dursun Bayraktar, *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, s. 34.

⁴² M. Tuncel (2016). "Düzce maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.1. s.357 – 360.

⁴³ H. Birgören (2008). *Müstakil Bolu Sancağı Salnâmesi M. 1916 (H. 1334)*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, s.206.

⁴⁴ Konur Alp ve Akça Koca Bey, en son Bithynia'nın ikinci Prusias'ı olan Olympium / Uludağ eteğinde yer alan Bursa'nın kuşatmasına katıldılar. Ali Ertuğrul, İrfan Dursun Düzce Yöresinde Fetihler Dönemine Nispet Edilen Camiler, s.394.

⁴⁵ Ali Ertuğrul, İrfan Dursun, Düzce Yöresinde Fetihler Dönemine Nispet Edilen Camiler, s.394.

⁴⁶ Aşıkpaşazâde (2018). *Osmanoğullarının Tarihi*, (Çev.) Kemal Yavuz, Yekta Saraç, Gökkuşbu Yay., s. 88.

⁴⁷ Ali Ertuğrul, İrfan Dursun, Düzce Yöresinde Fetihler Dönemine Nispet Edilen Camiler, s.394.

⁴⁸ Bolu Valiliği (2009). *Bolu Kültür ve Turizm Rehberi*. Kemal Matbaacılık. s.8.

⁴⁹ Fatih Özçelik, *Cumhuriyet Döneminde Düzce (1946-1960)*, s. 8.

Osmanlı devrinde Düzce'nin kuruluşu ve gelişimiyle alakalı iki husus dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi; Düzce Pazarı adıyla bir pazarın kurulması, ikincisi ise Düzce bölgesinin İstanbul'dan Anadolu'ya giden yolun kavşak noktasında yer almasıdır. Bu da Düzce'nin muazzam bir istasyon merkezine dönüşmesine yol açtı.⁵⁰ Düzce, XVI. Asırda, Düzce Pazarı adı altında bir Pazar Yeri olarak tanındı. Yörük ismiyle nâm salan göçebeler, civardaki yaylalarda ve dağlarda hayvanlarını beslemek ve bazen de onları satmak maksadıyla kurulan Düzce Pazarı'na gitmekteydi.⁵¹

3. İdari Taksimat

Düzce, 1323'te Konur Alp tarafından fethedilmesinin akabinde Bolu'ya bağlı olarak dört devir geçirdi. Bunlar:⁵²

- 1- İlk Devir (1321-1864)
- 2- Birleşik Nâhiye Devresi (1864-1870)
- 3- Kazalık Devri (1870-1923)
- 4- Cumhuriyet Devri (1923-...)

1393 yılında Anadolu Beylerbeyliği'nin kurulması ile beraber Düzce'nin de dâhil olduğu tüm sancaklar Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı hale geldi.⁵³ Düzce, Osmanlı Devleti'nde Bolu Sancağı idari teşkilatı içerisinde yer almaktaydı.⁵⁴

Bölgenin en mühim yerleşim yeri Konuralp de denen Üskübü idi.⁵⁵ Düzce'de Üskübü ovasının kuzey tarafına ve dağ eteğine kurulmuş tarihi şirin bir kasaba idi.⁵⁶ XVI. yüzyılda Düzce, bir Pazar yeri olarak tanındı ve buraya Düzce Pazarı denildi. Arşivlerde Düzce Bazar olarak geçen Düzce'yi 1530 yılında Konuralp kazası idare ediyordu. Ayrıca Kâtip Çelebi de Cihannüma adıyla tanınan eserinde Düzce'den “Düzce Pazar” şeklinde bahsetmektedir.⁵⁷

---

⁵⁰ H. Egawa, İ. Şahin (2014). Osmanlı Döneminde Düzce'nin Sosyal- Ekonomik Hayatı ve Gelişim Süreci. Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce'de Tarih Ve Kültür: I. Uluslararası Düzce Sempozyumu*, Düzce Belediyesi Kültür Yay., s. 51.

⁵¹ H. Egawa, İ. Şahin, Osmanlı Döneminde Düzce'nin Sosyal-Ekonomik Hayatı ve Gelişim Süreci. s.43.

⁵² Komisyon (1973). *Bolu İl Yıllığı- Cumhuriyetin 50. Yılında*. Kemal Matbaası, s.139.

⁵³ Fatih Özçelik, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Düzce'nin İdari Yapısına Genel Bir Bakış, (1323- 1960). s.89.

⁵⁴ K. Z. Taş (2014). Düzce'de Osmanlı Tahrirleri. Ali Ertuğrul (Ed.) *Düzce'de Tarih Ve Kültür: I. Uluslararası Düzce Sempozyumu*, s.65.

⁵⁵ Hikari Egawa, İlhan Şahin, Osmanlı Döneminde Düzce'nin Sosyal-Ekonomik Hayatı ve Gelişim Süreci s.44.

⁵⁶ Son Posta Gazetesi (30 Temmuz 1933). *Üskübü Düzce'nin Numune Köyüdür*. s. 4.

⁵⁷ N. Özsoy (2014). Tarihte Düzce'den Geçen Seyyahlar ve Kaynak Eserleri. s.247.

Düzce Pazarı,⁵⁸ İstanbul ile haberleşmeyi sağlayan Osmanlı Menzil teşkilâtı içerisinde bulunuyordu. Bir pazar yeri olarak önem kazanması, menzil teşkilâtı dâhilinde bulunması ve Akçaşehir'e yakın mesafede bulunması Düzce'nin gelişmesini sağlamıştır. Düzce Pazarı menziline idari olarak bir veya birden çok sayıda menzilci bulunuyordu.⁵⁹ Ayrıca Akçaşehir şosesi Üskübü'nün içinden geçtiği için yabancı biri bu nâhiyeye geldiğinde buranın bir kaza olduğunu düşünüyordu.⁶⁰

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte Bolu, Kastamonu'ya bağlı mutasarrıflık şeklinde idare edilmeye başlandı. Bunun yanında Düzce'de yine Bolu sancağına bağlı bir kaza olarak kaldı.⁶¹ 1864 yılında hazırlanan Vilâyet Nizâmnamesi ile Osmanlı Devleti, vilâyet⁶², livâ (sancak),⁶³ kaza⁶⁴ ve karye (köy) şeklinde yeni idari birimlere ayrıldı.⁶⁵

1869 Yılına ait Kastamonu Vilâyet Salnâmesinde Düzce; Bolu Sancağındaki Göynük Kazasına mülhâk olan Düzce, Akçaşehir nâhiyesinin müdüriyet merkezi idi. Düzce, 1870 yılına ait Salnâmede ise ayrı bir başlık altında "Düzce Kazası" şeklinde geçmektedir. 1874 Tarihinde Düzce'nin 103 köyü ve 8 mahallesi bulunmaktaydı.⁶⁶

---

⁵⁸ Düzce XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl seyyahlarının geçiş noktasında idi. Bu seyyahlar içinde en meşhurlarından biri olan Evliya Çelebi'de Seyahatname adlı eserinde Düzce Pazarı'nı şu sözleriyle anlatmıştır: "Bu yer Bolu nâhiyesidir. Bir ormanlı ve dağlı düz yerde, bir camii ve iki hanlı kasabadır. Köyleri çoktur. Kasabası batı tarafına Akçaşar tarafında iki saatte Melen Nehri'nden öte Üskübü kasabasına memurdur. Bolu'nun batısında iki konak yerde deniz kıyısında Akçaşar iskelesi vardır."

Evliya Çelebi, Düzce Pazarı'ndan sonra Üskübü'ye 1645 yılında da oradan Bolu'ya geçmiştir. Düzce Pazarı'nın kurulduğu yerin coğrafi özelliğinin Pazar kurulmaya elverişli olması ve göçebe gruplarının bu civarlarda hayatlarını idame ettirmeleri, Pazar yerinin kurulmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca Düzce Pazarı, Karadeniz'e açılan kapısı olan Akçaşehir'e yakın olması açısından da cazipti. Hikari Egawa, İlhan, Şahin, Osmanlı Döneminde Düzce'nin Sosyal-Ekonomik Hayatı ve Gelişim Süreci, s.44, 47;

⁵⁹ Hikari Egawa, İlhan, Şahin, Osmanlı Döneminde Düzce'nin Sosyal-Ekonomik Hayatı ve Gelişim Süreci, s.44.

⁶⁰ Son Posta Gazetesi, (30 Temmuz 1933) *Üskübü Düzce'nin Numune Köyüdür.* s.4.

⁶¹ Dursun Bayraktar, *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, s.42.

⁶² Vilâyetler livâ, kaza, nâhiye ve köylerden oluşmaktaydı. İ. Ortaylı (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi.* s. 432.

⁶³ Livâlar, Mutasarrıf adı verilen idareciler tarafından yönetilirdi. Beraberinde nafia, maarif, tahrirat ve maliyeden sorumlu memurlar vardı., İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s. 432.

⁶⁴ Livâda livâ kaymakamı, kazada kaza müdürü, köylerde ise muhtar bulunması şartı getirildi. Vilâyet İdare Meclisi, Livâ İdare Meclisi, Kaza İdare Meclisi ve köylerde İhtiyar Meclisleri teşkilatlandırıldı. M. Seyitdanlıoğlu (1996). *Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilayeti Nizamnamesi. Yerel Yönetimler* 5(2), 3; 1905 tarihli Kastamonu Vilâyet Salnâmesinde, Kaza İdare Meclisi'nde Kaymakam Mehmed Hayri Bey, Üyelerden Nâib Mahmud Efendi, Mal Miüdürü Ömer Fevzi Efendi, Müftü Ahmed Şevki Efendi, Seçkin üyelerden ise Halid Efendi, Kiremid Ocaklı Hüseyin Bey, Alemdar Hacı Osman Efendi ve Tahrirat Kâtibi bulunmaktaydı. G. Önal (2011). *Osmanlı Devri Kastamonu Vilâyeti Salnâmelerinde Bolu Sancağı, II. Cilt* (15-21). Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, s.823.

⁶⁵ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilayeti Nizamnamesi.* s.3.

⁶⁶ C. Çiftçi (2014). Düzce'de Tütün Üretimi ve Reji İdaresi. Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce'de Tarih Ve Kültür: I. Uluslararası Düzce Sempozyumu*, Düzce Belediyesi Kültür Yay., s.174.

XIX. Yüzyılda Düzce’de iki idari bölge vardı. Bunlar: Düzce ve Üskübü kazalarıydı. Düzce, Eski tarihlerde Konuralp ve Üskübü şeklinde bahsedilen komşu iki yer bazen de tek bir yer olarak geçmekteydi. XIX. Yüzyılda Düzce, Konuralp adıyla da tanınmakta ve aynı idari birimi ifade etmekteydi. Düzce ile Üskübü arasındaki sınırı Melen Nehri belirlemekteydi.⁶⁷

XIX. Yüzyılda Düzce ve Üskübü kazalarında idari teşkilat kaza, divan, karye ve mahalle şeklinde idi. Divanlar birden fazla köyün bir araya gelmesi ile oluşmaktaydı. Düzce Kazasından Yukarı Milan, Kırk, Aşağı, Oymak, Beyciler, Akpınar, Karapınar, Bekras, Bey, Çakır, Eyerciler, Bataklı, Darıyeri ve Efteni adıyla 13 divan vardı ve bunlardan Darıyeri sekiz, Efteni iki köye sahipti.⁶⁸

1879 yılına ait Kastamonu Vilâyet Salnâmesine göre Düzce’nin Akçaşehir nâhiyesi ile beraber 169 adet köyü bulunmaktaydı.⁶⁹

Bolu, 1908’de İkinci Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Müstakil Mutasarrıflık haline geldi ve merkez kazası ile beraber Düzce’nin de dâhil olduğu 9 kaza ona bağlandı.⁷⁰

Düzce, Kastamonu Vilâyeti Bolu Sancağı’na mülhâk bir kaza durumunda iken 1909 yılına ait bir vesikada Düzce’nin Bolu sancağından ayrılmak suretiyle Meclis-i Mebûsân’a çok sayıda telgraf çektiği görülmektedir.⁷¹ Ancak bu idari yapısını Cumhuriyet dönemine kadar muhafaza etmiştir.

4 Kasım 1920 tarihinde Meclis toplantısında Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, Düzce kazasının Bolu sancağından ve Adapazarı kazasının İzmit livâsından ayrılmasını, ardından ayrılan bu iki kazanın birleştirilerek bir Düzce livâsı oluşturulması teklifini Meclis üyelerinin onayına sundu. Bu teklifi şu sözlerle destekledi:⁷²

Düzce şu gösterdiğim kâğıdı ikiye bölünüz, nasıl ki ikiye ayrılmış ise, birinin ismi Düzce kazası ve diğerinin ismi Adapazarı kazası olmuştur. Bunlar, yani bu kazalar, arazinin mücaneseti, istidadı itibariyle birdirler. Ahalisi de mücaneseti itibariyle yekparedirler. Hâlbuki ikiye ayrılmıştır, Nitekim beyler bir Bolu salnâmesinin tabiri veçhile Düzce kazası bir sefîne-i nuha benzediği gibi, Adapazarı kazası da bir sefîne-i nuha benzer. Buraya giderseniz Düzce’de görürsünüz ki, yerli ahaliden Çerkez vardır. (Hep Osmanlı sadalaları...) Adapazarı’nda; Laz, Laz... Gürcü, Gürcü,, Pomak, Pomak... Çitak, Çitak... Boşnak, Boşnak... Şu halde hepsi müşterek bulunuyor. Bu dolayısıyla demek oluyor ki ben orasını

⁶⁷ Hikari Egawa, İlhan Şahin, Osmanlı Döneminde Düzce’nin Sosyal-Ekonomik Hayatı ve Gelişim Süreci, s.47.

⁶⁸ Hikari Egawa, İlhan Şahin, Osmanlı Döneminde Düzce’nin Sosyal-Ekonomik Hayatı ve Gelişim Süreci, s.48.

⁶⁹ Fatih Özçelik, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Düzce’nin İdari Yapısına Genel Bir Bakış, (1323- 1960). s.94.

⁷⁰ Dursun Bayraktar, Cumhuriyet Döneminde Bolu, s.80.

⁷¹ Zeynel Özlü, İlk Çağdan Cumhuriyet’e Düzce (Ahali-yi Sadıka / Sefîne- yi Nuh), s.95.

⁷² TBMMZC, 4 Kasım 1336 (1920), Doksan Dördüncü İçtima, birinci celse, s. 287, 288.

mutasarrıflık yaptığım takdirde, aynı programla oralarını id mücaneset are edeceğim. Fakat katiyen efendiler yine tekrar ederim ki benim bütün maksadım, mıntaka-i iritihabiyemde maatteessüf ara sıra vuku bulan ve pek fena bir surette bazı hallerin meşhut olması dolayısıyla, bu halkın biran evvel bir dimağ, bir dil ve bir el ile idare e meşini ve kendilerinin halen ve atiyen refahı hallerim temin' etmektir.

Tunalı Hilmi Bey'in bu teklifi reddedildi.

Düzce, 1923'te Vilâyet olan Bolu'nun beş kazasından biri oldu.⁷³ Bu yeni idari taksimat içerisinde Düzce kazası, Akçaşehir ve Yığılca nâhiyeleriyle birlikte 242 köyden oluşmaktaydı. Bunlarda 207'si merkez kazaya aitti. Eskiden beri kaza merkezi olan Gümüşabâd'da 15 kadar muhtarlıkla yönetilmekteydi.⁷⁴

3.1. Akçaşehir Nâhiyesi (Akçakoca)

Düzce'nin Karadeniz'e açılmasını sağlayan Akçaşehir nâhiyesi,⁷⁵ Orhan Gazi zamanında Türk egemenliğine girdi, ardından sancak beyleri tarafından idare edildi.⁷⁶ Karadeniz kıyısında bir iskele, Düzce kazasına bağlı olan nâhiyede yirmi dört cami, eskiçağdan kalan üç hamam ve Cenevizlilerden kalan bir kale bulunmaktaydı.⁷⁷

Akçaşehir'in aynı isme sahip diğer yerlerle karışmaması için, nâhiyeye XV. Asırdan itibaren Akçaşehir-i Bolu ismi verilmiştir.⁷⁸

Akçaşehir nâhiyesi, 1918 ve sonrasında Bolu Müstakil Sancağı'nın Düzce kazası dâhilinde yer aldı. Milli Mücadele döneminde diğer sahile kıyısı olan yerler gibi Akçaşehir'de de önemli gelişmeler oldu. İstanbul, Adapazarı, İzmit ve Bolu arasında güvenliğin asayiş sorunları sebebiyle sekteye uğramasından ötürü ticaret deniz yolu ile sağlandı. Mevsimsel olumsuz hava şartlarında dahi nakliyat Akçaşehir üzerinden gerçekleştirildi.⁷⁹

Akçaşehir'in Zonguldak Ereğli'si ile arasında yer alan Alaplı Çayı iki mahal arasında sınırı belirlemekteydi.⁸⁰

⁷³ Fatih Özçelik, *Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Düzce'nin İdari Yapısına Genel Bir Bakış*, (1323- 1960). s.95.

⁷⁴ H. Birgören (2008). *Bolu Livâsı 1921- 1925 Senesi Sâlnâmesi*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi s. 488.

⁷⁵ Nâhiye: kazanın bir alt birimidir. 1871 Nizamnamesi ile nâhiyelerde yerel idare başladı. Ayrıca köyleri üzerinde bir salâhiyeti yoktu. Yeni Nizamname ile nâhiyelerde meclisler, yerel halktan teşkil edilmekteydi. Senede dört defa olmak üzere vilâyetin müsaadesiyle toplanıp, istişareler sonucu çeşitli konular bir karara bağlanmaktaydı. İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s.432.

⁷⁶ E. Konukçu, "Milli Mücadele'de...", s. 1.

⁷⁷ H. Birgören (2008). *Bolu Livâsı 1921- 1925 Senesi Sâlnâmesi*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi s. 522.

⁷⁸ E. Konukçu, *Milli Mücadele'de...*, s. 2.

⁷⁹ E. Konukçu, *Milli Mücadele'de...*, s.1.

⁸⁰ E. Konukçu, *Milli Mücadele'de...*, s.1.

Köyleri: Töngelli, Balatlı, Beyveren, Dadalı, Gebekilise, Edilli, Meze (Uğurlu), Kıran (Esmahanım), Menağzı, Altun Dere, Baş Aftun, Koçar Köyü, Arabacı Köyü, Aftunağzı, Kalkın, Kepenç, Kınık, Koç, Ayazlı, Göktepe, Doğancılar, Altınçay, Akkaya, Çayağzı, Çeçekpınar, Davutağa, Hemşin, Karatavuk, Ketmenli, Kirazlı, Kurugöl, Nazımbey, Tahirli, Yenice, Kurukavak, Beyler, Ketmeni, Vakıf idi.⁸¹

Mahalleleri: Yukarı Mahalle, Aşağı Mahalle, Hacıyusuflar Mahallesi, Kapkirli, Osmaniye.⁸²

3.2. Yığılca Nâhiyesi

Düzce'nin ve Akçaşehir'in doğusunda bulunan Yığılca, yüksek arazilerden ve dağlardan oluşmaktaydı.⁸³ Bolu sancağı merkez kazasına bağlı olan Yığılca nâhiyesi, 1914 yılında merkezden ayrılarak Düzce'ye bağlandı.⁸⁴ 1920 yılında ise Yığılca nâhiyesi merkezinin Alaplı'ya nakliyle köyleri Bolu, Düzce ve Ereğli arasında taksim edildi.⁸⁵ Yığılca nâhiyesi yirmi dört köyden oluşmakla beraber yedi yüz yirmi beş haneye sahipti. Merkezi Çayırılı nammevkide ve haneleri dağınıktı. Merkez kazaya sekiz, merkez vilayete on iki saat uzaklıktaydı. Hükümet konağı, bir mektep ve bir camisi bulunmaktaydı.⁸⁶

4. Nüfus

XVI. Yüzyıl Tahrir defterlerinde, Anadolu'nun bazı bölgelerinde yoğun bir şekilde Yörük gruplarının yaşadığı tahmin edilmektedir. Yörüklerin Anadolu'nun Batı Karadeniz bölgesine doğru en yoğun olarak yaşadıkları yerin başında Bolu gelmekteydi. Bazıları ise Düzce bölgesini içine alan Konuralp ile Devrek ve Mengen arasındaki Hızırbey ilinde yaşamaktaydı.⁸⁷

⁸¹ M.Ş. Dönmez (1998). *İstiklal Harbinde Akçaşehir*, Akçakoca Belediyesi, s.20-37.

⁸² M.Ş. Dönmez (1998). *İstiklal Harbinde Akçaşehir*, Akçakoca Belediyesi, s.36-44.

⁸³ H. Birgören (2008). *Müstakil Bolu Sancağı Salnâmesi M. 1916 (H. 1334)*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, s.216.

⁸⁴ BOA, DH. İ. UM. EK. 88/ 76.

⁸⁵ BOA, DH. İ. UM. 10/ 2; BOA, DH. ŞFR. 653/32/1 (Ek-33)

⁸⁶ H. Birgören (2008). *Bolu Livâsı 1921-1925 Senesi Sâlnâmesi*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, s.522.

⁸⁷ İ. Şahin (2002). "Anadolu'da Oğuzlar", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, s.246-259.

Düzce'nin günümüzdeki etimolojik kimliğini Abdülmecit, Abdülaziz ve II. Abdülhamid zamanında, Doğu Karadeniz'den, Kafkasya'dan, Rumeli'den ve Doğu Anadolu'dan gelen göçmenler oluşturmaktadır.⁸⁸

1856 yılında Kırım'ın kaybedilmesiyle beraber⁸⁹ Kırım'dan çıkarılan ‘‘Adigelerin Besni, Hatukay, Yeniköy ve Abhazların Altıkeseş kabileleri 1857 yılında Düzce'ye yerleştirildiler.⁹⁰ 1861 yılında Besni ahalisinden bir grup daha Düzce, Üskübü, Gümüşabâd'a gelerek bu bölgede yaşamlarını sürdürmeye başladılar. Ayrıca Ruslar, zorunlu göç politikası doğrultusunda Abhazları, Adigeleri ve Ubıhları Osmanlı Devleti'ne gitmeleri konusunda yönlendirdiler.⁹¹ Bu göçmen kabileler haricinde 1868 yılından itibaren Kafkaslardan gelen göçmenler de aynı şekilde Düzce'ye iskân edildiler.⁹²

II. Abdülhamid döneminde yine Düzce ve çevresi göçmenlerin iskân edildiği önemli merkezlerden biriydi. Bu dönemde Romanya ve Kırım'dan Düzce'ye birçok göçmen geldi.⁹³

1871 tarihli Kastamonu Vilâyet Salnâmesinde, Bolu sancağına mülhak olan Düzce kazasında 2890 Müslüman hanede 6673 Müslüman nüfus yaşamaktaydı. Bu tarihte Düzce'de Ermeni ve Rum nüfus bulunmamaktaydı.⁹⁴

1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi sırasında bölgeye Kırım, Kafkas ve Rumeli'den göçmenler gelerek, Düzce Ovası'na ve Akçaşehir nâhiyesinin çevresine yerleştirildiler.⁹⁵ Bu göçmenlerle beraber Düzce nüfusunda önemli oranda değişiklikler oldu.

1889 yılı Kastamonu Vilâyet Salnâmesine bakıldığında Düzce kazasının Müslüman nüfusu 15759 erkek ve 14267 kadından ibarettir. Gayrimüslim nüfusu ise 80 Rum, 65 Ermeni, 2 Bulgar olmakla beraber toplam nüfus 30173 kişiden müteşekkildir. Düzce kazası nüfus idare memurları: Mustafa Asım Efendi ve Kâtip Mahmud Celâleddin Efendi'dir.⁹⁶

⁸⁸ S. Özdemiroğlu (2014). Düzce'de Bir Kesit: Samandere ve Çakırsayvan Köyleri Halk Kültürü. Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce'de Tarih Ve Kültür: I. Uluslararası Düzce Sempozyumu*, s. 350

⁸⁹ Mustafa Keskin, 1831 Tarihli Nüfus Sayımı: Düzce'nin Beşerî, Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme. s. 74.

⁹⁰ İ. Yaşayanlar, Kafkas Göçmenlerinin Yolculuğu ve Düzce'de İskânı (1857-1914). Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce'de Tarih Ve Kültür, I. Uluslararası Düzce Sempozyumu*, Düzce Belediyesi Kültür Yay., s. 103.

⁹¹ İ. Yaşayanlar, Kafkas Göçmenlerinin Yolculuğu ve Düzce'de İskânı (1857-1914). s.104.

⁹² Mustafa Keskin, 1831 Tarihli Nüfus Sayımı: Düzce'nin Beşerî, Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme. s.74.

⁹³ Fatih Özçelik, *Cumhuriyet Döneminde Düzce (1946-1960)*, s. 9.

⁹⁴ İ. Tuzcu (t.y.) *Düzce Hakkında Her şey*, Düzce Belediyesi Yay., s.38.

⁹⁵ İ. Tuzcu (t.y.) *Düzce Hakkında Her şey*, s.50.

⁹⁶ Güray Önal, *Osmanlı Devri Kastamonu Vilâyeti Salnâmelerinde Bolu Sancağı, II. Cilt (15-21)*. s.444.

1894 yılı Kastamonu Vilayet Salnâmesinde kazada Müslüman nüfus: 17120 erkek, 16820 kadın, gayrimüslim nüfus: Rumlarda 20 erkek, 19 kadın ve Ermenilerde de 41 erkek ve 39 kadından oluşmakla beraber toplam nüfus 34059'dur. Nüfus Kalemi Memurları ise İbrahim Hilmi Efendi ve Kâtip Ahmed Efendi'dir.⁹⁷

1900 yılı Kastamonu Vilayet Salnâmesinde 8568 hane olmak üzere Müslüman nüfustan 19956'sı erkek, 18497'si kadındır. Gayrimüslimler ise Rumlardan 94 erkek, 67 kadın, 36 haneden ibarettir. Ermeniler 80 erkek, 20 kadın ve 33 haneden meydana gelmektedir.⁹⁸

1334 (1916) yılı Bolu Salnâmesine göre; Bolu'ya bağlı bulunan en büyük kaza merkezi olan Düzce, genel 136179, merkezi 22300 nüfusludur. Yüzölçümü 1489 km² olan kazanın etnik kimliği şu şekildedir: Tüm nüfusunun 58795'i Müslüman, 24723'ü Türk, 9813'ü Çerkez, 4891'i Rumeli göçmeni, 6914'ü Abaza, 1242'si Tatar, 747'si Kürt, 6405'i Ordulu, 3225'i Laz ve Gürcü, 90'ı Boşnak, 822'si Rum, 1405'i Hıristiyan, 583'ü Ermeni ve 705'i Kıpti Müslim'di. Düzce nüfusu insan çeşitliliği itibarıyla adeta Nuh'un Gemisi'ne benzemektedir.⁹⁹

Düzce kazasındaki gayrimüslim unsur, ekseriyetle öz kimliklerini koruyarak dillerine ve dinlerine bağlı kaldı. Bu unsurlardan Abazalar ve Çerkezler, göçleri esnasında Türklerin arasına yerleştirilmeyerek ayrı köylere iskân edildiler. Bu durum Türklere karşı mesafeli davranmalarına sebebiyet verdi. Ayrıca Türkçe konuşmayarak ve Türkçe yazmayarak sosyal yaşamlarındaki alışkanlıklarını muhafaza ettiler. Laz ve Gürcülerin ise bilâkis kültürlerindeki değişim dikkat çekmektedir. Bu milletler, Türkleri özümseyerek zamanla Türkleştiriler.¹⁰⁰

1337 (1921) yılı nüfus vukuatına bakıldığında 211'i kadın, 257'si erkek olmak üzere 468 kişinin doğum bilgisine ulaşılmaktadır. Aynı sene içerisindeki ölüm oranlarına bakıldığında ise 458 erkeğin ve 211 kadının vefat ettiği bilgisine ulaşılmaktadır.¹⁰¹

1921-1925 senesi Salnâmesinde Düzce kazasının genel nüfusunun 25367'si erkek, 27263'ü kadındır. Bunun yanı sıra 52630 kişiden meydana gelen nüfusu, Türk, Abaza, Çerkez, Tatar, Laz, Kürt, Boşnak ve Gürcü gibi çeşitli milletlerden oluşmaktadır. Ayrıca kazada binden fazla hane vardır.¹⁰²

⁹⁷ Osmanlı Devri Kastamonu Vilâyeti Salnâmelerinde Bolu Sancağı, II. Cilt (15-21). s. 505.

⁹⁸ Osmanlı Devri Kastamonu Vilâyeti Salnâmelerinde Bolu Sancağı, II. Cilt (15-21). s. 795.

⁹⁹ H. Birgören (2008). *Bolu Livâsı H. 1334, M. 1916 Salnâmesi*. Bolu Belediyesi Bolu Araştırma Merkezi, s. 206; S. Şehidoğlu (1970). *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, Bilgi Basımevi, s.12.

¹⁰⁰ H. Birgören (2008). *Bolu Livâsı H. 1334 M. 1916 Salnâmesi*, Bolu Belediyesi Araştırma Merkezi, s.207.

¹⁰¹ N Kılıç vd. (2008). *Bolu Livâsı 1921-1925 Senesi Salnâmesi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yay., s.518.

¹⁰² N Kılıç vd. (2008). *Bolu Livâsı 1921-1925 Senesi Salnâmesi*, s.517.

5. I. Dünya Harbi Yıllarında Düzce

Hem dünya tarihi hem de Türk tarihi için büyük önem arz eden savaş 4 yıl boyunca sancılı bir şekilde devam etti. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına neden olan savaşta milyonlarca sivil ve asker de hayatını kaybetti. Bunun yanında insanlar maddi ve manevi pek çok yıkıma uğradılar.

Anadolu'da da derin yaralar açan savaş, Düzce'nin de dâhil olduğu Bolu Livâsını da etkiledi. 21 Temmuz 1914 günü seferberlik ilan edildi. Bu dönemde yeni askerlik kanunu yürürlüğe girdi. Bu kanuna göre öğretmenlerin ve yüksek mektep mezunlarının da askere alınmaları zorunlu hale getirildi. 1915 yılında yeni bir talimat ile doğum tarihi 1869 – 1895 olan bütün erkekler askere alındı. Savaş sürecinde her evden bir veya iki asker şehitlik mertebesine ulaştı. Bununla beraber savaşın neden olduğu olağanüstü şartlar hasebiyle bölgede asayiş bozuldu.¹⁰³

Askere alma işlemleri, önceleri Osmanlı'da kadıların ve ayanların uhdesindeyken askere almanın kurumsallaşması ile Ahz-ı Asker Şubesi kuruldu. Düzce Ahz-ı Asker Şubesi, İzmit Ahz-ı Asker Şubesi'ne bağlıydı. Bu sebeple Düzce'de vuku bulan hadiseler Bolu Mutasarrıflığı ile birlikte İzmit Mutasarrıflığı'na da haber verilmekteydi.¹⁰⁴

Çanakkale Savaşı sırasında Düzce'de vatanını işgal ordularından korumak için mücadele verdi. Tüm imkânlarını kullanarak cepheye yardımda bulundu. Muhtelif cephelere birçok asker gönderdi. Netice itibarıyla Düzceli 326 asker Çanakkale Savaşları'nda şehit düştü.¹⁰⁵

I.Dünya Harbi boyunca Ruslar Düzce ve çevresine birtakım saldırılarda bulundu. 6 Eylül 1914 tarihinde Bolu Mutasarrıfı Ali Osman Bey, Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgrafnamede; Sakarya ile Akçaşehir arasında yedi savaş gemisi görüldüğü¹⁰⁶ ve bu savaş gemilerinin yönlerini Akçaşehir sahillerine yönelttiği bildirildi.¹⁰⁷

6 Ekim 1914 tarihinde Bolu Mutasarrıfı Ali Seydi Bey, Birinci Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği şifrede 5 Ekim günü saat sekizden itibaren yarım saat kadar üçer

¹⁰³ E. Evcin (2011). *I.Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşun Bolu ve Çevresi ve İz Birakanları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, TİTE, Ankara, s.90.

¹⁰⁴ Zeynel Özlü, *İlk Çağdan Cumhuriyet'e Düzce (Ahali-yi Sadıka / Sefine- yi Nuh)*, s. 491.

¹⁰⁵ Zeynel Özlü, *İlk Çağdan Cumhuriyet'e Düzce (Ahali-yi Sadıka / Sefine- yi Nuh)*, s. 503.

¹⁰⁶ BOA, DH. ŞFR. 439/120/1. (EK-5)

¹⁰⁷ BOA, DH. EUM., 1/33/1.

dörder dakika aralıklarla Akçaşehir'in şimal garbı (kuzeybatı) istikametinden top sesleri geldiğini bildirdi.¹⁰⁸

30 Haziran 1915 tarihinde Osmanlı Ordu-yı Hümayunu Başvekâleti'nden İzmit ve Bolu Mutasarrıflıklarına çekilen telgrafnamede; Karadeniz Ereğlisi'nden Akçaşehir'e kadar, Akçaşehir 'den (Düzce ve Hendek üzerinden) Adapazarı'na kadar karadan kömür nakliyatı için bir menzil hattının oluşturulacağı duyuruldu.¹⁰⁹

13 Ağustos 1915 tarihinde Rus donanması, Akçaşehir ve Zonguldak'ı bombaladı, askeri malzemeler ateş aldı fakat sonrasında söndürüldü.¹¹⁰

18 Aralık 1915'de Bolu Mutasarrıfı Ali Seydi Bey'in Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta; üç düşman savaş gemisinin Akçaşehir ve Ereğli önlerinden Zonguldak tarafına gittiği ve Zonguldak Kalesi'nden atılan mermilerden birinin isabet ettiği haber verildi.¹¹¹ Telgrafnâmenin bir sûretide Başkumandanlık Vekâleti Celile'sine takdim kılındı.¹¹²

15 Ocak 1916'da Bolu Mutasarrıfı Ali Seydi Bey, Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemî'ne gönderdiği telgrafnamede iki düşman muhbirinin Akçaşehir ve Şelebli önlerinde yelkenli kayığı sekiz mermi atarak batırdığına dair gelen telgrafın takdim kılındığını bildirdi.¹¹³

28 Ocak 1916'da Akçaşehir taraflarına gelen Rus donanması şehrin garbını (batısını) bombardıman etti. Bu esnada on yedi mermi zayıat edildi.¹¹⁴

5 Mart 1916'da Bolu Mutasarrıfı Ali Seydi Bey,¹¹⁵ iki düşman torpidosunun Zonguldak civarında kayıklara bir miktar mermi attıktan sonra Akçaşehir tarafına gittiğini bildirdi.¹¹⁶

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Düzce ve Akçaşehir'de parti çekişmeleri başladı. İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimleri Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa'nın ülkeyi terk etmesinin ardından Hürriyet ve İtilaf Partisi destekçilerinin faaliyete geçmesiyle birlikte

---

¹⁰⁸ BOA, DH. EUM., 2/18/1.

¹⁰⁹ BOA, DH. ŞFR., 54/241/1.

¹¹⁰ BOA, DH.EUM., 16/1.

¹¹¹ BOA, DH.EUM., 19/63/2.

¹¹² BOA, DH. EUM., 19/63/1.

¹¹³ BOA, DH. EUM., 20/42 /2.

¹¹⁴ BOA, DH. ŞFR., 507/ 31/1.

¹¹⁵ Bolu Mutasarrıfı Ahmet Müfit Bey'in yerine göreve getirilen" Tarihçi Ali Seydi Bey, 27 Ekim 1931 (9 Kasım 1915) tarihinde işe başladı. 26 Aralık 1333(8 Ocak 1918) tarihine kadar Bolu'da kalarak iki sene, bir ay mutasarrıflık yaptı. M. Z. Konrapa (1960). *Bolu Tarihi*, Bolu Vilayet Matbaası, s. 626, 627.

¹¹⁶ BOA, DH. EUM., 21/23/1.

Düzce’de kutuplaşma ortamı yaratıldı. Bu ortamın olumsuz sonuçları II. Ayaklanma sırasında kendini gösterdi.¹¹⁷

---

¹¹⁷ E. Konukçu, *Milli Mücadele’de...*, s. 5.

İKİNCİ BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİ SONRASINDA DÜZCE

1. Mütareke'nin İmzalanmasından Sonra Düzce

30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi ile altı yüz yıllık tarihi geçmişi olan, üç kıtaya hükmeden İmparatorluk yıkıldı. Çok ağır şartlar içeren söz konusu antlaşmanın hemen akabinde İtilâf Devletleri, Anadolu'nun dört bir yanını işgale başladı.

Agamemnon zırhlısında Hüseyin Rauf Bey ile İngiliz Amirali Caltrope arasında imza edilen Mütareke şartlarına uyan İtilâf Devletleri Çanakkale'yi geçti¹¹⁸ ve 13 Kasım 1918'de elli beş gemiden oluşan donanmayla mütarekenin birinci maddesi gereğince İstanbul'a gelerek işgali başlattı. Sonrasında ise 7. maddeye dayanarak yurdun çeşitli bölgelerini işgal etmeye başladı.¹¹⁹

Düzce bu işgale maruz kalmamış şanslı yerlerden biridir. Bölge, işgale uğramamış olsa da çevresinde yer alan Zonguldak ve Ereğli Ruslar tarafından ablukaya alındı. Geyve ve Adapazarı ise İngilizlerin tecavüzlerine maruz kaldı.

Mütareke'den sonra İttihat ve Terakki Fırkası kendisini feshetti. Mudurnu'da kurulan Teceddüt Fırkası onun devamı niteliğindedir. Nitekim bu fırka da uzun ömürlü olamadı. İttihat ve Terakki Fırkası'nın propagandasını yaptığı gerekçesiyle iki ay sonra kapatıldı. Bu dönemde İtilafçılar tarafından Bolu'da Kürsi-i Millet Gazetesi çıkarılıyordu. Gazete vasıtasıyla İttihatçılar türlü yalanlarla karalanmaya çalışılıyordu. 1919 yılının şubat ayında İstanbul'dan Düzce'ye, oradan da Bolu'ya gelerek İtilaf Fırkası ileri gelenleri ile görüşmek için yapılan toplantıya beş İngiliz subayı katıldı.¹²⁰ İngiliz subaylarının yanında bulunan Ermeni papaz, bölgedeki Ermenilerle görüştü. O zamana değin hiçbir sorun çıkarmayan Ermeniler, bir süre sonra isyan etti.¹²¹ Bu görüşmelerden sonra Hattatîde Tahir Bey, Ermeni Tehcirinden sorumlu tutularak görevinden alındı ve tutuklandı.¹²²

¹¹⁸ Dursun Bayraktar, *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, s.45; S. Selek (1987). *Anadolu İhtilâli*, C.I. İstanbul, Kastaş Yay, s. 44

¹¹⁹ Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, s. 27.

¹²⁰ S. Sarıbay (2015). *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, Haz. Mehmet Tunçkol, s.18.

¹²¹ H. Sarı (1990). *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.22.

¹²² Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s.18.

1918 sonrasında Düzce’de köyler tamamen boşalmıştı. Erkeklerden yalnızca yaşlılar ve çocuklar vardı. Gençler savaş nedeniyle cepheleydi.¹²³ Dolayısıyla Düzce ve çevresinde asayiş ile düzen bozuldu. Hatta Düzce’de asayişsizlik geçim kaynağı haline geldi.¹²⁴

1 Aralık -1919- 31 Ocak 1920 tarihleri arasında Düzce’de 172 suçlu yakalandı. Bu rakamlar asayiş sorununa dikkat çekmektedir. Aynı dönemde Bolu’da şâki (eşkîya) sayısı ise 156 idi.¹²⁵

Mütareke sonrasında imar faaliyetleri de yapıldı. Akçaşehir’in ileri gelen beylerinden Mehmed Arif Bey,¹²⁶ Düzce ve Akçaşehir yollarının açılması için maddi destek verdi. Ayrıca nâhiyede önemli bir sorun olan selleri önlemek için tedbirler aldı.¹²⁷

Mütareke’den sonra İtilaf Devletleri sıkı bir denetim uyguladı. Bu dönemde Adapazarı civarında tehirden dönen Ermenilerin mallarının iadesi sırasında birtakım şikâyetler oldu. Bu ve benzeri olayların etkisiyle ve İtilaf Devletlerin desteğiyle Dâhiliye Nezareti Düzce, Ereğli, Bolu, Adapazarı ve çevresinde tehirden dönen Ermenilerin yerleştirilmesi için Mister Parning’i ve Baş Müfettişi Mithat Bey’i bölgeye gönderdi.¹²⁸

Mütarekeden sonraki süreçte Düzce’nin dâhil olduğu Batı Karadeniz düşman işgaline son derece hazırlıksızdı. Bu ortamdan istifade eden Fransız kuvvetleri, Düzce İsyanının en hararetli olduğu dönemde harekete geçti. Fakat bölgede Kuvâ-yı Milliye birlikleri Fransızların karşısında durdu.¹²⁹

4 Ekim 1919 tarihinde silahlı Laz eşkıyalar, Alman tüfekleriyle beraber Düzce kazasının sahilindeki Akçaşehir nâhiyesine çıkarak Bolşevik olduklarını ve Mustafa Kemal adına geldiklerini söyleyerek kaçırdıkları Rumlar karşılığında fidye istediler, Bunların yakalanması için Ereğli ve Zonguldak Kaymakamlıklarıyla görüşmeler gerçekleştirildi.¹³⁰

---

¹²³ Hüseyin Sarı, *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*, s.50.

¹²⁴ Hüseyin Sarı, *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*, s.56

¹²⁵ Hüseyin Sarı, *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*, s.58.

¹²⁶ Mehmed Arif Bey, Düzce isyanının elebaşı olan Sefer Bey’in akrabası olmasına rağmen I. Ve II. Düzce ayaklanmalarına Milli Hükümet’e destek vermekten çekinmemiştir. E. Konukçu, *Milli Mücadele’de...*, s. 13; Mehmed Arif Bey’in Köşkü günümüze kadar muhafaza edilmiş olup şuan Akçakoca’dadır.

¹²⁷ E. Konukçu, *Milli Mücadelede...*, s. 13.

¹²⁸ Erol Evcin, I. Dünya Savaşı’ndan Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi ve *İz Birakanları*, s.156.

¹²⁹ Y. Ünal (2019). Mondros Mütarekesi Hükümlerince Zonguldak ve Bartın’daki Taş kömürü Havzalarını İşgal Çabaları ve Sonuçları. Mesut Çapa (Ed.). *100.Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz’de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu*, C. II, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yay., s.545.

¹³⁰ TİTE Arşv., K. 311, B. 62.

2. İzmir'in İşgaline Düzce'nin Tepkisi

I.Dünya Harbinin ardından savaşın galip devletlerinin yer aldığı otuz iki devletin katılımıyla 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı toplandı. Konferansı daha ziyade İngiltere, Fransa, Amerika, Japonya ve İtalya yönetti. Konferansın devam ettiği sırada Fransa, İngiltere, Japonya, Amerika, İtalya devlet başkanları Onlar Konseyini topladı. İlerleyen süreçte Konsey, Japonya'nın ve dışişleri bakanlarının ayrılmasıyla Dörtler Konseyi adını aldı.¹³¹

Küçük devletlerin topraklarının paylaşılması maksadıyla toplanan konferansta kaybeden devletlere söz hakkı dahi verilmedi. Osmanlı, Almanya, Bulgaristan, Avusturya – Macaristan konferansa davet edilmedi. Zira bu devletler aleyhinde kararlar alınıp sadece imzaya çağırıldılar.¹³²

I.Dünya Harbi'nde kendi yanlarında yer alması şartıyla Yunanistan'a Batı Anadolu'da toprak vereceklerini söyleyen İtilaf Devletleri, paylaşım konusunda sıkıntı yaşadı. Nitekim Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesine en çok tepki gösteren İtalya oldu. Bu tepkilerinin nedeni şüphesiz İzmir'in daha önce gizli antlaşmalarla kendisine bırakılan bölge içinde yer almasıydı.¹³³ İzmir'i Yunanistan'a kaptırmak istemeyen İtalya, hemen harekete geçti. İtalya'nın İstanbul Temsilcisi Kont Sforza, Ahmet Dino adlı bir memuru yanında bir heyetle beraber İzmir'e göndererek İzmir'in İtalyanlara bırakılmasını sağlamaya çalıştı. Ayrıca İtilaf devletlerine bir telgraf çekilerek İtalya'nın bölgeyi işgaline destek vermelerini talep etti. Fakat 24 Nisan günü İtalya Başbakanı'nın bu konferanstan ayrılması, bu çabaların hiçbir işe yaramadığını kesin bir şekilde ortaya koydu.¹³⁴

İtalya'dan sonra bir tepki de Amerika'dan geldi. Bu tepkisinin nedenleri Venizelos'un belirttiği nüfus oranlarının güvenilir olmaması ve İzmir'in limanının ihraç faaliyetlerini yürütmesi bakımından önem arz etmesiydi.¹³⁵ İzmir'de 605.584 olan mevcut nüfusun 414.955'i Türk ve 180.259'u Rum olmasına¹³⁶ rağmen Yunanlılar dünya kamuoyunda Türkleri azınlık olarak göstermek için bu yolda ellerinden gelen mücadeleyi verdi.

¹³¹ H. Demirhan (2019). Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması. *Asia Minor Studies*, 7(2), 201- 202.

¹³² Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, s. 43.

¹³³ K. Esengin (1998). *Milli Mücadele Ayaklanmalar*, Kamer Yay., s. 12.

¹³⁴ H. Selvi (2007). *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*. Değişim Yay., s.9.

¹³⁵ S. Çomak (2019). *İzmir'in İşgalinden Mudanya Mütarekesi'ne Kadar Batı Cephesindeki Siyasi Ve Askeri Olaylar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, s. 34.

¹³⁶ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*, s.9.

İtalya'nın konferanstan çekilmesi ile Üçler Konseyi kuruldu. Bu Konseyde İngiltere'yi Lloyd George, Amerika'yı Wilson Fransa'yı da Clemenseau temsil ediyordu.¹³⁷ Konseyin 5 Mayıs günü yapılan toplantısında Lloyd George şu konuşmayı yaptı:¹³⁸

İtalyanların Doğuda bütün davranışları şüphelidir. Batı Trablus'ta yapılan İtalya Seferi de gizlilikle gerçekleştirilmiştir. Şimdi de Anadolu'ya gizlilik içinde bir çıkartma yapmalarından şüphelenmekteyim. İtalya tarafından Anadolu'nun zapt edildiğini görürsek şaşırılmayacağım. Böylesi bir gelişme neticesinde de İtalyanları oradan çıkartmak ziyadesiyle güç olacaktır. Rumların öldürülmekte oldukları dolayısıyla İzmir'in işgali için Yunanistan'a izin verilmelidir. Türkiye'de işgal kuvvetleri işi İtalyanlar Paris'ten dönmeden çözümlenmelidir. İtalya'nın bu gelişmelerden haberdar olması daha hızlı davranmalarına sebebiyet verebilir. Türkiye'deki Rumların güvenliklerinin sağlanması için Venizelos'a 2-3 tümen asker çıkartma izni verilmelidir.

İzmir'in Yunanistan'a verilmesi kararını kesinleştiren bu konuşmada İtalya'nın İzmir'i işgal edeceklerinden endişe duyulması ve Türklerin Rumlara zalimce davrandıkları şeklinde gerçek dışı iddialar ortaya atılarak işgale meşruluk kazandırıldı.¹³⁹ Nihayetinde Üçler Konseyi 10 Mayıs'ta Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi kararını onayladı.¹⁴⁰ Böylece Venizelos'a İzmir'i işgal etmeleri bildirildi. İngilizler, işgal sırasında bir direnişle karşılaşmamak adına İstanbul Hükümeti'ne baskı yaparak¹⁴¹ İstanbul Hükümeti'nin sorgusuz sualsiz İngiltere'nin istekleri doğrultusunda hareket etmesini ve Yunanistan'ın emellerine¹⁴² sorunsuz bir şekilde yaklaşmasını sağladı.

İşgalden birkaç gün evvel bölgeye içlerinde Şehzade Abdürrahim'in de bulunduğu on dokuz kişilik bir nasihat heyeti gönderildi. Şehzade İzmir halkına padişahın selamını ilettikten sonra İzmirliilerin kendiişleriyle uğraşıp hayatlarına aynı şekilde devam etmelerini ve Hristiyanlarla iyi ilişkiler kurmalarını istedi.¹⁴³

Memleketin her yerinde olduğu gibi İzmir'in işgaline Düzce'de de tepkiler çığ gibi büyüdü. Düzce Redd-i İlhak Heyet-i Milliye Şubesi Reisi Nuri Selim 19 Mayıs 1919 tarihinde SadaretMakamı'na şu telgrafi çekti:¹⁴⁴

¹³⁷ Esengin, *Milli Mücadele Ayaklanmalar*, s. 10.

¹³⁸ Serkan Çomak, *İzmir'in İşgalinden Mudanya Mütarekesi'ne Kadar Batı Cephesindeki Siyasi Ve Askeri Olaylar*. s.35

¹³⁹ Zekiye Tütüncü, *Türkoğlu Gazetesi'ne Göre İstiklal Savaşı'nın Değerlendirilmesi*, s. 124.

¹⁴⁰ N. Uyanık (2015). İzmir'in İşgaline Karşı Konya Yöresinden Gelen Tepkiler, *Uuslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), s. 839.

¹⁴¹ Kenan Esengin, *Milli Mücadele Ayaklanmalar*, s.11.

¹⁴² Yunanistan'ın asıl emeli Büyük Yunanistan'ı kurmaktır. İzmir'i ele geçirmekse bu amacın sadece bir parçasını teşkil ediyordu. Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*, s. 7.

¹⁴³ Kenan Esengin, *Milli Mücadele Ayaklanmalar*, s. 12.

¹⁴⁴ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*, s. 307.

Sadareti Uzmâ'ya

İzmir hakkındaki son karar her yerde olduğu gibi altmış bin nüfuslu Düzce kazasında azim te'essüratı mucib oldu. Ulvi Wilson prensiplerine rağmen bir buçuk milyon nüfus-ı İslamiye'nin mukadderatını iki yüz küsür bin nüfus gayr-ı müslimenin hâkimiyetine tevdi' etmek bütün Anadolu'nun herc û merc olmasını ve bi'n-netice birçok Müslim kanlarının heder edilmesini intaç edeceğinden şüphe edilmemeli. Çünkü yarın ölmeye mahkûm edilen bir millet bugünden terki can etmeye kendisinde mecburiyet göreceğinden ve hâlbuki düvel-i galibe-i mu'azzamaca mültezim olan sulh-ı âlem arzusunda gayri muvafık görünen kararı vakı'ı Düzce kazası namına protesto ederek bununla beraber te'essüratı umûmiyenin izalesi için mümessili buldukları düveli muazzama nezdinde teşebbüsat-ı lâzimedede bulunmaları ile mukteza-yı insaniyete bu vechle de hizmet buyurmaları istirhamıyla takdim-i ihtiram olunur.

25 Mayıs 1919 tarihinde ise Redd-i İlhak Heyeti Düzce Şu'besi Reisi Nuri Selim aynı şekilde Sadaret Makamı'na tekrar çektiği telgraf ile işgali şu sözlerle protesto etti:¹⁴⁵

Sadaret-i Uzmâ'ya

19 Mayıs 335 telgrafa zeyldir. İzmirsiz Anadolu yaşayamayacağından oranın işgali cümlemizi fevkalade mükedder ve müteheyyic etmiş idi. Şimdi de aldığımız haberlere nazaran Yunan askerlerimden ve Osmanlı Rumları tarafından birçok pakize ırkların hetk ve ihtiyar ve sıbyanın katli, emval-i müsliminin gasb ve garete maruz kaldığı anlaşılıyor. Biz İslamlar din ve ırz ve namussuz hayatı katıyyen hayat tanımayacağız ve bunların masuniyeti bütün saadet-i beşerîn fevkinde bildiğimiz cihetle ve İzmir'de yapılmaya başlanılan şu vekayinin her yere sirayet edeceğine şüphe olmamakla biz Müslümanlara ba'dema hayatı diniyeyi tahrir eden işbu vekayi'-i müessifenin serian önü alınmadığı takdirde Müslüman namını taşıyan zükûr ve inas cümle bu uğurda feda-yı nefis ve cana hazırlanmış olduğumuzun beyanıyla vekayi'-i müessife-yi mezkûreyi kemal-i şiddetle protesto ve evvelki ma'ruzatı tekraren mümessili bulunduğunuz adaletperver millet ve devletiniz namına İzmir hakkındaki mukarrerat ve harekâtın bu babdaki teheyyüc ve ızdırabatın hemen ref'i çaresinin istihsaliyle mukteza-yı hakk ve insaniyete sadakatlerini istirham ve takdim-i ihtiramla eyleriz.

İstanbul Hükümeti, bu telgraflar sebebiyle tedirgin oldu ve 18 Haziran'da bir karar alarak Redd-i İlhâk ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden çekilecek telgrafların kabul edilmemesi yönünde bir karar alarak bunu tüm telgrafhanelere bildirdi.¹⁴⁶

Mustafa Kemal Paşa, 20 Mayıs'ta Sadaret Makamına telgraf çekerek İzmir'in işgalinin halkı derin bir hüzne boğduğunu ve Türk halkının işgale direniş göstereceğini bildirdi.¹⁴⁷ Ayrıca kazalarda bulunan Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine desteğini hiçbir zaman

¹⁴⁵ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*, s. 307-308.

¹⁴⁶ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*, s. 23.

¹⁴⁷ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*, s. 29.

eksik etmedi Telgraflar vasıtasıyla Türk halkı ile birlikte mücadele vereceğine dair yemin etti.¹⁴⁸

İzmir'in Yunanlılar tarafından emsali görülmemiş bir halde işgali, Milli Mücadele ruhunun doğmasına ve Anadolu içlerinde Milli kalkınmanın başlamasına vesile olan en önemli hadisedir.¹⁴⁹ İzmir'in işgali sadece Türk Kurtuluş Savaşı'nı başlatmakla kalmadı, 1919 ve 1922 yılları arasında kanlı çarpışmalara ve çeşitli katliamlara sahne olan Türk-Yunan savaşının da başlamasına sebebiyet verdi.¹⁵⁰

3. Düzce ve Çevresinde Kurulan Müdafaa-İ Hukuk Cemiyetleri

3.1. Düzce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Mütareke'nin imzalanmasından sonra başlayan işgaller karşısında Düzce'de olaylara sessiz kalmadı ve tepkisini ortaya koydu. Düzce'de Redd-i İlhâk Cemiyeti,¹⁵¹ İzmir'in işgal edildiği 15 Mayıs 1919'da Bulgaristan'dan Düzce'ye gelen Çırpanlı Selim Ağa'nın oğlu Nuri Efendi tarafından kuruldu. Kürtzade Müftü Mehmet Sıtkı (Otluoğlu)¹⁵², Çakmanzade Ahmed ve Belediye Reisi Hüseyin Remzi Beyler, teşkilatın kurulmasında etkili oldu.¹⁵³ Cemiyetin diğer üyeleri Yusuf Ziyaeddin, Müftüzâde Rasih, Hacı Abdullah Efendiler ile Hacı Hamdi, Selim, Hacı İbrahimzâde, Kasapzâde Mustafa, Berzeg Sefer, İsmail Hakkı ve Hacıbayramzâde Ahmet Beylerdi.¹⁵⁴

İşgalden dört gün sonra Cemiyet Reisi Nuri Bey tarafından Sadaret Makamı'na işgali protesto eden bir telgraf çekildi. Cemiyet, Sivas Kongresini takiben Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

¹⁴⁸ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*, s. 33.

¹⁴⁹ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-15.İzmir'in işgali, İstanbul'un işgali gibi dinginlikle başlamadı, bir yıldırım gibi ani bir patlama ile başladı. Milliyet Gazetesi (7 Ekim 1931). *İstanbul Dün Kurtuluşunun Yıl Dönümünü Heyecanla Te'sit Etti*. s.5.

¹⁵⁰ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*, s.17.

¹⁵¹ E. Evcin, (2012). Bolu Livâsında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 13(49), s.101.

¹⁵² "Kürtzade'nin asıl adı Mehmet, mahlası Sıtkı, lakap ve şöhreti Kürtzade'dir. Babası İlmiye'den Hacı Mustafa Efendi, annesi ise Zekiye'dir. 1887 yılında Düzce'de doğmuştur. Kürtzade lakabı, babasının Kürtzade olarak şöhret bulmasından gelmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bazı yazılarında da "Kürt Mehmet Sıtkı" ifadeleri geçmektedir. Soyadı Kanunu çıktığı sıralarda Düzce'ye bağlı Otluoğlu köyünden olan eşi Zehra Hanım ile evlendikten sonra Otluoğlu soyadını almıştır...1923 yılından ocak ayında müftü olarak vazifeye başlayınca kadar gayri resmi olarak belediye ve emsali müesseselerde çalışan Kürtzade, Milli Hareket yıllarında Düzce ve Bolu'da Müdafaa-i Hukuk başkanlığında görev almış, uzun yıllar Bolu Vilayeti Genel Meclis üyeliği yapmıştır. Diğer yandan Halk Fırkası'nın ilk teşkilatlanma aşamasında üç sene kadar Fırka Mütemetliği ve İdare Heyeti Başkanlığında bulunmuş, bu sebeple bir kıta İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir. Düzce Tayyare Cemmiyeti Riyasetinde de çalışan Kürtzade, başarılı hizmetleri sebebiyle Tayyare Genel Merkezi tarafından bir kıta takdirname ile ödüllendirilmiştir." İ. Başkurt (2019). Kürtzade: Hayatı, Kişiliği ve Eğitim Anlayışı. *ATEBE Dini Araştırmalar Dergisi*, 2019(2), s. 31.

¹⁵³ Fatih Özçelik, *Cumhuriyet Döneminde Düzce (1946-1960)*, s.9.

¹⁵⁴ R. Çeliker (1999). *Milli Mücadelede Din Adamları I*, Emre Yay., s.385.

adını almasıyla beraber 1919 yılı sonlarında Düzce’de Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı çalışmalarını tamamladı.¹⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun’a çıkmasının akabinde Sivas ve Erzurum Kongrelerini toplaması ve nihayet Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kurulması ile beraber Milli Mücadele fikri Anadolu’nun tamamına yayıldı. Düzce’de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Milli Mücadele hareketi için yeni kurulacak orduya mühimmat, silah, nakliye eşyaları ihtiyacını gidermek ve orduya asker yazdırmak için önemli görevlerde bulundu.¹⁵⁶

Düzce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin teşkil edilmesinin ardından¹⁵⁷ Abazaların önde gelen isimlerinden Maan Ali Bey, Milli Kuvvetlere karşı Düzce’de Nigebân Cemiyeti’ni kurmak istedi fakat Temsil Heyeti bu hareketin önüne geçti.¹⁵⁸

16 Mart 1920 tarihinde İngilizler İstanbul’u işgal edip Meclis-i Mebusan’ı bastı. İçlerinde Celâlettin Arif Bey, İsmet Paşa, Binbaşı Saffet Arıkan, Çerkes Reşit, Kırşehir Mebusu Ali Rıza Bey ve İsmail Fazıl Paşa’nın bulunduğu Heyet üyeleri, İstanbul’dan Ankara’ya kaçmak durumunda kaldı.¹⁵⁹ Bu süreçte sık kullanılan Adapazarı-Düzce-Bolu-Ankara yolunun yerine güvenlik açısından daha uygun olan İzmit, Adapazarı, Arifiye, Geyve, Lefke ve Ankara güzergâhı kullanılmaya başlandı.¹⁶⁰ Celâleddin Arif Bey heyeti ile beraber 27 Mart günü Düzce’ye geldi ve Mustafa Kemal Paşa ile telgraf vasıtasıyla haberleşti.¹⁶¹ Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele’ye dâhil olmak için İstanbul’dan gelenler ile ilgili Düzce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri ile yazıştı.¹⁶²

XX. Kolordu Komutanı Ali Fuad Cebesoy, 29 Mart 1920 tarihinde XXIV. Fırka Kumandanı’na telgraf çekti. Bu telgrafında Hüsrev Gerede’nin de kaçanlarla beraber Arifiye-Geyve yoluyla gelmesi gerektiğini bildirdi. Düzce ve Hendek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri çektiği telgraflarda İstanbul’dan kaçan aydınların seyahatleri boyunca sıkıntı çekmemeleri için

---

¹⁵⁵ Erol Evcin, *I. Dünya Savaşı’ndan Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi ve İz Birakanları*, s.102.

¹⁵⁶ Mustafa Şükrü Dönmez, *İstiklal Harbinde Akçaşehir*, s.7.

¹⁵⁷ ATASE Arşv., K. 942, G. 205, B. 205-1.

¹⁵⁸ İbrahim Tuzcu, *Düzce Hakkında Her şey*, s.18.

¹⁵⁹ R. Apak (1990), *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK Yay., s.141.

¹⁶⁰ Y. Özkaya (1988). İstanbul’un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul’dan Ankara’ya Kaçış Olayı. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 5(13), s. 140.

¹⁶¹ R. Genç (1991). *Milli Mücadele’de Dertli Gazetesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.35.

¹⁶² Erol Evcin, *Bolu Livâsında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri*, s.88.

Adapazarı'ndan Arifiye yoluyla Lefke istasyonuna demiryolu kullanarak seyahat etmelerini tavsiye etti.¹⁶³

Düzce'de I. ayaklanma sırasında Sefer Bey ve Abdülvahap Efendi'nin art niyetli birtakım hazırlıklara giriştiğinin farkına varan yurtsever yöre halkı, Düzce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti aracılığıyla Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey'e konu hakkında malûmat verdiler. Haydar Bey, yanına gelip durumu anlatan Cemiyet üyelerine "iki elin bir baş için olduğunu" anlatarak onları başından savdı ve olayın üstünü kapattı. Kendisinin hem bu olaydaki tutumu hem de Temsil Heyeti'nin verdiği emri yerine getirmeyerek İstanbul Hükümeti ile Bolu'nun iletişimini kesmemesinden rahatsızlık duyan Cemiyet üyeleri Düzce'ye geri döndü. Haydar Bey'den ümidini kesen üyeler, artık sadece Düzce'deki süvari ve piyade bölüğünden medet ummaya başladı. Fakat bu birliğin komutanının asilerle birlik içinde oluşu, cemiyet üyelerini hayal kırıklığına uğrattı. Karşıt görüşlü asiler, Kuvâ-yı Milliye ruhunu hissedemeyen bu kişiyi rahatlıkla kendi bünyesine aldı. Bu sayede Ankara'dan gönderilen gizli emirlerin yanında her türlü önemli şifreden haberdar olundu. Bu şartlar altında asilere karşı şehri müdafaa etmek epey zor bir vaziyet halini aldı ve subayın emrindeki birliklerden istifade edilemedi. Cemiyet üyeleri bu durumla mücadele etmek için arayış yolları düşündükleri esnada takım komutanı Ruhsar Bey ile Süvari Bölük Komutanı Hüseyin Avni Bey, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleriyle iletişime geçti. Bu görüşme sonucunda eğer asiler, Düzce'de bir isyan başlatırlarsa, kumandanı etkisiz hale getirdikten sonra asilerin atakta bulunmasına engel olacaklarını garanti ettiler.¹⁶⁴

Asilerin para vererek istedikleri gibi yönlendirdiği sözde hocalar, ellerindeki fetvalarla bilgisiz halkı kendi çıkarları doğrultusunda kullandı. Günden güne bu gürhunun kontrolden çıktığını gören Cemiyet üyeleri tarafından hemen durum değerlendirmesi yapılması için bir toplantı tertip edildi.¹⁶⁵

Bolu Mutasarrıfı Halil Bey, Nüfren ayaklanmasını takiben 26 Temmuz 1920'de Düzce'ye gittiğinde onu Düzce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri karşıladı. Cemiyet üyeleri, Halil Bey'e Abazalarla giriştiği mücadele sonucu şehit düşen Kumandan Ahmed Bey'in cenazesinde Düzce halkının ve cepheden geri dönmekte olan askerlerin katılımı ile yapılacak gösteriye katılıp katılmayacağını sordular. Halil Bey, konunun barışçıl yollarla çözüldükten

¹⁶³ Yücel Özkaya, İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçış Olayı, s.140.

¹⁶⁴ Z. Şakır (19 Haziran 1936). Saltanatın Son Günleri: Düzce Müdafaa-i Hukuk Heyeti Fevkalade Bir Toplantı Yapmıştı. *Tan Gazetesi*, s. 4.

¹⁶⁵ Z. Şakır (20 Haziran 1936). Saltanatın Son Günleri: Düzce Müdafaa-i Hukuk Heyeti Fevkalade Bir Toplantı Yapmıştı. *Tan Gazetesi*, s. 4.

sonra bu gösteri hareketinin başarısız olacağını ifade ederek bu kişilerin sessizce dağılmasını gerektiğini bildirdi.¹⁶⁶

Düzce ayaklanmasında, isyan bayrağını çeken asilere karşı Düzce halkı da direniş gösterdi. Mücadele ruhunu ilk olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başlattı. Asiler, Düzce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucularından Çakmanzade Ahmet, Belediye Reisi Hüseyin Remzi Bey ve Kürtzade Müftü Mehmet Sıtkı Bey'in evlerini bastıktan sonra evlerini yağma etti. Nitekim isyancılara karşı ilk kurşunu atan kişi Hüseyin Remzi Bey'in oğlu Zahit Erişen idi. İkinci Düzce ayaklanmasını başlatan Parmaksız Nazif etrafında örgütlenen isyancılar, Düzce'ye girdikten sonra en fazla Düzce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde bulunanlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılmak için Ankara'ya giden mebusların ailelerine zarar verdiler.¹⁶⁷

3 Ağustos 1920'de Kuvâ-yı Milliye'de bulunan Çerkes Atlıları ortadan kayboldu. Bu dönemde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisliği görevinde bulunan Kürtzade Mehmet Sıtkı Bey, ailesinin hastalığını öne sürerek Otluoğlu Köyü mevkiindeki çiftliğinde bulunuyordu. Düzce Belediye Reisi ve aynı zamanda Cemiyet üyesi olan Hüseyin Remzi Bey ise isyancıların eylemleri karşısında 4 Ağustos 1920'de Akçaşehir'e çekilmek durumunda kaldı. Düzce halkı panik havası içindeyken Mutasarrıf Halil Bey, Akçaşehir nâhiyesi Müdürü'ne telgraf çekerek Hüseyin Remzi Bey'in bölgeye gelmesini istedi. Nitekim Hüseyin Remzi Bey'in gelmesiyle halk sakinleşti.¹⁶⁸

8 Ağustos 1920 tarihinde başlayan II. Düzce isyanının yarattığı kargaşa durumundan Cemiyet Reisi Kürtzade Mehmet Sıtkı Bey'de nasibini aldı ve Kürtzade hanesinden on bir kişi isyancılar tarafından alıkondu.¹⁶⁹

11 Ağustos 1920 tarihinde Kürtzâde Mehmet Sıtkı Bey,¹⁷⁰ Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek, din perdesi adı altında zuhur eden isyan süresince Ankara Hükümeti'nin emrine amade olduğunu arz etti.¹⁷¹

---

¹⁶⁶ G. Çağlar (1991). *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s. 48- 54.

¹⁶⁷ Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyancıları*, s. 248-272.

¹⁶⁸ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s.58.

¹⁶⁹ M.Z. Konraba, *Bolu Tarihi*, s.58.

¹⁷⁰ Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele döneminde iki defa Kürtzade Bey'in evine misafirlğe gelerek, Düzce hakkında malumat elde etmiştir. İ. Başkurt, Kürtzade: Hayatı, Kişiliği ve Eğitim Anlayışı, *ATEBE Dini Araştırmalar Dergisi*, 2019(2), s. 32.

¹⁷¹ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. VII- 2, D. 92, F. 1-148.

Düzce, Anadolu'nun işgali sırasında, Ruslardan alınan ve Kazım Karabekir tarafından gönderilen silah ve mühimmatın Batı Cephesi'ne sevkiyatında kullanılan stratejik bir merkezdi. Düzce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, bu sevkiyat süresince önemli vazifelerde bulundu.¹⁷²

Cemiyet, bölgede altyapı hizmetlerine de katkı sağladı. Düzce Müdafaa-i Hukuk Reisi Mehmet Sıtkı Bey ve aza Hüseyin Remzi Efendi ve Düzce ve Bolu telefon hattı yapımı için on beş bin lira bağışta bulundu.¹⁷³

10 Temmuz ile 24 Temmuz 1921 tarih aralığında Yunanistan ile Ankara Hükümeti arasında meydana gelen Kütahya Eskişehir Savaşlarının akabinde Başkomutan seçilen Mustafa Kemal Paşa, 5 Ağustos 1921 tarihinde bir beyanname yayınladı. Bu bağlamda emirleri Düzce, İzmit, Adapazarı, Akyazı, Hendek, Sapanca, Kandıra Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ne bildirdi. Acil ve gerekli durumlarda çektiği telgraflarla cemiyetleri görevlerinden haberdar etti.¹⁷⁴

18 Mayıs 1926 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Düzce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi Çakmanzâde Ahmet Efendi'ye "Mücadele-i Milliye'de bi'l fiil ateş altında fedakârâne hizmeti sevk etmesinden dolayı Kırmızı Şeritli İstiklâl Madalyası verdi."¹⁷⁵

3.2. Akçaşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Bolu'da Mütareke sonrasında cemiyetleşme yoktu. İzmir'in işgali üzerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çalışmaları başlatıldı. Dr. Fuat Umay ve arkadaşları bu cemiyetin temelini attı. Cemiyet hızla kazalarda da oluşturuldu. Akçaşehir, Düzce, Ereğli, Bartın, Mudurnu, Gerede'de de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Bolu'dan alınan talimat dâhilinde faaliyetlerde bulundu.¹⁷⁶ Akçaşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşekkülü hakkında fazla teferruatlı bilgi olmamakla beraber Cemiyetin ilk başkanı Ömer Lütfi Bey'dir. Lütfi Bey, Cumhuriyet'in değerleri doğrultusunda çalışmalar yaptı. Onun yolundan giden ve aynı düşünce yapısına sahip olan Belediye Başkanı Mehmed Ali Beyin'de Cemiyetin gelişmesi için pek çok katkısı oldu.¹⁷⁷

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Sadrazam Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifa etmesi üzerine memleketin birçok yerinde Ankara Hükümeti'nin direktifiyle İstanbul'a tepkilerini gösteren telgraf çektiler. Bunlardan biri de Akçaşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı

¹⁷² Erol Evcin, Bolu Livâsında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri, s. 105.

¹⁷³ Erol Evcin, Bolu Livâsında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri, s.96.

¹⁷⁴ R. Süt (2008). *İzmir'in İşgalinden Sakarya Meydan Muharebesi Sonuna Kadar (1919- 1921) Batı Cephesi İkmal Sistemi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, s.147.

¹⁷⁵ Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyanları*, s. 249.

¹⁷⁶ Bolu Valiliği (1998). *Bolu 1998 İl Yılığ*, Bolu Valiliği Yay., s. 100-101.

¹⁷⁷ E. Konukçu, *Milli Mücadele'de...*, s.4.

Ömer Lütfi Bey ve Belediye Başkanı Mehmed Ali Bey tarafından 5 Mart 1336 (1920) tarihinde çekildi. Telgrafta: İtilâf Devletleri'nin baskı ve zorlamalarıyla Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifasının kamuoyunda bir panik havası yarattığı, görevinden ayrılan kabineye devletin menfaatleri gözetilecek ve millete hizmet edecek bir kabinenin iktidara getirilmesini rica ettiler.¹⁷⁸

Akçaşehir, İstiklâl Savaşı süresince önemli stratejik mevkilerden biri oldu. Pek çok sivil ve askerin dışında silah ve mühimmat taşımacılığının da yapıldığı Akçaşehir Limanı, Akçaşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin gözetimi altında bulunmaktaydı. İstiklâl Savaşı boyunca Kuva-yı Milliye mensupları, gemiler ve takalarla Bolu kıyılarına gelmekteydi. Cemiyet, silah ve mühimmatı kayıkçı ve mavnacılarla sahile, oradan da Batı Cephesi'ne götürülmesini sağlamaktaydı.¹⁷⁹

Cemiyet üyeleri, Çuhallı Camisi'nin önündeki Kuva-yı Milliye'ye sadakatlerini gösterdi. Dışarıdan gelen askerleri ve askeri araç-gereçleri taşımak için mavnacılar ve kayıkçılar şeklinde gruplar meydana getirildi. Mavnacı ve kayıkçılardan gelen malzemeyi sahile çıkarmakla yükümlü olan grup Kadın kolları idi. Deniz yoluyla gelen askerler, düşmanlar tarafından fark edilmemesi amacıyla Dadalı Köyü'nde çadırlarda kalmaktaydılar. Askerlerin yiyecek gereksinimleri Dadalı Köyü'nde büyük kazanlarda yapılan yemeklerle karşılanmaktaydı. 1918-1922 yılları arasında Akçaşehir, İstanbul'a çok yakın olması hasebiyle önemli bir köprü görevi gördü. Bu hususta önemli sorunlardan biri taşımacılıkta kullanılan hayvanların eksik olmasıydı. Bu eksikliği gidermek için Aydın'dan deve kervanları gönderildi.¹⁸⁰

Cemiyet, 7 Teşrinievvel (Ekim) 1920 tarihinde kuruldu. Kurucuları şunlardır:¹⁸¹

“Yazıcılardan Hacı Şakir, Mehmed Lütfi Gören, Mehmed Ali Turan, Mustafa Sadullah,¹⁸² Mustafa Karadeniz, Uzun Ahmed Özer, Seyyid Reis, İsmail Hakkı Üçok, Ali Servet Dönmez, Mehmed Necati Terzioğlu, Ahmed Ahçioğlu,¹⁸³ Kanbur Ziya Terzioğlu”

¹⁷⁸ MMZC, D.4, C.1, 6 Mart 1336 (1920), On dokuzuncu inikad, s. 339, 340.

¹⁷⁹ Erol Evcin, Bolu Livâsında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri, s.117.

¹⁸⁰ S. Kalıncı (2010). *Akçakoca'nın Tarihi, Sosyo- Ekonomik ve Kültürel Yapısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s. 22.

¹⁸¹ Dertli Gazetesi, (7 Teşrinievvel 1336). *Akçaşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*. s. 1.

¹⁸² Mustafa Sadullah Terzioğlu, 1925-1926 yılları arasında Akçaşehir Belediye Reisliği görevinde bulundu.

¹⁸³ Mustafa Şükrü Dönmez, İstiklal Harbinde Akçaşehir adlı eserinde Ahmed Aşcıoğlu şeklinde belirttiyse de yerel gazete olan Dertli Gazetesi'nde bu şahıs, Ahmed Ahçioğlu şeklinde geçmektedir. Mustafa Şükrü Dönmez, *İstiklal Harbinde Akçaşehir*, s. 8.

Cemiyeti yönetim kurulu üyesi olan Hacı Şükrü Efendi aynı zamanda Akçaşehir Polis Şubesi, Şube Memurlarından idi.¹⁸⁴

3.3. Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Mondros Mütarekesi'nin imza edilmesi ve İzmir'in işgal edilmesinden sonra Anadolu'da kurulan Redd-i İlhâk Cemiyetlerinden biri de Bolu'da, Mithat Kemal Bey'in¹⁸⁵ yardımları sayesinde kuruldu. Bu cemiyet, sonraki süreçte Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını aldı. Dr. Mehmet Fuat (Umay) Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla Bolu sancağı ile kazalarında da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çalışmalarını yürütmeye başladı.¹⁸⁶

14 Ekim 1919'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye, Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin üyelerinin isimleriyle birlikte bir nizamnâme şeklinde kendilerine bildirilmesini istedi.¹⁸⁷

Bolu Müdafaa-ı Hukûk Cemiyeti Reisi Doktor Fuat Bey, 15 Ekim 1919 tarihinde Memleketin kurtuluşuna yönelik olarak kurulan Cemiyetin, Bolu halkının güvendiği isimlerden oluşarak göreve başladığını ifade etti¹⁸⁸ ve “*Cemiyetin A'zâdan Reis Mustafa, Re'is-i Sâni Tâhîrât Müdürü Kazım Bey, Re'is Doktor Fuâd Bey, Azâ Müfti Mesud Ahmed, Azâ-yı Müdde'i Umûmi Lütfi, Azâ Eczâcî Fa'ik, Azâ Müderris Muhyiddin, Azâ eşrâftan Ali Servet Bey, Mekteb-i Mülkiye mezunu Mithat Bey'lerden*” mürekkep olduğu bildirildi.¹⁸⁹

15 Ocak 1919 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi tarafından Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne çekilen telgraf:¹⁹⁰

Bolu livâsınca gösterilen itimâda teşekkür eder ve teşkili iş'âr buyurulan Heyet-i Merkeziye'ye Cenâb-ı Hakk'tan muvâffakîyetler temenni eyleriz efendim.

Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye Başkanı sıfatıyla Erzurum ve Sivas Kongrelerine ait önemli kararları Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne telgraf vasıtasıyla

¹⁸⁴ A. Sarıkoyuncu (1992). *Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 264.

¹⁸⁵ Kemal Bey, Ankara'nın Ayaş kazasındandı. Bolu'da eğitim gördüğü süre zarfında Bolu'yu sevdiği için kendisini Bolulu gibi hissetti. Ayrıca Bolu İttihat ve Terakki Partisi üyelerindendi. İttihatçı olmasına rağmen Partinin karşıt görüşlülerinden olan eski Bolu Meb'usu Hacı Abdülvahap Efendi ile sürekli görüşmekteydi. Vatan söz konusu olduğunda Partisini dahi önemsemezdi. Mithat Kemal Bey'e göre Partinin amacı vatana hizmet edebilmektir. Ayrıca Mithat Bey; Bolu Müdafaa-i Hukuk Reisliğinin yanı sıra Düzce Kaymakamlığı görevinde de bulundu. Mehmet Zekai Konrapa, *Bolu Tarihi*, s. 631, 632, 633.

¹⁸⁶ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s.19.

¹⁸⁷ ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 4, G. 1, B.1-4.

¹⁸⁸ ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 4, G. 1, B.1- 1.

¹⁸⁹ ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 4, G. 1, B-1.2.

¹⁹⁰ ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 4, G. 1, B. 1-3.

ilettili.¹⁹¹ Sivas Kongresi'nin toplandığı günlerde Meclis-i Mebusan için mebus seçimleri yapıldı. Nitekim seçilen mebuslar ekseriyetle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin onayladığı kişilerdi. Toplanması plânlanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne "Bolu'dan: Yaver Cevat Abbas, Tunalı Hilmi, Nuhzade Mehmet Vasfi ve Müftü Tayyar Çulha olmak üzere dört milletvekili seçildi".¹⁹²

22 Kasım 1919 tarihinde Cemiyet Reisi Fuat Bey'in Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne çektiği telgraf:¹⁹³

Sivas Müdafaa-i Hukuk Cem'iyeti Heyet-i Temsiliye Riyâseti'ne

...Devrek intihâbı neticesinde Cevâd Bey için parlak neticelenmiştir. Kalan diğer iki kaza intihâbı her ne olursa olsun Cevad Bey Bolu Meb'usudur. Yakında kendilerine tebşiratta bulunulacaktır efendim.

Heyet-i Merkeziye Re'isi Fuat.

Fi 11/22.

Çalışmaların tamamlanmasıyla 12 Ocak 1920'de Meclis, Sadrazam Ali Paşa'nın konuşmasıyla açıldı. Meclis içinden Rauf Orbay'ın başkan olduğu seksene yakın Kuva-yı Milliye mensubu Ankara'da Felâh-ı Vatan grubunu kurdu.¹⁹⁴

22 Ocak 1920'de Heyet-i Merkeziye Re'isi Fuat Bey, Heyet-i Temsiliye Riyâseti'ne gönderdiği şifrede, Heyetlerin köylere gitmesinin kar yağışının çokluğundan dolayı başka bir zamana ertelendiğini bildirdi.¹⁹⁵

28 Ocak 1920'de yapılan gizli görüşmede Misâk-ı Milli kabul edildi fakat sonrasında grubun Heyet-i Temsiliye'yi destekler nitelikte konuşması İngilizleri rahatsız etti ve İstanbul işgal edildi.¹⁹⁶ İşgal güçleri Meclisi bastı ve milletvekillerinden bir kısmını tutukladı, böylece meclis de dağılmak durumunda kaldı.

13 Mart 1920 tarihinde Fuat Bey, Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telgrafta:

... İstanbul'dan bazı şehirli eşhas gelerek mülhâkata gitmektedirler. Bunlar hakkında yaptığımız takibât-ı hafîye neticesini arz edeceğim... Düzgün bir hoca efendi gelerek itilâf-ı hürriyet fırkası sâbık kulübü reisi Hacı Hamdi Efendi'yi sormuş ve hânesinde misafîr kalmıştır. Hacı Hamdi Efendi namuslu

¹⁹¹ Enver Konukçu (2002). Atatürk ve Bolu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Ankara, s. 1035.

¹⁹² ATASE Arşv., ATAZB Kol., K.20, G. 190, B. 190-1; E. Konukçu (1978). Bolu Bölgesine Ait Milli Mücadele Kronolojisi. Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi, 1(1), 24; Recep Çeliker, Milli Mücadelede Din Adamları I, s. 382.

¹⁹³ ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 20, G. 168 B. 168-1.

¹⁹⁴ Rüknu Özkök, Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları, s. 213.

¹⁹⁵ ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 4, G. 27, B. 27-1.

¹⁹⁶ Rüknu Özkök, Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları, s. 213.

ve mütedeyyin bir zevâttir. Muhâlif harekete me'mul değildir. Mâ-mâfih takibât-ı hafiyeye devâm olunmaktadır. Bu hususta mühim ma'lumâtı mutasarrıf beyefendinin şifresiyle icabında arz edeceğim.

Livâ dâhilindeki şubelerimizle şifreli muhâbere te'min edilmişti bazen livâ hârici müdafâ'a-i hukuk cem'iyetlerine mühim iş'âratta bulunulmak icâb ve zarureti hâsıl olmakta bulunduğundan tensib-i 'alileri inzûmâm ettiği hâlde müşterek bir şifrenin istimâline delâlet-i 'aliyyelerinize bildiri buyurulması müsterhemdir efendim hazretleri.

Fi 13 Mart sene 1336

Bolu Heyet-i Merkeziye Reisi.

29 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın Cemiyete gönderdiği telgraf:¹⁹⁷

Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet Vekâleti'ne

Şimdilik Fuad Bey, nezdinde bulunan şifre miftahı ile temin-i muhabere edilmiş ve Heyet-i Merkeziyenize merbut idareleri muhabereyi mahsûs bir şifre ile olduğu münasiptir efendim.

Mustafa Kemal Paşa, Düzce'deki heyetin güvenli bir şekilde Bolu'ya ulaşması için Bolu Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'ne ve Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey'e gönderdiği telgrafta 28 Mart'ta Bolu'ya gidecek olan grubun rahat ve sorunsuz bir şekilde gitmesine yardımcı olmalarını rica etti.¹⁹⁸ Heyet, Düzce'den Bolu'ya gittiğinde muhteşem bir törenle karşılandı.¹⁹⁹ Celalettin Arif Bey, Bolu'ya gitmesinin akabinde yaptığı konuşmada: "Vatan tehlikededir. İstanbul işgal edildi. Biz İstanbul'dan bu kıyafetlerle ve şu gördüğünüz çarıklarla kaçtık evlatlarımız!" diyerek içinde buldukları durum hakkında bilgi verdi.²⁰⁰ 3 Nisan²⁰¹ 1920 tarihinde Ankara'ya vardı.²⁰²

Meclis dağıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da toplanacak olağanüstü meclis için çalışmalara başladı. Bu mebusları seçmek için 1 Nisan 1920'de Bolu'da seçim yapıldı. Bolu temsilcileri olarak Doktor Fuad Bey, Hacı Abdullah, Nuri Efendi, Hacı Abdülvahap, İlyaszade Şükrü Bey'ler seçildi. Hacı Abdülvahap Bey, ailesini bahane olarak göstererek Ankara'ya gitmedi. Mebus seçiminden bir hafta sonra 8 Nisan günü Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin on bir kişilik yönetim kurulu seçildi. Doktor Şuayip, Çataklızade Zeki, Nuri, İrfan, Eczacı Faik, Tahir Bey, Mithat Kemal Bey, Hafız Vehbi, Hacı Rasih, Hacı Servet, Hacı

¹⁹⁷ ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 4, G. 44, B. 44-4.

¹⁹⁸ Hüseyin Sarı, *Milli Mücadele Yıllarında Bolu* s. 29, 30, 35; Yücel Özkaya, İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçış Olayı s. 139.

¹⁹⁹ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.141.

²⁰⁰ M. Tunçkol (2015). *Milli Mücadele Günlerinde Bolu Seçme Anıları*. Mudurnulular Derneği Yay., s. 16.

²⁰¹ Bu tarihi Gotthard Jaeschke eserinde 2 Nisan olarak göstermektedir. Gotthard Jaeschke (1989), *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, TTK, Ankara, s. 97.

²⁰² S. Akşin (1992). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele: Son Meşrutiyet 1919-1920*. C.II, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., s. 1402, K. Karabekir (1960), *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yay., s. 597.

Emin Beylerden oluşan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, İtilafçıların cemiyet içine girmesiyle faaliyetlerini yürütemez hale geldi.²⁰³

Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi istifa ettikten sonra 30 Eylül 1920’de Belediye binasında yapılan seçimlerle Bolu’ya bağlı kaza heyetlerine şu kişiler seçildi:²⁰⁴

Abdülsettar Efendi, Kepekçizade Teyfik Efendi, Aşıkzade Mehmed Efendi, Taşhancızade Zeki, İlyaszade Hafız Hakkı, Hafız Mehmed Efendi, Abdülgahtar Efendi, Dr. İrfan Bey, Ali Saib Bey, Leblebicizade Mehmed Efendi, Fehmi Efendi, Tayyibzade Hafız Hakkı Efendi ve Muzaffer Efendi.

Bolu Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi, aktif bir heyet idi ve Kuvâ-yı Milliye’ye gereken her türlü desteği verdi.²⁰⁵ 1921’de ise bazı üyeler değişti. Sıdkı Efendi riyasetindeki cemiyetin yeni üyeleri şunlardı:²⁰⁶ “Zülkifl Bey, İlyaszâde Hafız Hakkı Bey, Sami Bey, Halil Bey, Müderris İrfan Efendi, Saatçızâde İzzet Bey, Şükrü Bey, Eyüp Sabri, Leblebicizâde Ahmet Efendi.”

TBMM’de fikir ayrılıklarının baş göstermesinden dolayı Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’ne genelge göndererek; üyelerin vatansever ve halkın güvenini kazanmış kişilerden seçilmesini istedi. 9 Nisan 1921’deki seçim sonucuna göre “*Mehmet Sıdkı Efendi reis olarak seçildi. Diğer üyeler ise Maarif Müdürü Zülküfl, Sermühendis Sami, Belediye Reisi İlyaszâde Hafız Hakkı, Muhasebe-i Hususiye Müdürü Halil, Dar’ül- Hilafe Medresesi Müderrisi İrfan, Saatçızade İzzet, Zaimzade İzzet, Kondüktör Şükrü, Leblebicizade Ahmet, İhsan Bey ve Eyüp Sabri Bey*” olarak belirlendi.²⁰⁷

Mustafa Kemal Paşa, 19 Nisan 1921’de Bolu Milletvekili Yusuf İzzed Paşa’nın ölümü nedeniyle TBMM adına Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine ve Bolu Gençler Birliği Başkanlığı’na başsağlığı telgrafı çekti.²⁰⁸

TBMM açıldıktan bir yıl sonra Mustafa Kemal Paşa, bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile beraber Bolu Müdafaa-i Heyet-i Merkeziye’sine de tebrik telgrafı gönderdi.

²⁰³ Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyancıları*, s.281, E. Konukçu, *Bolu Bölgesine Ait Milli Mücadele Kronolojisi*, s.25; Recep Çeliker, *Milli Mücadelede Din Adamları I*, s. 382.

²⁰⁴ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s. 20, Mustafa Şükrü Dönmez, *İstiklal Harbinde Akçaşehir*, s.7.

²⁰⁵ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran- 13 Haziran 1921)*, s.20

²⁰⁶ Recep Çeliker, *Milli Mücadelede Din Adamları I*, s. 383, 384.

²⁰⁷ Erol Evcin, *Bolu Livâsında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri*, s.95.

²⁰⁸ E. Konukçu (2002). Atatürk ve Bolu. 18(54), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, s. 1036. Telgraf için bkz: agy.

Bolu Heyet-i Merkeziye'sinin Reisi Mithat Kemal Bey de buna cevaben Mustafa Kemal'e teşekkür telgrafi gönderdi.²⁰⁹

Heyet-i Temsiliye ve Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nin çalışmalarında bu cemiyetin mühim katkıları oldu. Bolu ve kazalarındaki olumsuz hallerde bile Cemiyet üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirdi.²¹⁰

3.4. Gerede Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum ve Sivas Kongresi'ni toplamasının akabinde idarecilerden İstanbul ile ilişkilerini kesmelerini istedi. Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey, bu isteğe karşı tepkisiz kaldı. Gerede Kaymakam Vekili Mithat Kemal Bey, Gerede Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına harekete geçti. Emrindeki altmış, yetmiş kişi ile beraber Bolu'ya ulaştı ve telgrafhaneyi ele geçirdi. Bolu Mutasarrıf Vekili Sanını kullanarak Damat Ferit Paşa aleyhinde telgraf çekti. Bu bağlamda 22 Eylül 1919'da Bolu ile İstanbul ilişkileri kesildi²¹¹ ve Ankara 'da bulunan Temsil Heyetine katıldıklarını duyurdular.²¹²

Bolu'da kurulan ilk Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Gerede'de kuruldu. Gerede Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanı Doktor Zihni Ülgen Bey'di. Diğer üyeleri ise: Gerede Kadısı Mehmet Cemil, Mal Müdürü Reşat ve Belediye Reisi Dayıoğlu Mithat Bey (Belediye Reisi) idi.²¹³ Gerede Jandarma Komutanı Cemiyetin kurulmasında etkili oldu.²¹⁴ 7 Ocak 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, bir telgraf çekerek faaliyetlerinden dolayı Cemiyet'e teşekkürlerini sundu.²¹⁵

Düzce'de 13 Nisan günü patlak veren ayaklanma Gerede'ye sirayet etti.²¹⁶ Gerede Cami İmamı Selanikli Kör Ali²¹⁷ ve Divitli Eşref halkı galeyana getirerek hükümet merkezine

²⁰⁹ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s. 21.

²¹⁰ *Bolu Valiliği (1998). Bolu 1998 Yıllığı*, Bolu Valiliği Yay., s. 101.

²¹¹ Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s. 279-280.

²¹² Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 141; H. İ. Dinamo (1967). *Kutsal İsyam, Milli Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikayesi*, C. VI, May Yay., s.370.

²¹³ Dursun Bayraktar, *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, s. 64, Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s.323, Hüseyin Sarı, *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*, s.68.

²¹⁴ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s. 19, Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s.323.

²¹⁵ ATASE, Arşv., ATAZB Kol., K. 27, G. 40, B. 40-1.

²¹⁶ BOA, DH. EUM. AYŞ., 40/51/2 (EK-8); Z. Sarihan (1984). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.II, Öğretmen Dünyası Yay.*, s.433.

²¹⁷ Bu şahıs aynı zamanda 31 Mart Vakasının provokatörü idi. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden iki ay sonra İstanbul'da yeni rejime karşı ilk ciddi eylemi yaptı. Vaizlik yetkisi olmadığı halde müezzinlik yaptı. Bir camide Meşrutiyet karşıtı söylemlerde bulunması nedeniyle tutuklandı fakat akli dengesi yerinde olmadığı gerekçesiyle serbest bırakıldı. 7 Ekim'de 31 Mart Vakasına neden olan vaazını verdi. Halka yaptığı konuşma ile cemaati kıskırttı. Bunun sonucunda müebbet hapis cezasına çarptırıldı. D. Numan (2016). 31 Mart Vak'ası'nın İki Öncü Habercisi: Kör Ali ve Beşiktaş Olayları. *The Journal of Academic Social Science*

geldiler. Kaymakam Selahattin Bey, onlara ne istediğini sorduğunda ise tokatlanmak suretiyle kovuldu. Cemiyet Reisi Zihni Bey, Gerede Kadısı Mehmet Cemil'in odasında saklanarak kurtuldu. Asiler, Zihni Bey'i arayıp bulamayınca hükümeti ele geçirdiler, memurları da dışarı attılar ve jandarmaların silahlarına el koydular.²¹⁸

Bolu'dan yetmiş atlı Gerede'ye geldi. Bunlardan üç müfreze oluşturuldu. Bunlar.²¹⁹

1. Elli kişiden oluşan bir müfreze Deli Molla'nın emrinde Kızılcahamam'a yürüdü.

2. Bu müfreze Efe Sadık emrinde Çerkeş üzerine yürüdü.

3. Dayıoğlu İbrahim emrindeki müfreze Zağferanbolu (Safranbolu)'ya yürüdü. Dayıoğlu İbrahim'in oğlu Mithat Bey, Gerede Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden idi.

1920 yılının haziran ayında bir seçim yapıldı ve Marazlızâde Hüseyin, Hacı Halid, Figanizâde Yakup, Kodalzâde Sezai, Bosnalızâde Hacı İsmail, Ali Beşezâde Mehmet, Tahsil Memuru Sadık, Keçecizade Halim Efendi üyeliğe seçildiler.²²⁰

Gerede Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuvâ-yı Milliye'ye destek vermesinde Mithat Kemal Bey'in²²¹ katkıları göz ardı edilemeyecek kadar önemliydi.²²² Bununla beraber Gerede telgrafçıların da destekleri azımsanamayacak derecede fazlaydı. Gerede telgraf merkezinde bulunan gençler Gerede Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden gelen haberleri Ankara'ya, keza Ankara'dan aldıkları bilgileri de Cemiyete aksettirerek aralarında köprü görevi gördü.²²³

3.5. Mudurnu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

İtilaf Devletleri'nin işgaline kayıtsız kalmayan Mustafa Kemal Paşa, milli kuvvetler oluşturmak amacıyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Bu süreçte Yunanlıların İzmir'i işgali haberi yayıldı. Yurdun uğradığı bu işgale Mudurnu halkı duyarsız kalmadı ve birlik oldu. 30 Mayıs günü Mudurnu'da bir Redd-i İlhâk Cemiyeti oluşturuldu. İşgal protesto edildi ve

---

Studies, 42(3), s.95-112. Bulgaristan civarından Gerede'ye geldi, dini hizmetlerde bulundu. Hacı Emin Efendi'nin "Bu adamdan ileride çok zarar göreceksiniz" diye bahsettiği Kör Ali Hoca, isyandan sonra gözden kayboldu. Kemalettin Efendi, bir iş dolayısıyla İstanbul'a gittiğinden onu bir İngiliz Komutanı davet etti. Karşısında İngiliz bir zabıt beklerken Kör Ali Hoca'yı görüp şaşkınlığını gizleyemeyen Kemalettin Efendi, Kör Ali'nin bir İngiliz ajanı olduğunu anladı. Y. B. Koçak (2012). *Gerede'de Dinlediğim İbret Verici Hikâyeler*, s.75 Kör Ali Olayının teferruatı için ayrıca Bkz. E. Konukçu, *Bolu Bölgesine Ait Milli Mücadele...* s.29.

²¹⁸ Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s.324.

²¹⁹ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.145.

²²⁰ Erol Evcin, *Bolu Livâsında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri*, s.100.

²²¹ Bolu'nun ve Gerede'nin Milli Mücadele'ye katılması için yoğun uğraşlar veren Mithat Kemal Bey, aynı zamanda İstiklâl Marşı'nın söz yazarı Mehmet Akif Ersoy'un damadıdır. Z. Tütüncü (1996). *Türkoğlu Gazetesi'ne Göre İstiklâl Marşı'nın Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.9.

²²² Hüseyin Sarı,, *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*, s.69.

²²³ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.147.

mitingler yapıldı. 27 Ağustos 1919'da Müftü, Hâkim ve Müdde-i Umumu, Mal Müdürü, Jandarma Komutanı, Belediye Reisi olmak üzere yirmi, yirmi beş kadar kişi Kaymakamlık mevkinde toplandı. Kaymakam Nail Bey, Gerede Kaymakamı Mithat Kemal Bey imzalı şu telgrafi okudu:²²⁴

*Arzuyu Millet muhalefet gösteren Padişah ve Ferit Paşa kabinesiyle kat'i münasebet edilerek zat-ı Hazreti Padişahiye telgraf çekilmesi ve telgrafın çekildiğine dair cevaba intizar edildiği bildirildi. Orada bulunanlar telgrafın imza edilmesi konusunda mutabıktı, yalnız hâkim imzalamadı ve hâkimlerin padişah adına karar vermekle görevli olduğunu ve onun aleyhinde imza atmayı doğru bulmadığını söylemesinin ardından hâkimin imzalamamasından dolayı çekimser davranan birkaç kişi de oradan uzaklaştı.*²²⁵

20 Ekim 1919'da Ferit Paşa Hükümeti'nin istifasını takiben Mudurnu Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti kurulan Cemiyet: Ahi Baba, Hacı Mehmed Ağa riyasetinde Dombayzade Hakkı, Hacı Ahmedzade Mehmed, Tahsin Bey, Beyzade Selim Efendi²²⁶ ve Müdde-i Umumi Salih Zeki Bey'in eniştesi Halit Beylerden oluşmaktaydı. Bu cemiyet yeni kurulduğundan mütevellit bir nizamnamesi yoktu. Heyet-i Temsiliye'nin bildirdiği talimatlar ile hareket etmekteydi.²²⁷

Cemiyetin teşkili, İtilafçı-İttihatçı çatışmasını beraberinde getirdi. İtilafçılar, halka padişahla görüştiklerini, onun cemiyeti onaylamadığını, Ankara'daki hükümet üyelerinin öldürülmesinin caiz olduğunu bildirdiğini anlattılar.²²⁸ Mudurnu'da "Padişah düşmanı" şeklinde lanse edilen Mustafa Kemal Paşa'ya karşı halkın fazla bir ilgisi olmadı. Ardından Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına tepki olarak Hilafet Cemiyeti kuruldu. Bunun sonucunda halk ayaklandı ve Mudurnu'yu bastı.²²⁹

21 Nisan 1920'de köylülerin Mudurnu'da hükümeti basacaklarını öğrenen Selim Sarıbay ve Dombayzade Hakkı Efendi Kaymakam Nail Bey'e gittiler. Köylülerin Mudurnu kasabasını basacaklarından onu haberdar ettiler. Nail Bey, hemen bir toplantı yapıp bu konuda alınacak tedbirler için istişare yapılmasına karar verdi. Hayta Salih Efendi'nin evinde yapılan toplantıya Nail Bey, Posta ve Telgraf Müdürü Hamdi Bozoğlu, Müftü Hacı Abdullah, Belediye Reisi Hacı Hafız ve Dombayzade Hakkı Bey'ler katıldı. Bu görüşme sonucunda Düzce ve Bolu'daki gibi asayişsizliğe mahal vermemeye, halkın asilere katılmasını ve köylülerle iş birliği yapma fikrinde karar kıldılar. Bu kargaşa döneminde Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti üyeleri

²²⁴ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s. 18, 19.

²²⁵ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce* s.19.

²²⁶ ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 3, G. 136, B. 136-1.

²²⁷ Hüseyin Sarı, *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*, s.69; Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce* s.19.

²²⁸ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.148.

²²⁹ Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s.327.

asilerin ilk hedefi olduğundan dolayı bir çare aramaya başladılar. Selim Bey’de çareyi akrabasının evine sığınmakta buldu.²³⁰

Mudurnu’nun Hilafet Heyeti’nin eline geçmesiyle Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Üyesi Hacı Mehmet Ağa ve Ahi Baba, hakaretler eşliğinde saldırıya uğradı. Ahi Baba ertesi gün Bolu Hilafet Heyeti’ne götürüldü ve orada idam edilecekken son anda kurtuldu fakat hapse mahkûm edildi.²³¹ Cemiyetin diğer üyeleri Selim, Hakkı Durukan, Fuat ve Besim Bey’ler ise yakalanmadı.²³²

İsyancıların Mudurnu’yu basmalarının beklendiği anlarda Çolak İbrahim Bey Mudurnu’ya geldi. Bölgede güvenliğin artırılması için hazırlıklar yapıldı. Bu doğrultuda Cemiyetin etkinliği de artırıldı. Dombayzade Hakkı Efendi, reis olmak üzere Bozoğlu Hacı Salih Efendi, Hayta Salih, Selim Sarıbay, Besim Bayraktar’dan oluşan üyelerle yeni bir Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti kuruldu. Yeni kurulan heyet, bölgedeki gençleri bir araya getirerek Çolak İbrahim Bey müfrezesinin emrine verdi. Bunlar köyde tarama amelesi yapmak ve isyancıların davranışlarını kontrol ederek bilgi almak vazifesindeydiler. İstisnalar olmak üzere Mudurnu, Kuva-yı Milliye taraftarı idi. Yalnız köylüler Hilafet yanlısıydılar.²³³

Cemiyet üyeleri, 9 Haziran 1920’de Selim Beyi mevki kumandanlığına çağırdılar. Binbaşı Nuri Bey ona cemiyetin bir nizamnâmesi olup olmadığını sordu. Selim Bey, nizamnâmenin olmadığını ve merkezin verdiği direktifler vasıtasıyla faaliyete geçtiklerini ifade etti. Binbaşı Nuri Bey, Uşak’taki Milli teşkilatı örnek alabileceklerini, Selim Bey’in bir arkadaşı ile Uşak’a gidip faaliyetlerini bizzat görebileceklerini söyledi. Bu görüşmeden sonra Selim Bey ve Besim emrindeki muhafız süvari birlikle 10 Haziran 1920’de Mudurnu’dan yola çıktılar. Yanlarına da güvenliklerini sağlamaları adına iki adet silah verildi.²³⁴

İkinci Düzce İsyanında Mudurnulular, Kuvâ-yı Milliye ve Büyük Millet Meclisi’ne duydukları güvenden dolayı Mudurnu’dan geçen bu kuvvetlerin yiyecek ihtiyaçlarını karşıladılar. Bunun yanında dinlenmeleri için de rahat bir ortam sağladılar. Mudurnu halkı, on beş lirayı iki gün içerisinde kendi arasında toplayıp, askerlerin ihtiyaçlarını karşılamaları maksadıyla Mudurnu Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetine verdi.²³⁵ Mudurnu’nun Kuvâ-yı Milliye’ye

²³⁰ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s.22, 23.

²³¹ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s. 24.

²³² Rükni Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyanları*, s.327.

²³³ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s.35.

²³⁴ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s.44.

²³⁵ G. Çağlar (1990). Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası (Nisan- Mayıs 1920). *Atatürk Yolu Dergisi*, 2(5), s. 85.

her türlü destekte bulunup yardımlarını esirgememesinde Teğmen Muharrem, Binbaşı Şevki ve Teşkilât-ı Mahsusa Azası Eşref (Kuşçubaşı)²³⁶ etkili oldu.²³⁷

İsyancıların 10 Ağustos günü Bolu'ya gelmesiyle Bolu halkından bir grup, çareyi kazalara gitmekte buldu. İsyancılar bu kazalarda, Mudurnu, Çerkeş, Devrek ve Beypazarı Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri'nin yardımlarını gördüler. Bolu'nun asilerden temizlenip Milli Kuvvetlerin eline geçmesiyle, Bolu'ya geri döndüler.²³⁸ Binbaşı Nazım, Fırkanın iâşesini temin etmek için Bolu'dan ve çevre kazalardan yiyecek ve para yardımını aldı. Bu yardımla Bolu merkez kazasıyla, Göynük, Mudurnu ve Kızılcık Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri vasıtası ile verdiği paralar altmış bin liraydı.²³⁹ Nitekim 24 Ekim 1920'de Mustafa Kemal Paşa, isyanın bastırılmasını müteakip Mudurnu halkına çektiği telgrafta Milli kuvvetlere verdikleri desteklerin karşılığında şükranlarını dile getirdi.²⁴⁰

3.6. Göynük Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Anadolu'da meydana gelen işgal manzarasına kayıtsız kalamayan Göynük halkından bir grup Göynük Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'ni kurdu.²⁴¹ Cemiyet Reisi Hâfız İsmail Bey, azâları ise Hâfız Şakir, Duhanizâde Şevket, Hâfız Yusuf, Emin, Hamdibeyzâde Mehmet ve Hafizzâde İsmail Bey'lerden oluşmaktaydı.²⁴²

Yunanlıların İzmir'i işgal etmesiyle beraber yaptıkları vahşice davranışlara sessiz kalamayan Göynük Redd-i İlhak Cemiyeti üyeleri, 18 Mayıs 1919 tarihinde Derâliye Sadaret-i Uzmâ'ya protesto telgrafı çekti. Telgrafta; İtilâf Devletleri'nin siyasi emellerinin bir tezahürü olarak İzmir'in, Yunanlılar tarafından işgal edildiği, bu acılı haberin tüm İslam âlemiyle beraber Göynük kazası kamuoyunda duyulması sebebiyle, üzgün ve yüreği kanlı olan halkı iyice coşturduğu ve Göynük halkının da çok sayıda masum insanın kanının akmasıyla sonuçlanan bu işgali tüm güçleri ile reddettiklerini bildirdiler. Bunun yanında vatan için çocuklarını, mallarını, canlarını düşünmeden feda etmeye hazır olduklarını ifade ettiler.²⁴³

Cemiyet, kazanın güvenliğini sağlamak amacıyla Akşemseddin Müfrezesi adlı bir Kuvâ-yı Milliye Teşkilatı oluşturdu.²⁴⁴

²³⁶ Bu üç kişi daha sonra Atatürk'e suikast girişiminde bulundular. Sarı, *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*, s.69)

²³⁷ Hüseyin Sarı, *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*, s. 69.

²³⁸ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s. 89.

²³⁹ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s. 99.

²⁴⁰ Erol Evcin, *Bolu Livâsında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri*, s. 112.

²⁴¹ Recep Çeliker, *Milli Mücadelede Din Adamları I.*, 386.

²⁴² ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 3, G. 136, B. 136-1.

²⁴³ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*, s.309.

²⁴⁴ Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyancıları*, s.320.

Düzce Ayaklanmasına, Göynüklüler dâhil olmadı aksine asilere karşı teşkilat kurdular. Asiler, bu teşkilatın varlığını haber alınca Göynük'e geldi. Akşemseddin Müfrezesi hazırlıksız yakalandı ve Göynük'ü isyancılara karşı koruyamadı.²⁴⁵ Nitekim Göynük'ü asilerden Çolak İbrahim kurtardı.²⁴⁶

Göynük Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti üyeleri, Göynük'teki ayaklanmanın en sıkıntılı dönemlerinde dahi yoğun çabalarıyla asilere fırsat vermeyen ve Halife taraftarlarının Göynük'ü basmaları sonucu dört jandarmayı kurtaran Kaymakam İlyas Bey'e mazbata takdim ettiler.²⁴⁷

15 Haziran 1921'de Bolu Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Hey'et-i Merkeziyesi Reisi Mehmet Sıtkı Bey'in TBMM'ye gönderdiği yazıda Göynük Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Reisliğine Duhânizâde Şevket Bey'in, üyeliklerine ise Hafızşakirzâde İsmail, Bayındırlı Hafız Yusuf, Hafızşakir, Lügerzâde Hafız İsmail ve Mustafa Bey'lerin seçildikleri bildirildi.²⁴⁸

4. Düzce'de Asayiş Sorunları

4.1. 1918 Yılı Olayları

Düzce'de eşkıyalık faaliyetleri Balkan Harbi'nden başlayarak I. Dünya Harbi'nin sonlarına doğru artmıştır.²⁴⁹ 1918 yılında Düzce'de yağmacılık, soygunculuk ve eşkıyalık faaliyetlerinde artış bir hayli fazla olmakla birlikte Düzce'de güvenlik yok denecek kadar azdı. Bölgede baş gösteren eşkıyalık olaylarından bazıları şunlardır:

12 Mart 1918 tarihinde Düzce kazasındaki hafif cezalı mahkûmların ziraat işlerinde çalıştırılarak hapis yatacağı günlerin yerine sayılması fikri kabul edildi.²⁵⁰

29 Mart 1918 tarihinde Harbiye Nazırı, Hendek civarında eşkıyalık yapan Düzce'nin Huccacbey köyünden Hüseyin Bin Mehmed yaralı, arkadaşı Hendek Kozluk köyünden Mehmed Bin Mahmud ölü olarak ele geçirildiğini Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi.²⁵¹

11 Nisan 1914'de Bolu Mutasarrıfı Reşad Bey, Düzce'de sükûnet ve salah tesis ve temini için firari ve eşkıyaya yataklık eden adamlarla, eşkıya ailelerinin idareten tediplerini beklediğini Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi.²⁵²

²⁴⁵ Rükni Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyancıları*, s.321.

²⁴⁶ Dursun Bayraktar, *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, s.65.

²⁴⁷ Erol Evcin, Bolu Livâsında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri, s.115.

²⁴⁸ Erol Evcin, Bolu Livâsında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri, s.115.

²⁴⁹ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 135.

²⁵⁰ BOA, MV. 211/115; BOA, BEO, 4507/337976.

²⁵¹ BOA, DH. EUM, 6. Şb., 34/3.

²⁵² BOA, DH. ŞFR. 577/77.

14 Nisan 1918 tarihinde Bolu Mutasarrıfı, Hükümet aleyhinde faaliyette bulunan Abaza Hacı Kamil'in takibe alındığını Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi.²⁵³

26 Nisan 1918'de Düzce'de suçlulardan on altı kişinin yaralı ve bir kısmı da ölü olarak yakalandı, bir tanesinin de takip edilmekte olduğu bildirildi.²⁵⁴

5 Ağustos 1918'de Bolu Mutasarrıflığı'na çekilen şifrede: Dersadette Düzceli Maksud namında birinin silah, fişek ve manifatura eşyasını Düzce'de manifaturacı Ali Efendi'ye gönderdiği haber alındı. Bu eşyanın kaçırılması ve kaçakçılık yapanlar hakkında takibat yapılması istendi.²⁵⁵

23 Eylül 1918'de Umum Jandarma Kumandanlığı, Düzce Eşkîya Takip Bölüğü Kumandanlığı tarafından katledilen Çerkez Enver hakkındaki inceleme neticesini Bolu Mutasarrıflığı'na bildirdi.²⁵⁶

17 Kasım 1918'de Kastamonu Vekili Mektupçusu Lütfi, tütün kaçakçılarında sekiz Laz'ın on iki yük tütünle Düzce'ye gelirken eşkıyadan Çerkeşli Eğri Ahmed ve refiki Kürt Hüseyin Çavuş çıkararak tütünleri gasp ettikleri ve Daday'a takip için müfreze efradından altı kişinin bir takım ahaliyi soymalarından dolayı haklarında inceleme yapıldığını Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi.²⁵⁷

4.2. 1919 Yılı Olayları

1919 yılında yaşanan asayiş sorunları sebebiyle Şubat 1919 tarihinde Bolu Mutasarrıf Vekili Nazım Bey, Divan-ı Harbi Örfi'nin altı aya kadar Düzce'ye gönderileceğini bildirdi.²⁵⁸

4 Şubat 1919'da Düzce'de çeşitli suçlara imza atan Düzceli Yunus ve Ali adında iki eşkıya yakalandı.²⁵⁹

Düzce bölgesinde faaliyet gösteren eşkıyalar yüzünden can ve mal güvenliğinin kalmadığı belirtilerek gerekli önlemlerin alınması istendi.²⁶⁰

²⁵³ BOA, DH. EUM., 6. Şb., 35/11.

²⁵⁴ BOA, DH. ŞFR. 578/102.

²⁵⁵ BOA, DH. ŞFR. 90/40/1.

²⁵⁶ BOA, DH. ŞFR., 91/206/1.

²⁵⁷ BOA, DH. ŞFR. 595/149.

²⁵⁸ BOA, ŞFR., 653/18/1.

²⁵⁹ ATASE Arşv., İSH Kol. K. 371, G. 23, B. 23-1.

²⁶⁰ ATASE Arşv., İSH Kol. K. 10, G. 128, B. 128-1.

14 Mart 1919'da Adapazarı'nda Uncu Yorgo'nun bindiği arabanın önünü keserek öldüren eşkiya Uzunca Ormanlı Osmanoğlu Yusuf'un yakalandığı, diğerlerinin ise Düzce'ye kaçarak faaliyetleriyle devam ettiği İzmit Mutasarrıflığı'na bildirildi.²⁶¹

22 Mart 1919'da Bölgede suç olaylarını engellemek, hiç olmazsa azalmasını sağlamak amacıyla Düzce'de dâhil olmak üzere Bolu livâsında her kazada takibattan sorumlu jandarma birliklerinin kumandasında sekizer süvariden mürekkep birer takip müfrezesi teşkil edildi.²⁶²

23 Mart 1919 Düzce kazasından eşkiya Hakan Şakir'in çaldığı eşyalarla beraber yakalandığı Bolu Mutasarrıflığına bildirildi.²⁶³

19 Nisan 1919'da Bolu livâsından dört yüz kişilik bir müfrezenin, güvenliği sağlaması adına Düzce'ye sevki için Alay Kumandanlığına bir müracaat yapıldı ve bu müracaatın sonucu olumsuz oldu.²⁶⁴

11 Mayıs 1919'da Türk ve İngilizlerden oluşan heyet Akçaşehir'den Düzce'ye geldi.²⁶⁵ Heyet üyeleri, 29 Mayıs 1919 tarihinde Düzce, Bolu, Adapazarı'nda araştırmalar yaptılar.²⁶⁶ İsyandan yaklaşık bir sene önce İngiliz heyetinin bölgeye gelmesi, isyanın ardındaki asıl destekçileri ortaya koymaktadır.

24 Mayıs 1919'da Umum Jandarma Kumandanlığı, Düzce'deki firarilerden Rüşdü Bey'in Düzce kazası ile Karasu nâhiyesi arasında köylerde görüldüğünü Bolu Mutasarrıflığı'na bildirdi.²⁶⁷

2 Ekim 1919'da Amerika Şark-ı Karib Muavenet Heyeti Anadolu Kısmi Müdürü Paul Fisher, Osmanlı Hükümeti temsilcisi ile birlikte Düzce'ye ulaştı, oradan da Bolu'ya hareket etti.²⁶⁸ Görüldüğü gibi yabancı güçler bölgede planlarını uygulamaya adım adım yaklaşmaktaydı.

2 Ekim 1919'da Yüzbaşı Hulusi'nin önüne çıkarak silah çeken ve vuku bulan mukabele neticesinde yaralanan Düzceli Mustafa'nın ifadesi alındı.²⁶⁹

---

²⁶¹ BOA, DH. EUM. AYŞ. 1/26.

²⁶² BOA, BEO, 4560/341930.

²⁶³ BOA, DH. EUM. AYŞ. 1/64.

²⁶⁴ ATASE Arşv., İSH Kol. K. 22, G. 105, B. 105-1.

²⁶⁵ ATASE Arşv., İSH Kol. K. 89, G. 60, B. 60-1.

²⁶⁶ ATASE Arşv., İSH Kol. K. 89, G. 72, B. 72-1.

²⁶⁷ BOA, DH. ŞFR. 622/58.

²⁶⁸ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 104, G. 87, B. 87-2.

²⁶⁹ ATASE Arşv., İSH Kol. K. 368, G. 102, B. 102-1.

Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey, 1 Kasım 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne bir telgraf çekerek, Düzce kazası dâhilinde asayişin tamamen bozulduğunu, bu güvenliğin bozulmasında şakilerden bazılarının jandarma olarak yazılması ve niteliksiz olan subayların emri altındaki askerlerin üzerinde tahakküm kuramamaların da etkili olduğunu bildirdi. Ayrıca Düzce kasabası dâhilinde bulunan jandarma silah deposunun basılarak, birçok silahın yağma edilmesi ve zengin insanların evlerine tehditnâmeler yapıştırıldığı, Adapazarı ile Düzce arasındaki yolda halkın soyulmakta olduğu, eldeki bu kuvvetlerle asayişin sağlamanın mümkün olmamasından mütevellit jandarma ıslah edilene kadar Zonguldak'tan altmış kişilik bir müfrezenin Düzce'ye sevk olunmasını istirham etti.²⁷⁰ Harbiye Nâzırı Cemâl Paşa, 3 Kasım'da XXV. Kolordu Kumandanlığına telgrafı:²⁷¹

Bolu Mutasarrıflığı'ndan mevrûd telgraf sureti leff edilmiştir. Muvakkit bir zaman için Zonguldak'taki taburdan kuvvetli bir müfreze hemen Düzce'ye tahrik ettirilerek asayiş memleket hususunda hükümet-i mülkiyeye mu'avemer ettirilmesini rica ederim.

Harbiye Nâzırı

Cemâl

Melfûf zuhurunda

Emrin aslı harbiyededir.

Düzce'de asayişin sağlanması amacıyla Zonguldak'tan bir miktar kuvvetin Düzce'ye gönderilmesi için²⁷² Harbiye Nazırı Cemal Paşa, XV. Kolordu Kumandanlığı'na şu telgrafi çekti:²⁷³

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa tarafından

Yirmi Beşinci Kolordu Kumandanlığına

Düzce ve Bolu havâlisiasâyışintemini iâdesi için zâbitsiz olmak ve yirmi gün zarfında beher hâl iâde edilmek üzere kırk kişilik bir nizâmiyemüftezesi ile hiçbir vaktisti'mâl edilmemek ve ancak maneviyât üzerine olacak te'sirâtta istifâde olunmak üzere bir de makineli tüfek Bolu Jandarma Kumandanı emrine i'tâsı Umûm Jandarma Kumandanlığı'ndan 12/11/1335 tarihiyle bildirilmektedir. Müfrezenin yirmi gün zarfında beher hâl i'âde edilecek ve bu müddet zarfında mühim olan emr ve asayişin tamamen i'âde edileceği suret-i kat'iyeye de va'a edilmesine göre evvelce Zonguldak'taki alaydan Düzce'ye gönderilmesi emr olunan kuvvetli müfrezenin münâsib bir mahalden kırk kişiye iblâğ ve Zonguldak'taki makineli

²⁷⁰ ATASE Arşv., İSH Kol., K.371, G. 5, B-5-2. (EK-6)

²⁷¹ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 5, B. 5-1.

²⁷² ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 2, B.2-1.

²⁷³ ATASE Arşv., İSH Kol., K.371, G. 5, B-5-5.

tüfenklerden birinin de bu müfrezeyle ilhâkı ve müfrezenin Bolu Jandarma Kumandanlığı emrine girmek üzere mahal ve zaman hareketinin maḡam-ı senâveriye sürat iş'arı mercûdur.

Harbiye Nâzırı

Cemal

Emrin aslı Harbiye'dedir.

12 Kasım 1919 Düzce'den Bolu'ya gelen arabacıların eşyalarını gasp eden eşkıya Yahya ile arkadaşlarını takip eden müfreze arasında çatışma çıktı ve bu çatışma eşkıyanın yakalanması ile sonuçlandı.²⁷⁴

12 Kasım 1919 Düzce'nin Hasanlar köyünden Yanık Hasan'ın evini basıp bazı eşyalarını gasp eden ve hayvanları çalmaktan zanlı olan birçok firari yakalandı.²⁷⁵

16 Kasım 1919 Düzce ve Merkez Jandarma Kumandanlığı livâ jandarmalarının incelemesine Dersaadet Mıntıka müfettişi Miralay Şevki Bey memur edildiğini bildirdi.²⁷⁶

Düzce Mahkemesi, bir şaki ve üç mahkûmun bölgeden sürülmesine karar verdi. Bu suçluların nakilleri sırasında 16 Kasım 1919 tarihinde, otuz kişilik Çerkez atlısı, bunları jandarmaların yanından kaçırma cüretini gösterdi. Bununla da kalmayarak Düzce Hâkimini, Düzce Jandarma Komutanını ve kendilerinin aleyhinde olan kişileri öldürdüler.²⁷⁷

20 Kasım 1919'da Düzce'de birtakım şekâvet olaylarının baş göstermesiyle birlikte bir ay süreyle İdare-i Örfi ilanı ile ilgili bir irade-i seniyye sunuldu.²⁷⁸

21 Kasım 1919 Düzce'de müfreze tarafından altı eşkıya yakalandı.²⁷⁹

22 Kasım 1919 Düzce'deki eşkıyalık olaylarının önlenmesi için Divan-ı Harp teşkil olunacağı bildirildi.²⁸⁰

23 Kasım 1919'da Harbiye Nezareti, Bolu Mutasarrıflığı'na Düzce'de eşkıyaların tedibi için gerekli tedbirlerin alındığını bildirdi.²⁸¹

²⁷⁴ BOA, DH. EUM. AYŞ. 67/26.

²⁷⁵ BOA, DH. EUM. AYŞ. 67/25.

²⁷⁶ BOA, DH. ŞFR. 104/226.

²⁷⁷ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı- Bolu- Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.32.

²⁷⁸ BOA, MV. 253/80; ATASE Arşv, İSH Kol., K. 371, G. 56, B. 56-2.

²⁷⁹ BOA, DH. EUM. AYŞ. 67/27/0.

²⁸⁰ BOA, MV. 217/125.

²⁸¹ BOA, DH. ŞFR. 104/272; ATASE Arş., K. 198, G. 215, B. 215-1.

24 Kasım 1919 Düzce'nin Müminler köyüne eşkıyanın türediği ve tehditlerle halktan para istediği bildirildi.²⁸²

23 Kasım 1919'da X. Kafkas Fırkası Kumandanı Kaymakam Kemâleddin Sami Bey'in XXV. Kolordu Kumandanlığına yazdığı şifre:²⁸³

Otuz İkinci Kafkas Alayının Zonguldak'ta bulunan Üçüncü taburu kuvâ-yı musalliha mevcûdunun seksek sekiz neferden ibaret olduğu ve bu efrâtın 50 neferinin Çaycuma ve Devrek nâhiyeleri te'min-iasayış ile muvazzaf bulunduğu ve mütebâki efradın da Zonguldak'taki kömür amelesinin cem'i sevki muktezâtında istihdâm edildiği ve gerçiahiren Zonguldak şubesi bakaya ve firâri efrâdından elli neferi itâsı mahalli Âhz-ı Asker Şu'besine emredilmiş ise de bu efrâta maden ocaklarında çalışmakta olduklarından sevk olunmaması emri muktezasından cephâneleri ikmâl edilmedikçe Düzce'ye efrâd sevki mümkün olmadığı icrâ edilen tahsisâtın anlaşıldığı ma'rûdur.

25 Kasım 1919 tarihinde Harbiye Nezâreti, Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği bir şifre ile Düzce'deki şekâveti bastırmak üzere lüzum görülen tedbirlerin alındığını bildirdi.²⁸⁴

26 Kasım 1919 tarihinde Binbaşı Mahmut Nedim Bey, üç zâbitin, seksen altı piyade müfrezesinin ve bir ağır makineli tüfek mevcutlu bir süvari müfrezesinin Adapazarı'ndan Düzce'ye muvasalat ettiğini bildirdi.²⁸⁵ Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Bey, XX. Kolordu Kumandanlığı'na bir şifre ile Düzce müfrezesine iltihak emri buyurulan süvari, makineli tüfek müfrezelerinin Düzce'deki müfrezelere iltihak ettiğini bildirdi.²⁸⁶

30 Kasım 1919'da Harbiye Nezareti'ne çektiği telgrafla bu müfreze kumandanlığının maiyetine biri kendi alayından olmak üzere iki zâbit verildiğini, piyade müfrezesi hareket etmeden önce ikinci muhâfız alayındaki doktorlar tarafın yapılan muayenede on dört erin sefere gidemeyecekleri raporla bildirildi ve alay seksen altı mevcutla hareket ettirildi. Bundan önce muayene yaptırmayarak müfrezenin eksik mevcutla hareket etmesine neden olanların cezalandırılacağı bildirildi.²⁸⁷

Bölgede güvenlik güçleri yetersiz kaldığından, halk sıkıntı içindeydi. Hükümetten beklediği desteği göremeyen halk, güvenilir ve cesur olarak gördükleri yüz kişiyi asilere karşı silahlandırdı. Binbaşı Mahmut Nedim emrinde güvenlik müfrezesi kuruldu. Bu askeri birlik 28 Kasım günü, Düzce'ye gelerek yetmiş dokuz şakiyi yakaladı.²⁸⁸ Bu olaylardan dolayı 1 Aralık

²⁸² BOA, DH.KMS. 57/17.

²⁸³ ATASE Arş., İSH Kol., K. 371, G. 12, B. 12-1.

²⁸⁴ BOA, DH. ŞFR., 104/272.

²⁸⁵ ATASE Arşv., İSH Kol., K.371, G. 17, B-17-1

²⁸⁶ ATASE Arşv., İSH Kol., K.371, G. 17, B. 17-2.

²⁸⁷ ATASE Arşv., İSH Kol., K.371, G. 17, B. 17-3.

²⁸⁸ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s.90, 91.

1919 tarihinde iki ay boyunca Düzce ve İzmit'te sıkıyönetim ilan edilerek kargaşanın önüne geçilmeye çalışıldı.²⁸⁹ Bu süreçte Düzce'de üç kişi öldürüldü, yüz altmış dokuz kişi yakalandı.²⁹⁰

Binbaşı Mahmut Nedim Bey, mizacı gereği yumuşak başlı bir komutandı. Ankara Hükümeti ve İstanbul Hükümeti arasında net bir duruş sergileyememesi bu özelliğinden kaynaklanıyordu. İki tarafa da ılımlı yaklaştığından dolayı bölgede sükûneti sağlayamadı. Ankara Hükümeti Nedim Bey'e güvendiği için bölgeye başka bir görevli göndermedi. Nedim Bey'in tavrından cüret alan insanlar, İngilizlerin ve İstanbul Hükümeti'nin iş birliği ile gizli den gizliye faaliyetlerine devam etti.²⁹¹ Bir yandan da İstanbul'da milli mücadele karşıtı olan tüm gazeteler, Düzce ve havalisinde köylere kadar gönderildi. Bu gazetelerde padişahın yanında, Kuvâ-yı Milliyecilerin asılması için fetva çıkaracağını, İngilizlerin de kısa bir süre sonra bölgeye intikal edeceklerini aralıksız propaganda ettiler.²⁹²

5 Aralık 1919 tarihinde mart ayında beş adam öldürme ve bir adam yaralama, iki gasp olayı yaşandı.²⁹³

6 Aralık 1919'da Düzcü Harun adlı eşkıya yakalandı.²⁹⁴

7 Aralık 1919'da Düzce ve Balıkesir arasında türeyen Anzavur çetesinin ve bölgedeki diğer çetelerin faaliyetlerine karşı tedbirlerin alması bildirildi.²⁹⁵

7 Aralık 1919'da Binbaşı Mahmud Nedim Bey, XXV. Kolordu Kumandanlığı'na telgraf çekerek Düzce'deki halkı kasıp kavuran Yahya adlı eşkıyanın tutuklandığı ve bölgede asayiş sorunu kalmadığını bildirdi.²⁹⁶

9 Aralık 1919'da Düzce Kuvâ-yı Tedbihiye Kumandanlığı mntikasında yetmiş dokuz eşkıya yakalandı.²⁹⁷

9 Aralık 1919'da Düzcü Şevket adlı eşkıya yakalandı.²⁹⁸

---

²⁸⁹ Mustafa Budak, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, s.41.

²⁹⁰ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s.91.

²⁹¹ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s.91.

²⁹² K. Esengin, ... *Hıyanet Yarışı*, s. 86.

²⁹³ BOA, DH.EUM.AYŞ., 4/80.

²⁹⁴ ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 27, B.27-1.

²⁹⁵ ATASEArşv., İSH Kol., K. 99, G. 15, B. 15-4.

²⁹⁶ BOA, DH. KMS. 57/17

²⁹⁷ ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 38, B. 38-1-3.

²⁹⁸ ATASEArşv., İSH Kol. K. 371, G. 28, B. 28-1/2.

14 Aralık 1919'da Düzce'ye yüz kişilik bir müfreze gönderildiğinden ayrıca yirmi nefer gönderilemedi.²⁹⁹

17 Aralık 1919'da Düzce müfrezesi Kumandanlığı mıntıkasında iki eşkiya teslim oldu.³⁰⁰

21 Aralık 1919 tarihinde Divan-ı Harb-i Örfi Heyeti'nin, Düzce'de sür'atle vazifeye başladığı Bolu Mutasarrıflığı'na bildirildi.³⁰¹

25 Aralık 1919'da Düzce Kuvâ-yı Tedbiye Kumandanlığı mıntıkasında suçlular tutuklandı.³⁰²

Düzce ve havalisinde Eyüp çetesinden iki kişinin ölü olarak yakalanmasının ardından iki kişinin de takip edilmekte olduğu bildirildi.³⁰³

28 Aralık 1919 Düzce havalisinde 23 Aralık 1920-29 Aralık 1920 tarihleri arasında yakalanan eşkıyaların isimleri bildirildi.³⁰⁴

4.3. 1920 Yılı Olayları

1 Ocak 1920 Düzce Divan-ı Harb-i Örfisi'nin muamelatı hızlandırması ve firarilerin tutuklanması için emir verildi.³⁰⁵ Aynı gün, Düzce Divan-ı Harb-i örfisi'nin muamelatının hızlandırılacağı ve iki müfrezenin orada bırakılması bildirildi³⁰⁶ ve Düzce takip müfrezesi kumandanlığı mıntıkasında bazı eşkıyaların yakalandığı bilgisi verildi.³⁰⁷

5 Ocak 1920'de Divan-ı Harb-i Örfisi işlerinin hızlandırılması için ve firari eden askerlerin yakalanması için müfrezenin 1 Mart tarihine kadar orada kalması istendi.³⁰⁸ Yine aynı gün 20 Aralık 1919'dan 4 Ocak 1920 tarihine kadar tutuklananların isimleri bildirildi.³⁰⁹

9 Ocak 1920 tarihinde 1 Nisan 1920 -20 Nisan 1920 tarihleri arasında Düzce'de tutuklananların isimleri bildirildi.³¹⁰

²⁹⁹ ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 33, B. 33-1.

³⁰⁰ ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 35, B. 35-1.

³⁰¹ BOA, DH. EUM. 2.ŞB., 67/22/1-3.

³⁰² ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 40, B. 40-2.

³⁰³ ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 42, B. 42-1-2-3.

³⁰⁴ ATASEArşv., İSH Kol. K. 371, G. 44, B. 44-3.

³⁰⁵ ATASEArşv., İSH Kol., K. 366, G. 70, B. 70-1.

³⁰⁶ ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 45, B. 45-1.

³⁰⁷ ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 46, B. 46-1.

³⁰⁸ ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 51, B. 51-2.

³⁰⁹ ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 49, B. 49-1.

³¹⁰ ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 52, B.52-7.

Düzce’de 20 Ocak 1920’den 27 Ekim 1920 tarihine kadar on iki kişi yakalanarak tutuklandı.³¹¹

Düzce ve havalisinde 20 Ocak 1920- 27 Ocak 1920 tarihine kadar çeşitli suçlar işlemiş şahıslardan on iki şahıs ele geçirilerek tutuklandı.³¹²

31 Ocak 1920 tarihinde Düzce Havalisi Kumandanlığı mıntıkasında önemli bir vukuat olmadı.³¹³

29 Şubat 1920 tarihinde Düzce hapisanesinden sekiz kişi firar etti.³¹⁴

6 Mart 1920 tarihinde Düzce ve havalisinde asayişin yerinde olduğu bildirildi.³¹⁵

10 Mart 1920 tarihinde Düzce’de bir vukuat olmadığı bildirildi.³¹⁶

11 Mart 1920 tarihinde Düzce’de asayişin yerinde olduğu bildirildi.³¹⁷

15 Nisan 1920 tarihinde Geyve, Hendek ve Düzce dolaylarında türeyen Ortaköy Rum çetesi, Düzce isyanını bastırmakla görevli Yarbay Mahmud Bey, bir çarpışma yaşandıktan sonra tenkil edildi.³¹⁸

Bölgede çetecilik faaliyetleri önemli bir sorun teşkil etmekteydi. Bu çetelerin reislerinden biri olan Eğri Ahmed, Safranbolu isyanında rol oynayan Geredeli Dayıoğlu’yla güç birliği yaparak Safranbolu’yu işgal etti. Ardından yüz atlıyla beraber Araç üzerinden Kastamonu’ya hareket etti. Kastamonu Valisi Cemal Bey, hemen bir Kuvâ-yı milliye müfrezesi göndererek isyanı bastırdı. Safranbolu’nun Milli kuvvetlerin eline geçmesi üzerine çete üyeleri, Araç’a varamadan dağıldı. Posta müdürü, komiser, savcı, kadı ve kaymakam kaçtı. Bu sırada Eğri Ahmed kaçanların hepsinin paralarını gasp etti, ardından kendisi de kaçtı.³¹⁹ Yakalanacağını anlayan Eğri Ahmed, 23 Mart 1920’de teslim olmak istedi.³²⁰

21 Aralık 1920 yılında TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Millîye Vekâleti’ne ve Dahiliye Vekâleti’ne çektiği telgrafta, Zağferanbolu (Safranbolu) ile Araç arasında hazinenin elli üç bin lirasını gasp eden şakilerin evvelce afları kabul edilen Bolu veya

³¹¹ ATASEArşv., İSH Kol., K. 366, G. 137, B. 137-1; ATASE Arşv, İSH Kol., K. 371, G. 55, B. 55-1.

³¹² ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 137, B. 137-2; ATASE, K. 371, G. 53, B. 55-3.

³¹³ ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 62, B. 62-2.

³¹⁴ ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 60, B. 60-1.

³¹⁵ ATASEArşv., İSH Kol., K. 371, G. 64, B. 64-3.

³¹⁶ ATASEArşv., İSH Kol., K. 373, G. 6, B. 6-1.

³¹⁷ ATASEArşv., İSH Kol., K. 373, G. 7, B. 7-1.

³¹⁸ ATASEArşv., İSH Kol., K. 274, G. 28, B. 28-2.

³¹⁹ İ. Neyzi (2015.) Safranbolu’da Dayıoğlu Olayı. Ayten Kuş, Kızıltan Ulukvak (Ed.). *Safranbolu Korumada 40. Yıl (1975-2015) 40 Söyleşi (1975 Öncesi ve Sonrası)*, s. 466-467.

³²⁰ Mustafa Şükrü Dönmez, *İstiklal Harinde Akçaşehir*, s. 27.

Düzce’de bulunan Eğri Ahmed Çetesi efradı olduğunun kesinleşmesi sonucu söz edilenlerin hemen tutuklanmaları için hemen Kastamonu İstiklal mahkemesine sevklerini ve neticenin bildirilmesini rica etti.³²¹

Bir başka çete reisi olan Abaza Numan, Nüfren ayaklanmasının faillerindedir. Ayaklanma sırasında çetesiyle birlikte Üskübü’yü basarak soygunculuk faaliyetine giriştiler. Yüz, yüz elli kişilik çetenin reisi Abaza Numan, Düzce ve Hendek’in Abaza ve Çerkez köylerinden çok destek gördüler.³²²

Akçaşehir’de eşkıyalık yapan, yol kesen ve halkın eşyalarını yağmalayan Abaza Numan Çetesi şu kişilerden müteşekkildi: Kurukavak Köyünden Mehmet, Kurukavak Köyünden Haydar, İslam Cevahir, Selimoğlu Mehmet Ali Eren, Mustafa Muti, Postoğlu, Hacı Tefvikoğlu Ali Akar, Ali Cevahir.³²³

Kara İzzet çetesi de Düzce ve Hendek’te çeşitli suçlara imza atmıştır. İşlediği suçlarla bu dönemde meşhur eşkıyaların içerisinde adından söz ettirmektedir.³²⁴

4.4. 1921 Yılı Olayları

1 Ocak 1921 tarihinde IV. Fırka Kumandanı Nazım Bey, Büyük Millet Meclisi Riyasetine çektiği telgrafla Safranbolu ile Araç arasında hazinen elli üç bin lirasını gasp eden Eğri Ahmed çetesinin henüz IV. Fırkaya katılmadığını belirterek merkurumun ya Bolu’da ya da Düzce’de olabileceğini bildirdi.³²⁵

Düzce ve Hendek arasında asayişin sağlanması için Mekece’deki süvari alayının Düzce-Akçaşehir mıntıkasına hareketi emredildi.³²⁶

30 Mayıs 1921 tarihinde Düzce ile Hendek arasında telgraf hatlarının kesilmesiyle, Düzce ile istasyon arasında muhaberat sağlanamadı.³²⁷

Eşkıyalık olaylarının had saftaya ulaşmasıyla birlikte, çetelerin soygunculuk faaliyetlerine engel olabilmek adına Düzce, Adapazarı, İzmit ve Bolu havalisinde eşkıya takibi yapıldı.³²⁸

³²¹ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-10-a-2, D. 43, F. 64-2.

³²² Rüknu Özkök, *Mili Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyanları*, s. 319.

³²³ Mustafa Şükrü Dönmez, *İstiklal Harbinde Akçaşehir*, s. 29.

³²⁴ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 738, G. 118, B. 118-1.

³²⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-10-a-2, D. 43, F. 64-3.

³²⁶ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1138, G. 214, B. 214-1.

³²⁷ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1332, G. 68, B. 68-1.

³²⁸ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1418, G. 105, B. 105-2.

Düzce’de Ermeni ve Rumlar da asayişin bozulmasında önemli rol oynadılar. 21 Ağustos 1921 tarihinde Ermeni, Rum ve Çerkezler İngilizlerin bilgisi dâhilinde çete teşkil etmişlerdir.³²⁹

15 Ekim 1921 tarihinde Düzce, Bolu ve civarında eşkıyalık yapan Abaza Numan ve çetesinin tenkili için Düzce’ye hareket edileceği bildirildi.³³⁰

20 Ekim 1921 tarihinde Düzce ve Adapazarı Çerkezler, her fırsatta köyleri yağma ettiler.³³¹

Abaza Numan, Davutağa köyünden Akif Bey’in ihbarı sayesinde seksen kişilik XXI. Alay efradı tarafından öldürüldü.³³² Konu hakkında Dâhiliye Vekili, 28 Aralık 1921 tarihinde Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’ya bir telgraf çekerek iki seneden beri Düzce, Geyve ve Bolu taraflarında eşkıyalık yapan Abaza Numan çetesinin yakalanmasına yardımcı olan Akif ve Şevket Beylerin affedilmesini istirham etti.³³³

Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafa cevaben, TBMM Riyaseti’ne çektiği telgrafla adı geçen şahısların hukuk-ı şahsiye baki kalmak üzere affedilmeleriyle ilgili gerekli muamelenin yapılarak neticenin kendisine bildirilmesini rica etti.³³⁴

---

³²⁹ ATASE Arşv., İSH Kol. K. 1315, G. 2, B. 2-1; ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1313, G. 163, B.163-1.

³³⁰ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1310, G. 154, B. 154-1.

³³¹ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1311, G. 53, B. 53-1.

³³² Mustafa Şükrü Dönmez, *İstiklal Harbinde Akçaşehir*, s. 28.

³³³ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7, D. 18, F. 1-3.

³³⁴ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7, D. 18, F. 1-2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜZCE AYAKLANMASI

1. Düzce İsyanı

1.1. Nedenleri

Ulusal harekette derin yaralar bırakan ve Milli Hükümeti haddinden fazla uğraştıran Düzce ayaklanmasını tek bir nedene bağlamamak gerekir. İsyanı neden olan olaylar silsilesinin bir bütün halinde kronolojik olarak incelenmesi daha uygun olacaktır.

İsyanın en şiddetli günlerinde asileri yatıştırmak için Ankara'dan bölgeye gönderilen Nasihat Heyeti üyesi Hüsrev Gerede anılarında, isyancıların had safhada olan düşmanca tutumunun temelini Osmanlı Devleti'ne dayandırmaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde dini ilimler ve pozitif bilimler şeklinde iki ayrı eğitim verilmekteydi. Bu da ülkede aydın ve cahil olmak üzere aralarında uçurum olan iki halk tabakasının oluşmasına yol açmaktaydı.³³⁵ Nitekim geçmişe bakıldığında bu olayın benzerleri de mevcuttur. Kanuni döneminde Medresede eğitim almış cahil sarıklıların dini kullanarak ayaklanması ve 31 Mart Vakası olarak tarihe geçen olayda yobaz ve cahil kesimin bilgisiz olan köylüyü subaylara ve memurlara karşı ayaklanmaya teşvik etmesi bu hususta örnek teşkil eden olaylardandır.³³⁶

Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı gibi uzun yıllar süren savaşlardan yorgun çıkan halk, maddi manevi çöküntüye uğradı. Psikolojik ve ekonomik olarak zor günler geçirmeleri, huzursuzlukların artmasına neden oldu. 1919 yılına gelindiğinde vatanın her yeri asker kaçakları ile dolup taşı. İstanbul Hükümeti'nin propagandalarının işe yaramasında da Anadolu halkının içinde bulunduğu bu bunalım etkili oldu.³³⁷ Halk, I. Dünya Savaşı'nın müsebbibi olarak İttihat ve Terakki'yi görmekteydi. Vatanları için her türlü fedakârlığa göğüs geren Kuvâ-yı Milliyecilerin, İttihatçıların devamı olduğu söylentileri, halkın bunlara karşı cephe almasıyla sonuçlandı. Bu da Milli Harekete tepkili olan İstanbul Hükümeti'nin propagandalarına sorgusuz sualsiz inanmalarına yol açtı. İsyan günlerinde asilerin “Yine mi seferberlik, Yine mi savaş?”

³³⁵ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-14.

³³⁶ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-14; TİTE Arşv., K. 21, B. 15-1; S. Önal (2003). *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, Literatür Yay., s.202.

³³⁷ M. Kıbil (2018). *Milli Mücadele Döneminde İç İsyanlar*. Emine İnanır, Osman Köse & Yasemin Ulutürk (Ed.). *Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya 2*, Ankara, s. 438.

şeklinde bağırması bunun en açık kanıtıdır.³³⁸ Bunların haricinde Osmanlı Devleti'nde güvenlik güçlerinin rüşvet almaları ve köylüyü ezmeleri de huzursuzluk yaratan meselelerdendi.³³⁹

İsyanların ortaya çıkmasında halkın etnik kimliğinin etkisi de göz ardı edilmemelidir. Kafkasya'nın kuzey topraklarına gözlerini diken Ruslar, bu topraklardaki Çerkez unsurdan kurtulmanın yollarını aradı. Zira Çerkezleri yola getirmenin büyük çabalar sarf etmek anlamına geldiğinin farkındaydı. Bu toprakları işgal etmekle kalmayıp yerel halk olan Çerkezlerin ortadan kaldırılmasının gerekliliği vurgulandı. Nitekim bu planlar yapıldıktan yüz yıl sonra bölgeyi ele geçirdiler ve Çerkezlerin tamamına yakını sürgün edildi.³⁴⁰ Sürgün edilen bu Çerkezler, Düzce ve dolaylarına yerleştirildi.³⁴¹ Sadece 1961 tarihinde Anadolu'ya bir buçuk milyon Kafkasyalı Müslüman'ın gelmesi Çerkez ve Abazaların sayıca ne kadar fazla olduklarını anlamak açısından yararlı olacaktır.³⁴²

Çerkez, Abaza ve Gürcülerin onları Rusların elinden kurtaran Padişaha bir minnet borçları vardı.³⁴³ Bunun karşılığında Osmanlı vatandaşı oldukları günden itibaren çeşitli ayrıcalıklara sahip olan ve kendilerine büyük topraklar verilen Çerkez ve Abaza feodal beyleri, oymakları üzerinde geniş hâkimiyetler kurdular.³⁴⁴ Bunlar neredeyse aristokrat sınıfını andırıyorlardı.³⁴⁵ Düzce, Hendek ve Adapazarı'nda yaşayan Çerkez ve Abazalar Osmanlı Sarayı'na kız verdikleri için Saray ile ilişkileri çok yakındı. Buna karşılık saraydan aldıkları hediyeler ve paralar sayesinde çalışmalarına gerek kalmadan hayatlarını idame ettirdiler.³⁴⁶

II. Abdülhamid'in eşi Behice Hanım ile izdivaçları da Düzce'deki Çerkezlerin saraya kız vermeleri vasıtası ile gerçekleşti. Kafkasya'dan kızların Anadolu'ya getirilmesi güçleşince Çerkez ve Abazaların Saray'a davet edilmeleri için daha fazla çaba gösteriliyordu. Düzce kazasında ikamet eden ve reji muhafaza memuru olan Abaza Alyos Bey, Sultan Abdülhamid'e Sohum civarından gelen Abaza kızlarından otuz kişi takdim etti. Yine böyle bir zamanda kız seçmek için görevlendirilen bir haremağası, Alyos Bey'in yaklaşık on üç yaşlarında bir kızını görerek beğendi ama annesi Nazlı Hanım bu işe razı gelmediğinden dolayı kızı alamadı. Bu

³³⁸ Sami Önal, Hüsrev Gerede'nin Anıları, s.202.

³³⁹ Sami Önal, Hüsrev Gerede'nin Anıları, s.203.

³⁴⁰ C. Yelbaşı (2019). *Türkiye Çerkesleri*, İletişim Yay., s. 16.

³⁴¹ Mehmet Kıbil, Milli Mücadele Döneminde İç İsyanlar, s. 11.

³⁴² Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyanları*, s.239.

³⁴³ Recep Çeliker, *Milli Mücadelede Din Adamları I*, s. 384.

³⁴⁴ A. M. Şamsutdinov (1999). *Mondros 'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi, 1918- 1923*. (Çev.) Ataol Behramoğlu, Doğan Kitapçılık, s.137.

³⁴⁵ H. Türkmen (23 Kânunuevvel, 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı: Çerkesler Neden Serkeşleşmişlerdi? *VakitGazetesi*, s. 2.

³⁴⁶ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 134.

olayı öğrenen Abdülhamid, kızın saraya getirilmesi için başka bir haremağası görevlendirdi. Nazlı Hanım, şehzade hanımı olacağını öğrendiği zaman bu izdivaca razı oldu fakat Behice Hanım'ın, sarayda ısrar kıyamet anne ve babasını istemesi üzerine babası Alyos Bey, saraya getirilip silahşorluk görevi verildi. Abdülhamid, Behice Hanımı görerek beğendi. Onu bir şehzadesine alayı düşünürken kendisi için uygun gördü.³⁴⁷ Bu gibi örnekler Çerkezler ve Abazaların sarayla ilişkilerinin çok güçlenmesini sağladı. Osmanlı Hanedanının nüfuzunu ve kudretini olumsuz etkileyen Meşrutiyet'in ilanı ile bu halkın hayat kalitesinin düşmesiyle birlikte geçim sıkıntıları başladı. Bu sebepten dolayı Kurtuluş Mücadelesine cephe aldılar ve düşmanca tutum sergilediler.³⁴⁸

Abazalar, bazı zamanlarda Bolu Livâsına başvurarak bir muhtariyet istemediklerini bildirme ihtiyacı hissediyorlardı. Kendilerine böyle bir arzuları olup olmadıkları sorulmadığı halde bu şekilde davranmaları Düzce'de bir isyan planları olduğunun kanıtıydı.³⁴⁹

Çerkezlerle Türkler arasında Türklük- Çerkezlik münakaşası vardı. Aralarındaki ihtilaf ise çok eskiye dayanıyordu. Abazalar, Çerkezlere, Lazlar Türklere zaman zaman yakınlaşsa da birleşemediler.³⁵⁰ Zaten aralarında anlaşmazlık söz konusuysen, İstanbul Hükümeti de boş durmadı. Bölgedeki Çerkez ve Abazaları Milli Mücadele hareketine karşı isyana teşvik ederken bu hareket mensuplarının İttihat ve Terakki'nin devamı niteliğinde olduğu fikri ısrarla empoze edildi.³⁵¹ Bu durum iki milletin aralarının iyice gerginleşmesine yol açtı. Bunların Düzce'deki İttihatçıları ve Türkleri öldürmek istemesi isyanın patlak vermesi ile sonuçlandı.³⁵² Saraya yönelik çıkarlarını kaybeden ve çeşitli propagandalarla kandırılan Çerkez ve Abazalar, Türklük, İslamiyet ve hepsinden vahimi insaniyet duygularını katiyen umursamadılar.³⁵³ Padişah ve Damat Ferit Paşa'nın kışkırtmalarıyla "Din elden gidiyor" fetvasına uyararak isyan ettiler.³⁵⁴

---

³⁴⁷ Akşam Gazetesi, (4 Kânunusani, 1934), *Behice Hanım Abdülhamid'e "Sen Benim Babam Olursun"* Dedi. s.10. Behice Hanım, Sultana uzun süre direnerek "Sen benim babam oluyorsun" deme cesaretini dahi gösterdi. Fakat hazinedar ve baş ikbalin uğraşları neticesinde ve iki bin liraya nikâh kıyılmak suretiyle Behice Hanım onun gözdesi olmaya razı oldu.

³⁴⁸ Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyancıları*, s. 39.

³⁴⁹ H. Türkmen (23 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı: Çerkesler Neden Serkeşleşmişlerdi? *Vakit Gazetesi*, s. 2.

³⁵⁰ H. Birgören (2017). *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyancı Günlerinde Bolu*, Bolu Belediyesi Araştırmaları Merkezi, s. 60.

³⁵¹ Y. Kobal, (2002). "Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar", *Türkler Ansiklopedisi*, C. XVI., s. 135.

³⁵² Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyancı Günlerinde Bolu*, s. 58.

³⁵³ Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyancı Günlerinde Bolu*, s. 58.

³⁵⁴ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 28.

İsyanda Fetvanın, Kuvâ-yı Milliye mensuplarını şaki (eşkîya) ve asi olarak addetmesi önemli bir ayrıntı olarak göze çarpmaktadır.³⁵⁵

1919'da padişah taraftarlığı yapan Bandırmalı Milis Alayı Çerkez Bekir, Adapazarı'nda padişahın menfaatlerine yönelik faaliyetlerde bulundu. Bunun dışında Ahmet Anzavur'da Anzok Ahmet namında bir Çerkezi Düzce dolaylarına yolladı.³⁵⁶

Çerkez Ethem ayaklanmanın nedenlerinden bahsederken, Temsil Heyeti'nin Ahmet Anzavur olayını tam olarak anlayamadığını, eğer olayın ehemmiyeti dâhilinde önlemler alınsaydı Anzavur olayının Düzce, Bolu, Hendek, Adapazarı, Biga, Bandırma ve Manyas'a sıçramayacağını ifade etti.³⁵⁷ Anzavur, Türklerle müsademeye tutuşurken, "Türk ordusu subaylarından olan Ethem Bey," Anzavur'a karşı faaliyete geçti.³⁵⁸

Padişah ve Sadrazam Damat Ferit Paşa, Kuvâ-yı Milliye'yi yönetime karşı gelen bir kuvvet, isyancıları ise kendilerine sadık ve güvenilir kuvvetler olarak nitelendiriyordu. Esasen kimsenin Kuvâ-yı Milliye hakkında detaylı bir bilgisi yoktu.³⁵⁹ Herkes kulaktan dolma haberlerle, dur durak bilmeden saldırıya geçti.

8 Mayıs günü isyanın mimarlarından olan Düzce Çerkez ümerasından Hacı Kamil Bey'in, Adapazarı'nda ümera-i Çerkezlerden Tato Sinan Bey'in, Edirne Müfettişi Mestan Efendi'nin, Edirne Eşrafından İsmail Bey'in, Bolu'dan Yüzbaşı Mehmed Hulusi Efendi'nin, Çorum sancağından Doktor Mustafa Arif Bey'in, eşraftan Kadifezâde Abbas Bey'in, Düzce'den İbrahim Bey'in, Bolu'dan Hacı Servet, Zeki, Hafız Mustafa, Hacı Mustafa, Küre'den Hafız Seyyid, Mehmed Emin ve Mehmed Sadık Efendilerin nişâne ile ödüllendirilmesi, isyanın arkasındaki asıl güçleri alenen ortaya koymaktadır.³⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa, 3 Temmuz 1920 yılında mecliste yaptığı konuşmada: iç isyanların en büyük sebebinin idaresizlik olduğunu, sağlam bir idarenin olması halinde isyanın ortaya çıkmayacağını beyan etti.³⁶¹

³⁵⁵ O. Akandere (2016). Mütareke Dönemi İstanbul Basınında Kuvâ-yı Milliye Aleyhindeki Bazı Suçlamalar: Bolşeviklik, Sahte Milliyetperverlik, Asilik, Dinsizlik'' *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu C. II*, s.1084; *Derdli Gazetesi* (31 Mayıs 1336) *Karşı Fetva*. s.10.

³⁵⁶ Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s.239.

³⁵⁷ Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s.240.

³⁵⁸ *Ulus Gazetesi* (27 Ekim 1935). *Çerkes Ethem Amman'da Yakalandı*. s. 1.

³⁵⁹ Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*, s. 30.

³⁶⁰ BOA, MV., 261/46.(Ek-34)

³⁶¹ TBMMGCZ, (3 Temmuz 1336). D.1, C.3, s.59.

Yine aynı tarihinde Lazistan Mebusu Osman Nuri Bey'in Meclis'e sunduğu önergede:³⁶²

Düzce'de zuhura gelen isyan hadise-i irtica fi'l-hâkika Ferid Paşa hükümetinin Anadolu'yu parçalamak üzere yordakçılarının Kuvâ-yı Milliye aleyhinde yaptıkları teşvikât neticesi meydana gelmiştir. Fakat umumiyetle halkı bu derece galeyana getiren sebebin yalnız bu propaganda olamayacağını ve hadise-i ihtilâlin daha derin avâmil-i içtimâyası mevcut olduğunu her basiret-kâr derhal takdir edebilir. Şöyle ki: birçok senelerden beri hükümetin (bi't-tabi jandarması adliyesi, rüesâ idaresi, cihet-i askeriyesi) halife yapmış olduğu zulüm ve itisâfin biriktirdiği kin ve husumet dahi ayrıca bu vâkıada mühim âmîl olmuştur... Bugün Düzce ve havalisinde yapılan harekât-ı tedbiyenin halk üzerinde tesiri müşfikâne olmuştur şeklinde beyânda bulundu.

İsyanın en büyük sebeplerinden biri de İstanbul Hükümeti'nin tavrıydı. Tüm yasama ve yürütme gücünü düşman kuvvetinin iradesine bırakan, bunun yanı sıra İngilizlerin ve Yunanların her isteğini halka onaylatan bir merci haline geldi. İstanbul Hükümeti'nden her türlü desteği gören İngilizler, Mustafa Kemal Paşa'nın yeni bir hükümet kurma fikrine karşı ayaklanma çıkardılar.³⁶³ Nitekim isyan perdesinin arkasındaki asıl güç İngiliz emperyalizmiydi. İçeriden parayla tuttıkları bazı kimselerin çalışmalarıyla isyanlara her türlü desteği sağladılar.³⁶⁴ “Para için isyan eden insanlara o paraların on kat miski verilse muhtemelen isyan etmeyeceklerdi.”³⁶⁵ İngilizler işgal planları yaparken rahatsız edilmemek adına Düzce ve Biga civarı olmak üzere Boğazların doğusunda iki bölge tasarladı. Temsil Heyeti'nin Ankara'ya gitmesiyle birlikte İtilaf Devletleri ve padişah takımı Düzce bölgesini etkisi altına almak istedi.³⁶⁶

İngilizler ile hareket eden İstanbul Hükümeti, Anadolu ihtilalini iç isyanlar çıkararak engelleme fikrini hayata geçirmeye başladı. İsyanların tamamının hazırlık ve uygulama safhalarında gizli yardımları olan İngilizler, bu amaçları doğrultusunda İstanbul Hükümeti'ni kullandı. İngiliz Donanmasına bağlı savaş gemilerinin Karadeniz'de gövde gösterisinde bulunması bu yardımlardan sadece bir tanesiydi.³⁶⁷ Düzce isyanında İngilizlerin gayesi: Türk

³⁶² TBMMZC, 3 Temmuz 1336 (1920), D.1, C.2, yirmi altıncı içtima, birinci celse, s.163.

³⁶³ Rükni Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyanları*, s.234.

³⁶⁴ Mehmet Kıbil, *Milli Mücadele Döneminde İç İsyanlar*, s. 3.

³⁶⁵ C. Kurnaz & Ş. Kurnaz (2004), Ahmet Talât Onay: *Milli Mücadele Yazıları*, MEB Yay., İstanbul, s.37.

³⁶⁶ F. Yetim (2011). *Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(13), s.57; Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.28.

³⁶⁷ K. Esengin, ...Hıyanet Yarışı, s. 85, 90,103.

halkının kendi içinde dahi anlaşılamayıp, kargaşa çıkardıkları, bu yüzden de kendi başlarına yönetilemeyeceklerini dünya kamuoyuna sunarak işgallere uygun zemin hazırlamaktı.³⁶⁸

Ayaklanmaları körükleyen, halkı galeyana getiren önemli hususlardan biri de Kuvâ-yı Milliye mensuplarını “din düşmanı” olarak hedef gösteren fetvadır.³⁶⁹ İngilizlerin zoruyla hazırlanan fetvayı, Şeyhülislâm Haydarizâde İbrahim Efendi imzalamadı ve görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Yerine ise Dürriyâde El- Seyyid Abdullah Efendi getirildi.³⁷⁰

Sultan VI. Mehmed Vahdettin’in bir Hattı Hümayunuyla 5 Nisan 1920³⁷¹ tarihinde yayınlanan fetvâ’da: Bazı insanların bir araya gelerek, Sultanın izni olmadan, kuvvet toplayıp Sultanın emirlerine ters düşerek vergilerle, halkın mallarını zorla yağma etmek, suçsuz insanları öldürmek, İstanbul Hükümeti’ni diğer yerlerden ayrı tutup, iletişim kurmalarını engellemek, gibi hareketlerinden dolayı Sultan’a itaatsizlik suçundan dolayı Memleketin bekası için katledilmelerinin câiz olduğu, Hilâfet destekçilerinden olup şaki olarak addettikleri Kuvâ-yı Milliye mensuplarını öldürenlerin şehitlik mertebesine ulaşacağı, Sultan Vahdettin’in buyruklarına boyun eğmeyen İslam ahalisinin asi olarak nitelendirilip cezalandırılmaları gerektiği yazıldı.³⁷²

İngilizler’in şiddetli baskılarıyla hazırlanan fetva, Düzce, Akyazı ve Hendek çevresine iki tayyare ile atıldı.³⁷³ Bu da birçok isyanın fitilini ateşledi³⁷⁴ ve Müslümanların arasına nifak tohumu soktu.³⁷⁵

Hakikaten de fetva amacına ulaştı ve Halifeye sadık Müslümanlar, Milliyetçilere cephe aldı.³⁷⁶

Mustafa Kemal Paşa Nutuk adlı eserinde bu durumu şöyle izah etmektedir.³⁷⁷

... Damat Ferit Paşa, ivedi olarak yeniden işbaşına getirildi. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve İstanbul’da bütün yıkıcı ve hain örgütlerin kurduğu birlik ve bu birliğin Anadolu içindeki bütün ayaklanma örgütleri

³⁶⁸ C. Çetintaş (2017). Kurtuluş Savaşı 3: TBMM Tutanaklarında Adapazarı-Bolu-Düzce-Yozgat İsyanları 1920, [Erişim: 12.04.2020, <http://cengizcetintas.com/>] s.8.

³⁶⁹ Y. B. Koçak (2019). *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyanları*, Hermes Yay., s.101.

³⁷⁰ Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyanları*, s.235.

³⁷¹ Damat Ferit Paşa’nın sadarete gelmesi ve Hükümeti kurmasının aynı güne denk gelmesi manidardır. O. Akandere (1999). 11 Nisan 1920(1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi’de Kuvâ-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar. *TİTE Atatürk Yolu Dergisi* 24(3), 419.

³⁷² S. Selek (3 Mart 2004). *Anadolu İhtilali*, Birinci Baskı. Cumhuriyet Gazetesi, s. 2.

³⁷³ Derdli Gazetesi (2 Eylül 1336), *Beyanname*, s.22.

³⁷⁴ Y.B. Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyanları*, s. 101; G. Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 99.

³⁷⁵ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 24, 25, 26.

³⁷⁶ Mehmet Kıbil, *Milli Mücadele Döneminde İç İsyanlar*, s.2.

³⁷⁷ M.K. Atatürk, (2015) *Nutuk, C. II.*, Kaynak Yay., s.595.

ve bütün düşmanlar ve Yunan Ordusu elbirliğiyle bize karşı çalışmaya başladılar. Bu ortak saldırı siyasasının yönergesi de Padişah ve Halifenin içinde düşman uçakları da bulunan her türlü araçlarla yurda yağdırdığı Padişaha karşı ayaklanma fetvası idi.

Milli Mücadele karşıtı olan gazeteler de padişah yandaşlarınca memleketin en sapa yerlerine kadar her yere gönderildi.³⁷⁸ İngiliz vapurları, Peyam gibi Milli Mücadeleye muhalif olan gazeteleri Anadolu'ya taşıdı.³⁷⁹

Bu sırada Hürriyet ve İtilafçılar,³⁸⁰ Alemdar adlı gazeteyi dağıtmak suretiyle halkı kendi taraflarına çekmeyi başardı.³⁸¹ Çalışmaları her geçen gün artmasına mukabil Padişaha bağlılık telgrafları da yoğun bir şekilde gönderilmekteydi.³⁸²

Damat Ferit Paşa Hükümeti, Hilafet Ordusu teşkil edilmesi amacıyla Düzce'ye bir heyet gönderdi.³⁸³ Kuvâ-yı Milliye aleyhinde kurulan ve Süleyman Şefik emrinde bulunan Halife Ordusuna Kuvâ-yı İnzibatiye adı verildikten sonra İzmit, Adapazarı, Düzce ve Bolu'da çalışmalara başladı.³⁸⁴ Ordudaki askerler ücretli olarak çalışan katillerden ve hapisten kaçan suçlulardan müteşekkildi.³⁸⁵ Kuvâ-yı İnzibatiye'de Ermeniler, Rumlar, Yunanlar ve İngilizler de vardı. Hatta Damat Ferit Paşa'nın, orduyu bir Ermeni'nin emrine verdiği ve bu kişinin öldürüldüğü bilinmektedir.³⁸⁶ Ordunun kuvvetinin bit bölümü Kurmay Binbaşı Hayri Bey emrinde Bolu civarında bulunmaktaydı.³⁸⁷

Ayaklanmanın nedenlerini izah ederken, Milli Mücadeleye en büyük darbeyi vuran şahıslardan Düzceli Ahmet Hoca, Kör Ali, Divitli Eşref³⁸⁸ gibi sözde hocalardan da bahsetmek gerekir. Bunlar, dini istismar ederek halkı galeyana getirip, nutuklarla halkı başarılı biçimde etkisi altına aldı. Halife taraftarlığı yaparak çok fazla taraftar toplayan bu kişiler, halkı birbirine düşürmek için ellerinden gelen tüm imkânları kullandı. Hülâsa yoğun çabalar sarf ederek, yaptıkları plânlar emellerine ulaştı.

³⁷⁸ K. Esengin, ...*Hıyanet Yarışı*, s.86.

³⁷⁹ Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyancıları*, s.235.

³⁸⁰ Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri, *Yozgat Ayaklanmasında elebaşı Çapanoğlu Edip ve kardeşi Celal, Yozgat Mutasarrıfı Necip, İzmir'i mücadele etmeden Yunanlılara teslim eden Vali Kambur İzzet, Elâzığ Valisi Ali Galip, Ankara Valisi Muhittin Paşa I, Trabzon Valisi Talip, Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Hürriyet ve İtilaf Fırkasındandılar; Süreyya Şehidoğlu, Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 28.

³⁸¹ Rahmi Apak, *Garı Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.141.

³⁸² K. Esengin, ...*Hıyanet Yarışı*, s.90.

³⁸³ Mustafa Şükrü Dönmez, *İstiklal Harbinde Akçayşehir*, s.22.

³⁸⁴ Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyancıları*, s.102.

³⁸⁵ Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyancıları*, s.242.

³⁸⁶ Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyancıları*, s.142.

³⁸⁷ M. K. Atatürk (2015). *Nutuk, C. II., Kaynak Yay.*, s. 342-343.

³⁸⁸ Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyancıları*, s.236.

Ayaklanmaların diğer nedenleri arasında bölgenin ileri gelenleri arasında birtakım anlaşmazlıkların meydana gelmesi ve görevlilerin bunlara hiçbir müdahalede bulunmaması sayılabilir.³⁸⁹

1.2. Ayaklanmanın İlk Sinyalleri

16 Ekim 1920 tarihinde Erkân-ı Harbiye Umûmiye Nezâreti, Düzce ve Adapazarı Abazalarının Kuvâ-yı Milliye aleyhine isyan edecekleri bilgisinin alındığını ve bu bilginin doğruluk derecesinin araştırıldığını bildirdi.³⁹⁰

İstanbul Hükümeti, Düzce ve havalisinde ulusal direniş hareketi karşısındaki uğraşlarının mükâfatını ilk olarak 28 Ekim 1919'da Adapazarı mevkiinde aldı. Adapazarı'na bağlı olan Akyazı'da faaliyette olan Talustan Bey ile İstanbul'dan belirli bir ücret karşılığında gönderilen Çerkez Bekir ve Sapanca'ya bağlı Avşar Köyü'nden gelen Beslan Bey,³⁹¹ Adapazarı'na gidip milli kuvvetlere karşı çalışmalara başladı.³⁹² Bunlar ilk iş olarak, Adapazarı telgrafhanesine giderek Padişah ile görüşme talebinde bulundular ve bu konuda bir hayli ısrarcı tutum sergilediler. Durumun ciddiyetini fark eden Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey, yirmi beş atlı ile beraber bu asilere meydan okudu.³⁹³ İki taraf Lütfiye adlı mevkide karşılaştıklarında asilere amaçlarının ne olduğu soruldu. Asiler buna cevaben Padişahın hayatta ve görevinin başında olup olmadığını öğrenmek istediklerini ve Mustafa Kemal Paşa'yı Padişah olarak görmeyi hazmedemeyeceklerini bildirdiler.³⁹⁴

Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey, İzmit Mutasarrıflığı'na çektiği telgrafta, bu kişilerin çıkardıkları huzursuzlukların Padişahın bilgisi dâhilinde olduğunu hatta İstanbul Hükümeti'nin, Çerkez Bekir'i bölgeye gönderip bu iş için bir hafta zaman verdiğini ilettiler.³⁹⁵

Yaşanan hadiseden sonra, bu asi grubunun ne denli tehlikeli olduğunu anlayan Hükümet, takviye amacıyla bir yardım müfrezesi gönderdi. Bu kuvvetler, Çerkez Bekir'in izini sürerek Begenvit ve ardından da Çarıkuru köylerine vardı. Bu köyde doksan yaşında olan

³⁸⁹ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.28.

³⁹⁰ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 731, G. 41, B. 41-1.

³⁹¹ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.31.

³⁹² Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.134.

³⁹³ K. Esengin (1969). *Milli Mücadelede Hıyanet Yarışı*, Ulusal Basımevi, s.85.

³⁹⁴ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.31.

³⁹⁵ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları* s.31.

Talustan Bey, Beslan Bey ve kardeşi Hüseyin Çavuş tutuklandı.³⁹⁶ Çerkez Bekir ise İstanbul'a kaçtı.³⁹⁷

5 Nisan günü İzmit Mutasarrıfı Çerkez İbrahim Bey, Düzce'deki Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyelerinden Berzeg Sefer Bey, Abdülvahap Bey, Akyazı'dan Talustan Bey, Adapazarı'ndan Hikmet Bey, Sapanca'dan Beslan Bey, kardeşi Hüseyin Çavuşu ve diğer Çerkez reislerini İzmit'e getirtti. Gece başlayan ve sabah biten görüşmeler sonucu Düzce, Bolu, Hendek ve havalisinde parlayacak isyanın esasları belirlendi. Bu beyler işlerini halledip evlerine döndükten sonra planlarını hayata geçirmeye başladılar. Çeşitli yerlere gönderdikleri beylerle yaptıkları müzakerelerle isyanın alt yapısını oluşturdular.³⁹⁸ Abdülvahap Bey, Düzceli Abaza ve Çerkezler olmasaydı bu işe bulaşmayacağını ifade etti.³⁹⁹

Düzce Ayaklanmasından önce isyan çıkaran Ahmet Anzavur'un⁴⁰⁰ eli bu bölgeye de uzandı. Faaliyetlerine hız kesmeden devam eden Anzavur, Bandırma Çerkezlerinden Anzok Ahmet'i halkı milli kuvvetler aleyhinden kin ve düşmanlığa teşvik etmesi için gönderdi.⁴⁰¹ Hükümet bu olaylarla iştilal ederken Jandarma Yüzbaşısı olan Kuşçubaşı Eşref, Bolu ve İzmit Milli Kuvvetler Kumandanı vazifesini ifa etmek için Adapazarı'na geldi. Eşref Bey'den haz etmeyen Çerkez Kanbulat Sait Bey, hükümete başvurarak teşkilat yapılması gerekiyorsa

³⁹⁶ Beslan Bey'in kardeşinin isminde ihtilâf söz konusudur. Bazı kaynaklarda Hasan Çavuş olarak geçse de eserlerde ekseriyetle Hüseyin Çavuş olarak yazıldığı görülmektedir.

³⁹⁷ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.134.

³⁹⁸ Z. Şakır (19 Haziran 1936). Saltanatın Son Günleri: Düzce'de Muhtemel Hareket İçin Tertibat Alınmış Bulunuyordu. *Tan Gazetesi*, s. 4.

³⁹⁹ Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*, s. 30.

⁴⁰⁰ Aslen Çerkez asıllı olan Ahmet Anzavur, Biga'da hayatını sürdürmekteydi. Aynı zamanda Emekli Jandarma Binbaşısı olan Anzavur, Milli Kuvvetler aleyhinde iki kez ayaklanma çıkardı. İlki 25 Ekim 1919 tarihinde Gönen ve Manyas dolaylarına gelerek gizli planlar yapmaya başladı. Bu doğrultuda Hacı Yakup ile de güçlerini birleştirdi. Her geçen gün güçlenen Anzavur kuvvetlerini dizginlemek için, 3 Kasım günü Bursa'dan ve Balıkesir'den yardımcı askeri birlikler gönderildi. Taşkınlıklarına doludizgin devam eden Anzavur, 12 Kasım günü yüz kişilik grubuyla Susurluk'a geldi. 15 Kasım'da 61. Tümen kuvvetleri ve Yarbay Rahmi kuvvetleri arasında kalan Anzavur, Demirkapı'da çarpışmadan sonra yenildi ve kaçtı. Çerkez Ethem 20 Kasım günü Susurluk'a geldi. Ethem Bey'den kaçan Anzavur, 3 Aralık günü Manyas civarında Sultançayırı'na sığınmasıyla I. Anzavur isyanı sona erdi. Bitmek bilmeyen nefretinin esiri olan Anzavur, 16 Şubat 1920 tarihinde yeniden ayaklandı. Onun propagandalarıyla uygun zamanı yakalayan asi elebaşlarından Gâvur İmam, Şah İsmail ve Pomaklar, sopalarla, silahlarla ve arkasına aldıkları köylülerle Biga'ya hücum ettiler. Bu asilerin taarruzundan haberdar olan Anzavur, faaliyete geçti. 17 Şubat'ta yirmi beş atlı ile Biga'ya gelerek isyanı idaresi altına aldı. Gözleri dönen asiler, Teğmen Besim ve Üsteğmen Rıza'yı esir ettiler. Kani Bey'i ve Kaymakam Hamdi'yi şehit ettiler. 2 Mart ile 15 Nisan tarihleri arasında isyan muntukasına birtakım askeri birlikler gönderildi lakin başarılı bir sonuç alınmadı. 15 Nisan günü Çerkez Ethem ile akşam kadar süren vuruşmalar sonucunda Anzavur yenildi Esengin, ... *Ayaklanmalar*, s. 73-92. Yunan taarruzunun önüne geçilmesini engelleyen Anzavur isyanı sonunda tamamen bastırıldı. Anzavur taraftarları da Sivrihisar'a nakledildiler. N. Koç (2016). Millî mücadelede Batı Anadolu'da Çıkarılan İç İsyânlar ve Çerkez Ethem Güçleri tarafından Bastırılması. Tufan Çötök& Yusuf Şahin (Ed.) *Sosyal Bilimler: Yeni Bir Başlangıç: Uluslararası Beşeri Bilimler Ve Kültürel Çalışmalar*, s.246. İstanbul Hükümeti tarafından Paşalık rütbesi verilmesi arkasındaki asıl unsuru görebilmek adına önemlidir. Detaylı bilgi için ayrıca bkz; Orhan Hülagü, "Anzavur İsyanı".

⁴⁰¹ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 134.

kendilerinin de teşkilat kurabileceğini, Eşref Bey'e gerek olmadığı için de görevinden alınması gerektiğini bildirdi. Diğer taraftan, halkı kışkırtarak milleti soyacağını söyleyip, Eşref Bey'den kurtulmak için yardım talebinde bulundu. Nihayet Kendi etrafında çok sayıda yandaş toplayarak emeline ulaştı.⁴⁰²

Eşref Bey, bu yapılanlara karşılık Sait Bey ile konuşmak istediye de onu komitacı olarak nitelendirdiği için konuşmayı alenen reddetti. Bununla da yetinmeyen Sait Bey, Eşref Bey'in Adapazarı'ndan gitmesini istemesine rağmen o, bölgeden ayrılmadı aksine onun taraftarlarıyla mücadele etmek için hapisanedeki mahkûmlardan kendisine taraftar topladı. Bundan haberdar olan Sait Bey ve yandaşları, Adapazarı'na girdi. Bunlara şehir halkının da katılmasıyla Eşref Bey'in etrafını sardılar. Böyle zor bir durumda kalan Eşref Bey, Kaymakam Tahir Bey'den yardım istemek zorunda kaldı. Asilerin bir kısmının bertaraf edilmesiyle canını kurtarıp, şehri terk etti. Eşref Bey'e yönelik bir saldırı gibi gözükken hareket aslında Milli Hükümeteydi. Nitekim asiler bir süre sonra Kuvâ-yı Milliye'ye tavır alan bir hal aldılar. Damat Ferit Paşa bu olayı da kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı başardı.⁴⁰³ Kesin olarak öldürülmesi beklenen Eşref Bey'in hayatı, asilerden Abaza Topal Nuri, Abaza Nuri Bey, Abaza Parmaksız Nazif,⁴⁰⁴ Osman Bey, Çürüksulu Süleyman, Çerkez İsmail Pehlivan, Kör Galip, Deli Mehmet ve Nuri Bey'in çabalarıyla kurtuldu. Burada yoğun uğraşlarla yatıştırılan isyan, üç, dört gün sonra Düzce'ye sirayet etti.⁴⁰⁵

9 Nisan 1920 tarihinde Bolu Havalisi Kumandanı Mahmud Nedim Bey, Heyeti Temsiliye Riyaseti'ne bir telgraf çekerek, jandarma bölüğü kumandanlığından alınan haberlere göre, bir gün evvel Adapazarı ile Hendek arasında telgraf ve telefon hatlarının kesildiğini, Düzce Abazalarından tarafsız kalanların da muhaliflere iltihak etmek üzere hareket ettiğini, Adapazarı ile Hendek arasında Çatalköprü adındaki köprülerden Mudurnu Suyu üzerindeki büyük köprünün tahrip edilerek, Hendek ile Adapazarı arasındaki haberleşmenin kesintiye uğradığını bildirdi.⁴⁰⁶ Bunun yanı sıra, Düzce ile Hendek arasındaki haberleşme de kesildi.⁴⁰⁷ Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey, yaşanan bu durumu aynı gün bir telgrafla Heyet-i Temsiliye Riyaseti'ne bildirdi.⁴⁰⁸

⁴⁰² Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 135.

⁴⁰³ A. Sofuoğlu (1994). *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, Genelkurmay Başkanlığı Yay., s. 337.

⁴⁰⁴ Bu şahıs aynı zamanda II. Düzce Ayaklanmasının elebaşısıdır.

⁴⁰⁵ Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyanları*, s.245, Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.135, Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.338.

⁴⁰⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, F. 24.

⁴⁰⁷ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1332, G. 68.

⁴⁰⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, F. 24-2.

Adapazarı'nda asilerden mürekkep kalabalık bir grup, isyan ateşini Hendek'e sıçrattı.⁴⁰⁹ 9 Nisan 1920 tarihinde Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey, Heyet-i Temsiliye Riyaseti'ne telgraf çekerek, Hendek Jandarma Kumandanı tarafından Düzce'de bulunan Nedim Bey'e tebliğ olunan telgrafta, Adapazarı'ndan Kuvâ-yı Milliye aleyhine tezahürat vuku bulduğunu ve Düzce tarafından muhaliflere iltihak etmek üzere bir miktar atlı Abazanın hareket etmekte olduğunu, bu durumda Binbaşı Rüştü Bey'e derhal haber verildiğini bildirdi.⁴¹⁰ Bu telgraf Haydar Bey'in olaylara karşı hassasiyetini göstermesi bakımından önemlidir.⁴¹¹

Heyet-i Temsiliye adına Hayati Bey, mevcut durum hakkında Mahmud Bey'e şu telgrafi çekti:⁴¹²

Mahmud Bey Efendi'ye,

Şimdi Adapazarı ahvâli hakkında Bolu'dan müracaatlar alındı. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, bu bâbtaki malûmat-ı âliyyelerini lütfen iş'ârını istirham ediyorlar. Arz ederim efendim.

Hayati.

Adapazarı ile Heyet-i Temsiliye arasında gerçekleşen diğer görüşme şu şekildedir:

- *Düzce ve Mudurnu ve Bolu ve Hendek ile muhabere var mıdır?*
- *Evet.*
- *Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Eşref Bey nerededir? Olduğunuz yer telgrafhaneye yakın mıdır?*
- *Kim soruyor?*
- *Heyet-i Temsiliye.*
- *Eşref Bey, dün akşamüzeri kasabaya bir semti meçhûle müteveccihen hareket etti efendim.*
- *Mumâ-ileyhin hareketinden Fırka Kumandanı Mahmud Bey'in malûmatı var mı?*
- *Yüzbaşı Rauf veya Hadi Beyler 'den Adapazarı'ndan biri var mı? Kaymakam Tahir, Jandarma Kumandanı Abdurrahman veyahût bize daha etraflı malûmat⁴¹³ verebilecek hangi zâtı makine başına daha çabuk celp edebilirsiniz? Fırka Kumandanı Mahmud Beyefendi orada değil mi?*
- *Fırka Kumandanı Mahmud beyefendi, dün buradan hareket etti. Eşref Bey'in nereye gittiğini mumâ-ileyhinde bildiğini bugün kaymakam beyle cereyan eden muhaberelelerinden anladım. Hadi Bey, karargâhtan daire-i askeriye civarındaki payvonlara naklettiler. İsterseniz kaymakam bey veyahut*

⁴⁰⁹ Rüknü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyanları*, s. 244.

⁴¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, F. 24-1; Z. Şakır (19 Haziran 1936). Saltanatın Son Günleri: Düzce'de Muhtemel Hareket İçin Tertibat Alınmış Bulunuyordu. *Tan Gazetesi*, s. 4.

⁴¹¹ Z. Şakır (19 Haziran 1936). Saltanatın Son Günleri: Düzce'de Muhtemel Hareket İçin Tertibat Alınmış Bulunuyordu. *Tan Gazetesi*, s. 4.

⁴¹² Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, F. 24.

⁴¹³ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, A. 24-3.

*jandarma kumandanı celp edelim efendim. Kaymakam Tahir Bey'in bulunduğu mahal telgrafhaneye uzaktır.*⁴¹⁴

Hayati Bey, 10 Nisan 1920 tarihinde Mahmud Bey'e şu telgrafi çekti:⁴¹⁵

XXIV. Fırka Kumandanlığı 'na

Adapazarı'nda Kuvâ-yı Milliye aleyhinde tezahürât yapıldığı ve Düzce ile Adapazarı arasındaki köprülerin tahrip edildiği, Düzce'de Abazaların şimdye kadar bi'taraf kalanların muhâliflere iltihâk edildiğini haber etmiştir. Diğer taraftan Ankara'ya hareketi yazılan inkişaf nereden olduğu anlaşılammıştır. İzmit Kolorduya hâiz bulunan bu hadise hakkında etraflı malumat i'tasına ve vaz'ının anlamı için tedâbir-i levâzım-ı ittihâzını ehemmiyetle rica ederiz.

Mahmut Bey'in Hayati Bey'e çektiği telgraf:⁴¹⁶

Adapazarı'nda bulunan Eşref Bey, ahvâl-i mahalliyeye layıkıyla vâkıf olmadığından yaptığı zamansız hareketler ahalinin galeyanına mucip olmuş, ben de bizzat oraya giderek meseleyi halle çalışınca, Eşref Bey'in oradan çıkarılması ile iş kapanmış denecek derecede halledilmiştir. Binaenaleyh dünkü ve bu akşam kolorduya verdiğim raporları kolordudan isteyiniz. Kâfi malûmat vardır. Eşref Bey, Ankara'ya gelmek üzere dün Adapazarı'ndan hareket etti. Kendisini nerede bulursak mahbûbane bir harekette bulunması için Paşa Hazretleri tarafından kendisine bazı vesaya verilmesini rica ederim. Benim bütün tahkikâtım ve müşhedâtuma nazaran bu ahvale, Eşref Bey, hareketi bais olmuştur. Nihai şeyler mumaileyh hiçbir suretle böyle mühim ve hassas bir muntıkada vâzife verilmemesini memleketin selâmeti namına paşa Hazretlerine arz ederim efendim.

Hayati Bey'in Mahmud Bey'e çektiği telgraf:⁴¹⁷

Mahmud Bey Efendiye,

Kolorduya verilen raporları gördüm. Fakat şimdi Bolu Mutasarrıfı'ndan gelen şifreden dolayı kendisini rahatsız ettim. Eşref Bey'e buraya gelmesini yazmıştık. Alıp almadığını bilmiyoruz. Tekrar kendisini davet için nerede ve ne suretle buldurabiliriz, buyuruyorlar. Arz ederim.

Hayati.

Mahmud Bey'e Hayati Bey'e çektiği telgraf:⁴¹⁸

Hendek, Düzce üzerinden Ankara'ya gideceklerdi. Fakat Eşref Bey, söylediğini yapmadığından dolayı doğruca nerelerden geçeceğini doğru olarak bilmek mümkün değildir. Ankara'ya gelmesi için verilen emri dün kendisine tebliğ ettim.

*Hayati Bey, bu telgrafa Mustafa Kemal Paşa'nın gözlerinden öptüğünü söyleyerek, teşekkürlerini ilettili.*⁴¹⁹

⁴¹⁴ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, A. 24-5.

⁴¹⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, A. 24-6.

⁴¹⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, A. 24-7.

⁴¹⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, A. 24-9.

⁴¹⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, A. 24-8.

⁴¹⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, A. 24-8.

Adapazarı isyanının çıktığı gün, Hürriyet ve İtilâf Fırkası Reisi İzmit Mutasarrıfı Çerkez İbrahim Bey, Bandırmalı Ahmet, Entelijens servis hizmetinde çalışanı Kel Kâmil ile beraber Düzce'ye gelerek Çerkez reislerini Sefer Bey'in evinde bir araya getirerek İstanbul Hükümeti'nin emirlerini bildirdi.⁴²⁰

Amaçları uğruna her yolu mubah sayan asi güruhu, Hendek Jandarma Komutanı Hüsnü Bey ile görüşerek bu harekete kendisinin önderlik etmesini istedi.⁴²¹ Hüsnü Bey, bu teklifi kesin bir dille reddederek bunun isyan anlamına geldiğini söylemek suretiyle bu düşünceden vazgeçmelerini tembih etti. Asi takımı bu işten vazgeçmeyince, Hüsnü Bey mücadeleye girişmek zorunda kaldı. Bu hengâmede askerlerden birini yaralanması üzerine diğerlerinin geri çekilmesine rağmen Hüsnü Bey'in emrindeki askerlerin dağılıp kaçması onun esir edilmesiyle sonuçlandı.⁴²²

1.3. Ayaklanmanın Başlaması

Milli Mücadele döneminde ülkenin neredeyse her yerinde Ankara Hükümeti'ne karşı başıbozuk ayaklanmalar meydana geldi. Bunların arasında en içinden çıkılmaz duruma gelenler İstanbul ile Ankara arasında stratejik bir mevkiye bulunan Düzce, Bolu ve civarında yaşandı.⁴²³ Çetin ve kanlı mücadelelerin yaşanmasının yanında çok sayıda can kayıplarına sahne olan isyan Türk Tarihi için adeta bir ders niteliği taşımaktadır. Etnik farklılıklardan kaynaklanan anlaşmazlıkların had safhada yaşandığı isyanda, halkın da asilerin tarafında yer alması isyanın kaderini belirledi.

Bursa ve Balıkesir dolaylarında Anzavur isyanının etkisinin devam ettiği sırada, Düzce'de hareketlenmeler baş gösterdi. Milli kuvvetler, Anzavur isyanının en ateşli olduğu günlerde ona karşı zorlu bir savaş verirken bir yandan da Düzce isyanı ile uğraşmak zorunda kaldı. İsyanın başlamasında çok büyük payı olan Ahmet Anzavur, kendisine verilen paşa rütbesine güvenerek faaliyetlerine dur durak demeden devam etti. Düzce, Bolu, Hendek ve Adapazarı taraflarını Kuvâ-yı Milliye aleyhinde kışkırttı.⁴²⁴ Yabancı düşmanların yanında Anzavur gibi yerli düşmanlar, ulusal mücadeleyi derinden yıkmak için var güçleri ile çalıştı, kendilerine göre en uygun zamanda da kargaşa çıkardı.⁴²⁵ Aynı zamanda Marmara'nın Doğu

⁴²⁰ Z. Şakır (19 Haziran 1936). Saltanatın Son Günleri: Düzce'de Muhtemel Hareket İçin Tertibat Alınmış Bulunuyordu. *Tan Gazetesi*, s. 4.

⁴²¹ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.337.

⁴²² Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 135; Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s.245.

⁴²³ Fahri Yetim, *Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları*. s.57.

⁴²⁴ M. Goloğlu (2006). *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., s.142.

⁴²⁵ C. Kutay (1977). *İstiklâl Savaşının Maneviyat Ordusu*, C.I., Yelken Matbaası, s.140.

taraflarında Milli Mücadele aleyhine yönelik ilk ihtilâl girişimi olan isyan, sadece Düzce kazası sınırları içinde kalmadı. Adapazarı, Hendek ve Bolu'ya kadar genişledi.⁴²⁶ İsyanın çıkması için büyük uğraşlar veren ve deyimi yerindeyse maşa görevi gören Anzok Ahmet ve İngiliz subayı kıyafetli bir asker geceleri isyanın elebaşı olan Berzeg Sefer Bey'in evinde Çerkezlerle beraber birtakım görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerde amaç Çerkezler arasında bir teşekkül kurmaktı.

10 Nisan günü isyanın ilk ayak sesleri duyuldu. Düzceli Çerkezlerden Hacı Kamil Bey, Berzeg Sefer Bey, Kara Davut Bey, Hacı Yusuf Bey, Hoca Akif Bey, Hafız Hasan Bey, Koç Bey, Duk Mahmut Bey, İngiliz zabiti ve Anzok Ahmet Bey planlarını açığa vurdular.⁴²⁷ Kuvâ-yı Milliye destekçilerini Osmanlı Halifesine başkaldırmış gibi yansıtan fetvanın yayınlanması, isyancılar için bardağı taşıran son damla oldu ve isyanın fitilini ateşledi.⁴²⁸ Dürrizâde Abdullah Efendi'nin fetvâsının, Düzce'deki Ermeni doktora ve Adapazarı'nda bulunan İngiliz Konsolosluğu aracılığıyla Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na verilmesi bir kaos ortamı oluşturdu. Asileri destekleyen halk, Padişaha karşı gelen Milli Kuvvet mensuplarını “çiğ çiğ yemek istiyordu.”⁴²⁹ Nitekim ilk kargaşa da Düzce'de çıktı. En baştan beri Milli Hükümet karşıtı bir tavır izleyen Düzce'nin aleyhtarlığı, Bolu'dan daha fazlaydı. Bolu Kuvâ-yı Milliye'ye dâhil olmasına rağmen Düzce halkı onlara katılmadı.⁴³⁰

13 Nisan günü itibarıyla Köprübaşı (nâm-ı diğer Ömer Efendi) köyünde bir araya gelen Hacı Kâmil Bey,⁴³¹ Abdülvahap Bey, Koç Bey, Maan Ali Bey ve Sefer Bey,⁴³² Türk köylüleri arasından eli silah tutan erkekleri zor kullanarak bir cami avlusuna getirdiler, etraflarına tel örgü çekerek başlarında silahlı bir nöbetçi görevlendirdiler. Bununla da yetinmeyerek “Ya bizimle beraber isyana iştirak edersiniz veyahut bu tel örgüler içinde can verirsiniz!” diye tehditler savurdular. Bir taraftan da köy imamına verdikleri paralar sayesinde Milli Kuvvetler aleyhinde konuşmalarını sağladılar.⁴³³

⁴²⁶ Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyamları*, s.98.

⁴²⁷ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 137.

⁴²⁸ Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyamları*, s. 101.

⁴²⁹ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân*, s. 371.

⁴³⁰ Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*, s. 24.

⁴³¹ Bu şahıslar, I. Dünya Harbinden evvel Düzce'de eşkıyalık yaparak hayatlarını idame ettiriyordu. Bunların başını çeken Sefer Bey ve Hacı Kâmil Bey ayaklanmadan önce Hürriyet ve İtilaf Fırkası Başkanlığına getirildi. S. Üstünel (2015). *TBMM Bolu Mebusu Mehmet Şükrü Gülez (1920-1939)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, s.20.

⁴³² Serap Üstünel (2015). *TBMM Bolu Mebusu Mehmet Şükrü Gülez (1920-1939)*, s.20.

⁴³³ Z. Şakır (19 Haziran 1936). Saltanatın Son Günleri: Düzce'de Muhtemel Hareket İçin Tertibat Alınmış Bulunuyordu. *Tan Gazetesi*, s. 4.

Asi elebaşları, Yüzbaşı (Filozof) Avni beyin yanlarına gelmesini istediler. Haklı sebeplerle bu güruha güvenemeyen Avni Bey, onların yanına gitmedi. Asi grubu buna karşılık olarak müfreze karargâhını ele geçirdi.⁴³⁴

Gerek sivillerin gerekse askerlerin bir hiç uğruna öldürülmemesi için kazanın ileri gelenlerinden Mancarcıade Mustafa Bey, Halilağazade Bey,⁴³⁵ Hacı Hamdi Bey ve dava vekili Çerkez Rasih Efendi'den müteşekkil nasihat heyeti asilerin yanına gönderilerek aracı olmaları düşünüldü ve vakit kaybetmeden Köprübaşı köyüne gönderildiler. Aradan fazla bir zaman geçmesine rağmen bu iyi niyet elçilerinden ses çıkmaması, Hüseyin Avni Bey'i harekete geçirdi. Düzce'nin işgalinde nelerin yapılması gerektiğini belirlemek için Düzce dışında bulunan müfreze kumandanlığı dairesine gitti. Burada karşılaştığı manzara karşısında şaşkınlığa uğradı. Müfreze kumandanı Mahmud Nedim Bey, piyade bölüğü askerlerini kömür yakma bahanesiyle dağa gitmeleri için görevlendirdi. Avni Bey, bu olay sonrası Nedim Bey'den yardım alma ümitlerinin boşa kürek çekmekten öteye gidemeyeceğini idrak etti ve kazaya geri döndü. Müdafaadan yoksun olan kazada teşkilatlanma çalışmaları başlattı. Amacı Hacı Halil Ağa'nın hanındaki bölük askerlerini, bir tehlike anında kaza dışına çekmekti. Bununla isyancıların işgali sırasında bir savunma hattı oluşturmayı amaçladı. Avni Bey, geri döndüğü sırada yolda Rasih Efendi ve Hacı Hamdi Bey ile karşılaştı. Konuşmakta zorlandığı halde şunları söyleyebildi: "O kadar nasihat verdik. Kâr etmedi. Bu adamlar fena halde aldatılmışlar. Padişah'tan ve İstanbul Hükümeti'nden başka hiçbir kuvvet tanımıyoruz" diyorlar. Avni Bey'in bunları duymasıyla kasabaya gelmesi bir oldu. Maiyetindeki askerlere "silah başına" talimatını verdi. Cepanelik dağıtırken Düzce'de bağırış sesleri ve silah sesleri duyuldu.⁴³⁶

Sayıları yaklaşık olarak dört bin kişiye ulaşan isyancılar, telgrafhaneyi ele geçirdi.⁴³⁷ "Padişahı isteriz" diyerek nidalar attılar.⁴³⁸ Subayları esir aldılar, erleri de silahlarını almak kaydıyla salıverdiler.⁴³⁹ Jandarma konağını işgal ettikleri sırada Jandarma Komutanı Fuad Bey ve Ceza Mahkemesi reisi, yaralandı.⁴⁴⁰ Toplanan silahlı ve silahsız Çerkez ve Abazalardan

⁴³⁴ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 3; K. Esengin, *...Hıyanet Yarışı*, s. 86, M. Budak (1995). *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar, Yeni Şafak Kitaplığı*, s.41.

⁴³⁵ Fahri Yetim, *Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları*. s. 59.

⁴³⁶ Z. Şakır (20 Haziran 1936). Saltanatın Son Günleri: Düzce Müdafaa-i Hukuk Heyeti Fevkalade Bir Toplantı Yapmıştı. *Tan Gazetesi*, s. 4.

⁴³⁷ BOA, DH. EUM. AYŞ., 40/51/2.

⁴³⁸ ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 24, G. 103, B.103-3.

⁴³⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7, D. 18, F. 11-3 (EK-9); A. F. Cebesoy (1953). *Milli Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyat, s.350.

⁴⁴⁰ Hamdi. Ertuna (1974). *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, Genelkurmay Basımevi, s.92.

müteşekkil kalabalık Düzce'ye hücum ederek Bolu ile muhabereyi kesti ve idare-i örfiyye hasebiyle Düzce'de bulunmakta olan süvari ve piyade olarak iki yüzden fazla nizamiye askerinin buldukları hatları ve jandarma bölük dairesini bastı.⁴⁴¹ Bu şahısları tutuklamalarının yanı sıra⁴⁴² Havalı Komutanı Binbaşı Nedim Bey'i de tutukladılar.⁴⁴³

Hükümet merkezine giderek Orman Dairesi'ndeki memurlara da "Sizin bundan sonra göreviniz kalmamıştır. İstibdat döneminde Orman Yönetimi Örgütü; bir müdür, bir başkâtip, bir atlı koruma memuru, iki korucu ve bir de ondalık memuru ile yönetiliyordu. Halk ormanlardan serbestçe yararlanacaktır" dediler ve masa başındaki memurların hepsini oradan attılar.⁴⁴⁴ Bir yandan da Düzce'de kurulan Hilafet Kurulu, Abdülvahap imzasıyla çalışmalarına son sürat devam etti.⁴⁴⁵

Asiler, Düzce'ye girdiklerinde iki kola ayrıldılar. Bunlardan biri süvari bölük hanı, diğeri de jandarma kumandanlığına ateş ederek girdiler. Beklenmedik baskın, asilerin ekseriyetinin savunma hattı bulmak için dağılmalarına neden oldu.⁴⁴⁶ Bu karışıklıkta Binbaşı Mahmut Nedim hiç mücadele etmeden, şehri asilere bıraktı.⁴⁴⁷ Jandarma komutanı ile kaymakamın tepkisizliği ve jandarma erlerinin ekseriyetinin Çerkez olmasından mütevellit Milliyetçi duygularına yenilerek kaçmaları neticesinde Düzce müdafaasız kaldı.⁴⁴⁸ Yalnız üç subay hükümet dairesini canla başla mücadeleye tutuştu. Takım kumandanı Ruhsar Bey ve süvari bölük kumandanı Hüseyin Avni Bey hemen ellerinin altında bulunan bombaları attılar. Bunun karşılığını mermi yağmuruna tutularak aldılar. Çarpışma şiddetli bir haldeyken Avni Bey, Ruhsar Bey'e şu emri verdi: "Ben asileri burada oyalarım. Sen aşağıya koş. Bölüğü toplayabildiğin kadar topla. Bir huruç hareketi yapalım. Belki asileri püskürtürüz." Ruhsar Bey, derhal harekete geçerek alt kata indi. Avlu kapısına çıktığında asiler tarafından şehit düştü. Hüseyin Avni Bey, bir süre daha çarpışmaya devam etti. Hatta sekiz asiden bir kısmını yaraladı, bir kısmını öldürdü. Netice itibariyle asilerin topluca taarruzu karşısında şehadet mertebesine ulaştı.⁴⁴⁹ İsyân sırasında Mülazım-ı Sani Cemal Efendi de darp edildikten sonra hapsedildi.⁴⁵⁰

⁴⁴¹ BOA, DH. EUM. AYS., 40/51/2.

⁴⁴² ATASE Arşv., İSH Kol., K. 527, G. 43, B. 43-2.

⁴⁴³ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7, D. 18, F. 11-3.

⁴⁴⁴ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân*, s.371.

⁴⁴⁵ Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s.21.

⁴⁴⁶ Z. Şakır (20 Haziran 1936). Saltanatın Son Günleri: Düzce'de Muhtemel Hareket İçin Tertibat Alınmış Bulunuyordu. *Tan Gazetesi*, s. 4.

⁴⁴⁷ Mustafa Budak, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, s.42.

⁴⁴⁸ Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyânları*, s.247.

⁴⁴⁹ Bazı kaynaklarda yalnızca esir edildiği yazmaktadır.

⁴⁵⁰ BOA, DH. EUM..AYS., 40/51/2.

Hırslarından gerçeklere gözlerini kapanmış ve vicdanları mühürlenmiş asiler, Avni Bey'i ipe bağlamak suretiyle sürükleyerek hükümet merkezine götürdüler. Hükümet merkezi müdafaasından sorumlu üç nefer, son kurşunlarına kadar mücadele ettikten sonra arka pencereden atlayarak canlarını kurtarabildi. O esnada Düzce, hükümet merkezinin savunmadan yoksun kalmasıyla asilerin eline geçti. Asiler, mevkide rastladıkları askerleri alıkoyarak kendileri lehinde çalışmalarını için bir teşekkül oluşturdular. Köy muhtarı olan Berzeg Sefer Bey'i kaza kaymakamı, eski bir tahsildar Vahap Bey'i mal müdürü, bir korucu olan Maan Ali Bey'i jandarma kumandanı,⁴⁵¹ Jandarma Yüzbaşı Koç Bey'i ise Belediye Reisi yaptılar.⁴⁵²

Mustafa Kemal Paşa, mecliste yaptığı konuşmada isyanı anlatırken:⁴⁵³

Nisanın on üçüncü günü Düzce'de bir isyan zuhur etmiştir. Orada bulunan askeri müfrezeye ve jandarmaya tecavüz edildi. Zaten az olan bu askerlerin silahları ellerinden alındı. Üç mitralyözümüz vardı, bir subay şehit edildi, birkaç askerimiz yaralandı. Bu isyanın sebeplerini aradığımız sırada, aldığımız malumata göre bunların Düzceli Vahap, Kâmil ve Rifat adındaki kimseler olduğunu öğrendik. Fakat bunlar da esasen İstanbul'dan çok para ile gönderilmiş olan birtakım kimselerin teşvikiyle ortaya atılmış bulunuyorlardı... Ayın on beşinde Düzce Kaymakamından, isteyerek veya istemeyerek buna dair kâfi malumat elde edemedik. Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey ile telgraf başında görüştü. Ne Düzce Kaymakamı ne de Bolu Mutasarrıfı bizi bu görüşmeden haberdar etmediler. Doğrudan doğruya bir zat tarafından öğrendik. Bu görüşmede Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey, Düzce Kaymakamına diyordu ki orada cereyan eden hal nedir? Bir fenalık olduğu anlaşılıyor, bu hal bütün Anadolu'ya yayılır mı? Kaymakam da endişe edilecek fevkalade hiçbir hâl yoktur diye cevap veriyor Bir yanlış anlama neticesi halk ile asker arasında bazı şeyler olmuş ise de ehemmiyetsizdir. Yalnız bir subay kazara vuruldu, halktan da bir iki kişi yaralandı şeklinde konuşarak isyan konusunda insanları bilgilendirmiştir.

Düzce Kaymakamının Düzce Valisine çektiği telgrafta:⁴⁵⁴

Nisanın on üçüncü günü Düzce Kasabası ve Karamülhâk Çerkeş ahalisine yedi-sekiz yüz Müslim ve binden fazla gayrimüslim kasabada Kuvâ-yı Milliye teşkilâtı olmadığı halde Hükümeti Kuvâ-yı Milliye te'sirine bırakmak halife-i zişâna bilâ kayıt ve şart merbut kalmak ve hükümet-i merkezi muhâberat telgraftı ve tahririyye-i tesis eyleme maksadıyla ve iki maddenin metâlîbi ile icma ederek divân-ı harp tevfikhanesiyle askere karşı bir şey yapılacağını tesis ettikleri halde kumandanlığında gönderilen Heyet-i Nasihaya'da ehemmiyet vererek yanu mekürün bade ibtidâle saat iki gibi Kasabaya dâhil olarak yerde kumandan ve heyeti bırakılsın ve mezâ-i dahi bugün muvaffakiyeti tahliye ve bunun evrâk-ı resmiyye-i bir parça bile bırakmayarak mühimmat ile teşkilât-ı maksûde giderek idâre-i umûra başlamış olmakla fi'l-yevm dünkü altına benden divan-ı harp heyeti zabitan mevkûf bazılarını bu husustaki malûbune

⁴⁵¹ Z. Şakır (20 Haziran 1936). Saltanatın Son Günleri: Düzce'de Muhtemel Hareket İçin Tertibat Alınmış Bulunuyordu. *Tan Gazetesi*, s. 4.

⁴⁵² Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, s.14; Mustafa Budak, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, s.42.

⁴⁵³ TBMMGCZ, 1 Mayıs 1336 (1920), D.1, C.1, s.2-3.

⁴⁵⁴ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 527, G. 43, B. 43-1.

mufassalen badehû bu raporla arz edilmek üzere nihayetle hareket eden emirliğe heyeti refakâtle mukadder Melâzım Ekrem Efendi ile muhâbere ve meramlarınla inkita-i dolayısıyla hali bir hazır felâketine örfî, âdeti, rivâyet hallerine arz ederim.

Divân-ı Harp Umumiyesi

Kaymakam.

Alay Jandarma Kumandanı Hikmet Bey, Düzce'den ilerleyip Adapazarı'nı zapt eden Kuvâ-yı Milliye aleyhtarlarının sayısının iki bini aşkın olduğunu ve geneli Çerkezlerden müteşekkil Düzceli asinin vuku bulan hücumları esnasında ahaliden on kişinin yaralanıp, Kuvâ-yı Milliye idaresinde bulunan piyade alayının mensubu bir zâbitin yaralandığı, bir zâbitin de esir edildiğini Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi.⁴⁵⁵

İzmit Mutasarrıf Vekili İbrahim Hakkı Bey, Padişaha sadakatiyle bilinen Düzce, Adapazarı ve Hendek halkının Milli Kuvvetlere başkaldırarak söz konusu şehirleri ele geçirdiklerini, Bolu ve İzmit arasında bulunan on bin kişinin İstanbul Hükümeti'nin emri altına girdiğini lakin bu şahısların askeri mühimmat gereksinimlerinin temin edilmemesi nedeniyle dağılmak üzere olduklarını, dağılmamaları için halktan para toplandığını ve Kuvâ-yı İnzibatiye Kumandanı Süleyman Şefik Paşa'nın isyancılara karşı hiçbir harekette bulunmadığını Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi.⁴⁵⁶ Ayrıca İzmit'te isyancılarla çarpışmada yenilgiye uğramalarının nedenini Düzce ve Sakarya'ya silah ve mühimmat desteği sağlanmamasına bağladı.⁴⁵⁷

İbrahim Bey, Hendek ve Düzce havalisinde asilerle hükümet taraftarları arasında kanlı müsademelerin devam ettiğini, Sapanca ve Adapazarı'nda asilerin az bir kuvveti olduğunu ve Kuvâ-yı İnzibatiye'nin hükümet taraftarlarının asilere katılabilecekleri hususunda Dâhiliye Nezareti'ni bir telgrafla bilgilendirdi. Bu telgrafın bir sûreti de Sadaret Makamı 'na takdim edildi.⁴⁵⁸

15 Nisan 1920'de için Heyet-i Temsiliye nâmına Bolu Mutasarrıflığı'na gönderilen şifrede, Düzce hadisesinin imhâsı için birkaç gün zarfında asilerin tedip edilmesi amacıyla tedbirler alındığını, Düzce asilerinin Bolu'yu yağma etmeleri teşebbüsü ihtimaline karşı Ahz-ı Asker ve jandarma emrindeki taburun görevlendirildiğini bildirdi.⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ BOA, DH.EUM. AYŞ., 39/41/5.

⁴⁵⁶ BOA, DH. EUM. AYŞ., 41/76.

⁴⁵⁷ Fahri Yetim, Milli Mücadele Döneminde İsyancıların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları. s. 61.

⁴⁵⁸ BOA, DH. EUM. AYŞ., 41/47/2.

⁴⁵⁹ ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 24, G. 103, B. 103-2. (EK-10)

İsyanın Bolu'ya yayılma ihtimaline karşı bazı önlemler alan Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey,⁴⁶⁰ subayları görevlerinin başına çağırdı. Bu bağlamda eski İttihat ve Terakki mensuplarından yardım etmelerini istedi ve sonunda asilerle karşılıklı konuşma yoluna gitti. Görüşmeden döndükten sonra Ankara Hükümeti'ni durumdan haberdar etmedi, bunun yanı sıra halkı askerler aracılığıyla korkutup, gerekli öğütleri verdiyse de elinde yeterli sayıda kuvveti olmadığı için bu gayretleri işe yaramadı.⁴⁶¹ Asi takımı, Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Beyefendi'ye bir telgraf çekerek Düzce'ye gelip halka nasihat ettiği takdirde olayların durulacağını söyledi ve onu Düzce'ye çağırdı.⁴⁶² 16 Nisan'da Düzce'ye giden Ali Haydar Bey, şehre giremedi. Bolu ve Düzce arasında bir mevkide asiler tarafından rehin alınacakken, bir sonraki gün tekrar gelme vaadiyle, Bolu'ya geri dönebildi.⁴⁶³

Ali Haydar Bey, Bolu'ya geri döndükten sonra onu yakaladığını ama onları atlatıp geldiğini Ankara Hükümeti'ne ilettili. Mustafa Kemal Paşa buna cevaben Bolu'da hazır bulunan jandarmadan ve başka birliklerden yararlanmasını, Bolu'nun batısındaki boğazda kuvvet bulundurarak, asilerin doğuya doğru kaymasını engellemelerini emretti.⁴⁶⁴ İki gün öncesinde Devrek ve Zonguldak'taki kuvvetlere, Bolu'ya gitmesi talimatı verildi.⁴⁶⁵ Bu Alay'ın Bolu'ya gelmesine kadar mahalli jandarma kuvvetleri dâhilindeki Kuvâ-yı Milliye ile asayiş temin edildi.⁴⁶⁶ Alay kumandanı verilen talimatı yerine getirerek Bolu'ya gitmek üzere yola çıktı. Bu arada her ihtimale karşı yeni kurulan hükümetin bel kemiği olan Ankara'nın kuvvetsiz kalmaması için Çorum'dan ve Kastamonu'dan yardımcı kuvvetler çağırıldı.⁴⁶⁷

17 Nisan'da Haydar Bey, Düzce'den Bolu'ya kendisini almak için bir heyetin geldiğini ve onu Düzce'ye götürmek istediğini bildirdi. Ardından asileri beş, on gün oyalayabileceğini, bu fikri kabul etmezlerse onları vurmaya zorunda kalacağını bildirdi. Mustafa Kemal Paşa, Haydar Bey'e verdiği yanıtta asilerin onu kandırmak istediğini, Bolu'da bir miktar kuvvetin

---

⁴⁶⁰ Ali Haydar Bey, Milli Mücadelenin ilk zamanlarında Bolu'da mutasarrıflık görevini ifa eden kişidir. İsyân sırasında sürekli olarak Mustafa Kemal Paşa ile irtibat halinde bulundu. Kuvâ-yı Milliye'nin teşkilatlanması sürecinde hadiselerde etkin rol oynadı. Faaliyetleri Ankara Hükümeti'nin lehine olduğu halde bazı durumlarda kararsız kaldı. Bu kararsızlıklarından biri de İstanbul Hükümeti ile Bolu'nun iletişimini kesmesi hususunda dik bir duruş sağlayamaması oldu fakat sonraki süreçte tarafını belli edip Ankara Hükümeti'ne yakınlaştı ve onların lehinde çalışmaya başladı. Bu yakınlaşma da ayaklanmalar döneminde Hürriyet ve İtilafçılar yüzünden sorun yaşamasına sebebiyet verdi. Zekiye Tütüncü, *Türkoğlu Gazetesi'ne Göre İstiklal Savaşı'nın Değerlendirilmesi*. s. 8, 13.

⁴⁶¹ O. S. Kocahanoğlu, (2001). *Ali Fuat Cebesoy: Bilinmeyen Hatıralar, Kuvâ-yı Milliye ve Cumhuriyet Devrimleri*, Temel Yay., s. 26.

⁴⁶² Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.339.

⁴⁶³ TBMMGCZ, 1 Mayıs 1336(1920), D.1, C.1, s. 3.

⁴⁶⁴ TBMMGCZ, 1 Mayıs 1336 (1920), D.1, C.1, s.3,4.

⁴⁶⁵ ATASE Arşv., İSH Kol., K:528, G:129, B:529-4.

⁴⁶⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-Z, D. 18, F. 11-3.

⁴⁶⁷ TBMMGCZ, 1 Mayıs 1336 (1920), D.1, C.1, s.3-4.

bulduğunu, Devrek'ten yardımcı bir alay kuvvetlerinden istifade edip Düzce'ye gitmemesi taraftarı olduğunu ama yine de gitmesinin işe yarayacağını düşünüyorsa Bolu livâsından sorumlu mutasarrıf sıfatıyla gidebileceğini söyledi. Yalnızca jandarma komutanının Mutasarrıf Vekili sıfatıyla Bolu'yu terk etmemesinin daha doğru olacağı için orada kalması gerektiğini ve tedbirleri almayı da ihmal etmemesi gerektiğini bildirdi. Olaylar bu şekilde seyrederken Mutasarrıf, Devrek'ten gönderilen alayın Bolu'ya girmesine imkân vermedi. Bunu asilerin sayıca fazla olmasından dolayı, askerlerin bir hezimete uğramaması için yaptığını ifade etti fakat bu bir bahaneydi, gerçeklik payı yoktu. Alayın gelip yardımda bulunması Milli Kuvvetlerin lehine idi. Ankara Hükümeti, alayın durdurulmasını iyi niyete yormadı. Bu sebepten dolayı Ali Haydar Bey'e, Alayın Bolu'ya girmesi yönünde talimat verildi. Neticede alay, istenilen yönün tersine, Bolu'nun doğusunda bir köye gönderildi. Askerler, asilerin emelleri doğrultusunda hareket eden ve emri veren Haydar Bey'in emrini çaresizce yerine getirmek durumunda kaldı.⁴⁶⁸

18 Nisan'da on bir kişilik asi heyeti, Ali Haydar Bey'i yanında birkaç kişi ile beraber Düzce'ye götürülerek, orada hapsedildiler.⁴⁶⁹ Hatta daha da ileri giderek Haydar Bey'i öldürmeye teşebbüs ettilerse de Hoca Süreyya Efendi⁴⁷⁰ bunu engelledi.⁴⁷¹ Fakat Çerkez ve Abazalar tarafından dövülmekten ve soyguna uğramaktan kurtulamadı.⁴⁷² Nitekim Haydar Bey, yolda kendisine yapılacak bir suikasttan Hoca Süreyya Efendi sayesinde kurtuldu.⁴⁷³ Nitekim Ali Haydar Bey'in Bolu'dan ayrılmasıyla Bolu Mutasarrıfsız kaldı.⁴⁷⁴

19 Nisan 1920 tarihinde Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey, Heyeti Temsiliye Riyâseti'ne çektiği telgrafla Düzce'de ahalinin telgrafhaneyi basarak zât-ı şahane ile muhâbere etmek

⁴⁶⁸ TBMMGCZ, 1 Mayıs 1336 (1920), D.1, C.1, s.3-4.

⁴⁶⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-Z, D. 18, F. 11-3; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.II*, s. 489.

⁴⁷⁰ “*Bolu'nun eski ve ülema ile dolu bir ailesine mensuptur... Babası Bolu Müftülüğünde bulunmuş olan Sipkatullah Efendi'dir. Asıl adı Sirya'dır ki Ebcet hesabı ile doğum tarihi olan 1271 Hicri yılını gösterir... Medreseli olduğu halde ilmi derin sayılmazdı. Yarım asır Belediye Meclisi idare azalıklarında, yüzlerce komisyondarda bulunmuş, üzerine aldığı her hizmeti yerine getirmiş gayretli bir efendi idi. En çok Tagayübül eşraf Kaymakamlığı ile övünürdü. Hayrete şayan bir hafızası vardı. Bu cihetle kendisine Bolu'nun canlı tarihi derdik... Garp Cephesi'ne tütün, makara ve saire götüren heyete katılmış, günlerce at üstü yolculuğa katlanmıştı. Boynunda uzun bir kılıç asılı böyle bir ihtiyarın cephe ziyaretine gelmesinden mütehasıs olan Kumandan İsmet Paşa, Hocamıza ve arkadaşlarına birer düşman silahı hediye etti... Düzce seyahatlerinde yolda rastladığı ihtiyar Çerkes ve Abazalara: Ulan Hacı Mehmet, Kelime-i Şahadetini sana ben öğretmişim. Yahut -Hacı İsmail! Seni ben sünnet ettirmiştim! -Seni bu köye ben iskân etmişim, değil mi? Diyerek ihtiyar muhatabına maziye hatırlatırdı.” Mehmet Tunçkol, *Milli Mücadele Günlerinde Bolu Seçme Anıları.*, s. 93.*

⁴⁷¹ Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyanları*, s.104.

⁴⁷² Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan*, s.372.

⁴⁷³ Günay Çağlar, Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası (Nisan- Mayıs 1920). s.85.

⁴⁷⁴ Osman Selim Kocahanoğlu, *Ali Fuat Cebesoy: Bilinmeyen Hatıralar, Kuvâ-yı Milliye ve Cumhuriyet Devrimleri*, s.26.

istediğinin haber alındığını, tel kırık olduğundan Ankara üzerinden ancak bu kadar haber alınabildiğini, Düzce’de bir isyan harbinde elde bulunan kuvvetlerle tenkileri mümkün olmayacağından Geyve’deki Fırka Kumandanlığından ek kuvvet talep ettiğini bildirdi.⁴⁷⁵

Miralay İsmet Paşa, 19 Nisan 1920 tarihinde Garp Cephesi Kumandanı’na bir şifre göndererek asilerin Bolu’yu işgal ederek, Bolu Mutasarrıfını Düzce’de esaret altına aldıklarını ve bu durumdan XXIV. Fırka’nın haberdar edildiğini bildirdi.⁴⁷⁶

Ali Haydar Bey, Düzce’de asilerin yanında iken oradan vermeye başladığı talimatlar ile merkezleri ayırdı. Bölge ile bağlantı kalmadığından gönderilen birliklerden bilgi edinilemedi. Bu sebeple bölgedeki durumu tetkik etmek ve gerekli hallerde nasihat etmek için nasihat heyeti görevlendirildi.⁴⁷⁷ Bu arada isyanın Bolu’ya yayılmakta olduğu bildirilerek gerekli tedbirlerin alınması istendi.⁴⁷⁸

Bolulu Hilafet taraftarları, Hilafet Kurulu’nu kurdular.⁴⁷⁹ Ali Haydar Bey’in Düzce’de tutuklu bulunduğunu öğrenen Kurul üyeleri, Bolu isyan ateşini başlattı.⁴⁸⁰ Aynı gün Bolu civarından yirmi köyün ileri gelenleri Bolu’ya on dakika mesafede yer alan Paşa köyünde toplanarak hükümete isteklerini beyan ederek isteklerinin kabul edilmemesi halinde kasabaya girecekleri bildirildi. Asilerin istekleri şunlardı:⁴⁸¹

- 1- Şer’an ve kanunen itâ’atiyle mükellef olduğumuz Padişahımız efendimiz hazretlerinden başka bur kuvvet ve başka bir hükümet tanınmayacak.
- 2- Der’saadet’te Harbiye Nezâreti’nden irade-i seniyyeli emr olmadıkça başka bir hükümete hiçbir nam ile asker verilmeyecek.
- 3- İstanbul ile muhabere açılacak.
- 4- Ankara ile muhabere kat edilecek.
- 5- Bolu telgrafhanesi memurlarına emniyet edilmediğinden bunlar derhal tebdil edilerek yerlerine emin adamlar getirilecek.

⁴⁷⁵ ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 24, G. 103, B.103-1.

⁴⁷⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-17, D.18, F.11-3.

⁴⁷⁷ TBMMGCZ, 24 Nisan 1336 (1920), D.1, C.1, s.8.

⁴⁷⁸ ATASE Arşv, İSH Kol., K. 274, G. 23, B. 23-1.

⁴⁷⁹ Cemal Kutay, *İstiklâl Savaşının Maneviyat Ordusu, C.I.*, s.140.

⁴⁸⁰ Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyanları*, s.104.

⁴⁸¹ BOA, DH. EUM. AYŞ., 40/ 51/3. (EK-12).

6- Ağnam resmi Der'saadet'te Maliye Nezaretinden gelen emir mucibince tahsil edilecek ve başka bir hükümet namına tahsil edilmeyecektir.

Kötü bir olaya meydan vermemek adına bu istekleri kabul edildi. Buna rağmen Düzce'de Hükümet dairesine ve jandarma bölük dairesine girerek telefon santrali ve karakol kumandanı odalarında küçük zâbitan ve efrattan bazılarına ait silah ve cepaneleri ele geçirebildikleri gibi bölük deposunun kapısını kırarak ellerine geçirebildikleri tüfek ve fişekleri gasp ettiler.⁴⁸² Bu kargaşadan istifade eden mahkûmlar, hapisane duvarını delerek kâmilten firara muvaffak oldular, bir taraftan da Ahz-1 Asker Şubesi'ne hücum ederek jandarma kuvvetinin azlığına binaen asayişini temin etmek maksadıyla makam-ı mutasarrıfın gösterdiği lüzum üzerine Ahz-1 Asker Şubesinde celp ve cem edilen otuz neferin teslimi için önceden şubeye Kuvâ-yı Milliye taburlarından verilmiş olan otuz silah ve on bin fişek dahi gasp edildi.⁴⁸³

Çerkez ve Abazalardan oluşan atlı askeri birlikler, silahlarıyla köyleri gezerek köylüleri isyana katılmaya zorladı. Nihayet asilerin ettikleri tohumlar filizlenmeye başladı. Gale yana gelen köylüler, ellerine çeşitli silahlar alarak Hükümeti ele geçirdi. Ankara ile haberleşmeyi kesti, ardından İstanbul ile haberleşmeyi tesis ettiklerini bildirdi.⁴⁸⁴ Bolu idaresini Hilafet Heyeti ele aldı. Hülâsa Düzce'den sonra Bolu'da Kuvâ-yı İnzibatiye'nin eline geçti.⁴⁸⁵ Bu isyan tufanında esas hedef Bolu yolunu kullanarak Ankara'ya geçip, TBMM'nin açılmasını engellemektir.⁴⁸⁶ İsyanın beş gün içerisinde Bolu'ya sirayet etmesini Ankara büyük bir korku ile izledi. Bu durumun önlenmesi ve isyanın Ankara'ya da bulaşmaması adına eldeki tüm kuvvetler değerlendirildi.⁴⁸⁷ Ankara Hükümeti, asilerle beraber hareket ettiği ve asileri kayırarak Milli Kuvvetleri oyaladığı gerekçesiyle Ali Haydar Bey'e bir hayli temkinli davrandı.⁴⁸⁸

Düzce'de başlayan isyan dalga halinde yayılırken 19 Nisan'da⁴⁸⁹ Beypazarı'ndaki Padişah taraftarları Beypazarı Kaymakamı'nın yanına giderek "Bugün İstanbul'dan gelen postada, bir fetvayı şerife suretiyle padişah efendimizin bildirgesi vardı. Bunları alacağız, postayı bize teslim edin" dediler. Daha kalabalık bir halk yığını da postaneye gelerek posta

⁴⁸² BOA, DH. EUM. AYŞ., 40/51/2.

⁴⁸³ BOA, DH. EUM. AYŞ., 40/51/3.

⁴⁸⁴ H. Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*, s. 28.

⁴⁸⁵ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s. 21.

⁴⁸⁶ Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyânları*, s.104.

⁴⁸⁷ Kenan Esengin, *...Hıyanet Yarışı*, s.87.

⁴⁸⁸ TBMMGCZ, 24 Nisan 1336 (1920), D.1, C.1, s.7.

⁴⁸⁹ Bazı kaynaklarda bu tarih 14 Nisan olarak zikredilmektedir. Bkz. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.II*, s. 482.

müdürüne aynı tavırda isteklerini tekrarladı. Kaymakam olayın büyümemesi için bu isteklerini kabul etmesinin ardından elinde bulunan otuz adet silahı da asilere vermek zorunda kaldı. İstekleri yerine gelmesine rağmen iyice azıtan asi tayfası sokağa dökülerek:⁴⁹⁰

İstanbul'un ve padişahın emirlerini dinlemeyen Ankara'yı biz de dinlemeyiz. Padişahınızın fermanı olmadan 1313 doğumlu erler silah altına alınamaz. İslâmın İslâma karşı kavgaya sürüklenmesine razı olmayız... Şeklinde bağırdılar.

Asiler, bir merkezden emir almışçasına faaliyetlerini yürüttü.⁴⁹¹ Lakin halktan istedikleri yardımları göremeyince isyan fazla büyümeden kontrol altına alındı.⁴⁹² Bu ayaklanma “bir yangın gibi” birden başlasaydı hemen bastırılabilirdi fakat bu ayaklanma iki aydır planlanarak hazırlandı.⁴⁹³

Muhaliflerin memleket dâhilinde çok teşkilatlı hazırlıklarını gösteren bu isyanın Düzce, Bolu, Gerede ve Beypazarı'na yayıldıktan sonra⁴⁹⁴ Ankara'da Sarı Kışla duvarlarına kadar çarparak Heyet-i Temsiliye'nin oturduğu karargâh (Ziraat Mektebi) ile şehir arasında telgraf ve telefon telleri kesildi.⁴⁹⁵ Asi tayfası, sürekli ateş ederek, bölgede başkaldırı havası vermeye çalıştı.⁴⁹⁶ Halide Hanım (Edip Adıvar), isyan günlerini anlatırken karargâhta gece vakti silahların aniden patladığını ve güvenliklerinin tehlikede olduğunu, bunun için de birtakım tedbirler aldıklarını anlatmaktadır.⁴⁹⁷

Yine 19 Nisan gününde Zonguldak'taki asiler, İstanbul'a padişaha bağlı olduklarını gösteren bir telgraf çektiler.⁴⁹⁸

İsyan tufanı Adapazarı, Göynük, Geyve, Gölpazarı arasında yer alan Taraklı'ya değin sirayet etti. 19 Nisan'da Taraklı, şeriatçılar tarafından ele geçirildi. Asi elebaşlarından Hacı Emin ve Köse, beraberlerinde üç kişi ile beraber Göynük'ten Taraklı'ya geldiler, padişaha bağlılıkları mucibince yemin etmelerinin peşi sıra yine Göynük'e girdiler. İlçe halkı kime itimat edeceği konusunda kararsızdı. İsyankârlardan çekindikleri için Padişah taraftarlarının

⁴⁹⁰ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s. 98-99, İ. Çolak, (1996). *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtıratım*, Emre Yay., s.56.

⁴⁹¹ K. Esengin, *...Hiyanet Yarışı*, s.88.

⁴⁹² T. Baykara (1985). *Milli Mücadele (1918-1923)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., s. 66.

⁴⁹³ Osman Selim Kocahanoğlu, *Ali Fuat Cebesoy: Bilinmeyen Hatıralar, Kuvâ-yı Milliye ve Cumhuriyet Devrimleri*, s.14.

⁴⁹⁴ ATASE Arşv., İSH Kol., K: 1007, G. 77, B. 77-1.(Ek-35)

⁴⁹⁵ TİTE Arşv., K. 15, B. 15-2.

⁴⁹⁶ S. Tunç (1992). *Milli Mücadele (1919-1923)'de İç İsyanlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, s.32-33.

⁴⁹⁷ S. Akşin (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., s. 292.

⁴⁹⁸ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s. 99.

hareketine katılmak zorunluluğunda hissederlerken bir taraftan da Kuvâ-yı Milliye'ye destek oldular.⁴⁹⁹

Düzce ve Bolu'daki ahvâli haber almış olan Gerede kazası ahalisi 20 Nisan günü tek bir getirerek hükümet dairesine gelerek kendilerinin kaza kaymakamı tarafından padişahın esir olduğu yönündeki gerçek dışı söylemleriyle insanları kandırdıkları ve kendilerine itimad etmediklerini beyan ederek kaza kaymakamını, hâkimi, mal müdürünü, baytar memurunu, telgraf müdürünü ve belediye doktorunu tutukladı.⁵⁰⁰ Gerede'deki isyanın ana kahramanları olan 31 Mart isyancılarından Selanikli Kör Ali Hoca, Hacı Yakup, Divitli Eşref, Hafız Şatır gibi asiler, Ankara Hükümeti'ni "Bolşevikler" şeklinde adlandırarak halkı kin ve düşmanlığa teşvik etmekteydiler. Bu tahriklerin sonucunda asilerin önderliğinde ayaklanan halk, hükümet merkezini işgal etmelerinin akabinde, hapishanedeki mahkûmları salıverdi, telgraf hatlarını keserek iletişim olanakları da ortadan kaldırıldı. Bu asiler Dayıoğlu Hacı İbrahim Ağa, Cevherci oğlu Seyyit Ahmet Efendi, Gürcüoğlu Ahmet, Avaloğlu Hacı Yakup ve Efe Sadık idi. Hilafetçiler bunlardan Avukat Sadık Efendi, Kör Ali ve Divitli Eşref'i İstanbul'a padişah ile müzakere etmeleri için gönderdi. Kuvvetler git gide artmaktaydı. Safranbolulu Eğri Ahmet ve Mengenli Kel Sait'in iştirak etmesiyle sayıları bini geçti.⁵⁰¹

Mustafa Kemal Paşa Gerede isyanı hakkında 17 Mayıs 1920 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmasında: Düzce'den gelenlerle beraber hareket eden Geredelilerin bir hayli zararlarını gördüklerini, kandırıldıklarına samimiyetle inandıkları halka zarar vermemek adına Gerede'yi tahrip etmediklerini fakat yine de her ihtimale karşı Yabanabat'ta ve Çerkeş'te kuvvetlerinin hazır olarak bulunduğunu bildirdi. Ardından olaylarla beraber isyanın kaynağının Düzce olması sebebiyle asıl kuvvetlerin gönderileceği yerin orası olduğu, eğer Gerede'dekiler uslanmazsa ve isyan bayrağını tekrar çekmeleri halinde gereken müdahaleyi yapacaklarını ifade etti.⁵⁰²

TBMM'nin açıldığı gün Safranbolu'daki asiler "Biz padişahı isteriz" diye isyan ettiler.⁵⁰³ Kastamonu Valisi Cemal Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta:⁵⁰⁴

Dışarıdan gelen bazı fesatçıların kışkırtmalarıyla Safranbolu'da dükkânlar kapanmış, telgraf muhaberesi kesilmiş ve önceden oraya gönderilmiş olan jandarma takım komutanının vazifeden menedilmiş olduğu...

⁴⁹⁹ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtıratım*, s. 47, 48.

⁵⁰⁰ BOA, DH. EUM. AYŞ., 40/51/3.

⁵⁰¹ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 60, 61.

⁵⁰² TBMMGCZ, 17 Mayıs 1336 (1920), D.1, C.1, s.34.

⁵⁰³ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s.99.

⁵⁰⁴ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s.101.

Ayrıca Çerkeş ve Safranbolu'ya gönderilen milli kuvvetlerin, dün ilçelere olaysız olarak girdiği ve her iki ilçede sıkıyönetim ilân edildiği haberini ilettiler.

Umum Jandarma Kumandanlığından, Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta, asilerin Düzce, Bolu, Çerkeş, Zağferanbolu (Safranbolu), Beypazarı ve Mudurnu'nun zapt edilerek Nallıhan üzerine yürüdüklerini bildirdi.⁵⁰⁵

22 Nisan'da Nallıhan isyan etti. Ayaş'ta isyan eğilimi göstermeye başladı.⁵⁰⁶ Hemen hemen aynı günlerde isyan Yabanabat'a sirayet etti.⁵⁰⁷ Düzce reislerinden gelen bir kişi ahaliyi çeşitli vesilelerle kandırarak isyana teşvik etti. Hükümet binasına saldırıp, jandarma komutanı ve kaymakamı rehin aldı, burası da isyan silsilesine katıldı. 25 Nisan'da isyanın ilk belirtisi görüldü. Gerede'nin doğusunda ise Mecidiye isyanı patlak verdi. Özetle 13 Nisan'dan 1 Mayıs'a kadar geçen süre zarfında Düzce'de asilerin başlattıkları hareketten kazanın doğu ve güney tarafları da nasibini aldı. Yalnız Çerkeş'te halk, asilerden çekindiği için tarafsız kalmayı tercih etti. Tarafsızlık durumu Mecidiye'deki çarpışmada Milli Kuvvetler, asileri perişan edip yenilgiye uğratmalarına değin sürdürüldü. Mustafa Kemal Paşa tarafından Yabanabat'taki durumu çözüme kavuşturmak için bir askeri birlik gönderildi. Bunu öğrenen asiler, Yabanabat'tan kaçıp gitti. Mihaliççik'ta 25 Nisan'da asilerin saldırılarına maruz kalan halk, ellerinde tüfeklerle bunları tutukladı ve kuvvetlerinden bir kısmını Sarıköy'e gönderdi. Beypazarı'nda bulunan kuvvetlerle asiler arasında çatışma oldu ve asiler kaçtı. Bu birlik, Mudurnu yönünde hareket etmesi için gönderildi.⁵⁰⁸

Hendek'i ele geçiren isyancılar, Adapazarı'na girerek idareyi ele aldı. Düzceli Maan Ali Bey Jandarma Komutanlığı'na, Düzceli Kadir Bey Kaymakamlık görevine getirildi. 30 Nisan günü asilerin mevcudu üç yüz, dört yüz raddesindeydi. Bu sıralarda İzmit Mutasarrıf Vekili Çerkez İbrahim Bey, Adapazarı'na gelerek yüz elli lira maaşlı gönüllü kaydını oluşturdu ve güya bu kişiler Yunanlara taarruz hazırlığındaydılar.⁵⁰⁹ 1 Mayıs'ta Taraklı'dan Adapazarı'na kuvvet sevk edildi.⁵¹⁰

2 Mayıs günü Düzceli isyancılar Bolu'ya hareket etti.⁵¹¹ 3 Mayıs sabahı güç birliği yapan isyancılar, Bolu'ya saldırmaya başladı. Arif Bey'in merkez komutanlığı vazifesine layık

⁵⁰⁵ BOA, DH. EUM. AYŞ., 39/41/5.

⁵⁰⁶ TBMMGCZ, 1 Mayıs 1336 (1920), D.1, C.1, s. 4-5.

⁵⁰⁷ ATASE Arşv. İSH Kol., K:1007, G:77, B: 77-1.

⁵⁰⁸ TBMMGCZ, 1 Mayıs 1336 (1920), D.1, C.1, s.4-5.

⁵⁰⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7, D. 18, F. 11-4.

⁵¹⁰ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1007, G. 80, B. 2-1.

⁵¹¹ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.59.

gördüğü Binbaşı İhsan Bey,⁵¹² Bolu'yu müdafaa etmek amacıyla kabristanda sakladığı makineli silahlara bakmak için gittiği sırada bir kurşunla yaralandı. Atından inip yarasını sardı ve yeniden ata bineceği sırada Çarşambalı Kara Ali namında birinin kurşunuyla ateş edilerek şehit düştü. Bu olayın hemen arkasından fırsat düşkünü birkaç kişi gelerek soyup çırılçıplak bir vaziyette meydanda bıraktı. Bir yandan da isyancılar durmak bilmeden taşkınlıklarına devam etti. Hükümet Merkezini basıp, subayları öldürerek, silahlarına da el koydu.⁵¹³

Hırslarının esiri olan isyankârlar, verdikleri zararlarla asla yetinmedi. 32. Kafkas Piyade Alayından Abdülkadir adlı bir subayı soyup, türlü türlü eziyetlerle Bolu'da gezdirdi, vücudunda çok sayıda delikler açmalarının ardından da belediye binasının ön tarafına bıraktı. Pek çok işkence gördükten sonra ölmemesi adeta bir mucize olan subayın hareket ettiğini gören bir hanımefendi, durumu doktor olan eşine anlattı. Bunun üzerine yaralı subay, doktorun çabalarıyla sabahın erken saatlerinde hastaneye götürüldü. Tedavi olmasına bile imkân tanımayan asiler, hastaneyi basıp subayın boynuna ip geçirerek sokaklarda süründürerek canice öldürdüler. İyice azıtan asiler “İşte Şeyhülislâm fetvasının hükmü yerine geldi” diye haykırdılar.⁵¹⁴ Bunların dışında şehirde dehşet verici olaylar da meydana geldi. Bunlardan biri de öldürdükleri subayları henüz ölmeden parmaklarını keserek yüzüklerini almaları oldu.⁵¹⁵

Kuvâ-yı Milliye'nin Bolu'ya yaptıkları hücum karşısında kaçıp giden Hacı Hamdi Bey, Hacı Abdülvahap, Düzce'deki Hacı Kâmil, Sefer Bey ve Koç Bey ile yaptıkları istişareler sonucu Düzce'den yardıma gelen Abaza ve Çerkezlerle beraber 4 Mayıs günü Bolu'yu tekrar işgal etti. Bolu'da halkın desteğinden de faydalanan isyancılar, sokakta gördükleri askerleri vicdanları sızlamadan öldürdü. Binbaşı İhsan Bey'in ordugâhındaki yaklaşık elli kişilik askerleri, bıçaklanarak veya kurşunlanarak öldürülene kadar şehri korudu. Askerler öldürüldükten sonra Bolu Mektebinin penceresinden atıldı.⁵¹⁶ Aynı günün akşamı Düzce'de tellâllar vasıtasıyla Bolu'nun asillerin eline geçtiği duyuruldu.⁵¹⁷

Bolu'daki isyanı bizzat yaşayan Halis Duman hatıralarında, 4 Mayıs günü vuku bulan ayaklanmanın olduğu gün Bolu-Gerede yolunun hemen ilerisindeki Hisar Tepesi'nde organları dışarıda olan yaralı bir askerin can çekiştiğine şahit olduğunu anlatmaktadır.⁵¹⁸

⁵¹² Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s.34.

⁵¹³ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s.103.

⁵¹⁴ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar* s.103.

⁵¹⁵ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s.34.

⁵¹⁶ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s.34.

⁵¹⁷ Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*, s.54.

⁵¹⁸ Mehmet Tunçkol, *Milli Mücadele Günlerinde Bolu Seçme Anıları*. s.18.

Milli kuvvet taraftarlarından olan Ahi Baba, isyan sırasında can havliyle bir ahıra giriverdi. Üç gün burada zor şartlarda aç ve susuz yaşayıp, “kümeste tavuk yumurtaları içerek” hayatta kaldı. Bir gün durumdan habersiz olan ev sahibesi kadının onu görüp çığlık atması nedeniyle Ahi Baba, yakalanıp hapse atıldı. Kuvâ-yı İnzibatiye'nin Bolu'yu yeniden ele geçirmesi, askerlerin çeşitli işkencelerle şehit edilmesi, Yarbay Arif Bey'in kaçarak Yabanabat tarafına çekilmesine neden oldu.⁵¹⁹ Bolu'da tekrar ortaya çıkan isyan hadisesinden sonra Düzce'de her şey normal seyrindeydi.⁵²⁰

6 Mayıs 1920 tarihinde Erkân-ı Harbiye Reisi İsmet Paşa, Bolu, Düzce, Gerede ve bir ihtimal Çerkeş telgrafhanelerinin sahte izahatta bulunduğu ve telgraf memurlarının Milli Kuvvetler aleyhinde çalıştığını bildirdi.⁵²¹

7 Mayıs Cuma günü Düzce'de bulunan yaklaşık yetmiş kişilik atlı askerler Bolu'ya gitmek üzere yola çıktı. Çerkez ve Abazaların arasında dolaşan söylentiye göre Düzce'deki Türkleri öldürmek istedikleri öğrenildi.⁵²²

Düzce asilerinin Mudurnu'yu ele geçirecekleri haberinin alınmasını müteâkip,⁵²³ 13 Mayıs'ta Mudurnu'da bazı olaylar meydana geldi. Sayıları üç bin kişiyi bulan isyancılar, şehri işgal etti.⁵²⁴ Kendilerine Kuvvet toplamak amacıyla bölgedeki köylülere gözdağı vererek onları maiyetine aldı. Asilerle milli kuvvetler arasında meydana gelen çarpışma 13 Mayıs gecesi de sürdü. 14 Mayıs günü yardımcı birlikler gelmediği için müfreze tek başına mücadele etti, asiler yenildi ve dağıldı. Atlı süvariler, dağılan askerleri takip etti. Abant Dağı'nın güneyinde yeniden çarpışma başladı, asiler yine yenildi.⁵²⁵ Hezimete uğramaları neticesinde asiler, 17 Mayıs'ta Düzce ve Bolu'ya geri döndü.⁵²⁶

---

⁵¹⁹ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s.34.

⁵²⁰ Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*, s.62.

⁵²¹ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 576, G. 61, B. 61-1.

⁵²² Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*, s.58.

⁵²³ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 873, G. 151, B. 151-1.

⁵²⁴ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.55.

⁵²⁵ TBMMGCZ, 17 Mayıs 1336 (1920), D.1, C.1, s.34.

⁵²⁶ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.398.

17 Mayıs günü, İstanbul Hükümeti'nin desteği ile Bolu Mutasarrıflığı'na getirilen Osman Bey,⁵²⁷ halkı Kuvâ-yı Millîye düşmanlığına teşvik eden bir beyanname⁵²⁸ yayınladı.⁵²⁹ Aynı gün Bolu'da Kuvâ-yı İnzibatiye kuruldu.⁵³⁰ Birçok masum kanının dökülmesine sebep olan bu grup halk tarafından da nihayet anlaşılmaya başlandı.⁵³¹

18 Mayıs 1920 tarihinde Mutasarrıf Osman Nuri Bey, Ada Kaymakamı Tevfik Bey'e bir telgraf çekti:⁵³²

Geyve tarafları cihetinden haber verilmesini rica ederim Mudurnu cephesinde bulunuyoruz. Yarın düşman kuvvetleriyle temasa geleceğini tahmin ediyorum. Neticeden sizede malumat vereceğiz tamindir.

18 Mayıs 1336

Bolu Mutasarrıfı

Osman Nuri Bey

Kandıra Vekili Ömer Lütfi Bey, 18 Mayıs günü Adapazarı Kaymakamlığı'na şu telgrafi çekti.⁵³³

Kasabaya iki buçuk saat mesafede ve muhtelif nakatta tahsis etmiş olan Kuvâ-yı Bağîyye efrâdı henüz teşkil edilmediği gibi teşkil edilmiş ve edilmekte olan milis efrâdı için livâdan açık Anzavur Paşa hazretlerinden talep olunan eslihanın da gönderilmesinden Şefik Paşa kuvvetinin infilâkı halinde kazanın vahim olan vaziyeti kesb-i iştidâr edecektir. Şu sebepten dolayı pek ziyâde heyecan içinde bulunan ahâli kaza ve memurundan hükümet meclis efrâdının teşkil ve teslicine kadar mazeretin avdet etmemesini salahiyet'dar makamattan her hisam ettiler. Netice intizâr edilmektedir.

19 Mayıs günü saat dört sularında yüz elli kişilik asi grubu Göynük'e girdi, hapishanedeki mahkûmları serbest bıraktı, bununla da yetinmeyerek memurların evlerini yağmaladı.⁵³⁴

Yine 19 Mayıs günü Bolu Heyeti, Adapazarı Kaymakamı Tevfik Bey'e bir telgraf çekerek Bolu ve Düzce'den sevk edilenbin beş yüz kişilik bir kuvvetlerin sevkîyatının o gün

⁵²⁷ Osman Kadri Bey, Düzce Kaymakamıyken ayaklanmanın yayılmasını sağladı. İstanbul Hükümeti, bu hizmetlerinin karşılığı olarak Dersim Mutasarrıflığı'na atadı. Burada da rahat durmayarak aşiretlerine Mustafa Kemal Paşa düşmanlığına yönlendirmesi sonucu Heyet-i Temsiliye kararıyla tevkif edildi. Hüsrev Bey'in yardımı sayesinde serbest kalabildi. H. Tunçay (2019). *İsyân Günlerinin Kahramanı Ali Rıza Tekemen*, Tunçay Yay., s. 33.

⁵²⁸ Beyanname metni için bkz. C. Şener (1994). *Çerkeş Ethem Olayı*, Ant Yay., s. 38.

⁵²⁹ Dursun Bayraktar, *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, s. 60; Tunçkol, *Milli Mücadele Günlerinde Bolu Seçme Anıları*. s. 17.

⁵³⁰ Mehmet Tunçkol, *Milli Mücadele Günlerinde Bolu Seçme Anıları*., s. 17.

⁵³¹ TİTE Arşv., K. 28, B. 25- 5.

⁵³² TİTE Arşv., K. 314, B. 25-11.

⁵³³ TİTE Arşv., K. 314, B. 25-13.

⁵³⁴ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.55.

içerisinde son bulmuş olacağını, mevcut bölgede ertesı gün yine bir isyan çıkacağını, buna karşı Gerede ve Taraklı üzerine hareket edileceğini, bu hareket sırasında da cephane ve silah haricinde bir ihtiyaçları bulunmadığını bildirdi.⁵³⁵

20 Mayıs günü Düzce'deki Hendek İstasyon Kolordu Komutanlığına çekilen telgrafta: Muhâbere memurlarının geceleri uyumaması için bir asker nöbetçinin telgrafhâneye ikâme ettirilmesi kumandan tarafından emredildi. Bir yandan da Adapazarı telgraf müdürüyle teşriki mesâi edildiği, bir kısmı yatmış olsa bile iki veya üçüncü kişinin mutlaka uyanık kalması gerektiği bildirildi.⁵³⁶

21 Mayıs 1920 tarihinde Akyazı Müdürü Muharrem Kazım, Anzavur'a şu telgrafı çekti.⁵³⁷

Köylünün üzerine buradan sevk edilen dört yüzü metecâviz kuvvetimizin bir kısmı şimdi nâhiye merkezine gidip geldiler. Bunlardan ... Hamid Bey'in ifadesine nazaran mevcut kuvvetleriyle iki güne mukaddem kaza-yı mezkûreyi işgal ettikleri halde orada kendi beynlerinde bir ihtilaf hâsıl olarak nezidlerinde bulunan mitralyöz zâbitlerinin birinden dahi gördükleri muâmele üzerine Boztepeli rüfekâları tarafından katledildiği ve bir ihtilâf üzerine mevcut eslihâ ve kuvvetleriyle avdete mecbur olduklarını ve umumu rüfekâ bir iki saat sonra Akyazı'ya geleceklerini ifade eylemektedir. Kuyûdlarında alınacak izâhat arz olunmak üzere ve bu bâbta yapılacak muâmeleleri arz ve istidâd olunur.

Akyazı Müdürü

Muharrem Kâzım.

24 Mayıs'ta Kadı Mehmet Efendi Mudurnu'da olayların meydana gelmesi sebebiyle Mutasarrıfın ve Bolu Heyeti'nin Düzce'ye firar ettiğini, Kuvâ-yı Milliye'nin de Bolu'ya gelmekte olduğu haberini verdi.⁵³⁸ Sefer Bey, Bolu Heyeti'ni Kuvâ-yı Milliye'nin Düzce'ye girmeyeceğini söyleyerek Heyet'in Düzce'de kalması için ikna etmişti.⁵³⁹

Düzce'de başlayarak civardaki birçok bölgeye yayılıp Ankara Hükümeti'ni tedirgin eden isyan ateşi, Osmanlı sarayı ile el birliği yapan düşmanların yurt içinde çıkardıkları isyanların en tehlikeli ve en önemlisi oldu.⁵⁴⁰ Nitekim bu isyanın etkileri, Çerkez Ethem'in Kuvâ-yı Seyyaresi gelene kadar devam etti.⁵⁴¹

⁵³⁵ TİTE Arşv., K. 314, B. 25-11.

⁵³⁶ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1332, G. 68, B. 68-8.

⁵³⁷ TİTE Arşv., K. 314, B. 25- 4.

⁵³⁸ Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*, s.70.

⁵³⁹ Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu.*, s.112.

⁵⁴⁰ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-1.

⁵⁴¹ Tuncer Baykara, *Milli Mücadele (1918-1923)*, s. 66.

1.4. Ankara Hükümeti'nin Aldığı Tedbirler

1.4.1. Nasihat Heyeti'nin Bölgeye Gönderilmesi

Mustafa Kemal Paşa, Düzce ve Bolu dolaylarında başlayan isyanın Ankara sınırlarında dahi hissedilmesi nedeniyle hem bölgede duruma vâkıf olmak için hem de halkın bilgilendirilmesini sağlamak için bölgeye milletvekili gönderme gereksinimi duydu.⁵⁴²

Mustafa Kemal Paşa, 20 Nisan 1920 tarihinde Bolu ve Havalisi Umum Müfettişi ve Kumandanı sıfatıyla Hüsrev Gerede'ye,⁵⁴³ Gerede üzerinden Bolu'ya hareket emri verdi.⁵⁴⁴ Ankara'da alınacak fazla bir kuvvet olmadığından emrine Mülazım (teğmen) Fahri Efendi kumandasında yirmi atlıdan⁵⁴⁵ oluşan bir süvari takımı verildi.⁵⁴⁶

Bolu eşrâfindan İlyaszâde Şükrü Efendi ile Bolu Belediye doktoru Doktor Fuat ve Trabzon Mebusu Osman Beyler, Hüsrev Bey'in refakâtine verildi. Gerçekleştirilecek hareket planı şu şekildeydi: Gerede'de teşkilât-ı milliye yapılacak, kuzey taraftan gelen tabur da Hüsrev Bey'in emrine verilerek Bolu'ya ilerleyecekler, bununla birlikte Düzce'den gelecek olan XXIV. Fırka ile ortaklaşa hareket edilecek⁵⁴⁷ ve Hüsrev Bey, yöre halkını bilgilendirerek bizzat kendi taraflarına çekecekti.⁵⁴⁸

Heyet, 21 Nisan günü Ankara'dan yola çıktı. Bölgeye yakın bir köyde dinlenmek için durduklarında köyden silahlı bir atlının, önlerine çıkarak “muharebemi var?” diye sorması, bölgede ikamet eden insanların ne derece korktuklarını göstermesi bakımından önemlidir. 21-22 Nisan gecesi Yabanabat'ta (Kızılcıcahamam) konaklayan Heyet üyeleri, telgrafhanede Gerede ile muhabere imkânı olmayınca telgraf tellerinin kesildiğine kanaat getirdi. Heyet, 23 Nisan günü yabancı oldukları bir köyde (Camköy veya Aktaş olması muhtemel) sonradan asileri desteklediğini anladıkları bir hocanın evinde kaldı. Bu sırada köydeki insanları

⁵⁴² Serap Üstünel, *TBMM Bolu Mebusu Mehmet Şükrü Gülez (1920-1939)*, s.21.

⁵⁴³ Hüsrev Bey, Hersekzade Rıdvanbeyoğlu Ali Paşa'nın oğludur. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a çıktı. I. Dünya Harbi'nde çeşitli cephelerde görev aldı. Meclis-i Mebusan'a Trabzon Mebusu olarak katıldı. Düzce- Bolu isyanının bastırılmasında rol oynadı. Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından Sofya Sefirliği gibi önemli görevlerde bulundu. Mustafa Kemal Paşa kendisine Gerede soyadını bahşetti. Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyenları*, s.142.

⁵⁴⁴ Z. Uzun, (2008). *Milli Mücadele'de Çerkez Ethem ve Kuva-yı Seyyare'nin Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s.59.

⁵⁴⁵ Rüknu Bey bu askerlerin sayısının 8-10 kişiden ibaret olduğunu anlatmaktadır. Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyenları*, s. 249.

⁵⁴⁶ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-3.

⁵⁴⁷ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-4; Haluk Selvi, Bülent Cırık (2020), *Milli Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara, s. 12; Günay Çağlar, Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası (Nisan- Mayıs 1920). s.87.

⁵⁴⁸ H. E. Adivar (1962). *Türkün Ateşle İmtihanı*, Ça Yay., s.236.

şüphelendirmemek adına fazla tedbir almayan Teğmen Fahri Efendi ve süvarisi dikkatli davranmaları hususunda uyarıldılar.⁵⁴⁹

Düzce’de başlayan isyan hareketi Gerede’ye de yayıldı.⁵⁵⁰ Olanlardan bihaber 23 Nisan 1920’de Gerede’ye gitmekte olan Hüsrev Bey ve maiyetindekiler, Gerede’ye yaklaştıklarında top sesleri duydu. Osman Bey, top seslerinin TBMM’nin açılışı dolayısıyla olduğunu, Hüsrev Bey ve Fuat Beyler ise onları karşılamak için kutlama yapıldığını düşündü. Aniden onlara doğru başlayan ateşle neye uğradıklarını şaşırarak sırada, Fuat Bey: “İsyancılar geliyor” dedi. Bunu nereden anladığını soran Şükrü Beyefendiye, onu tanıdığını ve onun Kör Ali adındaki hoca olduğunu söyledi. Fuat ve Hüsrev Beyler asilerin üzerine gidecekleri anda Kör Ali Hoca, oldukları yerde durmaları konusunda onları ikaz etti ve ardından Müslümanların karşı karşıya gelmelerini istemediğini söyledi.⁵⁵¹ Bu konuşmaların olduğu sırada iki adam geldi. Elllerinde yeşil bayraklar vardı. Bunu gören ve hayretler içine düşen Osman Bey: “İrticanın bir kere daha hortladığını görüyorum. Nedir bu milletin çektiği yobazlardan” diye bağırdı.⁵⁵²

Heyet üyeleri, Çerkeş yolunu geçtiklerinde elli veyahut yüz kişiden oluşan halk yığının toplandığını gördü. Askerlerin silahlarını ve hayvanlarını gasp eden insanlar, heyetin Reisi olan Hüsrev Bey’e saldırdı.⁵⁵³ Kör Ali Hoca araya girerek “durun, vurmayın. Bunlar, şimdi şeriatın elindedir. Cezalarını şeriat verecek” dedi. Bu sözlerle de ikna olmayan halk, “Padişah düşmanı alçaklar, zındıklar, namussuz. Bolşevikler, Ey ümmeti Muhammed, Allah’ını seven vursun” diye haykırıyordu. Kör Ali, bu kez halkı yatıştırmaya şu sözlerle muvaffak oldu: “Bırakın cezalarını şeriat versin. Dinimiz hainlere eza etmeye izin vermez. Bunları şeriat asacak” dedi.⁵⁵⁴ Buna karşın Hüsrev Bey, “Yanlış yoldasınız ey ahali! Bizim yolumuz millet yoludur. Bizi asabilirsiniz ama isyanınız üç gün bile sürmeyecektir. Yarın da siz darağaçlarında olacaksınız” dedi.⁵⁵⁵

Salur Köyü’nden Karacalar’ın Mehmet’in oğlu Kara Mustafa’nın o kargaşada ölmesi, köylülerin daha çok kin beslemesine neden oldu. Öfkeyle hareket eden köylüler, heyet üyelerini yakalayıp, köylerinde bir oturma odasına götürdü.⁵⁵⁶ Ardından esir edilen heyet üyeleri,⁵⁵⁷

⁵⁴⁹ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-4; Sami Önal, *Hüsrev Gerede’nin Anıları*, s.192.

⁵⁵⁰ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.II*, s. 495.

⁵⁵¹ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-5.

⁵⁵² Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 61.

⁵⁵³ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-6.

⁵⁵⁴ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 63.

⁵⁵⁵ Ş. S. Aydemir (1993). *Tek Adam C. II*, Remzi Kitabevi, s.245.

⁵⁵⁶ Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyânları*, s.73.

⁵⁵⁷ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1007, G. 80, B. 80-1.(EK-26)

kafile halinde Gerede'ye götürüldü.⁵⁵⁸ Burada Belediye binasında dört saat alıkondular. Yaralı olan Hüsrev Bey'in tedavisi için Belediye'ye çağırılan hekime asiler, "Biz buraya yara kapatmak için değil, yara açmak için geldik" şeklinde sözler sarf ederek tedavi etmesine müsaade etmedi. Ayrıca heyet üyelerinin eşyaları zarar gördü, hatta bazıları çalındı.⁵⁵⁹ Gerede'de adeta ortalık kıyamet meydanı gibiydi. Küçük çocuklar dahi nefretlerini kusmak için sopalarıyla hazır beklemekteydi.⁵⁶⁰

Yunus Nadi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet Üyeleri'nin esir düşmesi ile "Eyvah, yazık oldu bu arkadaşlara!" diyerek üzüntüsünü belli ettiğini ifade etmektedir.⁵⁶¹

Halide Edip Adivar, bu olayı şu şekilde anlatmaktadır:⁵⁶²

"Binbaşı Hüsrev, yanındaki yirmi atıyla Gerede'ye gitmişti. Köprü'nün başında, öbür taraftan bir alay insanın kendisine bayrak ve el salladığını görmüştü. Bunu barış ve dostluk belirtisi sanarak köprüden geçmişti. Geçer geçmez halk onu attan indirmiş, taşlamaya ve dövmeye başlamış. Garip olarak, canını kurtaran şey, sırf çok yakışıklı bir adam olmasaydı. Kalabalık arasından ihtiyar bir kişi Hüsrev'in üstüne kapanarak bu kadar cesur ve güzel adamı nasıl öldürebilirsiniz? Ben ömrümün sonuna geldim, Allah ve Peygamber aşkına öldürmeyin!" diye feryat etmiş. Bir an için kalabalık durmuş..."

Nasihat Heyeti'nin tutuklanmasının haberi, Meclis'te de duyuldu. Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan günü yaptığı Meclis konuşmasında Düzce isyanı dolayısıyla Bolu Mutasarrıfı'ndan haber alamadıklarını, bölgede durumu öğrenmek için ve gerektiği takdirde de nasihat vermeleri için Nasihat Heyeti'ni memur ettiklerini, bu üyelerden Fuat Bey'in Bolulu olması hasebiyle o bölgeyi bilmesinin kolaylık sağlayacağını, ayrıca yanlarına bir süvari takımı verdiklerini bunun dışında Gerede'de kuvvetlerinin bulunduğunu anlattı. Ardından heyetin tutuklandığı haberini aldıklarını hem üzülen hem de aksini temenni ederek bildirdi.⁵⁶³

Heyet üyeleri, zorlu şartlarda hayatlarını idame ettirmeye çalışırken Gerede isyanının önderlerinden olan Divitli Eşref Hoca, hapisanedeki heyetin yanına uğrayarak Ankara'yı ele geçirmek gibi iddialı söylemlerde bulunduktan sonra mektepliler yüzünden hu halde olduklarını, artık medreselilerin söz sahibi olması gerektiği, ancak bu şekilde memleketin daha güzel bir hal alacağını ifade etti. Öte yandan Düzce'de heyetin kendilerine gönderilmesini ve cezalarını orada çekmesini talep etti. Tutsaklıklarının dördüncü günü heyeti Gerede'den

⁵⁵⁸ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-6.

⁵⁵⁹ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.252.

⁵⁶⁰ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.252.

⁵⁶¹ Y. Nadi (1998). *Birinci Büyük Millet Meclisi*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yay., s. 10.

⁵⁶² Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihani*, s.237.

⁵⁶³ TBMMGCZ, 24 Nisan 1336 (1920), D: 1, C. 1, s.8.

götürmek amacıyla Düzce'den Çerkez Nuri geldi.⁵⁶⁴ Nuri Bey ile beraber, 25 Nisan günü, Hüsrev Gerede, Şükrü Gülez, Doktor Zihni Gerede Kaymakamı Selahattin ve Gerede Mal Müdürü Reşat Bey'leri, ellerine zincir, boyunlarına lale takılmak suretiyle kötü muamelelerde bulunarak⁵⁶⁵ Düzce'ye götürüp yine zincirli şekilde hapsedtiler.⁵⁶⁶ İsyanda hapishanenin⁵⁶⁷ boşaltılması nedeniyle hapishane bomboş olan hapishanede üç saat kaldıktan sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın olduğu binaya taşındılar. Düzce'deki Alay'dan Yüzbaşı Avni Bey, jandarma kumandanı Cemal Bey' de burada tutuklu bulunmaktaydı. Avni Bey, asilere karşı verdiği kahramanca mücadele neticesinde tutuklandı. Tutuklu buldukları sürede Düzce'nin tanınmış ve sözü geçen simalarından asi elebaşı Sefer Bey'in eniştesi Çelimpli Mehmed Ağa belirli aralıklarla yanlarına gelip, eksik olan eşyalarını getirmekteydi.⁵⁶⁸

Hapishanede çok gizli bilgilerden de haberdar oldular. Bu haberlerden biri de Heyet üyelerinin hapishanede kendilerinin Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey tarafından Beyazıt Meydanı'nda öldürülmeleri için ısrarla telgraf çekmesiydi.⁵⁶⁹ Halide Edip Hanım, heyet üyelerinin idam edileceğini duyunca hayretler içinde kaldıklarını ifade etti.⁵⁷⁰ Zaman zaman heyet üyelerinin oradan alınması için arabalar gönderilmesine rağmen İzmit'e Kuvâ-yı İnzibatiye Kumandanı ile görüşmeye giden Sefer Bey'in yokluğu dolayısıyla götürülemediler. Nakil işleminde İpsiz Recep'in heyet üyelerini kurtaracağı da alınan duyumlar arasındaydı.⁵⁷¹ Çolak İbrahim'in Mudurnu'da asilerle mücadelesinin sürdüğü anlarda Sefer Bey, nihayet

⁵⁶⁴ Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihani*, 253.

⁵⁶⁵ Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihani*, s. 137.

⁵⁶⁶ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-7.

⁵⁶⁷ “Düzce tevkifhanesi iki kısımdan ibaretti. Birisi nezarethâne kısmı, diğeri zindan kısmı idi. Nezarethâne kısmı iki taraflı kerevete ortasında kapı, kapıdan girince ayakkabılarıyla gezilecek yol vardı. Yolun müntehâsında odaya benzer bir mahal odanın müntehâsında abdesthâneye girilecek methal vardı. Zindan, nezarethanenin, kapıdan girince sağ tarafında idi. Büyük bir kapı, ufak bir pencere nezarethâne den zindana girenlerin methalini teşkil ediyordu. Kapı ayrı parmaklıklı idi. Arkasında dayak idi. Asla açılmıyordu. Pencere demir parmaklıklı ve kilitli idi. Mevkûfin buradan içeriye dâhil oluyordu. Mamâfih nezarethanedeki mevkûfin ile zindandaki mevkûfin gerek kapının parmaklıkları aralığından ve gerek pencere aralıklarından görüşebilecek bir halde idi...Esasen tevkifhane pek dar, pek pis idi. Orada yatmak, idama mahkûm olmak demektir.”; Burada tüylerin ürpermemesi mümkün değildi. Mahkûmlar, çamurların içinde yürüyorlardı. Yalnızca gardiyanlarda çizme bulunuyordu. Buranın ıslah edilmesi adına bazı faaliyetlerde bulunuldu lakin geniş çaplı bir ıslahat söz konusu değildi. Birtakım ıslahatların yapılarak çağdaş yaşama elverişli hale getirilmesi, mahkûmun istirahatinin sağlanması için zorunlu idi. Vakit Gazetesi (26 Eylül 1933) *Hapishaneler İslah Edilecek Deniyor, Binaları Asrileştirmek Kâfi Mi? Hayır. Bu İslahatın Başına Yemek Meselesini Koymak, Mahpusları Açlıktan Kurtarmak Gerekir*, s.1. Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*, s. 126, 128; 1934 yılında tevkifhane yıkıldı yenisinin yapımına başlandı. Son Posta Gazetesi (30 Eylül 1934). *Düzce Tevkifhanesi*. s. 3. Bu tevkifhanenin sağlık kurallarının yetersiz olması nedeniyle acilen gerekli tedbirlerin alınması bildirildi. BOA, MPB. . HPS., 165/94.

⁵⁶⁸ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-8.

⁵⁶⁹ Sami Önal, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, s.196

⁵⁷⁰ Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihani*, s. 238.

⁵⁷¹ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-9.

İzmit'ten geldi.⁵⁷² Hemen soluğu sıkı güvenlik önlemleri altında olan heyetin yanında aldı. Onlara söylediği ağır sözlerle milletin yüz karaları olduklarını ima etti. Buna gerekten cevabı veren Doktor Fuat Bey, cesurâne ve kararlı bir şekilde gerçek yüz karasının kimlerin olduğunu zamanın göstereceğini söyledikten sonra Sefer Bey'in, farkında olmadan İngilizlere yardım ederek kardeşkanı dökülmesine yol açtığını anlattı.⁵⁷³ Teferruatlı konuşma fırsatı elde eden Sefer Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın diktatör olmaması için çalıştığını, böyle bir durumu engellemek için de silaha sarıldığını söyledi.⁵⁷⁴ Hüsrev Bey, mücadelelerinin iç yüzünü anlatmasına rağmen Sefer Bey gerçekleri bir türlü anlamak istemedi.⁵⁷⁵

Kuvâ-yı İnzibatiye heyetinin reisi Üsküdarlı Kurmay Binbaşı Hayri, bir gün hapishaneye gelerek tutuklu bulunan Nasihat Heyeti üyeleri için "Yüreklerinde Allah korkusu kalmamış olan bunları ne tutuyorsunuz, gebertiniz" şeklinde tahrikkâr söylemlerde bulunarak halkı kışkırttı.⁵⁷⁶ Görüşmek için yanlarına gelen Hayri Bey'e ithafen Hüsrev Bey, yüksek tahsil mezunu olan Kurmay subayının vazifeyi nasıl kabul ettiğine anlam veremediğini ifade etti. Hayri Bey, bölgede asayişin temin etmek için orada bulunduğunu söyledi ve milli konular üzerinde konuşmadı. Ardından bir teklifte bulundu. Teklif Düzce ve Bolu'nun onların elinde kalması, Kuvâ-yı Milliye'ye de etkisi altında bulunan bölgelerin verilmesi şartıyla Mustafa Kemal Paşa ile görüşme yapılmasını istedi. Bu teklife anlam veremeyen ve hayretler içinde kalan Hüsrev Bey, bu konuşmayı daha fazla sürdürmedi.⁵⁷⁷

Düzce'de bu olaylar cereyan ederken, Mudurnu'da ise asilerle milli kuvvetler arasında çatışmaların yaşandığı günlerde Hüsrev Bey ve Sefer Bey tekrar konuşma fırsatı elde etti. Sefer Bey, Kuvâ-yı Milliye'nin İttihat ve Terakki Fırkası'nın bir uzantısı olduğunu iddia etmesine karşın yeni Hükümetin bir fırkayı benimseme kaygısı gütmeyeceğini cevabını aldı.⁵⁷⁸ Bu süreçte meydana gelen birtakım olaylar, Sefer Bey'i Milli kuvvetlere sempati duymaya sevk etti.⁵⁷⁹ Yaptığı hatanın farkına vardığından, Hendekli Ahmed Ağa aracılığıyla haber göndererek

⁵⁷² TİTE Arşv., K. 21, B. 15-9.

⁵⁷³ Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s.255.

⁵⁷⁴ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-10.

⁵⁷⁵ C. Karakuş (2019). *Hüsrev Gerede'nin Hayatı ve Faaliyetleri (1884- 1962)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s.26.

⁵⁷⁶ Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s.259.

⁵⁷⁷ Sami Önal, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, s.198.

⁵⁷⁸ Karakuş, *Hüsrev Gerede'nin Hayatı ve Faaliyetleri (1884- 1962)*. s. 27.

⁵⁷⁹ Bu kararda San Remo Konferansı etkili oldu fakat Sefer Bey'in Milli Kuvvetlere sempati duymasında eniştesi ve annesi asıl etkendi. Günay Çağlar, Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası (Nisan- Mayıs 1920), s.93. Yalnız asileri esas uzlaşmaya isten sebep Mudurnu'dan yola çıkan Kuvâ-yı Milliye kuvvetleriyle, Adapazarı'nda idareyi eline alan Ali Fuat Paşa ve Çerkez Ethem'in üç bin kişilik kuvvetlerinin korkmalarına yol açmasıydı. Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s. 43.

Hüsrev Bey'den Mustafa Kemal Paşa ile müzakere etmeleri için yardımcı olmasını rica etti.⁵⁸⁰ Bu ricanın kabul edilmesi üzerine gece yarısı hapisshaneden çıkarılan Hüsrev Bey ve Osman Bey, Çerkez eşrafından birinin evine getirildi. Burada bir görüşme gerçekleştirildi. Konuşmaları telaşa kapıldıkları izlenimini veriyordu.⁵⁸¹ Düzce isyanı sırasında telgraf hatlarının kesilmesi nedeniyle buradan, Mudurnu'da asilerin cephesine götürüldüler. Asilerin yanında bulunduğu sırada Refet Bey'e yanına geleceğini haber veren Hüsrev Bey, elinde beyaz renkte bir bayrak ile giderken üzerlerine ateş açılması sebebiyle asilerin bulunduğu mevkiye geri döndü.⁵⁸²

23 Mayıs günü Ali Fuat Paşa, Refet Bey'e çektiği telgrafta Sefer Bey ile yapılacak görüşme hususunda ne yönde karar vereceğini sordu.⁵⁸³ Miralay Refet Bey'de Sefer Bey'in ve yanındaki Düzceli Kazım Bey'i Mudurnu'ya gönderdiğini bildirdikten sonra Sefer Bey'in gelmesi koşulu ile harekâtı bitireceğini söyledi. Yalnız bu durumun sadece Düzce için geçerli olduğunu⁵⁸⁴, detaylı görüşmek için Bulanık'a gideceğini, anlaşılmazsa da harekâta başlayacağını bildirdi.⁵⁸⁵

23 Mayıs günü Refet Bey'in izniyle Bulanık Köyü'ne giderek telgraf hattı çektiren Hüsrev Bey, Ankara Hükümeti'ne telgraf çekerek anlaşma sağlanması amacıyla Lazistan Milletvekili Osman Bey'i görevlendirdiklerini bildirdi.⁵⁸⁶

Hüsrev Bey ile Mudurnu'ya gelen Osman Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne şu telgrafı çekti:⁵⁸⁷

Düzce'de halk korkuyor. İstanbul'dan ümid kesilmiştir. Sefer Bey mert adamdır. Uzlaşma işi samimidir. Düzce muhiti Refet'i seviyor. Ethem Bey'in vürudunun felaket olacağını düşünüyor. Ethem Bey'in Düzce'ye gelmesini önlemek lazımdır.

Osman.

Sözleşmeden sonra Sefer Bey Bulanık'tan ayrılarak Düzce'ye gitti ve Ethem Bey'e Ankara Hükümeti ile uzlaştıkları bilgisini verdi.⁵⁸⁸ Bu antlaşma hapisshanedeki tutsakları

⁵⁸⁰ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-10.

⁵⁸¹ TİTE Arşv., K. 21, B. 15-11.

⁵⁸² TİTE Arşv., K. 21, B. 15-12.

⁵⁸³ TİTE Arşv., K. 314, B. 25-1 (EK-13); Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s. 400, 401.

⁵⁸⁴ ATASE Arşv. İSH Kol. K. 637, G. 152, B. 152-1 (EK-14)

⁵⁸⁵ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 314, G. 25, B. 25-11 (EK-15).

⁵⁸⁶ Cansu Karakuş, *Hüsrev Gerede'nin Hayatı ve Faaliyetleri (1884- 1962)*. s.27.

⁵⁸⁷ Günay. Çağlar, Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası (Nisan- Mayıs 1920), s.94.

⁵⁸⁸ Günay Çağlar, Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası (Nisan- Mayıs 1920), s.94.

bırakmaları, Düzce dolaylarının asilerden temizlemesi ve zapt edilen silahları geri vermeleri şartıyla imzalandı.

Refet Bey, Bulanık'ta gerçekleşen görüşmeleri Ankara'ya şu sözlerle bildirdi: “Onları uzlaşma arayışına iten sebep; elebaşılar arasındaki anlaşmazlıklardır. Girdikleri yolun çıkmaz olduğunu anlamış gibilerdi” demiştir.⁵⁸⁹

Asilerin panikleyerek anlaşmaya varmak istemelerinin sebebi, Ali Fuat Paşa ve Çerkez Ethem 'in üç bin kişiden oluşan birliklerinden dolayı korkuya kapılmalarıdır.⁵⁹⁰

Bulanık sözleşmesinin ardından Düzce-Bolu isyanında İstanbul Hükümeti lehinde çalışmalarda bulunan Mutasarrıf Osman Kadri Bey, Akçaşehir'e oradan da zar zor İstanbul'a kaçmayı başardı.⁵⁹¹

Öte yandan Mudurnu'dan Düzce'ye götürülen Hüsrev Bey, vaziyeti haber vermek için Ankara'ya bir telgraf çekti. Ankara Hükümeti, heyetin Ankara'ya gelmesini istediye de Hüsrev Bey'in rahatsızlığı sebebiyle bir süre Mudurnu'da kaldı. Ve neticede isyan hareketi Milli Kuvvetlerin zaferi ile sonuçlandı.⁵⁹²

1.4.2. Yarbay Mahmud Bey Olayı

Düzce'de isyan haberinin alınmasını müteakip isyanın bastırılması amacıyla bölgeye çeşitli kuvvetler sevk edildi. Bu kuvvetlerden ilki Ankara'da olan XXIV. Tümen Binbaşı Hafız Hamdi maiyetinde bir müfreze idi. Hamdi Bey, görevlendirilmesinin ardından Lefke yoluyla Geyve Boğazı'na ulaştı. Mahmud Bey'de 7 Nisan 1920 tarihinde 143. Alay ile Geyve'ye geldi.⁵⁹³

Milli kuvvetler içerisinde bu isyanı bastırabilme kabiliyetine sahip en muntazam birlik, Geyve Boğazı'nda bulunan XXIV. Tümeni. Bu doğrultuda 18 Nisan'da⁵⁹⁴ Mustafa Kemal Paşa, XXIV. Tümen Komutanı Yarbay Mahmud Bey'e şu emri verdi:⁵⁹⁵ “Düzce isyanı had bir safhaya girmiştir. Maiyeti âlinizdeki tekmil kuvvetlerle beraber bilâ ifate-i vakit Düzce'ye hareketle isyanı tedip ediniz.” Düzce'ye gitme emrini alır almaz harekete geçen Mahmud Bey,

⁵⁸⁹ H. Kaya (2008). *Refet Bele'nin Askeri ve Siyasi Hayatı (1881-1963)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.57.

⁵⁹⁰ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s.43.

⁵⁹¹ E. Konukçu (2010). Cumhuriyetin İlk Bolu Valisi Ahmed Fahreddin. *Atatürk Dergisi*, 5(1), s. 3.

⁵⁹² TİTE Arşv., K. 21, B. 15-13.

⁵⁹³ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.256.

⁵⁹⁴ Hasan İzzettin Bey bu tarihi 19 Nisan olarak vermektedir. Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân*, s.340.

⁵⁹⁵ Zübeyr Uzun, *Milli Mücadele'de Çerkez Ethem ve Kuva-yı Seyyare'nin Faaliyetleri*, s.58.

143. Alaydan iki tabur, bir süvari takımı ve sağlam bir dağ bataryası ile beraber 19 Nisan'da⁵⁹⁶ Geyve'den asileri tedip için yola çıktı.⁵⁹⁷ Yine aynı gün Adapazarı'na ulaştı.⁵⁹⁸

Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuad Paşa, 24. Fırka'nın bölgeye gönderilmesiyle ilgili şu şifreyi gönderdi:⁵⁹⁹

Ahvâl müsaade ettiği takdirde ancak Oba Köyünde Bolu yolu muntkasına yetiştiler. Müretteb fırkanın o ahvalden teşkil ve ikmâl ettiği kuvvetlerin de teslimi zamana muhtac olup ma'-hazâ harekât-ı dâhiliye de bu kuvvetler her hâlde şâyan-ı itimâd 'add olunamaz bundan başka hükümetin bunları imhâ siyâseti olmadığı gibi merkûmân sözlerini tutarlarsa bir vatandaşın yapacağı vezâ'if ve tekâlifî ifâ etmiş olurlar.

3- Şahsi fedâkarlık yapan Fu'ad Beyin hareketi takdir ile tekâlifî kabul ediyorum. Binâ'en-'aleyh Fu'ad Beyin hemen rü'esâ nezdine azimeti ve azanın tekâlifinin kabul olunduğu tebliğ ile her halde ... te'mini ve ma'-hazâ azanın sözlerinde nükûl ile tevsi' dâ'ire-i şekâvet etmeleri ihtimâlini nazar-ı dikkate almalarını ve binâen-'aleyh kıyâmı mahdûd ve muhitte bırakmak için Bolu Dağı Abat yaylası ....- Hendek mevâkinin ek bulundurulması ve bu rü'esâyâ esâsen vakt kuvvetlerin suret-i mahremâne ve münâsebede ihzâratını Fırka ve müretteb fırka kumandanlıklarından ricâ ederim. İşbu telgrâfın vusulünün iş'ârî mütemennâdır. Fırka ve müretteb fırka kumandanlıklarına re'y-i ma'lûmât erkân-ı harbiye-i 'umûmiye'ye yazılmıştır.

Şifre ederim

Garp Cephesi Kumandanı

Ali Fu'ad

Alay Kumandanı Hikmet tarafından Umum Jandarma Kumandanlığı'na gönderilen şifrede: Kuvâ-yı Milliye mensuplarına yönelik başlatılan isyanı tenkil etmek için Adapazarı'ndan Düzce'ye gönderilen Kuvâ-yı Milliye müfrezelerinin Hendek ile Adapazarı arasında ahali ile karşılaşarak taarruz ettiği, hükümet merkezi taraftarlarının asileri mağlup ederek Adapazarı üzerine yürüdüğü ve oraya vasıl olduğu bildirildi.⁶⁰⁰

Kazada halk korkmuş durumdaydı. Ticarethaneler kapalıydı. Halk Milli Kuvvetleri telaş içinde izledi. Bu ambiyansta Mahmud Bey, bir isyan yapılacağını sezdi.⁶⁰¹ Ertesi gün yöredeki köylülere dağıtmak için bir bildiri hazırlattı. Bu bildiride: Padişahın, İngilizler tarafından yönlendirildiğini, kendilerinin sanıldığı gibi asi olmadıkları, aksine padişahı bulunduğu kötü durumdan çekip çıkarmak için uğraştıklarını, bu uğurda canlarını bile feda etmeye hazır oldukları, bu yolda ülkeyi kurtarmak için Milli Kuvvetlere yardım etmeleri için çağrı yaptı. Bu

⁵⁹⁶ Rahmi Apak bu tarihi 21 Nisan olarak vermektedir. Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.256.

⁵⁹⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7, D. 18, F. 11-4.

⁵⁹⁸ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.344.

⁵⁹⁹ ATASE Arşv., İSH Kol., K: 682, G: 163, B: 163-1.

⁶⁰⁰ BOA, DH. EUM. AYŞ., 39/37/3. (EK-7)

⁶⁰¹ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s. 344.

bildirileri 21 Nisan'da Hendek'e giderken yolda köylülere ulaştırdı.⁶⁰² Mahmud Bey ve tümeni 21 Nisan akşamı Hendek'e vardı.⁶⁰³ Hendeklileri hükümet merkezi önüne çağırды, kimse gitmedi,⁶⁰⁴ sadece çocuklar gitti.⁶⁰⁵ Bu çocukların korku dolu bakışları Hendeklilerin Düzce isyanına iştirak ettiğini alenen göstermekteydi.⁶⁰⁶ Bu sırada Düzceli asiler, Adapazarı'na gitmekteydi. Halkı Kuvâ-yı Milliye tarafına çekmek için ve destek vermelerini sağlamak için çıkarılan Adapazarı gazetesini toplatıldı.⁶⁰⁷

Hendekli bir kısım grup, Milli Kuvvetleri, "Bolşevik" olarak addedip, Hendek'in bunlar tarafından işgal edildiği, ayrıca kadınlara ahlak dışı bazı davranışlarda bulunduğu, iffetlerinin tehlike altında olduğu gibi söylemlerde bulunarak Hendeklileri galeyana getirip Milli Kuvvetlerin üzerlerine saldırdı.⁶⁰⁸ 23 Nisan günü Hendek'ten Düzce'ye hareketi esnasında Hendek isyan etti. Hendek ve Adapazarı'ndan gelen asiler Adapazarı'nı elde etti.⁶⁰⁹ Aynı gün Nüfren (Nuhveren) Boğazı'na vardı. Öncü tabur komutanı Şeref Bey, raporunda, Hendek'ten ayrıldıkları an itibarıyla ateş etmeye başladıklarını bildirdi.⁶¹⁰ Kuvvetler, köprüyü geçtikleri sırada hücumu uğradılar.⁶¹¹ Asiler, Hendek'te boğaz tarafına saklanarak Milli Kuvvetleri ateş yağmuruna tuttu. Tümen de bunlara ateş ederek karşılık verdi. İsyancılar beyaz bayrak gösterip aman dilediler. Bir grup göndererek uzlaşmak istemelerinin ardından Mahmud Bey uzlaşmaya sıcak baktı ve tümenine ateşkes emrini verdi. Tam da bunun üzerine olaylardan işkillenerek Mahmud Bey'e bunun karşı tarafın bir oyunu olabileceğini ve muharebenin devam etmesi gerektiğini söyleyen askerler, Mahmud Bey'den ikinci bir ateşkes emri gelene kadar ateş etmeye devam etti.⁶¹²

İki taraf arasında çarpışma sürerken Çerkez yaşlı bir adam, Yarbay Mahmud Bey'in Alayına yaklaşarak bir şey anlatmaya çalıştı. Mahmud Bey, atlı askerlerden birinin yerine bu adamı ata bindirerek Hendek dışındaki köprü'nün yanına gitti. Karargâhını ve süvari takımını yanına almadı, yalnızca yanında yaşlı adam, yaveri ve mülhâkı vardı. Dördü beraber birinci tabura doğru yürüdüğü sırada üzerlerine ateş edilirken yaşlı adamı isyancıların cephesine

⁶⁰² Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyancıları*, s. 104.

⁶⁰³ G. Çağlar, XXIV. Tümen Komutanı Yarbay Mahmud Bey Olayı. *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(12), 357.

⁶⁰⁴ Zübeyr Uzun, *Milli Mücadele'de Çerkez Ethem ve Kuva-yı Seyyare'nin Faaliyetleri*, s. 58.

⁶⁰⁵ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s. 344.

⁶⁰⁶ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan*, s. 342.

⁶⁰⁷ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan*, s. 345.

⁶⁰⁸ Zübeyr Uzun, *Milli Mücadele'de Çerkez Ethem ve Kuva-yı Seyyare'nin Faaliyetleri*, s.58.

⁶⁰⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7, D. 18, F. 11-4.

⁶¹⁰ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.38.

⁶¹¹ Mustafa Budak, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, s. 43.

⁶¹² Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.256, 257.

gönderdi. Mahmud Bey'in amacı kan dökülmeden uzlaşmayı sağlamaktı. Bu doğrultuda yaşlı adam ateşi kesmelerini ilettili. Birinci taburun yedek teğmen komutasındaki birinci bölük asilerle Abaza ve Çerkezlerle kucaklaşırken askerlerin ihmalkârlığından istifade eden asiler de birliğin silahlarını ele geçirdi. Mahmud Bey, kardeşlerin arasına nifak tohumu sokmamak için sabretmelerini istedi. Birinci taburun ardı sıra ikinci tabur da ateşi kestiği sırada askerler, ikinci taburun içine sızdı. Bu olaylar süregelirken yaklaşık on beş metre uzakta bulunan asilerden biri, Abaza Mahmud Bey'e doğru atakta bulunarak teslim olmasını istedi. Mahmud Bey, asilere güvenmekle hata yaptığını anladı fakat artık çok geçti. Hemen yaveri İrfan Bey'in silahını alıp asilere ateş ettiyse de asilerden aynı anda beş kişi bu ateşe karşılık verdi.⁶¹³ İsalet eden bir kurşunla Mahmud Bey, maiyeti altındaki askerlerle beraber bulunduğu sırada⁶¹⁴ bir hileye getirilerek⁶¹⁵ şehit edildi.⁶¹⁶ Fırka Kumandanı Yarbay Mahmud Bey haricinde üç subayın da katledilmesinin yanı sıra on sekiz subay, altı yüz piyade, iki yüz süvari tutuklandı, silahlarına el konuldu.⁶¹⁷ Bahsedilen subaylar içinde Kurmay Yakup Sami Bey'in ve Rıfki Bey'in de şehit olması Milli kuvvetlere derin üzüntü yaşatırken, asilerin maneviyatını arttırdı.⁶¹⁸ Bölgede tahakküm kuran asiler, bu olaydan aldıkları cesaretle isyan bölgesini Sakarya'nın kuzeyine kadar genişletti.⁶¹⁹ Bu olayın yaşanmasının ardından XXIV. Tümeden Düzce bölgesine yardım gönderilemedi.⁶²⁰ Bu durum karşısında, asileri yola getirmek amacıyla bölgeye birtakım yardımcı kuvvetler sevk edildi.⁶²¹

Mahmud Bey, şehit edildikten sonra bile huzura eremedi. Cenaze namazının kılınamayacağını söyleyen asiler, bunlarla da yetinmeyerek onu elbiseleri ile defnettiler. Çerkez Ethem bu olayı öğrenmesini takiben bu işte parmağı olan Deli Mehmet Bey, Ali Galip Bey ve Belediye'den Kemal Bey'i diğler isyancılarla birlikte astırdı.⁶²²

⁶¹³ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.38, 39.

⁶¹⁴ ATASE Arşv., İSH Kol., K: 1007, G: 77, B: 77-1.

⁶¹⁵ ATASE Arşv., İSH Kol., K: 873, G: 18, B: 18-1.

⁶¹⁶ ATASE Arşv., İSH Kol., K: 318, G: 54 B: 54-3; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam C. II*, s. 337; C. Kutay (1973). *Çerkez Ethem Dosyası I*. Kitantik Yay. s. 105; Nadi Birinci, *Büyük Millet Meclisi*, s. 14; **TAN**, 9.3.1939, s. 9; K. Özalp (1998). *Milli Mücadele 1919- 1922*. TTK, Ankara, s. 125; Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s.99; BOA, DH. EUM. AYŞ., 39/ (EK-11); Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7, D. 18, F. 11-4.

⁶¹⁷ BOA, DH. EUM. AYŞ., 39/40/0.

⁶¹⁸ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s. 346; İ. S. Öztürk, *Ulusal Kurtuluş Mücadelesinde İç İsyancılar: Nutuk ve I. TBMM'nin Gizli Oturum Tutanaklarında Atatürk'ün İç İsyancılarla İlişkin Sözleri*, Fark Yay., s. 68.

⁶¹⁹ A. F. Cebesoy (06 Eylül 1952). Hendek ve Düzce İsyancıları. *Vatan Gazetesi*, s. 4; A. F. Cebesoy (29 Ağustos 1952). Hendek ve Düzce İsyancıları. *Vatan Gazetesi*, s. 4;

⁶²⁰ ATASE Arşv., İSH Kol., K:676, G: 65, B: 65-1.

⁶²¹ Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919- 1922*, s.125.

⁶²² Hüseyin Tunçay, *İsyan Günlerinin Kahramanı Ali Rıza Tekemen*, s.36.

Bu olay, inkılâba karşı alınan ilk yenilgi idi.⁶²³ Bu vaka sonrası asiler ile beraber hareket eden köylüler eşyaları yağma etmeye başladı.⁶²⁴ 22 Nisan günü akşama kadar Düzce'den gruplar halinde Hendek'e gelen asiler, esir edilen subayları soyduktan sonra Düzce'de bulunan asi elebaşı Sefer Bey'e götürürken öldürmeye teşebbüs ettiler⁶²⁵ fakat İbrahim Ağa köyü halkının araya girerek mani olmaları sayesinde kurtarıldılar, sonra köy halkının misafirleri olarak evlerinde ağırladılar.⁶²⁶ Düzce'ye götürülen askerlere Akif Bey adlı bir hoca iman ve nikâh tazeletti.⁶²⁷ İsyanı bastıracağına inanılan Mahmud Bey'in hayatını kaybetmesi ile Milli Kuvvetler kan kaybına uğradı.

Ali Fuat Paşa, şehadeti öğrendiği an ki hissiyatını şu ifadelerle anlattı: “Sonradan bilgi verildiği zaman beynimden vurulmuşa döndüm. İyi kalpli vefakâr ve kahraman arkadaşım, asilerin kurşunu ile şehit düşmüştü. Ağlamamak için kendimi güç tutabildim.”⁶²⁸

Yunus Nadi Bey, eserinde Mahmud Bey'in şehadeti ile ilgili hissiyatını şu sözlerle anlatmaktadır:⁶²⁹

Hadisenin Ankara'ya aksi çok müessir olmuştu. Mahmud Bey pek ziyade sevilen bir arkadaşı. Ondan başka velev ki namertlikle temin olunan bu beklenmeyen netice elbette asilerin ve muhitin cüretini arttırdıkça arttıracaktı. Binaenaleyh zaten teşebbüs edilmiş olan tenkil (sindirme) hareketine daha ziyade kuvvet ve sürat verildi. Mahmud Bey'in elim ve feci şehadetiyle beraber kuvvetinin top ve mitralyöz gibi ağır silahları ve bittabi bu meyanda birçok tüfekle mühimmat dahi asilerin eline geçmiş, bu vaziyet muhiti birdenbire şımartmıştı.

Halide Hanım'da Mahmud Bey'le alakalı şunları dile getirdi:⁶³⁰

Albay Mahmut, vatanseverliği, kudretiyle birlikte insanlık duyguları da bulunan bir idealistti. Birbirini izleyen bozgunlar karşısında bulunuyorduk. Ne yazık ki ihtilâl herhangi bir savaştan çok başka özellikler taşıyordu. Sadece cesur ve sadık kalmak bir ihtilâli başarmaya yetmiyor. Kutsal bir amacı için de olsa ihtilâl ilerledikçe içindeki küçük elemanlar tepeye çıkıyor, canlarını amaç uğrunda adayanlar saf dışı ediliyorlar... Onlar Hendek'ten geçerken minarelerden kardeşkanına nasıl gireceksiniz diye sesler duyulmaya başlamıştı. Burada dikkate değer bir nokta, düzenli asker birliklerinin sivillere göre daha çok insan olmalarıdır. Onlar savaş dışında kan dökmeyi sevmezler. Her halde, Albay Mahmut'un aşladığı güven, kendisinin ve çevresinde topladığı güven ve sevgiyle birlikte, kuvvetlerinin düzenli askerlerden

⁶²³ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s. 25.

⁶²⁴ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s. 95.

⁶²⁵ A. F. Cebesoy (30 Ağustos 1952). Hendek ve Düzce İsyancıları, *Vatan Gazetesi*, s. 4;

⁶²⁶ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s. 362.

⁶²⁷ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.39; Apak bu konu hakkında askerlere iman tazelettirdiklerini, köylerine döndüklerinde nikâhlarını tazelemeleri şartıyla serbest bıraktıklarını ifade etti. Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.257.

⁶²⁸ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.359.

⁶²⁹ Nadi Birinci, *Büyük Millet Meclisi*, s. 14, 15.

⁶³⁰ Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihani*, s.237, 238.

olmasına bağlıydı. Albay Mahmut'un öbür taraftan atılan kurşunlardan biriyle şehit olması hepimizi şaşkına çevirdi. Çünkü o aralık en çok dayandığımız kuvvetlerden biriydi.

Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay İsmet Bey, yanında Mustafa Kemal Paşa ve Reşit Bey'in olduğu anda, Ethem Bey'i telgraf başına çağırarak bu elem verici hadiseyi bildirdi.⁶³¹

23 Nisan günü, Hendek'teki isyancı grubu, Adapazarı'nda tahakküm kurmak için kazaya hareket etme planları yaptı.⁶³² İngilizlerin adına çalışan bu şahıslar, eşkıyalık faaliyetlerine girişti. Bu taşkınlıklarını engellemek amacıyla 25 Nisan günü Adapazarı'ndan hakiki Çerkezlerin eşrafından müteşekkil bir nasihat heyetini asilere gönderilmesi kararlaştırıldı.⁶³³ Heyet, asilerin konuşarak ikna olacaklarına inandıklarından dolayı onları yatıştırmak için Hendek'e gitmek üzere hareket etti.⁶³⁴ Yol güzergâhında isyancılara rastlanıldı. Nasihat dinlemek istemeyen asiler, heyetteki Kazım Bey'i, Kanbuladzâde Said Bey'i ve Halim Bey'i katletti.⁶³⁵

Mahmud Bey müfrezesinin Hendek civarında ve diğer birliklerin de Çerkeş ve Gerede'de bozguna uğramaları sebebiyle subaylar tutuklandı, birkaç top ve pek çok silah kaybedildi. Bu kayıplar, isyancıları iyice heveslendirip, ümitlerini daha da yeşertti.⁶³⁶ Bu durumun üzerine asilerin hareketini takip etmek için Sakarya üzerindeki Köprü tarananlarından tedip ve kıt'alarda diğer sahile çekildi.⁶³⁷ Bu şartlar karşısında Ali Fuat Paşa, 26 Nisan günü Bursa'dan Lefke'ye gelerek Geyve Boğazı'nın güneyine gitmek maksadıyla yola çıktı.⁶³⁸

Büyükses getiren olay Mudurnu'da da duyuldu. Selim Sarıbay, arkadaşı Hayta Salih Efendi ile oturdukları sırada bir posta telgraf müdürünün çok mutlu bir halde yanlarına gelerek.⁶³⁹ "Sizlere hayırlı bir müjdem var. XXIV. Fırka Kumandanı Mahmud Bey, Hendek ile Düzce arasında Çerkez ve Abaza kuvvetleri tarafından öldürülmüş, askerleri teslim olmuş, bütün ağırlıkları zapt edilmiş" diyerek sevinç nidaları attığını anlattı.

24 Nisan 1920 tarihli Meclis beyanatında Mustafa Kemal Paşa, telgraf hatlarının Adapazarı ve Bolu'da kesik olmasından dolayı 23 Nisan'dan beri Yarbay Mahmud Bey'den

⁶³¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam C. II*, s.339.

⁶³² Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s.95.

⁶³³ TİTE Arşv., K. 28, B. 74-1.

⁶³⁴ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 39; Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*., s. 359; Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyânları*, s.105.

⁶³⁵ BOA, DH. EUM. AYS., 39/37/2; Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7, D. 18, F. 11-4.

⁶³⁶ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s. 366.

⁶³⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7, D. 18, F. 11-4.

⁶³⁸ Ali Fuat Cebesoy *Milli Mücadele Hatıraları*, s.366.

⁶³⁹ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s.25.

haber alamadıklarını, olabilecek en fena olayın olma ihtimalini göz önüne alarak birtakım önlemler aldıklarını bildirdi.⁶⁴⁰

XXIV. Tümen'in başına gelen bu olay üzerine Erkân-ı Umumiye Reisi Miralay İsmet Paşa, 28 Nisan 1920 tarihinde asilerin tedip edilmesi gerektiğini bildirdi. Bu kararını XX. Kolordu Kumandanlığı'na bildirdi. TBMM'de aldığı bir karar üzerine derhal Kuvâ-yı tedbiye'nin sevk edilerek Beypazarı, Nallıhan ve Mihaliççık havalisine usât takip kolları gönderilip asileri şiddetli darbelerle imha edilmesini emretti.⁶⁴¹

1.4.3. Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri

Milli Mücadele döneminde meydana gelen gelişmelerin içerisinde en muazzam olay TBMM'nin açılmasıdır. Yüzlerce yıldır Padişahı değişmez ve değişmesi dahi teklif edilemez bir obje olarak gören halk, bir anda yeni bir Meclis ile tanıştı. Meclis'in ilk açıldığı zaman İstanbul Hükümeti de mevcut bulunduğu ikili bir yönetim sisteminin neden olduğu bir kargaşa söz konusuydu. TBMM, açılma sürecinde Sultan'a hürmetkâr bir portre çizdi. Her ne kadar Sultan'a saygıda kusur edilmediği izlenimi verilse de Damat Ferit Paşa'ya karşı aynı tutum söz konusu değildi. Damat Ferit'in kıskırttığı isyanlarla baş etmek için atılan önemli ilk adım⁶⁴² Meclisin, 29 Nisan 1920 tarihinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu (Vatana İhanet Kanunu)'nu çıkarmasıydı. Böylelikle TBMM'nin ilk İhtilâl Kanunu kabul edildi.⁶⁴³

Kanun, on dört maddeden meydana gelmekle beraber TBMM'nin aleyhinde girişilen her çeşit muamelât ve halkı galeyana getirmek Vatana İhanet suçu olarak kabul edildi. Kanuna göre bu suçun cezası idamla yargılanmaktı. Suçlular için görülen davalar, yirmi gün süre zarfında sonuca bağlanacak ve Meclis'in izni doğrultusunda idam hükümleri uygulanacaktı. İsyancılar ve Hilâfet Heyeti'nden iki yüz kişi bu Kanun'a istinaden yargılandı. Sadrazam Damat Ferit Paşa'da asilerle birlikte yargılandı. Yargılanmasının tamamlanması akabinde TBMM tarafından hain olarak addedildi.⁶⁴⁴

Alınan bu önlem, asiler için caydırıcı olmadı. Bunun sebebi Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun davalarını yürütecek mahkemenin olmaması ve yargı makamının eksikliğiydi. Bu eksiklik "11 Eylül 1920'de Firariler Hakkında Kanunun" yürürlüğe girmesiyle giderildi.⁶⁴⁵

⁶⁴⁰ TBMMGCZ, 24 Nisan 1336 (1920), D.1, C.1, s.8.

⁶⁴¹ ATASE Arşv., İSH Kol., K: 873, G: 18, B: 18-1; ATASE Arşv., İSH Kol., K: 318, G: 54 B: 54-3.

⁶⁴² Tuncer Baykara, *Milli Mücadele (1918-1923)*, s. 68-70.

⁶⁴³ Kemal Çelik, Milli Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri. *Ankara Üniversitesi, TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, 10(40), s.597, 598.

⁶⁴⁴ Cevdet Küçük (2001). "İstiklâl Mahkemeleri", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, s. 350-355.

⁶⁴⁵ Kemal Çelik, *Milli Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri*. s.597, 598.

Düzce ve Bolu'yu kapsayan Kastamonu İstiklâl Mahkemesi 16 Ekim 1920'den 2 Mart 1921'e değin çok sayıda suçluyu yargıladı. Bu yargılama sonucunda yüz seksen iki kişi idam edildi, yetmiş sekiz kişi kürek cezasına ve iki yüz kırk beş kişi de çeşitli cezalara çarptırıldı.⁶⁴⁶

13 Ocak 1921 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'isi Vekili, TBMM Riyaseti'ne bir telgraf çekerek, Bolu Jandarma Kumandanı Rüştü Bey'in kayınbiraderi Arif Bey ve rüfekâsının teşvikâtları neticesinde Düzce, Hendek ve Bolu civarında sâkin Çerkes ve Abazaların son günlerde bazı faaliyetlerde buldukları ve Kastamonu'da bulunan İstiklâl Mahkemesi'nin Bolu'ya giderek ahali ile daha yakından temas etmesi ve hareketin mahiyetine göre lüzum gelen acil tedbirlerin tesis edilmesi, Bolu Mıntıka Kumandanlığı'ndan gelen haber üzerine Kastamonu ve Bolu havalisi Kumandanlığınca arz ve teklif edildi.⁶⁴⁷

Mustafa Kemal Paşa bu tekliflerin kabul edilmediğini, 16 Ocak 1921 tarihinde bir telgraf çekerek bildirdi:⁶⁴⁸

Türkiye Büyük Millet Meclisi mahkemeleri icrâ-i salahiyetleri ha'iz olmayıp kendilerine kanun-ı mahsûsuna tevfi kab tevdi' olunacak muhâkemâtü rüyet ve hükm-i i'ta etmekte bulduklarından Bolu havalisinde hisseditilecek hassasiyet hakkında tedâbir-i 'âcile ittihâzı için Kastamonu İstiklâl Mahkemesinin Bolu'ya izâmı hakkındaki teklif-i şayân-ı kabul görülmemiştir. Asayiş ve inzibât dâhilinin te'mini doğrudan doğruya rü'esâ-yı me'mûrin-i mülkiye ve kumandanlara 'âid olduğundan bu husûsta tedâbir ittihâzının taraf-ı devletlerinden Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanlığına cevâben iş'ârı daha münâsib görülmüştür efendi.

18 Ocak 1920 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi'nin konu hakkındaki telgrafı:⁶⁴⁹

İstiklâl Mahkemesi salâhiyet-i icrâ'iyeyi hâiz olmadığından Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin Bolu'ya izâmı muvâfık değildir.

Düzce'de hisseditilen hassasiyet hakkında bi'z-zât taraf-ı devletlerinden ittihâz-ı tedâbir buyurulmasına ve iş'ârına ricâ ederim.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Re'isi 18/1/1337

I.Dönem İstiklal Mahkemeleri, Mustafa Kemal Paşa'nın "...kurulduğu günden itibaren fevkalâde hizmeti görülmüş olan fakat şimdilik ihtiyaç kalmadığı ve eğer âtiyen ihtiyacı mahsus bulunduğu zaman yine Meclis-i Âli'nin karar ve tensibiyle lüzum görülen mahalde İstiklal Mahkemeleri teşkili her zaman mümkün olacağına binaen..." sözleriyle 17 Şubat

⁶⁴⁶ Cevdet Küçük, "İstiklâl Mahkemeleri", TDV. İslam Ansiklopedisi, s. 350-355.

⁶⁴⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-10-a-2, D. 43, F. 37-1; ATASE Arşv., İSH Kol., K. 603, G. 178, B. 178.

⁶⁴⁸ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 607, G. 178, B. 178-1.

⁶⁴⁹ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 603, G. 178, B. 178-2.

1921’de kaldırıldı, bunun bir tezahürü olarak vatan hainleri ve asker kaçaklarının davalarına tekrar harp divanları bakmaya başladı.⁶⁵⁰

23 Temmuz 1921 yılında görülen lüzum üzerine Mareşal Fevzi Paşa’nın İstiklâl Mahkemelerinden birinin Kastamonu’da diğer ikisinin Konya’da kurulması teklifi Meclis tarafından kabul edildi.⁶⁵¹

12 Ağustos 1921’den 31 Temmuz 1922’ye kadar dokuz bin on altı kişiyi idama mahkûm etti, yedi bin dört yüz yetmiş yedi kişiye kürek cezası, altmış dokuz kişiye de farklı cezalar verdi.⁶⁵² 31 Temmuz 1922’deise İstiklâl Mahkemeleri Kanunu kabul edildi.⁶⁵³

1.5. Ayaklanmanın Bastırılma Harekâtı

İstanbul Hükümeti tarafından tohumu atılan isyanlar, Düzce ve dolaylarında Nisan ayında filizlendi. Birçok yıkıma sebep olan olayların kontrol altına alınamaması, Türk Milleti’nin tek ve asıl sözcüsü durumunda olan Ankara Hükümeti’nin elindeki çareleri son raddesine kadar kullanmasını zaruri kıldı.

Ayaklanmanın bir anda Bolu ve havalisine kadar yayılması Ankara’yı bir hayli endişelendirdi. Tehdit altında olan Ankara’nın bu tehlikeden bertaraf edilmesi tedip güçlerini beklemeden zayıf da olsa elde edilen tüm birliklerin isyan mıntikasına sevk edilmesi ihtiyacını doğurdu.⁶⁵⁴

Ankara Hükümeti, bölgeye şu kuvvetleri sevk etti:

- 1- Bolu dağının geçitlerine jandarma birlikleri yerleştirildi.
- 2- Zonguldak-Devrek kazasından XXXII. Alaya Bolu’ya gitmesi emredildi. Bu Alayın bir taburu, asilere karşı savaşmak istemedi.
- 3- Çolak İbrahim’in maiyetindeki altmış kişi ile beraber Adapazarı’na hareket etmesi istendi.
- 4- Karakeçili Müfrezesinin Yarbay Arif Bey emrinde Afyonkarahisar’da bir araya gelmesi kararlaştırıldı.

⁶⁵⁰ E. Aybars (1988). *İstiklâl Mahkemeleri 1920-1927, C. I-II*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay. s. 95.

⁶⁵¹ Erol Evcin, *I. Dünya Savaşı’ndan Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi ve İz Bırakanları*, s. 282.

⁶⁵² Cevdet Küçük, *Cevdet Küçük, “İstiklâl Mahkemeleri”, TDV. İslam Ansiklopedisi*, s. 350-355.

⁶⁵³ Kemal Çelik, *Milli Mücadele’de İç İsyenlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri*, s.597, 598.

⁶⁵⁴ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi, C. VI. İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar*, s. 92.

- 5- Aydın Milli Süvari Bölüğü'nün Ankara'ya kaydırılması sağlandı.
- 6- LVIII. Alay'ın Kastamonu'dan Ankara'ya sevkine karar verildi.
- 7- Balıkesir'deki Çerkez Ethem'in Geyve-Adapazarı'na gitmesi emredildi.
- 8- Hüsrev Bey'in Nasihat Heyeti'nin gönderilmesi planlandı.
- 9- XXIV. Fırkanın Geyve'den Düzce'ye gönderildi.
- 10- Manisa'nın Salihli kazasından gelecek birliğin yedek kuvvet olarak bekletilmesi için Eskişehir'e gönderildi.⁶⁵⁵
- 11- Üç yüz atlı asker, iki alay asker, beş adet makineli silah, dört adet top ile Binbaşı Nazım Bey'in müfrezesi sevk edildi.⁶⁵⁶

1.5.1. Yarbay Arif Bey

Arif Bey, XXIV. Fırka Kumandanı Yarbay Mahmut Bey'in şehit düştüğü 22 Nisan günü, Afyon'dan Ankara istikametinde yola çıkma emri aldı. Emrinde 210 atlı yaya milis askeri vardı. 23 Nisan günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününün önemine binaen Ankara'da bir yürüyüş töreninde bulunmasının akabinde 24 Nisan'da Ayaş'a geldi.⁶⁵⁷ Ayaş'a girmesini müteakip Beypazarı'ndaki isyancılar, Binbaşı Şemsettin Bey'in birliğine saldırı düzenledi.⁶⁵⁸ Buna karşılık veren Arif Bey 25 Nisan'da Beypazarı'na hücum ederek kazayı ele geçirdi.⁶⁵⁹ Bu başarıdan bir gün sonra Genelkurmay Başkanlığı'ndan aldığı şifre ile Nallıhan'a girmek üzere hazırlık yaptı. Aynı gün Hilafet yancıları, Hilafet Kurulu teşkil edip, isimlerini de Düzce'deki gürûha bildirdiler.⁶⁶⁰

26 Nisan günü Nallıhan ile Beypazarı arasında bir güzergâhta asilerle çatışmaya giren Arif Bey, bu çatışmada isyancıların birçoğunu öldürdü, bir kısmını ise tutsak etti. Gösterilen bu muvaffakiyetten sonra Kaza Müftüsü, Arif Bey'in yanında olduğunu hissettirerek, kendisinden Nallıhan'a teşrif etmesini rica etti. Bu hürmetkâr davranıştan sonra Nallıhan'ın güvenli olduğuna emin oldu. Burası yerine tehlikeli gördüğü Çarşamba'ya gitme kararı aldı. 29 Nisan'a

⁶⁵⁵ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.340.

⁶⁵⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. IV-15-A, D. 62, F. 9-8; Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. II. s. 341.

⁶⁵⁷ O. Köksal (2010), *Geride Kalmış Bir Kuva-yı Milliyeci: Kaymakam Bayatlı Arif Bey ve Karakeçili Müfrezesi*, *History Studies*, 2(2), 480.

⁶⁵⁸ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s.100.

⁶⁵⁹ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.II*, s. 482.

⁶⁶⁰ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s.101.

dek yolda karşılaştığı isyancılardan elli kişiyi öldürdü, hemen hemen aynı sayıdaki kişileri de yaraladı.⁶⁶¹

Beypazarı, Çerkeş ve Zağferanbolu (Safranbolu) müfrezelerine hareket etmeleri emri verilerek Nallıhan ve Beypazarı'ndaki Kuvâ-yı Milliye'nin Arif Bey müfrezesine iltihak etmesinin gerektiğini bildirdi. Bir müfrezesi Sarıköy istikametinde terk olunarak Beypazarı'nda toplandı. O güne kadar muhafaza edilmiş Çerkeş- Bolu hattında vuku bulduğu bir hareketi tevkif edeceği ve birkaç gün için Düzce'ye karşı Mudurnu'da bir vazife yapacak Arif Bey kuvvetlerinin de yabancı kuvvetlerle buluşturulmaları için hareket emri verilerek gelişmelerin her gün kendisine rapor verilmesini rica etti. 27-28 Nisan'da Eşref Bey, Taraklı'yı işgal etti, ertesi gün Göynük'te silahlı asilerin taarruzuna uğradı fakat asileri muvaffakiyetle püskürttü. Eskişehir Kuvâ-yı Milliye'nin hareketi için emir verdi fakat yine de Arif Bey'in "mukayyed ve müesser" olması gerektiğini bildirdi.⁶⁶²

Arif Bey, 1 Mayıs'ta birliğinin yalnızca bir kısmını alarak Ayaş'a geri döndü. Burada asi grubundan Hacı Hamdi Bey'in Üçtepeliler mevkinde çıkarttığı isyan, Arif Bey müfrezesiyle karşılıklı çatışmalarıyla sonuçlandı. Esasen bu olaydan beş gün önce asi takımından Hacı Abbas ve Sadık Hoca adlı iki bey, Arif Bey ile boy ölçüşemeyeceklerini idrak ederek, af dilemeyi düşündüler. Fakat af dilemeyi gururuna yediremeyen Hamdi Bey, Üçtepeliler adlı mekâna gelip pusu kurdu. Destek kuvveti arayışına girerek Çerkes Yar isimli Bey'i de bölgeye getirtti. Bu plânları öğrenen Arif Bey, Bolu'da Yanık adlı yere geldi. Bu asi beyleriyle vuku bulan karşılaşmada asiler on beş can kaybı vererek dağıldı. İsyancıların dağılmasının ardından Çerkes Yar Çetesi de dağıtıldı.⁶⁶³ Anadolu Ajansı haberine göre Bolu'yu asilerden almak için Düzce asileriyle çarpışan Arif Bey, asilerin karşısında başarı kazandı. Bu başarı Damat Ferid Paşa ve kabinesini şaşırttı.⁶⁶⁴

Arif Bey Bolu'ya girerken korkmuş olan yöre halkı, beyaz bayraklar eşliğinde ateş etmeyi durdurmaya çalıştı. Bir yandan da Hoca Süreyya Efendi'yi aracı olarak gönderildi. Hoca Efendi, ahalinin bir günahı olmadığını söyledi ve bütün sorumluluğu Mutasarrıf Ali Haydar Bey'e yükleyerek Hamdi Bey, Çubukçuoğlu Sabri, Müftü Ahmet Bey ve Avukat Nuri Bey'in Düzce'ye firar ettiklerini dile getirdi ve affedilmelerini istedi.⁶⁶⁵ İki gün içinde asilerin Bolu'yu işgal edecekleri istihbaratını aldı. Nitekim az sayıdaki birliğine güvenemeyen Arif Bey, İhsan

⁶⁶¹ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*,

⁶⁶² ATASE, İSH Kol., K. 873, G. 19, B. 19-1.

⁶⁶³ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.58.

⁶⁶⁴ TİTE Arşv., K. 28, B. 84-1.

⁶⁶⁵ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 58.

Bey'i şehrin güvenliğini temin etmesi için bıraktı, birliğiyle beraber Kaplıcalar mevkiine çekildi.⁶⁶⁶

2 Mayıs günü Düzceli isyankâr grup, Bolu'ya taarruzda bulundu. Arif Bey'in bu taarruzuyla paniğe kapılan asi reisi, Mudurnu'daki asilere, Bolu Dağı'na çekilmesini önerdi.⁶⁶⁷ Müsademede Arif Bey, muvaffak olarak asilerin iki mitralyöz ve bir cebel topunu ele geçirdi.⁶⁶⁸ Bu gelişmeler olurken Bolu ve Düzce köyleri, Arif Bey'den desteklerini esirgemedi. Bunların dışında Mudurnu'dan da bir grup Bolu'ya doğru hareket etti. Ertesi gün kuvvet birliği yapan asiler, toplu bir halde Bolu'ya saldırdı.⁶⁶⁹ Arif Bey, Bolu halkına bir hayli sert davrandı. Seben Dağı/ Ilıca taraflarından Bolu'yu bombaladı. Minarelere beyaz bayrak çektiler ve böylece Bolu şehri teslim oldu. Bu sırada Kuvâ-yı Milliye mensubu on sekiz kişi, Arif Bey'i karşılamak maksadıyla Bolu'nun güneyindeki Üçtepeliler mevkiinde yanlışlıkla makineli tüfeklerle öldürüldü. Bu hadise halkın öfkelenmesine ve kanlı olayların başlamasına yol açtı.⁶⁷⁰ Öfkeleri dinmeyen asilerin saldırıları neticesinde, Binbaşı İhsan Bey ve emrindeki askerlerden Abdülkadir adlı subay, şehit düştü.⁶⁷¹

3 Mayıs günü Kuvâ-yı Milliye mensuplarının Müslüman olmadıkları haberinin yayılmasının ardından asilerin tekrar ayaklanması Arif Bey ve asiler arasında şiddetli bir savaş başlattı.⁶⁷² Asiler, müfrezenin silahlarını topladı ve 4 Mayıs günü Düzce'den yetişen hükümet kuvvetleri tarafından şehrin etrafı sarılarak müsademeye başlandı ve üç saat kadar devam etti. Bu müsademe neticesinde pek çok telefata veren Arif Bey, Kıbrısçık istikametine çekilmek zorunda kaldı.⁶⁷³

Arif Bey, müfrezesiyle beraber geri çekilirken Seben Dağı'nda çetelerin saldırısına uğradı. Bu hengâmede askeri teçhizatlarının zayiata uğramaları Arif Bey'in moralini bozdu ve yeni cephanelik gelene kadar Kıbrısçık'ta saklandı.⁶⁷⁴ Burada Dört gündür Ankara'dan beklediği yardımı alamayan Arif Bey, 6 Mayıs'ta mecburen Yabanabat'a döndü. Tam bu sırada Çerkeş'te bulunan LVIII. Alay, Gerede'ye doğru gitmek üzere yola çıktı.⁶⁷⁵ Gerede'de Yüzbaşı

⁶⁶⁶ Osman Köksal, Geride Kalmış Bir Kuva-yı Milliyeci: Kaymakam Bayatlı Arif Bey ve Karakeçili Müfrezesi, s. 481.

⁶⁶⁷ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 272, G. 100, B. 100-1.

⁶⁶⁸ TBMMGCZ, 9 Mayıs 1336 (1920), D. 1, C. 2.

⁶⁶⁹ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 59.

⁶⁷⁰ Mehmet Tunçkol, *Milli Mücadele Günlerinde Bolu Seçme Anıları*, s. 22.

⁶⁷¹ Osman Köksal, Geride Kalmış Bir Kuva-yı Milliyeci: Kaymakam Bayatlı Arif Bey ve Karakeçili Müfrezesi, s. 481, 482.

⁶⁷² Mehmet Tunçkol, *Milli Mücadele Günlerinde Bolu Seçme Anıları* 17.

⁶⁷³ BOA, DH. EUM. AYŞ., 40/59.

⁶⁷⁴ Hüseyin Tunçay, *İşyan Günlerinin Kahramanı Ali Rıza Tekemen*, s. 40.

⁶⁷⁵ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s. 103.

Memduh maiyetinde bir müfreze vardı. Alayın önünde bulunan Çerkeş Akıncı Müfrezesini Gerede’de bulunan Jandarma Kumandanı karşıladı. Her şey normal seyrindeyken bir anda üzerlerine ateş edilmesiyle neye uğradıklarını şaşırıldılar. Bu olay Alay’dan beş kişinin yaralanmasına ve Milli Kuvvetlerin geri çekilmesine neden oldu. Binbaşı Vasfı Bey, son seksen beş neferiyle tekrar Çerkeş’e gitti. 6 Mayıs’ta Binbaşı Rüştü Bey emrinde dört yüz er ve dört makineli silahla Gerede’ye geldi. Fakat yine muvaffakiyet sağlanmadı, elindeki seksen dokuz neferle Yabanabat’a çekilebildi. Olayların durulmaması üzerine 8 Mayıs günü Mustafa Kemal Paşa tarafından Ali Fuat Cebesoy’a gönderilen şifrede: Mudurnu, Safranbolu, Çerkeş, Geyve ve Yabanabat’ta savunma tertibatı alınması ve yapılması planlanan Adapazarı harekâtının askıya alınması bildirildi.⁶⁷⁶

8 Mayıs günü Konya/ Ereğli’deki XI. Alay’ın, Ankara’ya sevki emredildi.⁶⁷⁷ O sırada Yabanabat’ta olan Arif Bey, köylülere telkinlerde bulunarak gönüllü asker alımı yaptı. Ayaklanmaları bastırmak için büyük cefa çeken Arif Bey, 11 Mayıs’ta çadırında iken pusuya düşürülüp şehit oldu. Karakeçili Birliği, bu üzücü olaydan sonra daha fazla orada kalamayarak köylerine döndü. Bu olayın baş şüphelisi olan ve daha önce Arif Bey ile arasında birtakım sıkıntılar olan Binbaşı Rüştü Bey tutuklandı.⁶⁷⁸

Arif Bey’in ölümüyle ilgili çeşitli söylentilerin olmasıyla beraber Yabanabat Müfreze Komutanı Rüştü Bey ve Afyon’un ileri gelen beylerinin, bu ölümü planladığı görüşü daha ön plandadır.⁶⁷⁹

Şok etkisi yaratan olay, Ali Fuat Paşa’nın bölgeye gelmesini gerektirdi. Mevkiye gelerek 143. Alaydan 3 taburu Geyve’de bırakarak, isyancıların Bilecik ve Eskişehir’e gitmesine mâni olan Ali Fuat Paşa’nın esas vazifesi Çerkez Ethem’le birlikte hareket ederek isyancıları saf dışı bırakmaktı.⁶⁸⁰

1.5.2. Çolak İbrahim

Düzce isyanının bastırılmasında çok önemli rol üstlenen Çolak İbrahim, 13 Nisan’da İstanbul’dan Kandıra’ya gelerek Rauf Bey ve Kuşçubaşı Eşrefle bir araya geldi.⁶⁸¹ 80 kişilik

⁶⁷⁶ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s.104, 105.

⁶⁷⁷ Mustafa Budak, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, s.47.

⁶⁷⁸ Arif Bey ile Rüştü Bey’in geçmişte yaşadığı anlaşmazlık o kadar şiddetli bir hal aldı. Hatta Rüştü Bey, birliğine göz kulak olamadığı gerekçesiyle, asılmaktan son anda kurtuldu. Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi*, s. 105.

⁶⁷⁹ Osman Köksal, *Geride Kalmış Bir Kuva-yı Milliyeci: Kaymakam Bayatlı Arif Bey ve Karakeçili Müfrezesi*, s.484.

⁶⁸⁰ Mustafa Budak, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, s.47.

⁶⁸¹ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.54; Mustafa Budak, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, s.44

kuvvetiyle Eşref Bey ve İbrahim Bey'lerin kuvvetlerinin hemen Düzce ve Bolu'ya hareket etmesi emredildi.⁶⁸² Bulgar Sadık'ın otuz iki araba cephane ile İbrahim Bey'in birliğine dâhil olmasıyla, 19 Nisan'da Geyve'ye ulaştılar.⁶⁸³

25 Nisan'da Taraklı'da asilerin isyan etmesi sonucu kırk beş kişiyle beraber Taraklı'ya hareket eden İbrahim Bey kuvvetlerine karşılık verme cesaretini gösteremeyen asiler, geri çekildi.⁶⁸⁴ Hangi tarafa destek vereceğini kestiremeyen halkı Milli Kuvvetler tarafına çekmek isteyen İbrahim Bey, 26 Nisan günü halka birtakım nasihatler verdi. 27 Nisan sabahı askerlerden biri gelerek asilerin kuşatması altında olduklarını söyledi. İbrahim Bey güvenlik önlemi aldığı için bu haberi pek önemsemedi fakat yine de asileri bölgeden tamamen temizlemek için harekete geçerek Yüzbaşı Vasfi'yi doğuya, Bulgar Sadık'ı kuzeye sevk ederek kendisi de bir tepeye çıkıp çarpışmaya oradan katıldı. İbrahim Bey'in müfrezesini kuşatan üç yüz kişilik asi grubu ile tüm gün süren çatışma sonucu 42 kişiden oluşan asi grubundan bir kısmı yaralandı bir kısmı da esir edildi. Bu müdafaada Bulgar Sadık ve Hacı Vasfi Beylerin gösterdikleri cesaret takdire şayandı.⁶⁸⁵

İbrahim Bey, Ali Fuat Paşa'ya ve Erkân-ı Harbiye Riyâseti'ne telgraf çekerek emrindeki 29 kişiyle beraber sayıca kat kat fazla olan asilere karşı çarpışmanın riskli olabileceğini arz etti. Ali Fuat Paşa gönderdiği cevapta Yaveri Teğmen İbrahim Bey'i on sekiz erle beraber gönderdiğini bildirdi, bu birlik 28 Nisan'da gelebildi. Neden geç geldiklerini soran İbrahim Bey, askerlerin ayaklarının şiştiğinden dolayı yürüyemedikleri ve geceyi Taraklıya dört saat uzaktaki bir köyde geçirmek zorunda kaldıkları cevabını aldı.⁶⁸⁶

1 Mayıs günü Teğmen İbrahim Bey'in geri dönmesiyle, Çolak İbrahim Bey, Göynük'e geldi. Göynük Boğazı, kırk kişilik asi grubu tarafından kuşatıldı. Ateş edilmeye başlandığında Eşref Bey'in kaçmaya çalıştığını, bu sırada da askerlerden birinin ölümüne sebebiyet verdiğini öğrenen İbrahim Bey, bunun hesabını sorduğunda Eşref Bey, bir asker kaçtığı için vurmak zorunda kaldığını söyledi. Bu cevap karşısında tatmin olmayan İbrahim Bey, çarpışma sürdüğü için bu olayı fazla sorgulayamadı. Olayın kapanmasının ardından yanına on yedi er alarak kumandayı Hacı Vasfi Bey'e bırakarak Göynük'e doğru yola çıktı. Yolda karşılaştığı on altı

---

⁶⁸² Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-Z, D. 18, F. 11-3.

⁶⁸³ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.341.

⁶⁸⁴ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.357.

⁶⁸⁵ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığıma Ait Hâtıratım*, s.48,49, 50.

⁶⁸⁶ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığıma Ait Hâtıratım*,

firariyi de alarak Göynük'e girdi. Göynük isyanında elebaşı olan Hacı Emin ve Köse çektikleri telgraflarda:⁶⁸⁷

Padişaha ve İstanbul Hükümeti'ne karşı isyan eden Bolşevikler, Taraklı'yı işgal ettiler. Şimdi Göynük'te onların eline geçecektir. Bunlara karşı mukavemet etmek için Düzce'den derhal kırk atlı gönderiniz. Bunların tekml iâşe ve sair masrafları bize ait olacaktır. Bu kırk atlıdan başka yardımcı kuvvetler de gelecektir diyerek yardım talebinde bulundular. Fakat yardımcı birliklerin gelmesine fırsat vermeyen İbrahim Bey Göynük'ü ele geçirdi.

3 Mayıs günü Eşref Bey müfrezesi, Mudurnu'yu işgal etti. Mudurnu'dan Düzce'ye kaçan asilerin yollarını kesmek için takip müfrezeleri hareket etti.⁶⁸⁸

Göynük'te uzun süre kalmadan 4 Mayıs günü saat 07.30'da İbrahim Bey'de Mudurnu'ya doğru yola çıktı. 6 Mayıs'ta Mudurnu'ya ulaşır ulaşmaz Düzce olayları hakkında bir inceleme başlattı. Bu doğrultuda Bolu'daki asilerden yakasını zor kurtararak Gerede'ye gelen Arif Bey ile görüştü. Arif Bey'e vaziyeti sorduğunda şu cevabı aldı: "Vaziyet çok mühim. İsyân gittikçe artıyor. Asiler günden güne daha ziyade kuvvetleniyorlar. Sakın böyle bir zamanda kimseye itimad etmeyiniz, sonra yanarsınız!" Bu uyarıdan sonra İbrahim Bey, bu isyanın otuz kırk kişilik kuvvetlerle bastırılmayacağını anlaması nedeniyle teşkilatlanarak birliğin mevcutunu yüz yirmiye çıkardı. Buna ek olarak 9 Mayıs günü Pirlepeli Hamdi Ağa ile İsmail Hakkı Bey iki yüz kişilik kuvvetleriyle Mudurnu'ya geldi.⁶⁸⁹

İbrahim Bey, Mudurnu asilerini dize getirmek için on beş atlıdan oluşan keşif kolu oluşturdu. Bu keşif kolları Mudurnu'ya dört saat mesafede bulunan Abant Dağının tepesinde asilerin bulunduğu haberini verdi. Bu olaydan hemen sonra asiler, 11 Mayıs günü Ethem Çavuş imzalı bir telgraf çekerek şu teklifi sundular:⁶⁹⁰

İbrahim Bey, senin gayet mert ve cesur bir asker olduğunu haber alıyoruz. Aynı zamanda çok alicenap ve hüsni-ahlak sahibi olduğunu da işitiyoruz. Fakat her nedense, sen yanlış yoldan gidiyorsun. Hakikati bilsen kardeşkanı dökülmesine vicdanın hiç razı olmaz. Buna emin olduğumuz için seni doğru yola sevk etmek istiyoruz. Gel Bolşeviklik'ten vazgeç, Padişah'a sadık kal. Yoksa hareketini huruç-ı alessultan telakki edeceğiz. Böyle olduğu takdirde senin ve maiyetinin katli farzdır. Fakat biz yine de seni öldürmek istemiyoruz. Gel bize iltihak et. Seni derhal umum kumandan yapalım. Bu teklifimizi kabul etmek istemiyorsan, yerleştiğin Mudurnu'dan dışarı çık, açıkta seninle harp edelim. Yoksa Mudurnu'yu yakacağız. Sen ve maiyetin diri diri yanacaksınız!

⁶⁸⁷ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığıma Ait Hâtıratım*, s.53.

⁶⁸⁸ TİTE Arşv., K. 31, B. 205-1.

⁶⁸⁹ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığıma Ait Hâtıratım*, s.53, 54.

⁶⁹⁰ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığıma Ait Hâtıratım*, s.54, 55.

İbrahim Bey, bu tekliften Erkân-ı Harbiye'yi haberdar etti. Bunun akabinde asilere bir telgraf çekerek şu cevabı verdi:⁶⁹¹

Bizim hareketimiz huruc-ı alessultan değildir. Biz bilâkis sultanı kurtarmaya çalışıyoruz. Şayet bena emniyet ve itimadınız varsa tayin edeceğiniz mahale iki kişi gönderiniz, orada müzakere edelim. Bu müzakere esnasında hangi taraf haklı çıkarsa, öbür taraf haklı çıkan tarafa iltihak etsin. Şayet benim bu mukabil teklifimi kabul etmezseniz, Mudurnu Ovası'nda sizinle muharebeye hazırım.

Asiler, bu telgrafa cevap vermemeleri, İbrahim Bey'i harekete geçirdi ve 12 Mayıs'ta gönderdiği keşif kolunun geri gelmediği için öldürüldüklerini düşündü. İyice azıtan asilerin saldırılarına karşı Ali Fuat Paşa 13 Mayıs'ta Giritli Necati Bey emrinde on beş eri bölgeye sevk etti. Aynı gün içinde üç bin kişi civarındaki asilerin kuzeyden, güneyden ve doğudan Mudurnu'ya saldırmak üzere oldukları haberini aldı. Gerekli hazırlıkları tamamlayan İbrahim Bey ve birliği asilerin gelmesini bekledi. Nihayet asiler taarruzda bulundu.⁶⁹² İlk çarpışma saat 14.30'da başladı ve altı saat sürdü. Yirmi sekiz kişilik birlik, bin kişilik asi grubuna dirayet gösteremediği için bölgeden çekilmek zorunda kaldı. Halböyle olunca kuzeyde bulunan askerler, geri çağırıldı.⁶⁹³ Bu durumdan yararlanan asiler, boşalan yerleri ele geçirdiler. Böylece Mudurnu asilerin hâkimiyetine girdi.⁶⁹⁴ İbrahim Bey, hemen yanına iki makineli tüfek alarak Mudurnu'nun güneyindeki bir tepeye yerleşti. O gece başlayan çarpışma gece boyunca sürdü. Çarpışmanın vaziyetini ve neticesini merak eden Ankara Hükümeti dört kez İbrahim Bey'i makine başına davet etti.⁶⁹⁵

14 Mayıs günü, asiler İbrahim Bey ve birliğinin batısını sardılar. Bunun sonucunda Geyve ile irtibatlarına imkân kalmadı. Tekrar başlayan çarpışma tüm gün devam etti. 15 Mayıs'ta Ankara Hükümeti bir şifreyle yardım için piyade ve süvari birliklerinin gönderildiğini bildirdi, İbrahim Bey'in de Mudurnu'yu boşaltarak Nallıhan'a çekilmesini, yardım kuvvetlerinin gelmesinin akabinde tekrar Mudurnu'ya girip bölgeyi ele geçirmesini emretti. Ertesi gün boyunca süren çarpışmada İbrahim Bey, birliğinin direnmesi için çabalarken asiler tarafından doğu taraflarının da çepeçevre sarılmasıyla Ankara ile iletişim sekteye uğradı. Köy halkı, bu savaşı asilerin kazanacağını düşünmeleri sebebiyle asilere destek verdikleri için mevcutları yaklaşık yedi bin kişi oldu. Zor durumda kalan askerler, Nallıhan'dan küçük bir birliğin gelmesiyle rahat bir nefes aldı. Yaklaşık iki saat sonra da Binbaşı Nazım Bey emrinde

⁶⁹¹ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığıma Ait Hâtıratım*, s. 55.

⁶⁹² ATASE, İSH Kol., K. 1012, G. 40, B. 40-1.

⁶⁹³ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığıma Ait Hâtıratım*, s. 56,

⁶⁹⁴ ATASE, İSH Kol., K. 971, G. 202, B. 202-1.

⁶⁹⁵ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığıma Ait Hâtıratım*, s. 57.

efelerden ibaret iki yüz elli kişiden oluşan yardımcı kuvvet geldi. Bu yardımcı kuvveti gören asiler, tüm güçleriyle saldırıya geçtiler ama Milli Kuvvetleri alt edemediler. 16 Mayıs günü güçleri azalan asiler, Abant tepesinde direnmeye çalışırken son bir hücum karşısında dağılarak geri çekildi. Böylece İbrahim Bey'in Abant Dağ'ını ele geçirdi.⁶⁹⁶

Binbaşı Nazım Bey', emrindeki askerler üzerinde tahakküm kuramadığından dolayı bazı olaylar oldu. İbrahim Bey, Mudurnu'dan ayrılmadan önce Mustafa Kemal Paşa'ya mevcut durum hakkında bilgi verdi. Buna karşılık olarak Mustafa Kemal Paşa, ayın 18'inde bir heyet sevk edeceğini bildirdi. 19 Mayıs'ta bir keşif koluyla asiler arasında Demir Köyü'nde gerçekleşen çarpışma, asilerin dağılmasıyla sonuçlandı. 25 Mayıs günü Mudurnu'dan yola çıkan İbrahim Bey, 28 Mayıs günü Düzce'ye girdiğinde Çerkez Ethem'in iki gün evvel gelerek Düzce'de idareyi ele aldığını görmesinin ardından bölgeden ayrıldı.⁶⁹⁷

1.5.3. Bulgar Sadık

Çolak İbrahim Bey'in müfrezesinde bulunan Bulgar Sadık (Sadık Baba), Mudurnu'da isyanı bastırmakla görevli olduğu sırada İsmet Paşa ile bir telgraf muhaberesi gerçekleştirdi. Durum raporu isteyen İsmet Paşa'ya Mudurnu'ya girerek asi takımını dağıttığını, bir makineli tüfek, yirmi üç hayvan ve altmış beş piyade tüfeğinin ele geçirildiğini bildirdi. İsmet Paşa, teşekkürlerini ilettikten sonra Bolu'da bulunan Yarbay Arif Bey'den dört gündür haber alamadığını, onun yanına kadar giderek durum hakkında kendisine malumat vermesini emretti.⁶⁹⁸

Sadık Bey, kuvvetlerinin azlığından dert yanınca İsmet Paşa çareyi Göynük'te olan İbrahim Bey'i Mudurnu'ya sevk etmekte buldu. İbrahim ve Hacı Vasfi Bey müfrezeleri ertesi gün Mudurnu'ya ulaşınca, Sadık Bey'de aldığı emir üzerine kırk atlı ile beraber Bolu'ya doğru yola çıktı. Akboğaz adlı yere geldiklerinde kalabalık bir grubun gelmekte olduğunu gördü. Sadık Bey, kimin neyi kimin nesi olduklarını öğrenmek için nereden geldiklerini sordu. Asilerin reisi, Bolu'da Padişah düşmanlarını akıl almaz şekilde katlettiklerini ve Bolu'daki durumun kendi lehlerine döndüğünü öve öve anlattı. Duydukları olaylar karşısında şaşırان Sadık Bey, daha teferruatlı bilgi alabilmek için Çarşamba Köyü'ne gitti. Müfreme İaşe Zabiti Hüsnü Bey ile görüşünce apar topar Nallıhan'a giderek İsmet Paşa'ya olayı anlattı. Ardından Mudurnu'ya gitti. Bu olayın acısını unutamamışlarken asiler tekrar isyan etti. Hatta içlerinde Düzceli Osman

⁶⁹⁶ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtratum*, s.57, 58, 59.

⁶⁹⁷ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtratum*, s. 60, 98.

⁶⁹⁸ M. R. Yalkın (1944). *Yakın Tarihin En Esrarlı Çehresi Bulgar Sadık*, Gün Basımevi, s. 258, 259.

Pehlivan namında bir şahıs, Düzceli Süleyman adlı birini elçi olarak göndererek İbrahim Bey'i birebir kavgaya çağırma cesaretini dahi gösterebildi.⁶⁹⁹ Osman Bey'in bu tavrını umursamayan Sadık Bey, "Söyle ağana da gelsin Mudurnu'ya!" diyerek karşılık verdi.

Bu olayın üzerinden üç gün geçtikten sonra Osman Pehlivan, bin iki yüz kişi toplayarak Mudurnu'ya geldi. Hacı Vasfi Bey, bir makili tüfek ve seksen kişilik Çetesi ile Mudurnu ile Sırçalı mevki arasındaki mevkide tertibat aldı, Sadık Bey'de Camitepe civarını savunuyordu. Öğleyin nihayet çarpışma başladı. Asilerin kuvvetleri Hacı Vasfi Bey'in birliğine tüm güçleriyle saldırıyordu. Güvenliklerini tehlikede gören Vasfi Bey, Nallıhan'la Mudurnu arasındaki Aktaş mevkiine çekildi. İbrahim Bey, birliklerin moralini bozmamak için bu bilgiyi gizli tutmayı tercih etti.⁷⁰⁰

İbrahim Bey, sabah olduğunda İhtiyat Birinci Teğmeni Hurşit Efendi emrinde on kişilik bir müfrezeyi yardımcı kuvvet olarak sevk etti. Asiler, Hurşit Efendi ile iki askerini karınlarını deşip bağırsaklarını boğazlarına geçirerek ağaca astı. İnsan aklının alamayacağı bu insanlık dışı cinayet, diğer askerlerin can korkusuyla kaçıp İbrahim Bey'in yanına gitmesine neden oldu. Sadık Bey, İbrahim Bey'le istişareleri sonucunda iki makineli tüfek, bir top ve doksan yedi askerle hareket etti. Asilerin saldırısına başarılı bir şekilde karşı koydularsa makineli tüfekler karşısında daha fazla dayanamadılar. Tam bu sırada İbrahim Paşa, Sadık Bey'i yanına çağırıp İsmet Paşa'nın Nazım Bey'i dört yüz süvari ile birlikte yardıma gönderdiğini, bu kuvvetler gelene kadar karşı koyamazlarsa Mudurnu ile Nallıhan arasındaki boğaza çekilmelerini emrettiğini söyleyerek bu konudaki fikrini sordu. O an bölgede sessizlik hâkim olduğu için geri çekilmeye gerek olmadığını bildirdi.⁷⁰¹

Ertesi gece asilerin içine gönderdiği Düzceli Cemal Bozkurt ve iki kişinin asilerin moralinin bozuk olduğu haberi ile dönmesi Sadık Bey'e taarruz etme cesareti verdi. Yanına yirmi beş kişi alarak cepheyi Çete reisi Pirlepelî Hamdi Ağa ve Jandarma Mülazım Cemal Bey'e bırakarak hareket etti. Sabahleyin başlayan çarpışma asilerin dağılmasıyla sonuçlandı. Bu sırada Nazım Bey'in subaylarından Demirci Efe'nin yaveri Yüzbaşı Nuri Bey, iki yüz kişilik atlı zeybeği sevk etti. Bu zeybekler on kişilik kuvvetle isyancıların Abant Gölü'ne kadar çekilmesine neden oldu.⁷⁰²

---

⁶⁹⁹ TAN, 11.3.1939, s. 9.

⁷⁰⁰ TAN 11.3.1939, s. 9; TAN 12.3.1939, s. 9.

⁷⁰¹ Razi Yalkın, *Yakın Tarihin En Esrarlı Çehresi Bulgar Sadık*, s. 263, 264.

⁷⁰² Razi Yalkın, *Yakın Tarihin En Esrarlı Çehresi Bulgar Sadık* s.264, 265.

Bu olaydan bir gün sonra Nazım ve İbrahim Beyler Osman Pehlivan'ın destekçileriyle mücadeleye girişti. Üç günün sonunda isyancılar mağlup edilerek Milli kuvvetlere katıldı. Bunların arasında Sefer Bey, emrindeki Çerkezlerin Milli Kuvvetlere katılmasını sağlamasının yanı sıra Asi köyleri de aman diletme sözü vererek yanlarından ayrıldı. Sözü tutan Sefer Bey, birkaç köyü Milli Kuvvetlerin tarafına çekmeyi başardı. Aralarında anlaşmanın sağlanmasının ardından birlikler birbirinden ayrı yerlere gitti. Nazım Bey, Bolu'ya gitti. İbrahim ve Sadık Bey'ler de Abant Gölü, Sazlı Köyü, Tavak Köyü, Üç Köprü Boğazı ve civarında asilerin peşine düşmelerinin akabinde Düzce'ye gittiler. Burada Çerkez Ethem'in artık Milli Kuvvetler'in tarafında yer alan Sefer Bey'in dâhil olduğu on iki kişiyi idam ettirdiğini gördüler. Bu başına buyruk tavırlarından rahatsız olan İbrahim Bey ve birliği Hendek'e gitti.⁷⁰³

1.5.4. Refet Bele

Çolak İbrahim Bey'in asilerin karşısında kuvvetlerinin yetersiz kalması üzerine Mustafa Kemal Paşa, Miralay Refet Bey'e bir müfrezesiyle Ankara'ya gelmesini emretti. Hemen harekete geçen Refet Bey, yanına Demirci Efe'nin zeybeklerinden müteşekkil iki yüz kişilik bir birlik alarak Ankara'ya ulaştı. Burada birkaç gün istirahat etmesinin ardından 20 Mayıs'ta bir heyetle beraber Mudurnu'ya vardı.⁷⁰⁴

Refet Bey ile Miralay (Ayıcı) Arif Beyler'den oluşan heyetin⁷⁰⁵ Mudurnu'daki görevi: Şehri asilere karşı müdafaa etmek, asilerin hücumunu durdurmak, ardından karşı hücumla geçerek asileri yola getirmektir.⁷⁰⁶

23 Mayıs günü Ali Fuat Paşa, Refet Bey'e şu telgrafi çekti:⁷⁰⁷

Miralay Refet Bey Efendi'ye

Bugünkü muvaffak taarruzunuz üzerine Berzeg Sefer Bey ile tasmin buyrulan mülakat hakkında nasıl bir karar ittihaz buyuracağının harekâta ne zaman müzakereye başlamak istediğinizin sürat-i iş'ârisini rica ederim efendim.

25 Mayıs 1336 günü Hendek ileri harekâta başlanılacağından taraf-ı âliyelerine.

XX. Kolordu Kumandanı

Ali Fuat.

⁷⁰³ **Tan**, 13.3.1939, s.9.

⁷⁰⁴ M. Özdemir (1992). *Refet Bele*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, s. 50.

⁷⁰⁵ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtratum*, s.60.

⁷⁰⁶ Mehmet Özdemir, *Refet Bele*. s. 50

⁷⁰⁷ TİTE Arşv., K. 314, B. 25-1. (EK-13)

*Refet Bey, Ali Fuat Paşa'ya şu telgrafla yanıt verdi:*⁷⁰⁸

Mudurnu

23 Mayıs 1336

XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuâd Paşa Hazretlerine

Binbaşı Hüsrev Bey ve yanında gelen Düzce eşrafından Kazım Bey'in bugün ifadelerinden anlayabildiğime göre usât-ı rüesâsi Sefer Bey, bunları anlaşabilmek imkânını galiba avdet etmemek imkânını tahmin için ibtidâlarında Sefer Bey'in bugün buraya geleceği tarzında işi idâre etti. Yine kendilerinden anladığıma göre Düzce (TARYEMN) ve neticeyi kendisine bildirmek üzere avdet etmek esâslarıyla buraya göndermiş. Kendisi Mudurnu'ya gelmek kararında değil imiş. Hüsrev Bey (LRY) bu taraftadır. Adapazarı kazası kuvvetleri daha Geyve taraflarında olacak herhâlde usât-ı arâsette büyük bir anarşi ve yağmalar var. Reisleri işi idare edemeyeceklerini galiba anladılar. Bugün kendileri ile anlaşmak üzere harekâtı durdurmaya muvâfakat ettim. Bu va'ad bittabi' ancak Bolu ve Düzce'ye karşıdır. Bunlar da ancak bu taraflara karışıyor. Adapazarı tarafına Anzavur kumanda ediyor imiş. Buna nazaran bu kâfileden istifâde ederek Geyve harekâtının tesrî'i muvâfık olur. Mümkün temâsla iyi halde Sefer Bey'le temas etmek üzere şimdi Bulanık'a gideceğim. Eğer kuvvetlerini toplayıp gitmekle muvâfakat etmez ise ayın yirmi beşinci günü harekâta başlayacağım. Vaz'iyetten süratle haberdâr edilmekliğini arz ederim.

Miralay Refet

Refet Bey, Nasihat Heyeti üyesi Osman Bey aracılığıyla üç gün boyunca yaptığı görüşmeler sonucunda⁷⁰⁹ 23 Mayıs'ta Bulanık sözleşmesini imzalamasıyla asilerle anlaşma sağlandı.⁷¹⁰ Böylece Düzce'deki isyan 23 Mayıs günü akdedilen bu sözleşme ile sona erdi.⁷¹¹

24 Mayıs günü Refet Bey, emrindeki birliğiyle Mudurnu'dan yola çıkarak Abant Dibi ve Ovabaşı Köyler' ini gidip asilerden temizledikten sonra Bulanık Köyü'ne gelerek Mudurnu Mevkii Kumandanlığı'na şu şifreyi gönderdi:⁷¹²

Mudurnu Mevkii Kumandanlığı'na

Bulanık Köyü

24 Mayıs 1336

Tepederbent ve Abant Yaylası bilâ mukavemet işgal edildi. İleri harekâta devam olunuyor. Ovabaşı köylüleri istiman ettiler.

⁷⁰⁸ TİTE Arşv., K. 314, B. 25-1; Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s. 35.

⁷⁰⁹ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s.98.

⁷¹⁰ Bulanık Sözleşmesi için bkz. s. 84.

⁷¹¹ Günay Çağlar, *Hüsrev Bey Heyet-i Nasihatı (Nisan- Mayıs 1920)*, s.94.

⁷¹² Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s.42.

Aynı gün gece vakti Refet Bey, yanında yirmi, otuz kişiyle beraber Mudurnu'ya geri döndü. Asi elebaşıları adına Sefer Bey'le Refet Bey'in yaptığı görüşmeler sonucu Düzceli asilerin Milli Kuvvetlere katılmaları konusunda güvence alındıktan sonra Refet Bey, Düzce'ye davet edildi.⁷¹³

Asiler Çerkez Ethem'in Düzce'ye geleceği haberini alır almaz dehşete düşerek Ethem Bey'in yerine Refet Bey'in gelmesi için çeşitli çareler aradı. Nihayet tutuklu bulunan Osman ve Hüsrev Beylerin Refet Bey'e aracı olarak gönderilmesi fikrinde karar kılındı. Gerek Hüsrev Bey gerekse Osman Bey, asilerin samimiyetine inandıklarını ifade etmelerine karşın⁷¹⁴ asilerden şefaath diledi. Fakat Genelkurmay Başkanı şu emri verdi:⁷¹⁵

Düzce'ye silah kuvvetiyle girilmelidir. Asilerin tutumu samimi değildir. İstanbul'dan ve İngilizlerden yardım gelir ümidiyle vakit kazanmak istiyorlar. Asi elebaşıları içinde birkaç kişiyi affederiz. Fakat başka türlü teklifleri kabul edemeyiz. Şehit olan komutan ve subaylarımızın, erlerimizin hesabını soracağız! Halka karşı kindar muamele yapılmayacak, bilâkis şefkat gösterilecektir. Subaylardan ve memurlardan ihanet edenler veya halkı aldatanlar asla affedilmeyecektir!

26 Mayıs'ta Düzcелilerin Ethem Bey kuvvetlerine karşı süvari sevk ettiklerinden dolayı, Ethem Bey kuvvetlerini takip etmek üzere Miralay Refet Bey'in Bolu Dağından ilerlemesinin elzem olduğu ve Hendek'e bir nizamiye taburu ikame edildiği bildirildi. Refet Bey kuvveti:

- a) Altı tabur nizamiye, dört cebel topu, beş makineli, üç yüz ek süvarisinden mürekkep Binbaşı Nazım Bey müfrezesi,
- b) İki tabur, sekiz makineli tüfek, altı cebel topundan mürekkep Kaymakam Arif Bey müfrezesi,⁷¹⁶
- c) Üç yüz Kuvâ-yı milliye efradı, dört makineli tüfek ve dört bomba topundan ibaret İbrahim Bey müfrezesinden ibaretti.⁷¹⁷

Ethem Bey'in Adapazarı ve Sapanca'yı, ardından Hendek'i işgal etmesinin akabinde İsyanın asıl çıkış noktası olan Düzce asileri, batıdan Ethem Bey'in doğudan da Refet Bey'in kuvvetleriyle köşeye sıkıştı. Refet Bey, 27 Mayıs'ta Düzce'ye girdiğinde bir gün önce gelen

⁷¹³ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s. 42.

⁷¹⁴ Hait Kaya, *Refet Bele'nin Askeri ve Siyasi Hayatı (1881-1963)*. s.57.

⁷¹⁵ A. Efe (2007). Çerkez Ethem, Bengi Yay., s. 89.

⁷¹⁶ Cumhurbaşkanlığı Arş., A. IV-15-a, D. 62, F. 9-8.

⁷¹⁷ Cumhurbaşkanlığı Arş., A. IV-15-a, D. 62, F. 9-9.

Ethem Bey'in ondan önce davranarak isyan ateşini söndürdüğünü⁷¹⁸ ve anlaşmaya vardığı Sefer Bey ve diğer asilerin idam edildiğini gördü.⁷¹⁹

Refet Bey, isyanın bastırılmasının akabinde Meclis'e şu telgrafi çekti:⁷²⁰

“Davamızın meşruiyeti sayesinde meydana gelen seri başarı bütün arkadaşlarımın hürmet nazarlarına ve TBMM'ne arz edilir.” diyerek isyan bölgesinde güvenli ve huzurlu bir ortam olduğunu bildirdi.

Müzakereler sonucu Düzce ve Bolu üzerine bir harekât gerçekleştiren Refet Bey ile Nazım Bey, 2 Haziran'da askerî harekâtın zafer ile sonuçlandığını bildirdi.

1.5.5. Demirci Mehmed Efe

Demirci Mehmed Efe, Düzce, Bolu ve Hendek isyanlarını yatıştırması için Mehmed Efe ve Mestan Efe'nin emrindeki kuvvetleri sevk etti. Bu kuvvetler, Gerede yolu ile Ankara'ya ulaşarak Mustafa Kemal Paşa ile görüştü.⁷²¹

Çerkez Ethem'in Düzce'yi asilerden kurtarmasının ardından Demirci Mehmed Efe, 29 Mayıs 1920 tarihinde Umum Kumandanlığı, Düzce'nin 26 Mayıs günü işgal edildiğini şu telgraf ile bildirdi:⁷²²

Mücâhidlerimizin dilberânı (gönüllüleri) müdafaaları semaresi olarak 26 Mayıs 1336'da Düzce'nin muhafaza ettiği Bolu Mutasarrıfı Nazım Bey'in iş-ârı atfen der 29 Mayıs sene 1336.

Umum Kumandanı Demirci Mehmed Efe.

11 Haziran 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Demirci Mehmed Efe'ye bir telgraf çekerek isyanların yatıştırılması hususundaki başarılarını takdir etti. Düzce isyanının sona ermesini takiben şu telgrafi çekti:⁷²³

Kahraman Efelerinizi size gönderiyorum. Aydın'ın bu doğru özlü ve fedakâr evlatları Bolu ve Düzce havalisinde memleketimizi gâvurların esaretine düşürmeye çalışan hainleri pek kahramancasına ve fedakarâne te'dip ettiler. Vatanımıza büyük bir hizmet ettiler. Allah iki cihanda aziz etsin. Kendilerine ve Umum Kumandanı olan zât-ı âlinize BMM'nin kalbi ve samimi teşekkürâtını takdim eder gözlerinizden öperim. Kardeşim efendim.

⁷¹⁸ Halit Kaya, *Refet Bele'nin Askeri ve Siyasi Hayatı (1881-1963)*, s. 57.

⁷¹⁹ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s. 43.

⁷²⁰ Kaya, *Refet Bele'nin Askeri ve Siyasi Hayatı (1881-1963)*, s. 58

⁷²¹ E. Akcan (2005), *Milli Mücadele'de Demirci Mehmed Efe'nin Faaliyetleri 1919-1920*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s.105.

⁷²² TİTE Arşv., K. 91, B. 2-1. (EK-18)

⁷²³ Erol Akcan, *Milli Mücadele'de Demirci Mehmed Efe'nin Faaliyetleri 1919-1920*. s. 105.

14 Haziran 1920 tarihinde Demirci Mehmed Efe, Umum Kumandanı imzasıyla Umum Heyet-i Milliyeler'e gönderdiği tamimde Bolu, Hendek ve Düzce cihetlerindeki usâtı takibe gönderilen süvari müfrezeler kumandanları ve efradın her türlü ihtiyaçları temin edilerek mahalli heyet-i milliyelere müracaat edenlerin istirhamlarının kabul edilmediğini bildirdi.⁷²⁴

1.5.6. Ali Fuat Cebesoy

Milli Mücadele döneminde önemli bir sima olarak öne çıkan Ali Fuat Paşa, iç ayaklanmaların bastırılmasında görev aldığı süre boyunca en fazla Düzce ve havalisindeki ayaklanmalarla meşgul oldu.⁷²⁵

Ali Fuat Cebesoy, Düzce'de ayaklanma çıktığı sıralarda Anzavur ayaklanması yüzünden halka destek olmak için gittiği Bursa'da bulunuyordu.⁷²⁶ XXIV. Tümen Kumandanı Yarbay Mahmud Bey'in şehadetini öğrenir öğrenmez Bursa'dan hareket eden Ali Fuat Paşa, 28 Nisan 1920 tarihinde Geyve'ye geldi. Yine aynı gün içinde İsmet Paşa kendisine bir telgraf çekerek Düzce Bolu, Adapazarı, Beypazarı ayaklanmalarının bastırılması için söz konusu bölgelere birlikler sevk edildiğini ifade etti. 28 Nisan günü Taraklı'nın asiler tarafından işgal olduğunu öğrenmesinin akabinde, İbrahim Bey'i isyanı bastırması için bölgeye gönderdi.⁷²⁷

Düzce ve havalisindeki isyanlar tamamen asilerden arındırılıp Hilafet Heyeti mağlup edilene kadar Geyve Boğazi'nde kalmayı planladı. Hali hazırda 143. Piyade Alayını bir taburu, iki topçu, bir sahra bataryası ve iki milli müfrezeden başka mevcut kuvvet yoktu. Bu kuvvetlerde asileri mağlup edebilecek kudrette değildi. Bu durum, Ali Fuat Paşa'nın Kumandanlık görevini İsmet Paşa'ya devretmesini gerekli kıldı. Bu meyanda Ankara'ya gitme durumunun ne olduğunu soran Erkân-ı Harp Reisi Binbaşı Saffet Bey'e Ankara'ya dönmemenin daha yerinde bir karar olacağını ifade etti.⁷²⁸

30 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya bir telgraf çekerek Ankara'ya davet etti.⁷²⁹ Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği cevapta: Cepheden ayrılamayacağı için Fevzi Paşa'nın bu görev için daha uygun olduğunu bildirdi.⁷³⁰

⁷²⁴ TİTE Arşv., K. 91, B. 9-1.

⁷²⁵ A. Özçelik (1989). *Ali Fuat Cebesoy Hayatı ve Faaliyetleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, TİTE, Ankara, s.275.

⁷²⁶ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s. 105.

⁷²⁷ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.378.

⁷²⁸ *Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları* s.378, 379.

⁷²⁹ Cemal Şener, *Çerkeş Ethem Olayı*, s.114.

⁷³⁰ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.380.

Erkân-ı Harbiye Umumiye Vekâleti, asileri tek bir hatta durdurmak yerine temin edebildiği müfrezeleri isyan mıntıkasına gönderdi. Bu yüzden asiler üzerinde fazla bir başarı sağlanamadı. Ali Fuat Cebesoy'un asileri Göynük ve Taraklı 'da durdurarak birlikleriyle asilere taarruzda bulunma teklifi kabul edilerek Refet Bey'in maiyetinde olmak üzere Mudurnu'da kuvvet toplanması fikrinde karar kılındı. Hücum etmek için hazırlıklar tamamlanması planlandı. Geyve kıtaları Ali Fuat Bey'in, Mudurnu kıtaları da Refet Bey'in emrindeydi.⁷³¹

22 Mayıs günü Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet Paşa'nın gönderdiği şifre:⁷³²

Fevkalâde aceledir

Ankara

Geyve'de Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

C. 22- 5. 336 şifre

Düşman tarafından bir taarruza intizar etmekte olan Refet Bey, Bolu üzerinden harekâtı taarruziyeye, Geyve kıtaatının Hendek ve Akyazı'yı işgalinden sonra geçebilecektir. O zamana kadar yalnız başına harekâtı taarruziyede bulunacak olan Geyve kıtaatının süratten ziyade emniyet ve ihtiyatla hareket etmesine ehemmiyet veriyoruz. 23 Mayıs için tasmin buyurulan harekâta hemfikiriz. Fakat kuvâ-yı seyyarenin uzun bir hat üzerinde gerisinde sabit kıtaat terki için mevcut kuvvet gayri kâfi görüldüğünden Afyonkarahisar'ındaki 159'uncu alayın bir ve ikinci taburları emri devletlerine tevdi olunmuştur. Adapazarı ve Sapanca'dan evvel, yapılan harekâtın tesirini anlamak üzere hareket için Ethem Bey'in sol cenahını isinat ettireceği dağlar düşmandadır. Binaenaleyh Kuvâ-yı Seyyare'nin cenuptan şimale doğru Akyazı üzerinden veya daha şarktan Hendek'e teveccühü daha münasip addolunur.

Adapazarı'ndan sonra Sakarya Nehri'ni Ethem Bey'in iki kolu arasında bırakmak tehlikeli ve gayri caizdir. Vaziyetin inkişafına göre mütalaa-i devletlerine muntazırız.

Erkân-ı Harbiye Umumiye Vekili Miralay İsmet

22 Mayıs tarihinde Refet Bey'de şu telgrafı çekti:⁷³³

Gayet aceledir.

Mudurnu- 22-5-336

Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

22-5-336 tarihli şifreleri alındı. Usât zayıf kuvvetlerle Aband geçitlerinde ve biraz kuvvetli olarak Bulanık – Dereköyü hattının şarkındadır. İttihaz buyurulan esasata iştirâk ediyorum. Aband dağları Düzce'ye kadar pek sarp ve ormanlıktır. Bulanık- Dereköyü şarkındaki düşmanı da ihmal edemeyeceğim. Bunun için evvelemirde Bolu üzerine hareket ve sonra garba teveccüh icap edecektir. Şimdi bizim Trabzon

⁷³¹ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s. 382.

⁷³² Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları* s. 393.

⁷³³ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s. 394.

Mebusu Hüsrev Bey, beyaz bayrakla Bulanık'a geldi. Birkaç saat sonra Mudurnu'ya gelecek. Mülkü milletin selâmetine ait pek mühim maruzatla geliyormuş. Vaziyet hakkında kendisinden alacağım malûmat üzerine ittihaz edeceğim kararı arz edeceğim.

Miralay Refet

Ali Fuat Cebesoy, Düzce ve Hendek'i doğu ve batıdan köşeye sıkıştırdıktan sonra İzmit'e doğru taarruza geçilmesi planlandı. Geyve ve Bolu arasında kalan dağların kayalık ve ormanlık olması dolayısıyla harekât güç bir vaziyet alacaktı. Asilerin bu harekât süresince açık kalan Akçaşehir, Bolu ve Adapazarı yollarıyla kaçamaması için Düzce ve Hendek'in, Mudurnu ve Geyve kıtaları tarafından tutulması düşünüldü.⁷³⁴

İsmet Paşa'nın 22-23 Mayıs'ta çektiği telgraf:⁷³⁵

Ali Fuat Paşa Hazretlerine

Düzce ve Hendek havalisindeki bilûmum usatın her iki istikametten Mudurnu'ya taarruz etmek üzere toplanmakta ve ilerlemekte oldukları ve Geyve Boğazı karşısındaki usâtın da son mağlubiyetleri üzerine Adapazarı ve Sapanca havalisine çekildikleri anlaşılmıştır. İzmit ve civarındaki usatın miktar ve hareketleri hakkında malûmat yoktur. Düşman kısmı küllisinin Düzce ve Adapazarı mıntikasından hangisinde bulunduğu hakkında sarîh malûmat mevcut değilse de fesadın menşei olmak itibariyle kısmı küllisinin Düzce civarında bulunduğu tahmin edilmektedir.

Mudurnu grubu bidayette Mudurnu civarında münasip mevakii müdafaa da düşmanın muhtemel taarruzuna karşı emniyetle müdafaa esası dairesinde tertibat ittihaz edilinceye kadar düşmanın taarruzu muvaffakiyetli bir müdafaa ile kırıldıktan sonra Mudurnu grubunun yapacağı mukabil taarruzla netice-i kat'iyenin sühuletle kabili istihsal ve teminidir. Bunun için muktezi harekât yapıldıktan sonra tahassül edecek vaziyete göre, harekâtı âtiye için ayrıca tebligat yapılacaktır. 159'uncu alaydan birinci ve ikinci taburlar Fuat Paşa Hazretleri'nin emrine verilmiştir.

Alay yüz elli dokuz

Erkân-ı Harp Hareket-i Umûmiye Reîsi İsmet.

Düzce ve Bolu 'dan bin beş yüz mevcutlu asilerin Mudurnu'ya taarruzda bulunacağı fakat aralarında anlaşmazlık zuhur ettiğinden dağılarak Düzce ve Bolu'ya döndükleri Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'ne bildirildi.⁷³⁶

23 Mayıs günü başlayan harekât, iki amaca yönelik olarak gerçekleşti. Bunlar:⁷³⁷

a) Asileri bir daha ortaya çıkamayacak şekilde sindirmek,

⁷³⁴ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.363.

⁷³⁵ TİTE Arşv., K. 314, B. 2; Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.397.

⁷³⁶ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s. 398.

⁷³⁷ Fatih Özçelik, *Cumhuriyet Döneminde Düzce (1946-1960)*, s.292.

b) Türk Milleti'nin yekvücut olmadığı algısını yaratanları bulup hesabını sormak.

23 Mayıs'ta hareket eden Ali Fuat Paşa 25 Mayıs'ta Adapazarı'na girerek iki yüz elli kişiyi ve bir İngiliz subayını tutukladı. Bu olayın ardından Düzce ve Hendek üzerine gidilmesine karar verdi. İsmet Bey'den bir emir almamasına rağmen elde edilen başarılar bu harekâtı zaruri kıldı. Planladığı harekâta göre Hendek'e 25-26 Mayıs'ta, Düzce'ye 26-27 Mayıs gecesi taarruzda bulunulacak, Akçaşehir'de işgal edilecekti. Fakat 26-27 Mayıs günü Düzce'nin işgal edilmesi fikrinde değişiklik yapılarak günü 26 Mayıs olarak belirlendi. Bu harekât dört günde bir zaferle sonuçlandı.⁷³⁸

Ali Fuat Paşa, Düzce, Bolu ve Hendek'in kurtarıldığını ve bu olayın memlekette sevinç yarattığını bildirdi.⁷³⁹

Ali Fuat Paşa, 24 Mayıs'tan 1 Haziran'a dek Adapazarı'nda kaldı. Ethem Bey'e de Düzce-Adapazarı arasındaki bölgede güvenlik incelemesi yaptırdıktan sonra Eskişehir'e sevk etti. Ethem Bey'in yerine Refet Bey'in birlikleri gelmesi planlandı. Bu birliklerin bir kısmının gelmesiyle Ali Fuat Paşa, 1 Haziran'da Sapanca'ya gitti, bu bölgeye kuvvet temin ettikten sonra geri döndü. 2 Haziran günü Dayı Mesut Müfrezesi, İzmit'in on km kuzeyine sevk edildi, Kandıra ile tekrar iletişim sağlandı.⁷⁴⁰ 10 Haziran 1920 itibariyle Düzce ve Bolu isyan mıntıkasında sükûn ve intizam tamamen sağlandı.⁷⁴¹

Ali Fuat Paşa, isyanlarda Ethem Bey'e duyulan ihtiyacın önemini bildiği için ortaya çıkabilecek sorunlara istinaden yeni bir müfreme kurmayı düşündü. Çolak İbrahim Bey'in maiyetinde olması planlanan bu müfremenin Eskişehir'de kurulması düşünüldü.⁷⁴²

Düzce ve havalisindeki isyan ateşinin söndürülmesinin akabinde Orta Anadolu'da isyanlar patlak verdi. Ali Fuat Paşa, bir yandan bu isyanların bastırılma çabası sürerken, bir yandan da Hilafet orduları üzerine Kocaeli ve İzmit'e karşı taarruzda bulunulmasına karar verdi. Bu karar gereğince 14 Haziran günü XXIV. Fırka Kumandanlığı görevine getirilen Atıf Bey İzmit üzerine bir taarruz gerçekleştirdi. 11. Fırka ise asayiş sağlamak üzere Düzce'de kalarak XX. Kolordu'nun emrine girdi.⁷⁴³ Bu iki tûmenden başka esaslı bir kuvvet yoktu.

⁷³⁸ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.405, 406.

⁷³⁹ ATASE, K. 1012, G. 58, B. 58-1.

⁷⁴⁰ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.407.

⁷⁴¹ TİTE Arşv., K. 28, B. 30-1.

⁷⁴² Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.407.

⁷⁴³ ATASE, İSH Kol., K. 942, G. 123, B. 123-1.

Düzce’de hala güvenlik önlemleri sürmekteydi zira İngilizler İzmit üzerinden yeni bir isyan çıkarmak üzere hazır bekliyordu.⁷⁴⁴

1.5.7. Çerkez Ethem

Düzce isyanının bastırılması hususunda kilit isim olan Ethem Bey, 20 Mayıs günü Geyve’ye geldi. Milli Birliklerin isyanı bastırma konusunda daha başarılı olacağı kanısında olan Ali Fuat Paşa, Düzce ve Hendek isyanını sindirmesi için Geyve’de bulunan Ethem Bey’i uygun gördü.⁷⁴⁵ Bu kararını 22 Mayıs 1920 tarihinde Kolordu emri⁷⁴⁶ ile gerekli mercilere duyurdu. Hareketin ilk adımı Sapanca ve Adapazarı’nı işgal etmek, Mudurnu’dan Düzce’ye hücumla geçtikleri sırada Hendek’ten isyanların odak noktası olan Düzce’ye girerek kazayı iki taraftan sıkıştırmaktı. İsyancı takımının Adapazarı, Akçaşehir ve Bolu yoluyla kaçmamaları için bu yollar kapatıldı.⁷⁴⁷

Ayaklanmaları kökten temizlemek niyetiyle operasyon 23 Mayıs’ta Sapanca’ya ve Adapazarı’na bir operasyon gerçekleştirildi. Bu mevkilerde ciddi bir mukavemet görülmemesi sayesinde Ethem Bey yıldırım gibi girerek iki bölgeye de hâkim oldu. Asiler perişan bir halde dağıldı. Dört top, dört makineli silah ve birtakım cephaneliklere el konuldu ve pek çok esir elde edildi.⁷⁴⁸ Ele geçirilen bu subaylardan yararlanma yoluna gidildi. Ethem Bey müfrezesiyle birlikte Adapazarı’na girdiğinde, yöre halkına korkmamaları tembih edildi.⁷⁴⁹ Çerkez Ethem’in Hilafet Ordusu’na karşı elde ettiği başarı,⁷⁵⁰ Milli Kuvvetlerin maneviyatının artmasını sağladı.

Ali Fuat Paşa’nın Ethem Bey’in Sapanca ve Adapazarı’nın asillerden arındırdığını bildiren telgrafı:⁷⁵¹

23, 24 Mayıs 1336

Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti’ne

1. Bugün zevalde Adapazarı ve Sapanda istikametlerine (başlayan taarruzumuz bi’avnihi teali kısa bir zamanda muvaffakiyet ile neticelenmiş, kısmı küllisi Kuvâ-yı inzibatiyeye mensup efradı teşkil eden toplu usât kâmilen dağılmış, üç zabıt ve bir miktar esir alınmış, dört toplu dört makineli tüfek külliyetli malzeme İğtinam edilmiş, Adapazarı ve Sapanca işgal ve memurini mülkiye ikame edilerek icraata başlanmıştır. Maahaza bu erkam kuvayi tedibiye kumandanlığından telefonla Adapazarı’ndan şimdi verildiği için

⁷⁴⁴ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.410.

⁷⁴⁵ Y. Çam (2014). *Milli Mücadele’de İzmit Sancağı*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi., s.69.

⁷⁴⁶ Emrin tam metni için bkz. Cemal Kutay Çerkez Ethem..., s.121; Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.362.

⁷⁴⁷ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.362, 363.

⁷⁴⁸ Cumhurbaşkanlığı Arş., A. IV-15-a D. 62, F. 9-8.

⁷⁴⁹ Yusuf Çam, *Milli Mücadele’de İzmit Sancağı*, s.70.

⁷⁵⁰ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s.105.

⁷⁵¹ TBMMZC, 24 Mayıs 1336 (1920), D.1, C.2, yirminci içtima, birinci celse, s. 26.

mekadiri hakikiyelerini ve usât grubunun nerelerde bulunduğunu ancak yan tespit ve arz etmek kabil olacaktır. Bundan başka Sakarya tarafından ve Sapanca istikametinde ileri hareketimize silahla mümanaat etmek isteyen köyler yakılmış, silahları alınmıştır. Bu tedabire yarın dahi devam olunacaktır, Adapazarı şarkındaki Sakarya köprüleri tahtı işgalimizdedir. Adapazarı ile muhaberemiz vardır. Sapanca ile muhaberemiz açılmamıştır. Ethem Bey kuvâ-yı tedibiyesiyle, Sapanca'yı işgal eden ve boğaz şimalinde ihtiyattan bulundurulmuş kı-taatı nizamiye yarın buldukları mahallerde istirahat edecek ve inzibatla meşgul olacaklardır. Ethem Bey, kuvvetlerinin 26 Mayıs sabahı tekrar harekete hazır bulunduğunu bildirmiştir.

XX. Kolordu Kumandanı" Fuad

23 Mayıs 1920 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Miralay Refet Bey, şu raporu gönderdi:⁷⁵²

Sapanca istikâmetinde ta'arruz esnâsında iğtinam edilen esliha-i techîzât üserâ ber-vech-i zerdir.

- 1- Üç makineli tüfenk tek mil techîzâtına ve ikrârıyla birlikte yakalanarak bugün şâyân-ı i'timâd bir zâbitimiz tarafından derhâl bulunup hâline ikrâğ edilmiştir. Üç hal tarafından ikisinin fi durbîn ve nişângâhla arattırılıyor. Bunlar bulununca hayvan-ı tedârik ettirilerek teşkil edilecektir.*
- 2- İnzibât alayına seksen dokuz erle iki zâbit Sapanca'da harekâta iştirâk etmeksizin kalmış ve teslim alınmıştır. Diğerleri girilmeye vakt-i Cum'a kırkla alınmıştır. Bir zâbitin ifâdesine göre Süleyman Şefik Paşa İstanbul'a gidip henüz gelememiş. İzmit'e yalnız erkân-ı harbiye reisi Miralay Saher ile Erkân-ı Harb Binbaşı Hüsnü varmış (Alay kumandanı kuvvetiyle) ati umûrun iki üç gün önce Sapanca'da bulduktan sonra bu civâr Geyve'de mütehasısı muhtezî edilmesini bilâ tahammül görüyorlar. İzmit'e inzibât olup da üç kırılmış fevânın verilerek yalnız yirmi otuz mevcûdları varmış.*
- 3- Şerhin dünkü icraatın bir düşmanın menzile milliye cemaddiyân kazanması kadar ma'nevîyâta dâ müesser bir darbe olduğunu inzibât alayı da bu sûretle dağılmış olunabilecektir.*
- 4- Sizi Adapazarı'na hareket eylediğim oradaki âcirât intahsilâtı da ayrıca verilecektir.*

XX. Kolordu Kumandanı

Ali Fuat Paşa'da 24 Mayıs'ta Adapazarı'na gelip müzakere etti. Ethem Bey'e Düzce ve Hendek'e de girmesi emrini verdi. Burada yağma edilen Mahmud Bey'in cephanesine el konuldu.⁷⁵³ 24 Mayıs'ta Çerkez Ethem müfrezesi Adapazarı'nda dinlenmeye çekildi. Milli kuvvetlerin bu iki mevkiye hâkim olmaları dolayısıyla Düzce ve İzmit arasındaki bağlantıları kesilen isyancılar dağıldı. Bunu duyan Düzce'deki Sefer Bey ve Abdülvahap Bey, panikleyerek Ethem Bey'e şu telgrafi çekti:⁷⁵⁴

⁷⁵² TİTE Arşv., K. 314, B. 25-2.

⁷⁵³ Yusuf Çam, *Milli Mücadele'de İzmit Sancağı*, s.70

⁷⁵⁴ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s. 364.

Biz Ankara ile muharebeye giriştik. Anlaşmak üzereyiz. Bakın biz size haber vermeden daha ileriye kuvvet göndermeyiniz. Zira kuvvetlerinizin büyük tehlikeye girmesine sebebiyet vermiş olursunuz. Şu teklifimizin dışında bir yol tutmayacağınıza dair kat'î cevap ve teminatınızı makine başında bekliyoruz.

Ethem Bey, bu kişilerin samimiyetine inanmadı. Sadece şüphe uyandırmamak için şu cevabı verdi.⁷⁵⁵

“Gösterdiğiniz böyle makul bir talep karşısında vatandaş kanı dökmeyeceğime emin olabilirsiniz. Şu kadar ki olumlu veya olumsuz kararınızı vakit geçirmeden iki gün içinde mutlaka bildirmelisiniz.” Konuşmanın akabinde telgraf memuru yanına gelerek, bu sözlere katıyen itimad etmemelerini çünkü anlaşma sağlamak isteyen asilerin bir yandan da Hendek Boğazı'na asker sevkiyatı yaptıklarını, bu bilgiyi de bizzat Düzce Telgraf Müdürü'nden duyduğunu söyledi. Ethem Bey, bu yardımına teşekkür ederek telgrafhaneden ayrıldı ve karargâhına döndü.⁷⁵⁶ Anlaşmak için çare arayan asilere tam anlamıyla güvenilemiyordu. Fuat Paşa, 24 Mayıs'ta Adapazarı'na gelmesini takiben Ethem Bey'le yaptığı müzakere sonucu 25 Mayıs'ta hareket etmesi emrini verdi.⁷⁵⁷ İsyancılar üzerine giden Ethem Bey, aynı gün Hendek'i ve Değirmendere'yi işgal etti⁷⁵⁸ ve burada bir gün istirahat etti. Hendek'te üç yüz mevcutlu bir taburu vardı. Ali Fuat Paşa bir telgraf çekerek Şehit Mahmud Bey müfrezesinde Düzce'de tutuklu bulunan zâbitan ve efrâdın seri bir şekilde gönderilmesini bildirdi.⁷⁵⁹

Konuyla alakâlı çekilen bir telgraf:⁷⁶⁰

- 1- *Dünkü 25. Gün bağıteten Edhem Bey Kuvâ-yı Tedibbiyyesi tarafından Hendek işgâl olunarak üç makineli tüfenk ve üç yüz silah külliyetli cephanе malzeme-i harbiyye iğtinam edilmiş, rüesâ-yı usâtın cezâ-yı sezâ-sı verilmiş, aynı günde Miralay Rauf Bey, gelip Bolu'yu istirdâd ile bir top üç makineli tüfenk, külliyetli esliha ve cephanе ve âdeti henüz gayr-i malûm malzeme-i harbiye iğtinam olunmuştur.*
- 2- *Bugünlerde Düzce ve Bolu, Edhem Bey kuvvetleri tarafından işgal olunmuş, iğtinam ta'dâdı henüz tespit edilmemiştir.*
- 3- *Bu suretle ileriden biri ahali-i museviyeyi iğfal ve ihlâl ederek düşman hesâbına çalışan, Allah'ın inâyetiyle üç gün zarfında hakkından gelmiş ve tekmili memleket yek-vücut olmuştur...*

⁷⁵⁵ Ç. Ethem (1993). *Anılarım*, Berfin Yay., s. 29, 30.

⁷⁵⁶ Çerkes Ethem, *Anılarım*, s. 30.

⁷⁵⁷ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 153; Günay Çağlar, Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası (Nisan-Mayıs 1920), s.94.

⁷⁵⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. IV-15-a, D. 62, F. 9-8; TİTE Arşv., K. 24, B. 22.

⁷⁵⁹ ATASE, İSH Kol., K. 637, G. 209, B. 209-1.

⁷⁶⁰ ATASE Arşv., İSH Kol. K. 1012, G. 58, B. 58-1.(EK-17)

26 Mayıs'ta Düzce'ye doğru hareket etti.⁷⁶¹ Sert mizacıyla bilinen Ethem Bey'den çekinen asilerin en büyük korkusu Ethem Bey'in Düzce'ye gelip onlarla hesaplaşması idi.⁷⁶² Hendek'ten ileri gitmemesini istediler fakat bu çabaları boşa kürek çekmekten ileri gidemedi. Ethem Bey, yıldırım hızındaki harekâtıyla Düzce'ye girerek bir tek silah bile patlamadan isyanı bastırdı.⁷⁶³ Böylece hiçbir mukavemetle karşılaşmadan⁷⁶⁴ Düzce Ethem Bey kuvvetlerin eline geçti.⁷⁶⁵ Asiler, Düzce üzerinden çekildiler. Bir yandan da Ali Fuat Paşa 1 Haziran'a dek Adapazarı'nda bulunduğu süre zarfında isyanı bastırma girişimlerini idare etti.⁷⁶⁶

Ethem Bey, Düzce'ye girdiği andan itibaren asiler ona iltihak etmek istedi. Bu iltihak teklifleri kabul edildi. İsyana dâhil olmayanların Ethem Bey'e katılabileceklerini bildirdikten sonra⁷⁶⁷ aralarından işe yarayacakları kendi müfrezesine dâhil etti, gerisini ise silahlarını almasının ardından serbest bıraktı. Affedilmek isteyen bu kuvvetler arasında üç yüz mevcutlu Mehmet Bey ve iki yüz kişiyi aşkın kişiden mürekkep Rıfat Bey'de vardı. Mehmet Bey, Düzce isyanından sonra patlak veren Yozgat isyanını bastırmaya ve Yunan işgaline karşı başarılar gösterdi. Rıfat Bey ise, Yozgat isyanı sırasında tekrar isyancı kimliğine büründüğü için asılanlar arasında yerini aldı.⁷⁶⁸

İsyanın bastırılmasında görev alan ve kendilerine verilen bu görevi layıkıyla yapan müfrezeler çok takdir topladı.⁷⁶⁹ Bilhassa İsyancıları kökten çözen Ethem Bey'i en yüksek merci olan Millet Meclisi dahi kendisini ayakta karşılıyor, hatipler “Münci-i Millet (Milletin Kurtarıcısı) şeklinde bahsediyorlardı.⁷⁷⁰

Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'in Kuvâ-yı Seyyaresinin isyanları bastırmadaki başarılarını anlattıktan sonra şunları söyledi:⁷⁷¹

Bu arkadaşların bu saydığım harekâtla hakikaten vaziyetimizi tersine ve maksadımızı yürütmeye fevkalade denecek hizmetleri sebkemiştir. Ve bu hizmetlerinden dolayı hepimiz zannederim kendilerine lüzumu kadar takdiratta ve tevkiratta bulunduk.

⁷⁶¹ TİTE Arşv., K. 28, B. 14-2; Zekiye Tütüncü, *Türkoğlu Gazetesi'ne Göre İstiklal Savaşı'nın Değerlendirilmesi*, s.14; ATASE, İSH Kol., K. 942, G. 113, B. 113-1. (EK-19)

⁷⁶² Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.13.

⁷⁶³ Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyancıları*, s.105.

⁷⁶⁴ ATASE, İSH Kol., K. 637, G. 209, B. 209.

⁷⁶⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7, D. 18, F. 11-5.

⁷⁶⁶ Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyancıları*, s.70.

⁷⁶⁷ ATASE, İSH Kol., K. 690, G. 4, B. 4-1.

⁷⁶⁸ Çerkez Ethem, *Anılarım*, s.31, 48.

⁷⁶⁹ A. F. Cebesoy (28 Ağustos 1952). Hendek ve Düzce İsyancıları. *Vatan Gazetesi*, s. 4;

⁷⁷⁰ C. Kutay, *Çerkez Ethem...*, s.106.

⁷⁷¹ Cemal Şener, *Çerkez Ethem Olayı*, s.115.

İsyancıları bastırmadaki başarısının takdir görmesinin yanında sert davranışlarından dolayı eleştirilen Çerkez Ethem hakkında Ali Fuat Paşa, şu ifadeleri kullandı:⁷⁷²

Ethem'in ayaklanmaları bastırma hareketi başarı ile sonuçlandı. Ethem Bey ve milli müfrezeler isyanları en iyi şekilde bastırıyordu. Bu arada Ethem'in sert davrandığından, çok kimseleri astığından, şiddetle kınadığından bana da çok şikâyet edildi. Normal bir devirde bu şikâyetler çok doğrudur. Fakat unutmamak lazımdır ki aynı asiler, mesela Kaymakam Mahmud Bey'le beraber birçok zabıt ve efradımızı pusuya düşürmüşlerdir. Şiddet kullanılmasaydı, isyan her tarafa sıçrayacaktı. Ethem'in idam kararlarının çoğunu mahkeme vermiştir.

Böylece Düzce'de kıvılcım halinde başlayan yangın, büyüyerek Bolu, Hendek, Adapazarı'na sirayet ederek kırk gün devam eden isyan sona erdirildi⁷⁷³ ve II. İsyanın başlamasına kadar bölge Milli Kuvvetlerin hâkimiyetine girdi.⁷⁷⁴

7 Haziran 1920 tarihli Meclis beyânatında Mustafa Kemal Paşa, Düzce, Bolu, Gerede, Hendek ve Adapazarı'ndaki tehlikelerin imha edildiğini bildirdi.⁷⁷⁵

3 Temmuz 1920 günü oturumunda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet Bey, Düzce isyanının bastırıldığını bildirdi.⁷⁷⁶ İsyanın sona ermesinin ardından yakalananların en ağır cezalara çarptırıldığı duyuruldu.⁷⁷⁷

1.5.7.1. Çerkez Ethem ve Osman Nuri Özgen Arasındaki Anlaşmazlık

I. Kuvâ-yı Seyyare Kumandanı Çerkez Ethem, I. Düzce İsyancısını bastırmak için Düzce'ye geldiği sırada asiler tarafından Düzce'de hapsedilen Nasihat Heyeti üyelerinden Lazistan Mebusu Osman Nuri (Özgen) Bey ile bir anlaşmazlık yaşadı. Yaşanan kanlı olayların ardından Milli Kuvvetler ile Kuvâ-yı İnzibatiye'nin arasını düzeltmek isteyen Osman Bey, Düzce'de tutuklu bulunduğu sırada Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekti. Bunun sonucunda anlaşmaya varıldı. Ethem Bey tarafında idam edileceği düşünülen Sefer Bey'in de Milli Kuvvetlere destek vermesinden dolayı hayatının bağışlanacağını sözünü verdi.⁷⁷⁸

Ethem Bey'in 26 Mayıs günü Düzce'ye geldiğinde Sefer Bey'in tutuklanması Osman Bey'i harekete geçirdi. Nitekim verdiği söz mucibince öldürülmemesi için çok uğraştı. Hatta Bir rivâyete göre Osman Bey'in çok fazla ısrarı neticesinde Ethem Bey çok sinirlenerek "Sefer

⁷⁷² Cemal Kutay *Çerkez Ethem...*, s.125.

⁷⁷³ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.366.

⁷⁷⁴ Salih Tunç, *Milli Mücadele (1919-1923)'de İç İsyancılar*, s33.

⁷⁷⁵ TBMMZC, 7 Haziran 1336 (1920), D.1, C. 2, yirmi beşinci içtima, yedinci celse, s. 145, 146.

⁷⁷⁶ TBMMGCZ, 3 Temmuz 1336 (1920), D.1, C.2, s.53.

⁷⁷⁷ ATASE, İSH Kol., K. 873, G. 24, B. 24-1.

⁷⁷⁸ Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyancı Günlerinde Bolu*, s. 152.

senin nen oluyor? Bir daha Sefer ismini anarsan vallahi seni asarım!” demesinin karşılığında “As, fakat beş dakika müsaade et, telgraf başında Mustafa Kemal Paşa ile görüşeyim!” diye ayak dirediyse de Ethem Bey, “Şu deyyusu telgrafhaneye sokmayın!” diyerek son noktayı koydu. Osman Bey’in verdiği uğraşlar bir kez daha sonuçsuz kaldı. Esasen Osman Bey dışında birtakım kimselerin de bu hususta ricaları oldu, fakat bu ricalar katiyen kabul edilmedi. Hatta Ethem Bey, bu hususta görüşmek isteyen İttihatçı beyleri huzuruna dahi kabul etmedi.⁷⁷⁹

Sefer Bey’i idam etmemesi konusundaki uyarıları dikkate almaması Düzce’deki vâziyeti çok fena etkiledi. Öyle ki Adliye Mevkûfu Çerkez Ahmet Bey, 27 Mayıs Perşembe gününü Kerbelâ Olayına benzer bir olay olarak değerlendirdi.⁷⁸⁰

Ethem Bey ile Sefer Bey’in aralarındaki husumet hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Bunlardan ilki Sefer Bey’in beş bin kişilik kuvvetinin yanı sıra onu seven ve destekleyenler de bir hayli fazlaydı. Mudurnu’dayken Refet Bey hayatını garanti etti. Sefer Bey’in Milli Kuvvetler tarafına geçmesini kabullenemedi. Veleve ki Sefer Bey, Kuvâ-yı Milliye’ye iltihak etse idi beş bin kişilik çete reisi olacaktı. Beş bin kişilik kuvvetin karşısında bin kişilik Ethem Bey’in müfrezesinin değeri olmayacaktı, “Anadolu Padişahlığı” unvanını kaybedecekti. Bu sebeple Sefer Bey’in affedilmesi yönündeki bütün ısrarlara kulaklarını kapattı. Ethem Bey, idamın akabinde Sefer Bey’in annesine yüklü miktarda para bırakmasının vicdanını rahatlatması amacını taşıması muhtemeldir.⁷⁸¹

Bir başka rivayet ise Ethem Bey’in Sefer Bey’e beslediği kinin sebebi bir gönül meselesidir. Sefer Bey’in yeğeni Jale Kuyumcu’nun anlattığına göre Sefer Bey ve Ethem Bey’in delikanlılık dönemlerinden kalan husumetlerinin içyüzü şu şekildedir: Ethem Bey, gençliğinde Sefer Bey’in eşi Nuriye Hanım ile evlenmek istemiş fakat Nuriye hanımın ailesi bu evliliğe müsaade etmemiştir. Bu durumu hazmedemeyen Ethem Bey, Sirkeci’de Borsa Kıraathanesi’nde bulunan Sefer Bey’in yanına giderek “Beni ötede beride çekiştiriyormuşsun!” demesi üzerine tartışılar. Bu olay bölgede halk arasında konuşulan bir olay olarak süregeldi.⁷⁸²

Ethem Bey, anılarında bu olay hakkında şunları ifade etmektedir:⁷⁸³

İdam hükmü benim yaşadığım zamanların zorunlu önlemlerindendi. Bununla beraber ben ikinci, üçüncü derecedeki suçluların idam edilmelerine asla taraftar olmazdım. Daha çok ıslah edilmeleri gereğine

⁷⁷⁹ Hamdi Birgören, Mehmet Zekai’nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu, s. 152.

⁷⁸⁰ Hamdi Birgören, Mehmet Zekai’nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu, s. 152.

⁷⁸¹ Hamdi Birgören, Mehmet Zekai’nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu, s. 152.

⁷⁸² N. Serbes (2008). Çerkes Ethem- Seer Berzeg Olayı. [Erişim: 01.03.2021, <http://www.circassian.us/Haber-Oku/index.asp?sayfa=basinoku&id=37>]

⁷⁸³ Çerkez Ethem, *Anılarım*, s.32.

önem verirdim. Düzce ihtilal heyeti üyelerinden Safer Bey için bazı şefaatçiler bana gelmişlerdi. Kendilerine yanıtım; "Hüküm ve af keyfiyeti, vicdanından başka bir şey tanımayan divan-ı harbe aittir" olmuş ve divan-ı harbin adliolan idam hükmünü imzalamıştım.

1.6. Asilerin Divan-ı Harp Kararıyla İdam Edilmesi

Anadolu Ajansı'nın haberine göre; Adapazarı'nda istirahatte bulunan Ethem Bey,

25 Mayıs günü Anzavur memurlarından olan altı kişiyi Divân-ı Harp kararıyla idam ettirdi.⁷⁸⁴

İsyanda halkı coşturup, peşinden sürükleyen Koç Bey, Sefer Bey, Abdülvahap Bey, Hendek nâhiye müdürü Kamil Bey,⁷⁸⁵ eski Düzce Jandarma Kumandanını katleden asilerden Rüştü Bey,⁷⁸⁶ Hilâfet Ordusunun Kumandanı Erkân-ı Harp Binbaşısı Hayri Bey, Yüzbaşı, Ali Bey, Mülâzım-ı Evvel Şefik Bey, Mülâzım-ı Evvel Hayrettin Bey, Sekizinci Takım Zâbiti Mehmet Hayri, TaburKâtibi Hasan Lütfi Bey, Cerrah İbrahim Ethem Efendi⁷⁸⁷ Makineli Tüfek Subayı Mahmud Bey, Vekil Nuri Bey, Tüccârdan Hacı Emin Efendi,⁷⁸⁸ Hâfız Ahmed Efendi'nin idam edildikleri Kuvâ-yı Tedibiye Kumandanlığından bildirildi.⁷⁸⁹ Ayrıca Mahmud Bey'in şehadetine sebep olanları da bularak seyyar Divan-ı Harb'e sevk etti ve yargılandıktan hemen sonra idam edildiler.⁷⁹⁰

Hamdi Birgören, aylardır Milli kuvvetlere sayısız zayıat veren asilerin idamlarını şu şekilde anlatmaktadır:

27 Mayıs günü Cellât İbrahim Çavuş, Düzce Hapishanesi'ne girdi. Üzerindeki kıyafeti bir çete üyesini ya da bir efeyi anımsatıyordu. Toplu idamları gerçekleştirdiğinde keyfi yerine geliyordu. Beklenen vakit geldiğinde Sefer Bey'in adını söylemesiyle ortalık adeta buz kesti. Herkesin aksine Sefer Bey, sakinliğini korudu. Sadece bağlamasını istemekle yetindi. İbrahim Çavuşun zenci olan yamağı, Sefer Bey'in ellerini sıkıca bağladığı sırada Sefer Bey bir an dengesini kaybetti. Sıradaki isim Abdülvahap Bey'di. Sefer Bey'in aksine oldukça telaşlı olan Abdülvahap Bey'le Cellât İbrahim Çavuş arasında şu konuşma geçti:⁷⁹¹

-Yahu, biz de çalışacaktık!

⁷⁸⁴ TİTE Arşv., K. 28, B. 14-2.

⁷⁸⁵ Hacı Kâmil Bey, isyancıların elebaşı olmakla birlikte, her daim Kuvâ-yı Milliye' aleyhinde faaliyetlerde yer aldı. Nitekim Dersaadetten Akçaşehir'e giden yolcuların ifadelerin göre, meşhur Düzce isyancılarından Kâmil Bey'in yolculara, Ankara ile İstanbul Hükümetlerinin uyuşmak istediğini fakat bu işten zararlı çıkacakları için elde ettikleri hakları kaybedeceklerini ifade etti. ATASE, İSH Kol., 718, G. 83, B. 83-1

⁷⁸⁶ TİTE Arşv., K. 28, B. 15-1.

⁷⁸⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. IV-15-a, D. 62, F. 9-9.

⁷⁸⁸ Derdli Gazetesi, (31 Mayıs 1336). *Karşı Fetva*, s. 10.

⁷⁸⁹ TİTE Arşv., K. 28, B. 25- 5.

⁷⁹⁰ Adnan Sofuoğlu, Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921), s.365.

⁷⁹¹ Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*, s.146.

- Sizin çalışma zamanınız geçti.

-Öyle ise müsaade ediniz de abdest alayım.

-Siz vaktiyle çok abdest aldınız, bağla.

Elleri bağlanan Abdülvahap Bey, Çerkez Hasan Efendi'yi yanına çağırarak vasiyetini yazdırdı. Sefer Bey'in ise böyle bir isteği olmadı. Kısa bir süre geçtikten sonra darağacında asıldılar. Hepsi tek tek abdest alıp, tövbe ederek birbirlerinden helallik aldılar. İdamlar esnasında birtakım karışıklıklar da meydana geldi. Çil Ömer'in oğlunun babası sanılarak elleri bağlandı, araya birilerinin girip engel olmasıyla bu yanlış anlaşılma düzeltilti.⁷⁹² İstanbul'dan isyanı idare etmesi için gönderilen Yarbay Hamdi Bey'de idam edilmekten kurtulamadı.⁷⁹³

9 Haziran 1920'de Bolu'da Divan-ı Harp kuruldu.⁷⁹⁴ İsyanın bastırılmasını takiben Divan-ı Harpler, Düzceli asilerin altısını Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na göre idamına karar verdi.⁷⁹⁵ Alınan bu İdam kararları, TBMM'nin onayından sonra mahallerinde uygulandı. Düzce'nin yanı sıra Hendek, Bolu, Adapazarı'nda 29 kişinin idamı ile dört gün içinde asilerin icabına bakıldı.⁷⁹⁶

10 Haziran 1920'de halkı galeyana getirerek Bolu'da İsyân ateşini büyüten Mengenli Kel Sait, Kel Sait'in babası, Kel Sait'in arkadaşlarından Yörük Ali, Bartınlı Ali ve Tahiroğlu idam edildi. Gereke isyancılarından cami imamı Kör Ali ise İstanbul'a kaçtı⁷⁹⁷ fakat idamdan kurtulmayı başaramadı. Nitekim Kör Ali ve Düzce isyancılarından Hüseyin Bey oğlu Divan-ı Harp kararıyla idam edildiler.⁷⁹⁸

14 Haziran 1920 tarihinde Düzce Divan-ı Harbi Örfisi, Düzce Heyet-i Fesadiyesi'nin evâmîr (emirleri) ve talimatlarına yardım eden Akçaşehir Belediye Reisi ve eşraftan Recai'yi bir sene boyunca Düzce'nin haricine gönderilmesine karar verdi.⁷⁹⁹

11 Temmuz 1920 tarihinde Düzce, Bolu ve İzmit'te vuku bulan hıyanetlerinden dolayı takip edilen Göynük eşrafından Hacı Nuri, Köse Mehmed Efendiler de yakalandılar ve kâmilen idam edildiler.⁸⁰⁰

⁷⁹² Hamdi Birgören, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu* s.148.

⁷⁹³ F. Belen (1973). *Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Basımevi, s.200.

⁷⁹⁴ Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*, s. 44.

⁷⁹⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.406.

⁷⁹⁶ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.406.

⁷⁹⁷ TİTE Arşv., K. 28, B. 30-1.

⁷⁹⁸ TİTE Arşv., K. 24, B. 77-2.

⁷⁹⁹ TİTE Arşv., K. 24, B. 69-1.

⁸⁰⁰ TİTE Arşv., K. 24, B. 64-1.

İdam listesinde Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri Bey'in olmaması birtakım tepkilere neden oldu. Bolu Mebusu Şükrü Bey, bu duruma şu sözlerle veryansın etti: “Bize müptezel efendiler diyen Osman Nuri yüz ellilikler listesine girmediyse, bu listenin hiçbir kıymeti yoktur.” Ardından bu listeye elli altıncı sırasına dâhil edilerek bu yanlışlık giderilmeye çalışıldı. Osman Kadri Bey, o listede Türkiye’de bulunan altmış kişiden biriydi.⁸⁰¹

İstiklal Mahkemeleri kurulduktan bir süre sonra Divan-ı Harp mahkemeleri kaldırıldı. 21 Kasım 1920 tarihinde Batı Cephesi Kumandanı bir emir yayımlayarak tek bir yargı organı olarak İstiklal Mahkemelerini gösterdi. Bu emir, beyanname şeklinde Düzce kazasıyla, nâhiyelerinin bütün köylerine dağıtıldı.⁸⁰²

2. II. Düzce Ayaklanması

2.1. Ayaklanma Öncesi Genel Durum

2.1.1. Sığırkuyruk Olayı

Sığırkuyruk hadisesi şu şekilde cereyan etti: Yabanabat Kaymakamı Cemil Bey, Bolu Mutasarrıflığı’na bir telgraf çekti. Mutasarrıf Nazım Bey, Telgraftaki şifrenin anlaşılabilmesi sebebiyle şifrenin tekrar gönderilmesini istedi. Cemil Bey 17 Temmuz 1920’de verdiği cevapta: Ethem Bey müfrezesinden firar eden silahlı kırk kişilik Düzceli asinin Çubukabat tarafından Yabanabat’a giderek köyleri bastığı, üzerlerine takip müfrezeleri gönderilmesi neticesinde iki kişinin tutuklanarak, otuz sekiz kişinin Gerede Dört Divan civarına gittiği⁸⁰³ ardından bu şahısların bir kısmının Düzce’ye geldiğini bildirdi.⁸⁰⁴ Bu telgrafın ardından Düzce ve Mudurnu Kaymakamlıkları durumdan haber edilirken Bolu livâsından bir birlik alınan önlemler kapsamında Sığırkuyruk bölgesine sevk edildi. Bu birlik ile asilerin karşılaşmaları neticesinde asiler kaçtı. Bunun ardından Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Şevket Turgut Bey emrinde tekrar bir birlik gönderildi. Fakat bu birlik mevkiye ulaştığında geç kalındığından asiler kaçtı ve bir sonuç alınamadı.⁸⁰⁵

2.1.2. Nuhveren (Nüfren) Ayaklanması

⁸⁰¹ Zekiye Tütüncü, *Türkoğlu Gazetesi’ne Göre İstiklal Savaşı’nın Değerlendirilmesi*. s.14.

⁸⁰² Ergün Aybars *İstiklal Mahkemeleri 1920-1927, C. I-II.*, s. 92.

⁸⁰³ H. Türkmen (23 24 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı: Çerkesler Neden Serkeşleşmişlerdi? *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸⁰⁴ ATASE, İSH Kol., K. 944, G. 37, B. 37-1.

⁸⁰⁵ H. Türkmen (23 24 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı: Çerkesler Neden Serkeşleşmişlerdi? *VakitGazetesi*, s. 2.

I. Düzce ayaklanmasının bastırılmasının ardından Çerkez Ethem ve Binbaşı Çolak İbrahim müfrezeleri 18-19 Haziran 1920 tarihinde Yozgat ve dolaylarında çıkan isyan mucibince bölgeye sevk edildiler.⁸⁰⁶ Askeri kuvvetlerle kontrol altına alınan ve çekilmek zorunda bırakılan asiler, kuvvetlerin ayrılmasıyla yörede tekrar baş göstermeye başladı. Çerkez Ethem müfrezesine katılarak bastırma harekâtına giden asilerin bir kısmı fitne çıkarma düşüncesiyle tekrar Düzce'ye geldi.⁸⁰⁷ Bölgede ortaya çıkan kuvvet eksikliğini gidermek için Binbaşı Nazım Bey emrinde 4. Tümen kurulmaya başladı fakat bu birlikten ziyadesiyle istifade edilemedi çünkü kurulan 4 taburdan 3 tanesi 22 Haziran'da başlayan Yunan taarruzu sebebiyle o mevkiye gönderildi. Yunan ordusunun Bursa'yı işgal etmesini fırsat bilen asiler, Düzce-Hendek civarında yeniden varlıklarını hissettirdiler.⁸⁰⁸

Hüsrev Bey (Gerede), isyan hususunda vekilleri bilgilendirmek suretiyle Mecliste yaptığı konuşmada: Abazaların bu sefer ki isyanının Hendek ile Düzce arasında bir mevki olan Neferin (Nüfren)'de çıktığını, buranın ormanlık bir alan olmasından dolayı askeri harekâtın yapılamaz bir vaziyette olduğunu, yalnızca çetecilik faaliyetlerinin yürütüldüğü bir yer olduğu, köylülerin eşkıyalık yaparak geçimlerini sağladığı ve Hükümetin emirlerini ve Tekâlif-i Milliye Emirlerini tanımamanın verdiği rahatlıktan ötürü iyice çığırından çıktıklarını bildirdi. Ayrıca bu isyanın elebaşı olan Abazaların, hırsızlık yapıp, tüccarları yağmaladıkları, tüccarların da bunlara para vererek yakalarını kurtardığını, savaşlarda bile arkadaşları olan Çerkezlerin eşyalarını çalıp, Türklere satmak gibi etik dışı eylemlerde bulduklarını anlattı.⁸⁰⁹

17 Temmuz 1920 tarihli telgrafta Tümen Komutanı Kurmay Binbaşı Nazım Bey'in Genelkurmay Başkanlığı'nı genel vaziyetten haberdar etmek için çektiği telgrafta, I. Düzce isyanına katılarak Milli kuvvetlere silah doğrultup sonrasında Yozgat isyanı münasebetiyle İbrahim Bey ve Ethem Bey'in birliklerine Kuvâ-yı Milliye mensubu olarak dâhil olmalarından sonra Yozgat'ta zor kullanarak ele geçirdikleri çeşitli eşyalarla Düzce'ye gelen Abazalar ile Milli Kuvvetleri'n girdikleri çatışma sonucu dört kişinin öldüğünü bildirdi.⁸¹⁰

19 Temmuz günü Nazım Bey, tekrar Genelkurmay Başkanlığı'na telgraf çekerek Nüfren ve Efteni yakınlarında Milli Kuvvetler ile üç yüz veyahut dört yüz kadar Abaza ile muharebe etmelerinden dolayı Çolak İbrahim Bey'in isyan bölgesine intikal etmesi gerektiğini bildirdi.

⁸⁰⁶ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.98.

⁸⁰⁷ K. Esengin, ... *Ayaklanmalar*, s.175.

⁸⁰⁸ K. Esengin, ... *Ayaklanmalar*, s. 175-176.

⁸⁰⁹ TBMMZC, 14 Ağustos 1336 (1920), D.1, C.3, Kırk sekizinci içtima, ikinci celse, s.215.

⁸¹⁰ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s. 114; K. Esengin, ...*Hıyanet Yarışı* s.148; Esengin, ... *Ayaklanmalar*, s. 176.

Genelkurmay Başkanı verdiği cevapta Çolak İbrahim Bey'in Yozgat isyanı ile meşguliyetinden dolayı o sırada bölgeye gitmesinin mümkün olmadığı, ancak 29 Temmuz'da oraya gönderilebileceğini bildirdi.⁸¹¹

Çerkez Ethem, kendi müfrezesine gönüllü olarak katılmasının ardından Düzce'ye firar eden asilerden Nüfren'e dönecekleri düşünülen dört kişinin yakalatılması,⁸¹² ailelerin Geyve'ye sürgüne gönderilmesi ve evlerinin ateşe verilmesi hakkında Düzce Kaymakamı Abidin Bey'e tebligat sundu.⁸¹³

Kaymakam Abidin Bey, Jandarma Teğmeni Fikri Bey emrindeki dokuz kişiden oluşan kuvveti, 19 Temmuz'da Düzce'den Nüfren'e gönderdiyse de yüz kişilik asi grubu ile karşı karşıya kaldılar. Asilerle yaşanan çatışmada Fikri Bey yaralandı.⁸¹⁴

Fikri Bey ile maiyetindeki erlerden biri yaralandı, geri kalan askerler kaçmaktan başka çıkar yol bulamadı. Fikri Bey, Hendek Müdafaa-i Hukuk azalarından Kâmil Bey'in evine sığınarak tehlikede olan hayatını kurtarabildi.⁸¹⁵

Bolu Mutasarrıfı Halil (Türkmen) Bey, Fikri Bey'in durumu hakkında çeşitli duyumlar aldı. Bu duyumlardan biri Fikri Bey'in asiler tarafından rehin alındığı, diğer bir duyum da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azası olan Kâmil Bey'in evinde olduğu ile ilgiliydi. Muallâkta kalan Halil Bey, 20 Temmuz günü Abidin Bey'e telgraf vasıtasıyla durumun hakikatini sordu. Abidin Bey verdiği yanıtta Fikri Bey'in Kâmil Bey'in evine misafir olarak buyur edildiğini, evin asiler tarafından kuşatıldığını ve Nuhveren'in asilerin elinde olduğunu bildirdi.⁸¹⁶

Abidin Bey, kaymakamlık görevinde işinin ehli değildi. Gerek isyanlarda Bolu Mutasarrıflığı'na çelişkiye düşürmesi, gerekse asileri galeyana getiren konuşmalarında halkın kararsızlığa düşmesine sebep oldu. Bunun üzerine Nazım Bey'in önyak olması ile isyanın bastırılmasını müteakip görevinden alındı.⁸¹⁷

---

⁸¹¹ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 99; Esengin, *Ayaklanmalar*, s. 177.

⁸¹² C. Şenalp, *Miralay Nazım Bey Ve IV. Müretteb Fırkanın Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.84.

⁸¹³ Türkmen, Halil (23 24 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı: Çerkesler Neden Serkeşleşmişlerdi? *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸¹⁴ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s. 114.

⁸¹⁵ Türkmen, Halil (23 24 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı: Çerkesler Neden Serkeşleşmişlerdi? *Vakit Gazetesi*, s. 2.; Türkmen, Halil (24 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s.2; Cemil Şenalp, *Miralay Nazım Bey Ve IV. Müretteb Fırkanın Faaliyetleri*, s.84.

⁸¹⁶ *Agt*, s.84.

⁸¹⁷ H. Türkmen (24 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

Binbaşı Nazım Bey, Jandarma Bölük Kumandanı Rasim Bey emrinde bulunan bir birliğe yanında iki makineli tüfek olduğu halde Nüfren'e gönderdi. Lakin bu birlik de isyancılar tarafından etkisiz hale getirildi.⁸¹⁸

Fikri Bey'in zor durumda olduğunu öğrenen Binbaşı Nazım Bey, zapt olunan askeri birlikleri kurtarmak amacıyla Jandarma Tabur Komutan Vekili Yüzbaşı Şevket Turgut Bey emrinde yüz kişiden oluşan birliğe arabalar ile Düzce'ye gitmelerini emretti.⁸¹⁹ Bu birliğin amacı Nüfren'de zor durumda olan ve yardım bekleyen askerleri, asilerin arasından kurtarmak ve asileri hizaya sokmaktı. Nitekim asilerin sayısı git gide arttı ve mevcutları bin kişiyi geçti.⁸²⁰ Bu müfreze de bozguna uğradığı için pek bir yardımları dokunamadı.⁸²¹ Müfrezenin Süvari birliği keşif amaçlı önden gönderildi fakat Rasim Bey'in asiler tarafından çevrildiği düşünülerek kaçıp Melen Köprüsü'nde kalan piyadenin yanına gittiler.⁸²²

Nüfren'den geri dönerlerken taşıyamamaları ihtimalini düşünerek iki adet silahı da toprağa gömmek durumunda kaldılar.⁸²³ Rasim Bey, akşam vaktinde bitkin halde Kışla köyüne geldi, gece burada kalarak ertesi gün Düzce'ye ulaştı. Bu olay Bolu'ya 20-21 Temmuz'da ulaştı.⁸²⁴

Bu haberlerin Bolu'da gündeme gelmesi üzerine Halil Bey, Binbaşı Nazım Bey ile bir müzakere gerçekleştirdi. Bunun sonucunda Binbaşı Nazım Bey, asileri dizginlemek için İhsan Bey kumandasında bir atlı birliği isyan muntikasına gönderdi. Bu bastırma hareketinin sorumluluğunu da Düzce Ahz-ı Asker Reisi Binbaşı Kemal Bey'e⁸²⁵ verdi.⁸²⁶

21 Temmuz 1920 tarihinde,⁸²⁷ Garp Cephesi Komutanı, bir telgraf çekerek 150 kişiden müteşekkil Kuvâ-yı Milliye'nin yanında XXIV. Tümeden alınan iki makineli tüfek olduğu halde, Hendek'e sevk etmekle birlikte, olayın uzlaşarak çözüme kavuşturulması bakımından

---

⁸¹⁸ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.399; Esengin, *...Ayaklanmalar*.177; Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 99.

⁸¹⁹ Cemil Şenalp, *Miralay Nazım Bey Ve IV. Müretteb Fırkanın Faaliyetleri*, s. 86.

⁸²⁰ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s. 114.

⁸²¹ K. Esengin, *... Hıyanet Yarışı*, s.149.

⁸²² H. Türkmen (24 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸²³ K. Esengin, *...Hıyanet Yarışı*, s.149.

⁸²⁴ H. Türkmen (24 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s.2

⁸²⁵ Bu görevin Kemal Bey'e verilmesi hususunda Halil Bey ile Nazım Bey arasında bir fikir çatışması yaşandı. Kemal Bey'in seçilmesinin yerinde bir karar olmadığını anlatmaya çalışan Halil Bey'in çabaları sonuçsuz kaldı. Şenalp, *Miralay Nazım Bey Ve IV. Müretteb Fırkanın Faaliyetleri*, s.87.

⁸²⁶ *Agt*, s. 87; **H. Türkmen** (24 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2

⁸²⁷ Bu tarihi Adnan Sofuoğlu 24 Temmuz olarak göstermektedir. Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s. 399.

Fuat Carım'ı Düzce ve Bolu'ya gönderdiğini bildirdi ve görüşmenin sonuna kadar ateş edilmemesini emretti.⁸²⁸

22 Temmuz 1920 tarihinde Düzce ve Bolu isyancılarının, Milli kuvvetlerin yanında yer almaları için on beş gün mühlet verildi.⁸²⁹ Binbaşı Nazım Bey 22 Temmuz günü yazdığı raporunda asilerin asıl niyetlerinin Hendek'i kontrol altına alarak, İzmit ile temas etmek bunun yanı sıra Yunanlılarla birleşerek yaşamlarını teminat altına almak olduğunu beyan etti. Ayrıca asilerin Milli Hareket aleyhine yaptıkları hareketlerin farkında oldukları için bağışlanmayacaklarına inançlarının olmadığı, bir Yunan savaşının çıkması halinde de onlarla ortaklaşa hareket edeceklerinden dolayı itimad etmediğini açıkça ifade etti.⁸³⁰

Mutasarrıf Halil Bey, Dâhiliye Vekâleti'ne çektiği 22 Temmuz tarihli telgraf ile askeri birliğin Nüfren'e gitmekte olduğunu ve Hendek'ten gönderilen kuvvetlerle birleşmediklerini bildirdi. Ardından isyancıların geri çekildiği haberlerinin kendisine ulaştığını ama bunun tetkik edilmesi gerektiğini de ekledi.⁸³¹

23 Temmuz 1920 tarihinde Nazım Bey'in çektiği telgraf:⁸³²

...Bir kısım Çerkezlerle diğer milletlerin de ya korkudan veya cehâletlerinden bunlara iltihakı zarûridir. Abazalar bizim kadar hâkimiyetimizin bu civarda kendi saltanatlarını çıkar? Sandığı pek a'lâ anlıyor yol kesmiyorlar hazır para bilmiyorlar hükümeti kendi oyuncakları menzilesinde göremiyorlar. Mütemekkim idâremize dayanamıyorlar kendilerinde hamiyet-i diyanet isaf-ı merhamet yoktur binâ'en 'aleyh ilk fırsatta hemen 'aleyhimize silâha sarılacakları muhakkaktır o halde bunları bilâ âmân ve bilâ-merhamet mecbûr itaat etmelidir. Bunun içinde onların Türklere yaptığını kendilerine yapmalıdır. Vaziyete hâkim bir kuvvet Düzce ile Hendek'de bulundurmali sâniyen yirmi oyuz kişilik Türk çeteleriyle bütün Abaza köylerini yakmalı yıkmalı ve imhâ etmelidir şimdi onlar bu çetelerden müşteki olarak hükümete müracaat etsinle sui halde şimdi yapacak şey muhârebe etmemek üzere bir kuvvetin meselâ İbrahim Bey kuvvetinin Hendek tarihiyle Düzce'ye sevkidir. Bu müfrezenin aynı zamânda 24. Fırka gerisinde ihtiyat olabileceği zannediyorum. Evvelki telgrâfımda rica ederim.

Müretteb Fırka Kumandanı Nazım

Vürûdu 23 Temmuz sene 36.

⁸²⁸ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s. 114; Süreyya Şehidoğlu, Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları, s.100; Esengin, *...Ayaklanmalar*, s.178.

⁸²⁹ BCA., FK. 30/18/1.1.

⁸³⁰ K. Esengin, *...Hiyanet Yarışı*, s.149.

⁸³¹ Cemil Şenalp, *Miralay Nazım Bey Ve IV. Müretteb Fırkanın Faaliyetleri*, s.88.

⁸³² ATASE Arşv., İSH Kol., K. 682, G. 162, B. 162-1 (EK-23)

Fuat (Carım) Bey,⁸³³ asilerle bir görüşme gerçekleştirdi ve bunun sonucunda 24 Temmuz 1920 tarihinde Düzce Kaymakamı Abidin Bey, Düzceli Hakkı Bey, Adapazarlı Cemal Bey ve Nuri Bey, Binbaşı Kemal Bey ve son olarak Necati Bey⁸³⁴ asilerle altı maddelik bir antlaşma imzaladı. Antlaşmada: isyancıların verdikleri zarar ziyanları karşılama, ellerindeki silahları iade etmeleri, tutuklu bulunan şahısların serbest bırakılması, kendi köylerine dönmeleri, Abazaların devlet yükümlülüklerini yapmaya hazır bir vaziyette oldukları, geçmişteki olayların yüzünden suçlu tutulup yakılarak öldürme ve idam gibi cezaların uygulanmayacağı, bu şahıslardan askere alınanlar arasında kaçan olursa gereken cezayı kabul etmiş sayılacaklarını bildirildi. Bolu Mutasarrıfı Halil Bey, aynı 24 Temmuz günü Dâhiliye Vekâleti'ne antlaşma suretini ilettili. Dâhiliye Vekâleti, 26-27 Temmuz'da verdiği cevapta Kuvâ-yı Milliye'yi daha fazla uğraştırmak yerine bu antlaşmanın maddelerinin kabul edilmesinin daha yerinde olduğunu bildirdi.⁸³⁵

Nüfren ayaklanması sırasında Mutasarrıf Halil Bey ile Mürettep Fırka Kumandanı Nazım Bey arasında birtakım sorunlar oluştu. Nazım Bey, Abidin Bey'in görevi başında olduğu sırada asi elebaşı Hacı Kok'un Bolu'ya gönderilmesini istedi. Bu durumu öğrenen Halil Bey, olay açıklığa kavuşana kadar asilerin çağırılmamasının uygun olacağını ifade etti. Nazım Bey buna karşın oldukça sert bir üslupla cevap vererek uzaktan ahkâm kesmek yerine bölgeye gelmesini, gelmiyorsa da sınırını bilmesi gerektiğini bildirdi. Halil Bey bu söylediklerine cevap

---

⁸³³ Milli Mücadelede önemli bir sima olarak karşımıza çıkan Mehmet Fuat Carım, 1917 yılında Adapazarı Kaymakamlığı yaptı. Görevi sona erdirilince Adapazarı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azalarının arasında yer aldı. Adapazarı'nda Kuvâ-yı Milliye Komutanlığına getirilen Kuşçubaşı Eşref Bey, ordunun gereksinimleri temin etmek için bölgenin ileri gelenlerinden maddi destekte bulunmaları konusunda ısrarı, bölgede söz sahibi olan beylerin ona cephe almasına yol açtı. Beyler, bu anlaşmazlık üzerine Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey'e başvurarak Eşref Bey'in yerine bizzat teşekkül kurabileceklerini söyledi. Eşref Bey, Çeşitli baskılarla bölgeden gitmesini isteyenlere ret cevabı verdi ve çareyi Adapazarı tevkifhanesindeki mahkûmları salıvermekte buldu. Bölgede bulunan Fuat Bey, bu hadiseleri Said Bey'e ilettili. Said Bey'de Adapazarı'na hareket ederek ortalığı yatıştırdı. Bunların yanı sıra 26 Nisan 1920 tarihinde Ali Fuat Paşa ile beraber Adapazarı ve Hendek isyanının yatıştırılmasında vazifeliydi. Aslen Çerkez olan Fuat Bey, Adapazarı'nda gayet sevilip sayılan bir şahsiyetti. Bölgede türeyen Rum ve Ermeni eşkıyalara karşı Kafkasyalı olanların Kuvâ-yı Milliye tarafında yer almasını sağladı. Düzce ayaklanmasında Çerkezlerin ataklarını engelledi. Meclis ve Çerkez Ethem arasında haberleşmeyi sağladı. Ethem Bey, TBMM'ye gittiğinde onu Fuat Bey karşıladı. Bir süre İzmit Milletvekilliği yapmasının ardından Fuat Paşa'nın arzusuyla görevinin başına geldi. Çerkez Ethem'in Kuvâ-yı Tedbiye Kumandanlığı görevinin daha uzun süre devam etmesi için Meclis'e sunduğu sayesinde bir ay uzatıldı. Fuat Bey, Hendek, Adapazarı, İzmit ve Geyve civarında çok mücadele verdi. Bu mücadelesi İstiklal Madalyası takdim edilerek taçlandırıldı. F. S. Şirin (2020). Halep'ten Rio de Janeiro'ya I. Dönem TBMM İzmit Milletvekili Mehmet Fuat Carım (1892- 1972). *Vakanivüs, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(100), 115, 117, 118, 119.

⁸³⁴ Lazistan Mebusu olan Necati Bey'in asıl mesleği imamlıktı. Miralay Nazım Bey, Makedonya ve Kafkasya'da vazifesini ifa ederken beraberlerdi. Nazım Bey, ondan Düzce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çalışmaları için Düzce'ye gitmesini istedi. Bu vazife için çaba gösterdiyse de medrese eğitiminin yetersizliğinden dolayı liyakat sahibi değildi. Abazalar ile arası iyi olmadığı halde bunları tehdit etmesi Abazalar üzerinde fena bir etki yaptı. H. Türkmen (24 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸³⁵ Cemil Şenalp, *Miralay Nazım Bey Ve IV. Mürettep Fırkanın Faaliyetleri*, s.89, 90.

vermemeyi tercih ederek sessiz kaldı. Gerçekten de Halil Bey'in korktuğu oldu. Hacı Kok'un istenmesi ve bunun Abazalar tarafından duyulması olumsuz bir hava yarattı.⁸³⁶

Halil Bey, asiler ile bir görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşmeden memnun kalmadı fakat yine de onlarda iyi bir izlenim bırakmaya çalıştı. Bunun neticesinde bazıları aman diledi. Ardından bu beylerin hükümet ile iletişim halinde bulunmaları için Dâhiliye Vekâleti'ne bir şifre gönderdi. Ama asiler I. İsyanda Berzeg Sefer Bey'in öldürülmesini hatırladıklarından aman dileyip teslim olanların yine aynı şekilde öldürüleceklerini zannettiler.⁸³⁷

Antlaşma imzalandıktan sonra asiler dağıldı. Böylece Nüfren isyanı bastırıldı. Bölgede tekrar bir kargaşanın yaşanması ihtimali göz önüne alınarak Nazım Bey, Abdurrahman Bey emrinde bir müfrezenin bölgede kalmasını emretti.⁸³⁸

2.2. II. Düzce Ayaklanmasının Başlaması

Nüfren isyanının sona ermesinden yaklaşık iki hafta sonra imza ettikleri anlaşmayı çabuk unutan ve hırslarından dolayı bir türlü durdurulamayan asilerin plânları bitmek tükenmek bilmedi. Bu isyanın bastırılmasını takiben Tümen Komutanı Binbaşı Nazım Bey'in olası bir tehlike durumunda, derhal müdahale etmesi için Düzce'de bıraktığı Abdurrahman Bey'in maiyetindeki kuvvet, çok iyi savunma yapacak durumda değildi.

2 Ağustos 1920 tarihinde Abaza ve Çerkezlerden oluşan isyancıların Düzce'yi ele geçireceğine dair bir duyum alan Bolu Mutasarrıfı Halil Bey, Bu duyumun doğruluğunu teyit etmek için Hendek'te olan Adapazarı Kaymakamı Fuat Carım'ı telgrafhaneye çağırdı. Böyle bir işgalin gerçekleşmeyeceğini söyleyen Fuat Bey'in cevabı Halil Bey'i ikna etmedi. Yine de her ihtimale karşı Binbaşı Kemal Bey'e gerekli önlemleri alması konusunda uyarıda bulundu.⁸³⁹ Önlemler alındıktan sonra, 3 Ağustos'ta gerçekleşmesi planlanan işgali beklemeye başladılar.⁸⁴⁰

3 Ağustos'ta Mutasarrıf Halil Bey, Fuat Bey'den bir kez daha durum değerlendirmesi yapmasını istedi. Fuat Bey, Nüfren'de teskin edilen halkı tekrar kışkırtmaya çalışanlara rastladığını ve büyük uğraşlar vererek kendilerini ikna edebildiğini belirttiyse de bu yanıt Halil Bey'i memnun etmedi. Bu olayın üzerine aynı günün akşamı Düzce Mevki Komutanı

⁸³⁶ H. Türkmen (25 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸³⁷ H. Türkmen (25 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸³⁸ Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyanları*, s.269.

⁸³⁹ Cemil Şenalp, *Miralay Nazım Bey Ve IV. Müretteb Fırkanın Faaliyetleri*, s.94.; H. Türkmen (25 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi* s. 2.

⁸⁴⁰ H. Türkmen (25 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi* s. 2.

Abdurrahman Bey'den Düzce merkez kuvvetinin Üskübü'ye taşınmasını istedi.⁸⁴¹ Esasen Oradaki birlikler, Düzce'de bir tehlike olduğunda ya da Akçaşehir'de bir hareketlilik söz konusu olduğunda asilerin çabalarını sonuçsuz bırakabilecek güçteydi.⁸⁴²

İsyan çıkması ihtimaline karşı hemen harekete geçen Halil Bey, 5 Ağustos'ta Düzce'den Bolu'ya gitti. Tümen Komutanı Nazım Bey'in yanına giderek Düzce'de yakında bir isyan çıkacağı haberini aldığını belirterek gerekli hazırlıkların yapılmasını söyledi.⁸⁴³

6 Ağustos'ta Binbaşı Şevket Turgut Bey ile iletişime geçen Halil Bey, verdiği emri yerine getiren birliğin Üskübü'ye geçtiğini fakat Fuat Bey'in isyanın baş göstermeyeceği yönündeki güven veren sözleri nedeniyle Düzce'ye geri döndüğünü ifade etti.⁸⁴⁴

7 Ağustos'ta isyan haberlerinin iyice yayılmasının ardından bu haberlerinin bir dedikodudan ibaret olduğunu söyleyen Nazım Bey,⁸⁴⁵ tedbir almadı, bilâkis gerekli hazırlıklarla meşgul olan Halil Bey'i de yanılttı.

Düzce'de asilerin, hükümet aleyhtarı tavırları haddini aşan bir hâl alınca, Mevki Komutanı Abdurrahman Bey, Nazım Bey'i gelişen olaylardan haberdar etti. Nazım Bey, birliğin geceleri daha güvenli bir mahal olan Üskübü'de kalması fikrini sundu. Esasen bu teklifinde İpsiz Recep Müfrezesinin de orada hazır bulunmasının etkisi vardı. Geceleri, birliğin Üskübü'de kalmasından rahatsız olan Asiler, askerleri hazırlıksız yakalamak maksadıyla Çerkezlerin evinde göstermelik bir yemek tertip ettiler. Jandarma Komutanı Binbaşı Şevket Turgut ve Düzce Kaymakamı Abidin Bey bu davete icabet ettiler. Orada bulunan askerlerden biri hislerine güvenerek karargâha dönmeyi istediye de davet sahibi durumu fark ederek onu oyaladı. Hal böyleyken askerler, Üskübü'ye zamanında gidemediler ve bölgeyi müdafaa edemediler.⁸⁴⁶

Rahmi Apak, 8 Ağustos günü yaşlı bir köylünün askerlerden birinin yanına giderek “oğlum ben sizin vaziyetinizi beğenmiyorum, siz uyuyorsunuz. Bu gece Düzce'ye baskın

---

⁸⁴¹ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s. 59; H. Türkmen (25 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2. Bu kararın arka planında Üskübü'nün topografisi nedeniyle daha kolay savunulabilir olması vardır. H. Türkmen (26 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸⁴² H. Türkmen (26 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸⁴³ Halil Bey, Bolu'ya ulaştığında ilk olarak Hükümet Merkezine gitti. Nazım Bey'e yanına gelmesini söyledi. Ama Nazım Bey iştirak etmedi. Bu kez evine gitmek zorunda kaldı. Halil Bey'in çabalarıyla Nihayet akşam saatlerinde konuşabildiler. H. Türkmen (26 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸⁴⁴ H. Türkmen (26 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸⁴⁵ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s. 61.

⁸⁴⁶ Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s. 270; İ. İdikut (1952). *İdeal Komutanlarımızdan 4. Fırka Kumandanı Miralay Şehit Nazım Bey, Mürettibiye Basımevi*, s.28.

yapacaklar. Vicdanıma yediremedim. Haber vermeğe geldim. Ne tedbir alacaksınız alınız” dediğini, askerın bu haberi duyar duymaz Komutanı Kâmil Bey’e söylediğini, onun da Müfrezeye Komutanı Elazığlı Yüzbaşına bu durumu iletildiğini fakat Çerkez Rauf Bey’in evinde ziyafette oldukları için haberi önemsemediğini dile getirdi.⁸⁴⁷

Bölgede Kuvâ-yı Milliye’nin zayıflığına güvenen Abazalar, 8 Ağustos 1920’de askerlerin karargâhına baskın düzenledi.⁸⁴⁸ Sayıları üç yüzü bulan asi gürûhunun, Parmaksız Nazif önderliğinde hareket etmesi neticesinde⁸⁴⁹ kaza Abazaların eline geçti.⁸⁵⁰ Asiler, Yüzbaşı Rasim, Kaymakam Vekili Abdülkerim ve Binbaşı Şevket Turgut Beylerin dâhil olduğu tüm subayları ve erleri hapsetti,⁸⁵¹ bunların eşyalarına el koydu.⁸⁵² Asiler, Düzce telgrafhanesinden muhabereye müsaade etmediler.⁸⁵³ Telgraf hatlarının kesik olmasından ötürü isyan Bolu’da on saat sonra duyulabildi.⁸⁵⁴

Düzce’nin asiler tarafından işgal edilmesinin akabinde Mürettep Fırka Kumandanı Nazım Bey, 8 Ağustos 1920 tarihinde Erkân-ı Harbiye Riyâseti’ne, Garp Cephesi ve XXIV. Fırka Kumandanlıklarına yazdığı şifrede Düzce’nin Abazalar tarafından vukuatsız işgal edildiğini⁸⁵⁵ Hendek telgrafhanesinden öğrendiğini, asilerin sabahtan beri Düzce telgrafhanesi ile muhabereye müsaade etmediklerini bildirdi.⁸⁵⁶

Bu olayın üzerine Ali Fuat Paşa, XXIV. Tümen Komutanı’na çektiği telgrafta: birkaç yüz kişiden ibaret olan Abaza reislerinin Düzce’yi ele geçirdiğini ve bunların bir kısmının Adapazarı’nın doğusunda görüldüğünü, ayrıca isyanın Mudurnu’dan beri Beypazarı’na ve Taraklı’ya sirayet etme ihtimali olduğunu bildirdi.⁸⁵⁷

Meydana gelen bu hadise, Adapazarı ve Hendek’e yayıldı.⁸⁵⁸ XXIV. Fırka Kumandanı isyancıların Sakarya’nın batı tarafına giderek İzmit ile bağlantı kurmasını engellemek için bazı

⁸⁴⁷ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s.207, 208.

⁸⁴⁸ ATASE, K. 579, G. 164, B. 164-3; Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.222; Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s.,100; ATASE, İSH Kol., K. 976, G. 11, B. 11-1 (EK-20); ATASE, İSH. Kol., K. 976, G. 7, B. 7-1; ATASE, İSH Kol., K. 976, G. 13, B. 13-1; ATASE Arşv., İSH Kol., K. 977, G. 80, B. 80-1.

⁸⁴⁹ İ. İdikut (1952), *İdeal Komutanlarımızdan 4. Fırka Kumandanı Miralay Şehit Nazım Bey*, s. 27, 28, 29.

⁸⁵⁰ ATASE Arşv., İSH Kol., K:579, G:170, B:170-1; ATASE, K. 589, G. 4, B. 4-2.

⁸⁵¹ Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, s.235; E. Konukçu, *Bolu Bölgesine...*, s. 30.

⁸⁵² Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s.63.

⁸⁵³ ATASE Arşv., K. 579, G. 164, B. 164-2. (Ek-37)

⁸⁵⁴ Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyamları*, s.140.

⁸⁵⁵ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 682, G. 177, B. 177-1.

⁸⁵⁶ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 976, G. 11, B. 11-1.

⁸⁵⁷ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 977, G. 80, B. 80-1.

⁸⁵⁸ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.400.

önlemler aldı. Hakikaten de bu önlemler işe yaradı. İsyân bu mıntıkaya sirayet edemeyince Bolu' da etkisini gösterdi⁸⁵⁹ ve Bolu'da işgal edildi.⁸⁶⁰ Bu isyanda halkın Abazaların yanında değil karşısında yer aldığı görülmektedir.⁸⁶¹

9 Ağustos 1920 tarihinde Hacı Kok Mahmud ve Mehdi Nur, adındaki Çerkez ve Abaza Beyleri, Düzce'de önce tutuklayıp sonra serbest bıraktıkları Şevket Bey'i telgrafhaneye götürdüler. Şevket Bey, bu beylerin baskısıyla Nazım Bey'e bir telgraf çekti. Bu telgraf aracılığıyla İslam kardeşliğinden dem vurarak Nazım Bey'den Bolu'daki hemşerilerinin serbest bırakılmasını istediler.⁸⁶² Kendi içinde olayların muhakemesini çok iyi yapan Nazım Bey, bu oyuna gelmeyerek amirlerine danışmadan bu konuda bir işlem yapamayacağını söyledi. Buna rağmen her yolu deneyen asiler, Nazım Bey'in Bolu Mutasarrıfı Halil Bey'le beraber Düzce'ye gitmek suretiyle asilerle konuşmaları halinde bir uzlaşım sağlanacağını hatta Darıyeri mevkiine kadar kendilerine eşlik edeceklerini söyledilerse de Nazım Bey, anlaşacak bir konu kalmadığını ve Düzce'ye gitmek istemediğini Garp Cephesi Komutanına, Erkân-ı Harbiye Umumiye Riyâseti'ne ve XXIV. Fırka Kumandanı'na bildirdi.⁸⁶³

Aynı gün isyanın Nazım Bey'in Bolu Dağı'nı tutmak üzere gönderdiği, gece olduğunda ise ihmalkâr davranarak uyuyakalan tabur, asilerin saldırısıyla uyandı. Şanslı olanlar kaçıp kurtuldu, kaçamayanlar öldürüldü.⁸⁶⁴

Asi elebaşları, asıl mesleği kadılık olan Kemalettin Bey'e Kaymakam Vekili unvanını verdiler ve yürüttükleri eylemin kendilerince haklılığını ortaya koymak maksadıyla 11 Ağustos'ta TBMM'ye bir telgraf çektiler. Telgrafta eski Kaymakam Abidin Bey'in⁸⁶⁵ Çerkez ve Abazaları katledeceği şeklinde aldıkları duyumlar neticesinde yaptıkları işlerden mesul tutulmazlarsa, isyanı sonlandıracaklarını açık bir şekilde beyan ettikleri telgrafta Mustafa, Hacı Hamdi, Kemalettin ve Akif Beyler'in imzası vardı.⁸⁶⁶

⁸⁵⁹ Yusuf Çam, *Milli Mücadele'de İzmit Sancağı*, s.109.

⁸⁶⁰ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 580, G. 8, B. 8.

⁸⁶¹ ATASE, K. 976, G. 25, B. 25-1.

⁸⁶² ATASE Arşv., İSH Kol., K. 977, G. 80, B. 80-2 (EK-22)

⁸⁶³ ATASE Arşv, K. 676, G. 48, B. 48-1.

⁸⁶⁴ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 101; Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyânları*, s.271.

⁸⁶⁵ Aynı zamanda Lazistan Mebusu olan Abidin Bey, hakikaten de heyecana gelerek tehditkâr bir konuşma yaptı. H. Türkmen (23 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyânı: Çerkesler Neden Serkeşleşmişlerdi? *Vakit Gazetesi*, s. 2. Bu konuşma sırasında Abazalar aleyhinde sarf ettiği cesur cümleler ona ve daha ziyade Milli Hükümete çok pahalıya mal oldu.

⁸⁶⁶ Süreyya Şehidoğlu, *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 101.

TBMM'ye buna benzer nitelikte çektikleri ikinci telgrafta ise tutuklanan subayların isimleri vardı.⁸⁶⁷ Bu subaylar: Düzce Kaymakam Vekili Abdülkerim Bey, Düzce Jandarma Komutanı Yüzbaşı Rasim Bey, Mevki Komutanı Abdurrahman Bey, Makineli Tüfek Subayı Abdülsettar Bey, Makineli Tüfek Subayı MehmetAli Bey, Makineli Tüfek Bölük Komutanı Kamil Bey, Piyade bölük Komutanı Mehmet Cemalettin Bey, Üsteğmen Kadri Bey, Üsteğmen Refik Bey, Üsteğmen Cemil Bey, Jandarma Takım Kumandanı Ahmet Hamdi Bey, Tüfekçi Ustası İbrahim Bey, 59. Alay İaşe Memuru Ali Rıza Bey, Piyade Müfreze Komutanı Mazhar Bey, Mehmet Cemil Bey ve Kâtip Şükrü Bey'in imzası vardı.⁸⁶⁸ TBMM, bu subayların telgrafi kendi hür iradeleriyle mi yoksa zoraki bir vaziyette mi imza ettikleri konusunda ikilemde kaldı.

Düzce'nin ileri gelenlerinin çektikleri telgraflarında beyanlara bakıldığında bu ayaklanma hareketine katılmadıkları görüldü. Halk da isyana katılmayınca asiler, desteksiz kaldı.⁸⁶⁹

14 Ağustos 1920 tarihinde Erkân-ı Harbiye Reisi İsmet Paşa'ya Akçaşehir'e Abazaların geldiğini bildirildi.⁸⁷⁰ Aynı gün İsmet Paşa, Garp Cephesi Kumandanlığına bir telgraf çekerek Düzceli asilerin Akçaşehir'i işgal ettiklerini ve Düzce'de Kuvâ-yı Askeriye Kumandanı Nazif imzasıyla Gerede ve Bolu halkına beyanname yazıldığını bildirdi.⁸⁷¹

14 Ağustos 1336 (1920) tarihli Meclis beyanatında: Mustafa Kemal Paşa, isyancıların Düzce'yi işgal etmelerinin ardından önce Hendek'i, sonrasında Bolu'yu ele geçirdiklerini, Yunan saldırısının başlamasının üzerine Düzce'de bulunan kuvvetlerin, bölgeye gönderilip sadece küçük birtakım müfrezelerin kaldığını, bunların yetersizliği ve dayanıksızlığının İngilizlerin ve Yunanlıların Adapazarı'nda beraberce gerçekleştirdiği faaliyetlerinin ve İstanbul Hükümeti'nin kışkırtmalarının bu harekete sebep olduğunu bildirdi.⁸⁷²

İsyan sürecinde alenen faaliyetlerini yürüten İngilizler ve Yunanlar faaliyetlerine ara vermeden devam ettiler. Nitekim 30 Ağustos 1920 tarihinde İkinci Kuvâ-yı Seyyâre Kumandanı Çolak İbrahim, Erkân-ı Harbiye Riyâseti'ne gönderdiği bir telgrafla 30 Ağustos günü İzmit cihetine gelen iki tayyarenin Düzce, Akyazı ve Hendek havalisine Şurâ-yı Saltanat

⁸⁶⁷ Kenan Esengin, ...*Hıyanet Yarışı*, s.151.

⁸⁶⁸ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s. 116, Şenalp, *Miralay Nazım Bey Ve IV. Müretteb Fırkanın Faaliyetleri*, s.99.

⁸⁶⁹ TBMMZC, 14 Ağustos 1336 (1920), D.1, C.3, Kırk sekizinci içtima, birinci celse, s.212.

⁸⁷⁰ ATASE Arşv., K. 580, G.5, B. 5.

⁸⁷¹ ATASE Arşv., K. 676, G. 105, B. 105-1. (Ek-36).

⁸⁷² TBMMZC, 14 Ağustos 1336 (1920), D.1, C.3, Kırk sekizinci içtima, birinci ve ikinci celse, s. 212, 213, 215, 216.

imzasıyla yazılmış Teâli İslâm Cemiyeti beyannâmesinin dağıtıldığını bildirdi.⁸⁷³ Bu beyannameler halkın kendi taraflarında yer alması amacını taşımaktaydı.

2.3. Alınan Tedbirler

Düzce'de parlayıp, Bolu'da şimşekleri üzerine çeken isyanın daha fazla dallanıp budaklanmaması ve yöre halkının daha fazla mağduriyet yaşamaması adına bir dizi önlemler alındı.

8 Ağustos 1920 tarihinde Nazım Bey, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne çektiği telgrafla İbrahim Bey'in, Erzurum ve Kırşehir Kuvâ-yı Milliyelerin hızlı bir şekilde sevk edilmesini istedi ve Bolu dağının tutulduğunu, Düzce'deki müfrezenin de Üskübü'ye çekildiğini bildirdi.⁸⁷⁴ Aynı gün asilerin üzerine elindeki son güvenilir kuvvetini de sevk etti fakat asiler tarafından dağıtıldılar, top ve tüfekler de asilerin eline geçti.⁸⁷⁵

8 Ağustos 1920 tarihinde Ali Fuat Paşa, XXIV. Fırka Kumandanlığından yardımcı kuvvetler istemek için gönderdiği şifre:⁸⁷⁶

- 1- *Muhalif Abaza reislerinin tahrikleriyle birkaç yüz kişilik asi bir kuvvet dün Düzce'yi ve oradaki taburları basturmak suretiyle işgal etmiş ve Bolu istikametinde ilerlemişlerdi. Bundan başka düşmanın Adapazarı doğusunda da kuvvetleri görülmüştür.*
- 2- *Bahsedilen düşman kuvvetlerinin eski hareketleri göz önüne alınırsa bunların Mudurnu'dan Beypazarı ve Taraklı üzerine sarkması pek muhtemeldir.*
- 3- *Bunun için Sarı Efe Edip Bey, kumandasındaki atlılardan başka diğer Kuvâ-yı Milliye ve süvarinin de mümkün olduğu kadar takviye edilerek derhal Gölpazarı yoluyla Göynük-Mudurnu üzerinden harekete geçirilmesini hassen rica eder ve hareket ettikleri cevabını makina başında beklerim. Bunun üzerine size beş yüz atlı mevcudunda Kırşehir mebusu Rıza Bey'in Kuvâ-yı Milliyesini göndereceğim.*
- 4- *Ertuğrul grubu kumandanlığına, Mürettep Fırka ve 24. Fırka Kumandanlıklarına yazılmıştır.*

Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa, XXIV. Fırka Kumandanı Akif Bey'e gönderdiği şifrede: Asilerin cephesinde ciddi bir haberleşme olduğunu, muvâffakiyet sağlanması için bol süvariye ihtiyaçları olduğunu, bu sebeple ikinci Kuvâ-yı Seyyâre Kumandanı Çolak İbrahim Bey'in sür'atle Düzce ve Hendek havalisinde çok sayıda süvari ve piyade ile takviye edilerek gelmesi gerektiğini bildirdi.⁸⁷⁷

⁸⁷³ ATASE Arşv., K. 670, G. 34, B. 34-2. (EK-27)

⁸⁷⁴ ATASE Arşv., K. 976, G.11, B.11- 1.

⁸⁷⁵ Kenan Esengin, ...Ayaklanmalar, s. 182.

⁸⁷⁶ Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyancıları*, s. 300, 301.

⁸⁷⁷ ATASE, Arşv İSH Kol., K. 677, G. 31, B. 31-1.

Ali Fuat Paşa 9 Ağustos 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya, XXIV. Fırka'ya ve Ertuğrul Grubu'na birer telgraf çekti:⁸⁷⁸

Eskişehir

Garb cephesi

Aded 746

Te'hiri müceb ...

1- Bolu'da müretteb fırka kumandanı Nazım Beyin suretle verdiği malumata nazaran Adapazarı ile Bolu arasında tekrar İsyân başlamıştır.

2- Evvel emr de isyana karşı küt'ât-ı nizâmiyeden ziyâde kuvâ-yı milliyenin iş görmekte olduğu hatırlatayım. Binaen 'aleyh isyan ile müsâdemeye küt'ât-ı nizâmiyenin zarûret-i kat'ie olmadıkça sokulmaması lâzımdır.

3- İlk vazife ber-vech-i atidir.

a) Müretteb fırka elde bulunan küt'âtıyla Beypazarı, Mudurnu istikametlerini kapayacak surette tertibât alarak geriden gelecek kuvvetin azami zamanı kazanacak.

b) 24. Fırka Adapazarını ve Sapanca'yı kuvvetler suretle elde bulunduracak ve Sakarya'nın vesâ'it-i mürüriyesini müdâfa 'a ve tahrib ile muntika-i isyanın İzmit ve Kandıra havâlisi ile nemâsına (tamamına) mümânata çalışacak ve Göynük Taraklı yolunu dâ'imâ nazar-ı dikkatte bulunduracak icâbında Göynük'e karşı bu yolu tıkayacaktır.

4- Bolu muntikasına geriden gelecek kuvvetler şimdilik ber-ivech-i atidir.

Binbaşı İbrahim Bey kumandasındaki kuvâ-yı millie müfrezeleri ve bu müfrezelerin ilk kademesi 9/8/36 da Ankara'dan Sarıköy istasyonuna hareket etmiştir. Bundan başka Sarı Efe Edib Bey kumandasındaki kuvvetleri bir kuvâ-yı milliyenin Taraklı Köyünün üzerinden Mudurnu'ya hareketi Ertuğrul Gurubu kumandanlığına ve iki yüz elli mevcûd Eskişehir kuvvetine Arnavud müfrezelerinin de trenle Eskişehir'e tahriki ve 23. Fırka kumandanlığına yazılmıştır. Ayrıca Eskişehir'den milli bir kuvvetin yarın tahrikine çalışılacaktır bu kuvvetler Sarı Köy İstasyonuna çıktıkça icâb eden istikametlere celb edilmesini ve nereye celb ettiği bana ve erkân-ı harbiye-i 'umûmiyeye bildirmesini müretteb fırka kumandanlığından ricâ ederim.

5- 24 Fırka Ertuğrul grubu ile bi'l-muhâbere firkasına celbini tesri' etmesi ve ayrıca bi'l-umum

Kuvâ-yı milliyeyi toplaması ve Geyve'deki milli taburlar teşkilatını tesri' etmesi mercudur.

6- Bolunun tahliyesi ihtimâline karşı Gere de istikametinin te'mini Kastamonu ve Ankara kumandanlıklarına 'âiddir. Bu hususun te'min ve iş'ârını erkân-ı harbiye-i 'umûmiye riyâsetinden ricâ ederim.

⁸⁷⁸ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 977, G. 80, B. 80-1.

7- *Erkân-ı harbiye-i 'umûmiye dâ'iresine müretteb ve 24 Furka beraber malumat Ertuğrul gurubu kumandanlığına ve Kemal Paşa hazretlerine yazılmıştır.*

9/8/36

Garb Cephesi kumandanı Ali Fu'ad

Vürûdu 10/8/36

Erkan-ı harbiye

9 Ağustos günü asiler, Bolu'ya saldırdıklarında, Bolu Jandarma Komutanlığı, o ana kadar Mutasarrıflığı haberdar etmedi. Akşamüzeri yedi civarı Teğmen Raik Bey, Mutasarrıf Halil Bey'in yanına giderek askerlerinin dağıldığını haber verdi. Bunun üzerine Halil Bey, Nazım Bey'den bilgi almak üzere karargâha gittiğinde Gerede'ye çekilmeye hazırlandıklarını öğrendi ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerine de Gerede tarafına çekilmelerini emretti.⁸⁷⁹

Nazım Bey, otuz dört atlı asker ile beraber Gerede'ye geçti.⁸⁸⁰ Fakat burası da emniyetli değildi. Mudurnu'ya gitmesi daha mantıklı idi.⁸⁸¹ Bu sırada Gerede'de eski isyancılardan olan Dayıoğlu İbrahim Bey, isyancıların karşısında yer alarak Kuvâ-yı Milliye'ye destek verdi, yöredeki insanlara isyana katılmamaları hususunda ikazlarda bulundu. İbrahim Bey'in bu tavrı sayesinde Nazım Bey Bolu-Gerede yolu vasıtasıyla 11 Ağustos'ta Mudurnu'ya ulaştı.⁸⁸² Mudurnulular, onu sevinçle karşıladı. Bu sırada Dayıoğlu İbrahim Bey, Kuvâ-yı Milliye'ye dâhil olmak istediğini bildirdi. Dayıoğlu İbrahim Bey'i yakinen tanıma fırsatı elde eden Refet Bey'e bunun doğru bir karar olup olmadığı soruldu. Refet Bey cevaben, kendisinin hatırı sayılır biri olduğunu, bunun haricinde engelli durumundan dolayı Anadolu'nun uzak yerlerinde kendisinden istifade edilemeyeceğini bildirdikten sonra oğlu Mithat Bey'in⁸⁸³ de isyancıların tarafında yer almış olmasına rağmen daha sonra milli kuvvetler yararına işler yaptığını ekledi.⁸⁸⁴ Aynı gün üç yüz kişiden meydana gelen XXXII. Alay müfrezesi, Gerede'de

⁸⁷⁹ H. Türkmen (26 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸⁸⁰ 10 Ağustos'ta Bolu'dan şifre olarak kullandıkları silah sesi eşliğinde Bolu'dan ayrıldılar. Silah sesi orada yaşayan halkı ürküttü. Bazıları evlerine saklanırken, bazıları da ellerine aldıkları silahlarla sokaklara döküldü. Bankacılar da bu sesi duyduktan sonra Bolu'dan çıkarken paraları taşıyan yük hayvanlarının korkmasıyla paralar yerlere saçıldı ve köylüler tarafından el konuldu. Dursun Bayraktar, *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, s. 63.

⁸⁸¹ K. Esengin, *Milli Mücadelede Ayaklanmalar*, s. 182.

⁸⁸² Mustafa Budak, *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*, s.49, 50.

⁸⁸³ Mithat Bey, Gerede'nin tanınmış isimlerindendi. Çeşitli memuriyetlerde görev aldı. İlaveten pek çok hayır işi yaptı. Milli hareket aleyhindeki tavrı sonraları değişti. Refet Bele'nin yardımları sayesinde Ankara'ya katıldı. Bolu isyanının bastırılmasında rol aldı. Tayyar Cemiyet, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne katkıları oldu. Ardından Kuva-yı Milliye reisliği yaptı. Hizmetlerinden dolayı İstiklal Madalyası verilmesine layık görüldü. Yunus Baki Koçak, *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyanları*, s. 142.

⁸⁸⁴ Esengin, *Milli Mücadelede Ayaklanmalar*, s.182.

bulunduğu sırada isyancı güruhunun şaibeli davranışları karşısında kazadan ayrılma kararı aldı, ayrılırken de ateş altında kalmaları nedeniyle Kızılcahamam'a çekildi.⁸⁸⁵

Mutasarrıf Halil Bey, güvenliği sağlamak amacıyla jandarma ve polisleri geceleri devriye gezmeleri için görevlendirdi. Gece yarısı saat 02.00'da komiser Mennan Bey, Halil Bey'in evine gidip devriyeye çıkacak jandarma olmadığını, karakolda ise bir asker dahi bulunmadığını dile getirdiğinde Halil Bey, bu göreve polis takviyesiyle devam etmesini söyledi. Ertesi sabah yanına Ahz-1 Asker Kalem Reisi Binbaşı Yümnü Bey gelerek, memurlar evlerinde oldukları için talimatlarını duyuracak polis ve jandarma olmadığını ifade etti. Bu sırada Teğmen Raik Bey, Maarif Müdürü Zülkefil Bey ve Mühendis Sami Bey geldi. Yümnü Bey'in söylediklerini kendilerine ileten Halil Bey, Hisar'daki karargâha çekilmeleri emrini verdi.⁸⁸⁶

Binbaşı Nazım Bey, Ankara'dan istediği kuvvetler gelmeden önce Bolu'da tertibat aldı. Bu doğrultuda Düzce'den Bolu istikametine doğru gelen isyancılara engel olmak için bazı önlemlere başvurdu. Öncelikle Bakacak'ta bulunan ormanları kestirip, Düzceli asilere karşı bir savunma çemberi oluşturdu. Fakat kuvvetlerinin azlığı sebebiyle başarılı olamayacaklarını anlayınca Bolu'dan ayrılmak için hazırlıklar yaptı.⁸⁸⁷

Nazım Bey'in IV. Tümeni Düzce, Bolu ve Gerede'den alınan askerlerden oluşmaktaydı. Düzce'de isyan zuhur edince bu tümendeki firar edenlerin sayısı arttı. Hatta bazı birlikler yalnızca on kişi kaldığı için sayıca yetersiz bu kuvvetlerle muvaffakiyet sağlanamayacağından durumu hemen Ankara'ya bildiren Nazım Bey, yaveri İhsan Bey'in maiyetine dört piyade bölüğü vererek Tümen Artçı Komutanlığı görevine getirmesinin akabinde kendisi de Nallıhan'a çekildi.⁸⁸⁸

Nazım Bey'in Bolu'dan ayrılışı sırasında asileri oyalaması istenen Yaveri İhsan Bey, Sanayi mektebi mevkiinde asilerle çarpıştı. Bir süre sonra Bolu'nun bir mahallesinde silahlı saldırıya uğrayınca neye uğradığını şaşırarak İhsan Bey, iki koldan isyancılarla müsademeye başladı.⁸⁸⁹ Çatışma hararetli bir vaziyet alınca, Ilıcalar'a doğru çekilme fikrinde karar kıldı. Burada Tahrirat Müdürü ile Maarif Müdürü de İhsan Bey kuvvetlerine katıldı. Çarpışma

⁸⁸⁵ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.222.

⁸⁸⁶ H. Türkmen (27 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸⁸⁷ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s. 71; Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyanları*, s. 303.

⁸⁸⁸ İhsan İdikut, *İdeal Komutanlarımızdan 4. Fırka Kumandanı Miralay Şehit Nazım Bey*, s. 29.

⁸⁸⁹ İhsan Bey'in iki yüz kişilik inzibat bölüğü sayıca az olsa da askerler birbirlerine canı gönülden bağlıydı. İhsan İdikut, *İdeal Komutanlarımızdan 4. Fırka Kumandanı Miralay Şehit Nazım Bey*, s. 30.

sırasında iki şehit ve üç yaralı vardı. Şehit olan iki kişi Ilıcalar'a defnedildi. Ilıcalar'da Nazım Bey'in dört kıt'a askerleriyle birleştiler. Ardından Nallıhan'a doğru yola çıktılar.⁸⁹⁰

Nazım Bey, gerek köylüler üzerinde iyi bir intiba bırakılması için gerekse önyargılı olan halkın sevgisini kazanmak için İhsan Bey'e uğradıkları köylerde ihtiyaçlarını temin etmelerinin karşılığı olarak köylülere, ücretlerinin verilmesini istedi. İhsan Bey ve maiyeti, yemek ihtiyaçlarını karşılamak için bir dağ köyüne gittiklerinde İstanbul Hükümeti taraftarı olan köyün muhtarının art niyetli tavrı, köylülerin korkup kaçmasına neden oldu. Millî Kuvvetlere karşı önce sempatik davranan muhtar, sonra gerçek yüzünü gösterdi. İhsan Bey'in yemek için verdiği ücreti reddederek Sultanın hasımlarına su bile vermeyeceklerini söyleyerek kaçtı. Askerlerin tepkisini çeken olay sonrası, askerler köylüleri zorla getirecekken İhsan Bey köyün altındaki ve üstündeki evlerin yakılmasını emretti ve emir yerine getirildi. Uzaktan alevleri görmeleriyle evlerine dönmeleri bir olan köylüler hemen duruma müdahale ettiler.⁸⁹¹

Dolaylı yoldan gözleri korkutulan köylülere, evlerini tekrar terk etmeleri halinde bu kez onların evlerinin yakılacağı söylenildi. Köylülerin terk-i diyara bir daha yeltenmemesi bu tehdidin işe yaradığını gösterdi. Daha sonra olayların berraklığa kavuşmasıyla, askerlerin kendilerine şiddet uygulayacağını söyleyen köylüler, muhtarın dolduruşuna geldiklerini itiraf etti. Aradaki buzların erimesi şerefine köy halkı, askerlere mükellef bir sofraya hazırlandı. Bu hizmetleri karşılığında bir ücret talep etmemelerine rağmen yine de emeklerinin karşılığını aldılar. Bu yaşananların ardından milli kuvvetlere besledikleri nefretin yerini sevgi aldı. Bir gece orada kalan birlik, 11 Ağustos günü Nallıhan'a gitti ve burada Nazım Bey ile bir araya geldi.⁸⁹²

Halil Bey, Hisar'daki karargâha ulaştığında burada bir panik havası sezdi. Askerler koşuşturma halindeydi. Bölgeden çekileceğini anlayan Halil Bey, Nazım Bey'e nereye çekilmek istediğini sordu. Nazım Bey bulunduğu mevkinin güvenli olmamasından dolayı önce Kızık Yaylasına, ardından Mudurnu'ya gideceklerini söyledi. Halil Bey, memurların ve ailelerin ani bir kararla bölgeden ayrılmalarının daha büyük zorluklar doğurabileceğini, bu sebeple Bolu'dan ayrılmak yerine Hisardaki⁸⁹³ karargâha kapanarak yardım müfrezesi gelinceye kadar burada kalınması fikrini önerdi. Nazım Bey, buna cevaben, askerlerin asilere

⁸⁹⁰ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s. 78.

⁸⁹¹ Cemil Şenalp, *Miralay Nazım Bey Ve IV. Müretteb Fırkanın Faaliyetleri*, s.110, 111.

⁸⁹² İhsan İdikut, *İdeal Komutanlarımızdan 4. Fırka Kumandanı Miralay Şehit Nazım Bey*, s.30, 31.

⁸⁹³ Hisar mevki, önceleri Bolu'nun eski kalesiydi. Bolu'ya ve ovayı gören manzaraya sahip bir tepede kuruldu. Tepenin üzerinde Sultan Mektebi yer alıyordu. Mektep binası dayanıklıydı. Nazım Bey, tepenin çevresine siperler kazdırarak savunma hattını güçlendirdi. Bu sebeptendir ki Halil Bey bu teklifinde kendince haklıydı.

katılarak silah arkadaşlarını asilere teslim etmelerinin ihtimal dâhilinde olduğundan dolayı onlara karşı güven duymadığını belirtti. Bu esnada fırkanın eşyaları yola çıktı. Memurlar, topluluğa katıldı. Halil Bey’de mevzilerin kasabaya üç saat uzaklıkta bir yerde bulunmasını ve yenilginin de üzerinden iki saati aşkın zaman geçmesini hesaba katarak çekilmenin daha faydalı olacağını düşündü. Nazım Bey’in yedek hayvanına binerek hemen hareket eden Halil Bey, saat 09.00’da tepeyi indi. Burada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mensuplarına tesadüf etti. Bunlar Halil Bey’in yoldaşlarıydı. Yolculuk esnasında kafiye bazı olumsuz meseleler de yaşandı. Yaya olarak yolda bulunan birkaç hanımefendiyi gören Halil Bey, hemen olaya müdahil olarak hanımlara binek hayvanı temin etti.⁸⁹⁴

Bolu dağı tırmanırken şehrin güneyinden ve batısından bazı sesler işitildi. Bu sesler asilerin şehre girişi olarak yorumlandı. Devriyeciler etrafı kolaçan ettikleri sırada Ermeni mahallesinden ateş edildiği fark edildi. Bu ateşi eden kişinin papazın oğlu olan Vahan olduğu söylentiler arasındaydı. Olaylar bu şekilde seyrederken kafiye yaylaya geldi. Burada yol ikiye ayrıldı. Bunlardan biri ile Kızılıçık yaylası yoluyla Mudurnu’ya, diğeri ile Kızılıçık ile - Çarşamba yoluyla Beypazarı’na gidiliyordu. Hangi yol vasıtasıyla gidileceği yapılan istişare sonucu belirlendi. 1. Yol asilerce tutulabileceği için 2. Güzergâhın kullanılması makul bulundu. Yolda bu kafiye Doktor Zihni Bey, Yümnü Bey ve birkaç atlı dâhil oldu. Bu topluluk köylüler ile karşılaşmaktan mümkün merteye uzak durdu. I. İsyân hadisesini yaşamış olanlar bu bölgenin tehlikeli olduğunu dile getirdi. Zaten uzun olan yolculuk, açlık sıkıntısının ortaya çıkmasıyla büsbütün zorlaştı. En sonunda bir köye giderek yemek yemek zorunda kaldılar. Bir köylünün Yümnü Bey’i göstererek “Komutan Nazım bu mudur?” diye bir soru sorması halkı telaşa sevk etti. Halil Bey, telaşa kapılacak bir konu olmadığını söylediye de ısrarlara dayanamayarak gece yarısından sonra yola çıkarak, Alan Köyü’ne geldiler. Saat 04.00’da istirahate çekildiler. Buradan ayrılarak 11 Ağustos günü Beypazarı’na geldiler. Halil Bey, Beypazarı Kaymakamı ile görüşmesini halkın öğrenmemesi için kendisini mülkiye müfettişi olarak gösterdi, baş başa kaldıklarında ise esas kimliğini açıkladı. Kafiye bu kazada kırk sekiz saat kaldı. Bu süre zarfında Beypazarı halkı, isyandan da bu şahısların kimliklerinden de habersizdi.⁸⁹⁵

12 Ağustos günü Çarşamba nâhiyesindeki subay Sakıp Bey ile Abaza Onbaşı Beypazarı’na geldi. İsyân haberini alan jandarmaların yolda dağıldıklarını sadece bu onbaşının görevinin başından ayrılmadığını öğrenen Halil Bey, onu takdir ederek çavuşluk payesine layık gördü. 13 Ağustos’ta Mudurnu’ya gitmek üzere yola çıkan grup, 15 Ağustos’ta kazaya ulaştı.

⁸⁹⁴ H. Türkmen (27 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyânı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸⁹⁵ H. Türkmen (27 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyânı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

Nallihan tarafından geçtikleri sırada, Ali Fuat Paşa, Halil Bey'e bir telgraf çekti. Telgrafta Mudurnu'da Nazım Bey'e katılmasını istedi. Bu emir doğrultusunda Mudurnu'ya Nazım Bey'in yanına gitti fakat Nazım Bey'in kendisine oldukça mesafeli davrandığını gördü. Bunun nedenini araştırdığında olaylardan dolayı korkmuş vaziyette olduğundan bir günah keçisi aradığını anladı. Kendisinden durum değerlendirmesi yapmasını isteyen Halil Bey'e ise kaçamak cevaplar verdi.⁸⁹⁶

Nazım Bey'in Mudurnu'ya çekildiği esnada yanında bulunan Bolu Müdafaa-i Hukuk Reisi Mithat Bey, Nazım Bey'in Kızık yaylasında silahlı saldırıya uğradığını askerlerin dağıldığını, asilerin de atılan bombalarla uzaklaştırıldığını bildirdi.⁸⁹⁷

Halil Bey, Mudurnu'dan ayrılana kadar Düzce hariç Bolu'da dinginlik hâkim olmakla beraber pek bir asayiş sorunu yaşanmadı. Asi taarruzları nedeniyle Düzce'de iki mitralyöz ve bir top, Bolu'da birçok tüfek, mitralyöz bir kısım topçu ve piyade cephanesi ziyan oldu. Mudurnu'da ise bir hareketlilik yoktu, halk kendi halindeydi.⁸⁹⁸

İsyan ortamını iyice kızıştırmak için asi elebaşı Dayıoğlu İbrahim Bey, teşkilat oluşturmaya çalıştı fakat halk galeyana gelmedi. İsyan anında bölgede olağanüstü bir durum yaşanmadı, sadece jandarmalar dağıldı. Divan-ı Harbi Örfi'de 9-10 Ağustos gecesi subay Mustafa emrinde yola çıkarılan mahkûmlar firar ettiler. Bu olay üzerine Binbaşı Talat Bey, Çerkeş'e çekildi, telgraf müdürü ise ortadan kayboldu. Yalnız Kaymakam İsmail Hakkı Bey, sakin bir tavırla görevinin başında kaldı.⁸⁹⁹

16 Ağustos 1920 tarihinde Nazım Bey, Halil Bey'e gönderdiği şifrede: İşgal edilen Bolu'nun hükümsüz kaldığını, bu sebeple hükümet heyetinin Bolu'ya gitmesinin gerektiğini bildirdi. Halil Bey verdiği yanıtta: Heyetin Bolu'ya avdeti için sabah komut verildiğini bildirdikten sonra Hükümsüzlerin memurların gitmesi ile düzelmeyeceğini, ancak oradaki silahlı askerlerle müşterek hareket edilmesi halinde bu sorunun hallolabileceğini anlattı. Fakat Nazım Bey, cevap vermeye gerek görmedi.⁹⁰⁰

⁸⁹⁶ H. Türkmen (27 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸⁹⁷ H. Türkmen (28 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸⁹⁸ H. Türkmen (28 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

⁸⁹⁹ H. Türkmen (29 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s.2.

⁹⁰⁰ H. Türkmen (29 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s.2.

18 Ağustos 1920 tarihinde Dâhiliye Vekâlet'inden Halil Bey'e bir telgraf gönderilerek Ankara'ya çağırıldı. Halil Bey aynı gün saat 07.00'da Ankara'ya gitmek için yola çıktı, 19-20 Ağustos'ta saat 04.30'da Ankara'ya ulaştı.⁹⁰¹

Düzce isyanı sırasında Bolu'da bir fenalık zuhur etmedi, hükümete kalınan dört gün zarfında halk, siyasi bir suça imza atmadı. Bilâkis muhalif kesim olarak bilinen bazı kişiler, Kuvâ-yı Milliye askerlerinin ailelerini yanlarına alarak korumaya çalıştılar.⁹⁰²

2.4. Ayaklanmanın Bastırılma Harekâtı

Ayaklanmanın tez elden sonlandırılıp, bölgenin sükûnete kavuşması için memleketin çeşitli yerlerinden isyan mıntikasına birçok müfreze sevk edildi. Bunlar:

- 1- Ankara'daki 7. Süvari Alayından bir bölükle, 38 atlı ile Kılıç Ali Müfrezesi, 40 atlı ile Cafer Bey'in emrindeki I. Erzurum Kuva-yı Milliyesi, 9 Ağustos günü Ankara'dan hareket etti. 10 Ağustos'ta Nallıhan'a ardından Mudurnu'ya vararak Nazım Bey'in emrine girmesi planlandı.
- 2- Eskişehir'den yüz kişilik bir müfreze de Nazım Bey'in emrine girmek için yola çıktı.
- 3- Bilecik Pazaryeri'nde yer alan Sarı Efe Edip emrinde yüz altmış atlı ve üç makineli tüfekten oluşan müfreze Bilecik'ten Gölpazarı- Taraklı- Göynük yolu ile Mudurnu'ya gitmek üzere yola çıktı.
- 4- Nazıfpaşa'daki 70. Alay ve bir topçu takımına tedbir amaçlı Osmaneli'nde birleşmeleri talimatı verildi.
- 5- Akmağdenin'de bulunan Binbaşı Arif Bey müfrezesinin, Bolu'ya gitmesi emredildi.⁹⁰³
- 6- Miralay İsmet İnönü'nün emri doğrultusunda 9 Ağustos'ta çete reisleriyle beraber hareket eden Şerif Güralp,⁹⁰⁴ Mudurnu'ya gelerek Nazım Bey'in maiyetine dâhil oldu.⁹⁰⁵

⁹⁰¹ H. Türkmen (29 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s.2.

⁹⁰² H. Türkmen (29 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyanı. *Vakit Gazetesi*, s.2.

⁹⁰³ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.222.

⁹⁰⁴ Erol Evcin, *I. Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi ve İz Birakanları*, s.243.

⁹⁰⁵ Hüseyin Sarı, *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*, s.181.

7- Yeşil Bayrak müfrezesi ve Konya'daki Yüzbaşı Mustafa Efendi kumandasında iki yüz atlı Arnavut müfrezeler Eskişehir'e sevk edildi.⁹⁰⁶

a. Erkân-ı Harbiye Reisi İsmet Paşa, isyancılarla Hilafet Ordusunun güç birliği yapmalarını engellemek için Adapazarı'ndan ve Kütahya'dan yardımcı kuvvetler istedi.⁹⁰⁷ Bunun yanında Giresun'dan iki yüz kişiden mürekkep müfrezeyi Akçaşehir'e sevk etti.⁹⁰⁸

Bu kuvvetlerin yanı sıra Mustafa Kemal Paşa, 10 Ağustos'ta I. Ayaklanmanın bastırılmasında büyük başarı sağlayan II. Kuvâ-yı Seyyare Komutanı Çolak İbrahim Bey'e Mudurnu'da isyan çıktığını ve hemen oraya gitmesi gerektiğini bildirdi. O sırada İbrahim Bey'in istifa ettiğini öğrenmesinin akabinde ülkenin yardım beklediğini ve istifa etmek için uygun bir zaman olmadığını söyledi. İbrahim Bey, İstifası reddedildiğinden dolayı Mudurnu'ya gitmek için harekete geçtiği sırada tanımadığı kuvvetlerle başarı sağlayamayacağı için bölgeye bizzat kendi birliğiyle gitmek istedi. Bu isteği kabul edildi. Gitmek üzere yol hazırlığı yaptığı sırada, Düzce'de isyan çıktığını öğrendi ve birliğine Düzce'ye asilerle çarpışmaya gideceğini, kendilerinin de oraya intikal etmeleri gerektiğini buyurdu.⁹⁰⁹

İbrahim Bey, 11 Ağustos 1920'de hareket etti. Bu sırada Bolu Livâsı Kumandan Nazım Bey, emrinde dört mitralyöz, üç tabur piyade süvari bölüğü ve iki topla birlikte Bolu'da bulunuyordu. Köylerdeki Çerkezlerden seçtiği bir piyade taburunu, Bolu'da konaklayacakları Bakacak adlı mekâna getirdi. Lakin güvenlik önlemleri alınmadığı için asiler tarafından hücumla uğradılar. Subayların bir kısmı kaçtı, bir kısmı şehit düştü. Nazım Bey, bu hadiseden tecrübe edinmeyerek başka bir taburu yine aynı yere gönderdi. Bu taburun sonu da hezimet oldu. Bu iki başarı asileri yüreklendirip Bolu'ya hareket etmeye sevk etti. İki taburdaki askerlerden ele geçirdikleri silahlarla gittikleri Bolu'da meydana gelen çatışmada tabur dağıldı. Bir top ve dört mitralyöz asiler tarafından ele geçirildi.⁹¹⁰ İsyancılar bu kez temkinli davranarak Bolu'ya girmek için bir müddet beklediler. Hâlbuki Bolu'da hali hazırda savunma yapacak bir birlik yoktu.

⁹⁰⁶ ATASE Arşv., İSH Kol., K 840, G. 99, B. 99-4.

⁹⁰⁷ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 676, G. 44, B. 44-1.

⁹⁰⁸ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 674, G. 203, B. 203-1.

⁹⁰⁹ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtıratım*, s. 75, 76, 77.

⁹¹⁰ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtıratım*, s. 75, 76, 77.

Kuvvetlerinin azlığından dolayı Bolu'yu terk eden Nazım Bey, Halil Bey ve Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mithat Bey'in Bolu'dan ayrılmalarıyla şehir başıboş bir halde idarecisiz kalınca Hâkim Sıtkı Efendi bir heyet kurdu ve Bolu'da geçici bir süre için yöneticilik yaptı. Bolu'nun yöneticisiz kaldığını öğrenir öğrenmez Düzce'den gelen yirmi kişilik asi grubu, Bolu'ya ulaşarak Kürtzade Mehmet Sıtkı Bey'le mücadele etti.

Miralay İsmet Paşa'nın bölgeye gitme emri verdiği Yüzbaşı Şerif Bey, 11 Ağustos'ta Mudurnu'ya gitti. Şerif Bey, beraberinde Cafer Bey'in maiyetinde kırk atlıdan oluşan Erzurum müfrezesi ve Efe Hasan maiyetinde yine kırk kişilik Maraş Müfrezesi geldi. Toplam seksen çete reisi ve yüz yirmi kişilik nizamiye taburu ve bir makineli silah vardı.⁹¹¹ Kuvvetleriyle beraber asilerin saldırmalarını bekleyen Şerif Bey, asillere tesadüf etmedi. Bu sırada Nazım Bey tarafından bir şifre gönderildi:⁹¹²

Süvari Müfreme Kumandanlığına,

- 1- *Düşmanın beklemekte olan taarruzu olmamıştır.*
- 2- *Müfreme bugün öğlede Bolu istikâmetinde ilerleyerek geceyi boğazın giriş yerinde geçirecektir.*
- 3- *14 Ağustos sabahı Bolu'ya keşif taarruzu yapılacaktır.*
- 4- *Alemdar müfrezesi Abant gölü civarına giderek boğazdan geçişini sağlayacaktır.*
- 5- *Süvari ve Alemdar müfreme kumandanlıklarına yazılmıştır.*

Bu emirden sonra harekete geçen Şerif Bey, gece saat 00.00'da subayları yanına çağırarak şu emirleri verdi:⁹¹³

- 1- *Şimdi takımlarımızın ve çetelerinizin başına giderek eratı uyandırarak sessiz sedasız at bindireceksiniz.*
- 2- *Boğazı gece yürüyüp geçeceğiz.*
- 3- *Sabaha karşı Bolu'yu basacağız.*
- 4- *Yalnız birinci takımdan çavuş komutasında bir uç çıkarılacak.*
- 5- *Üsteğmen Celal büyük kısmı idare edecek.*
- 6- *Ben uçta hareket edeceğim.*

Şerif Bey, Üsteğmen İbrahim Hakkı Bey, Üsteğmen Celal Bey, Teğmen Sabri, Cafer Bey, Maraş Çete Reisi Efe Hasan Bey'i yanına alarak 8 km uzaktan Bolu'yu izledi. Tam bu esnada Nazım Bey, Bolu'ya girebilirse Sultani Mektebi'ne girip burada kalmalarını, kendisinin

⁹¹¹ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s.87, 88,89.

⁹¹² Rüknu Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s. 307.

⁹¹³ Ş. Güralp (2007). *İstiklal Savaşı'nın İcyüzü*, Polatlı Belediyesi Yay. s. 76, 77.

de bir hafta sonra yardımcı kuvvetler ile geleceğini söyledi.⁹¹⁴ Bu konuşmadan sonra Şerif Bey, maiyetindekilere şu emirleri verdi:⁹¹⁵

- 1- *Düşmanın durumu ve kuvveti hakkında en ufak bir bilgimiz yok.*
- 2- *Mürettep Tümen toplanmaya çalışıyor, bize yardım edemeyecektir. Alemdar Müfrezesi Abant Gölü civarındadır.*
- 3- *Müfrezemizin ödevi; Bolu'ya baskın yaparak kaleye girmektir.*
  - a) *Hedef; görünen beyaz binadır. Evvla Sultani Mektebi zapt edilecektir. Her müfrezenin ödevi; düşene kalkana bakmayarak binanın içine girmektir.*
  - b) *Binanın içine giren her müfrezenin ödevi; binadan düşman üzerine açacağı ateşle diğer müfrezelerin mektebe girmelerini kolaylaştıracaktır.*
  - c) *Maraş Müfrezesi; Bolu'ya doğudan, Erzurum Müfrezesi; batıdan, Süvari Müfrezesi; güneyden saldırılacaktır.*
  - d) *Yürüyüş dörtnala yapılacaktır.*
- 4- *Keşif; her üç istikamette birer çavuş kumandasında altışar atlıdan ibaret birer keşif kolu gönderilecektir. Keşif kolları bir kilometre açılınca müfrezeler hareket edeceklerdir.*
- 5- *İrtibat; Süvari Bölüğü'nden çıkacak iki onbaşı kumandasındaki üçer atlı vasıtasıyla temin edilecektir.*
- 6- *Büyük kısım kumandanı Üsteğmen Celal'dir.*
- 7- *Ben Süvari Bölüğü'nün önünde yürüyeceğim.*

On dakika geçtikten sonra muharebe başladı. Birliklerden üç tanesi ok gibi hızla ilerledi. Bolu'ya yaklaştıklarında bir atlı gelerek önlerinde yirmi atlı olduğunu söyledi. Şerif Bey, askerlere hücum etmeleri emrini verdi fakat bazı askerlerin kılıcı yoktu. Şerif Bey ustaca hareket ederek askerleri şu sözlerle yüreklendirdi: "...Kılıcın yoksa tüfeğinde mi yok? Çıkar boynundan, bas kurşunu!" Bu emri duyan acemi erler adeta aslan kesildi. Aniden silahlarını alarak bir rüzgâr gibi gittiler. Bu manzarada Nizamiye Müfrezesi; bir direniş görmeden Bolu'ya girdi. Asilerin gelmesini engellemek için Düzce yoluna ağır makineli tüfekler yerleştirildi.⁹¹⁶

Şerif Bey, ikinci takımı İbrahim Hakkı emrinde mektebe gönderdi. Birkaç dakika geçtikten sonra silah sesleri patladı. Ardından Cafer Bey gelerek asilerden yedi kişiyi öldürdüklerini söylediğinde bu seslerin nedeni anlaşıldı. Bu arada Düzce'yi izledikleri anda bir kalabalığın kendilerine doğru geldiği görüldü. Genç bir delikanlının gelerek kumandanın nerede olduğunu sorması Şerif Bey'i bir hayli şaşırttı. Kumandanın bizzat kendisi olduğunu

⁹¹⁴ Şerif Güralp (2007). *İstiklal Savaşı'nın İcyüzü*, s.76,77.

⁹¹⁵ Şerif Güralp (2007). *İstiklal Savaşı'nın İcyüzü*, s.76,77.

⁹¹⁶ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşı'nın İcyüzü*, 77-78.

söyleyince delikanlı koşarak uzaklaştı. Grup yaklaştığında en önde bulunan Müftü Efendi'nin elini öptü. Karşılığında gözlerini öperek onları kurtardıklarını söyledi. O sırada içlerinden biri bölgeye birçok müfreze geldiğini fakat içlerinde bu denli hızlı harekât yapan biri olmadığını söyledikten sonra garip bir şekilde sivil kıyafet giymesini teklif etti. Gerekçe olarak da halkın kendisini düşük rütbeli görmesi halinde karşı harekâta geçebileceğini söyledi. Şerif Bey, bu teklifi önemsemeyerek onu küçük görmelerinin daha çok faydası olacağını ve kıyafetini değiştirmeyeceğini söyledi.⁹¹⁷

Yöre halkı oldukça misafirperverdi. Askerlere yemek hazırlamak için mevcutlarını istedi. Şerif Bey, mevcutlarının yirmi subay, beş yüz er ve beş yüz yirmi hayvan olarak verdikten sonra bazı isteklerde bulundu. Bunlar:⁹¹⁸

- 1- *Jandarma ve Kuvâ-yı Milliye erlerini bana silahları ile beraber Sultani Mektebi'ne gönderiniz.*
- 2- *100 araba saman isterim*
- 3- *Asilerden belki evlere saklananlar olmuştur. Akşam ezanına bir saat kalıncaya kadar sizlere müsaade ediyorum. Onları bana teslim ediniz. Asi olmayan, mahalle muhtarı ilmuhaberi getirsin. Ezan saatine kadar, bir saat de ben kontrol edeceğim. Eğer bir mahallede bir asi bulursam, o mahalleyi ateşe vereceğim.*

Halk bu emirleri yerine getireceğini söyledi. Şerif Bey'de Müftü Efendi'nin elini öperek mektebe gitti. Kazandıkları zafer dolayısıyla moralleri düzelen müfreze kaleye yerleşti.⁹¹⁹ Bu müfreze, Bolu'nun güney tarafındaki alana hiçbir mukavemetle karşılaşmadan girdi. Düzce yoluna da makineli silah döşedi, diğer taraftan ikinci tabur da İbrahim Hakkı Bey, idaresinde Bolu tarafına gönderildi. Cafer Bey, girdiği çatışmada isyancılardan yedi kişiyi öldürdü. Bu askerlerin Bolu'ya girmesiyle canını zor kurtaran asiler korkarak kaçtı. Şerif Bey Bolu'da idareyi sağlayınca Bolu'nun beyleri onu tebrik etmeye geldi. Ardından Şerif Bey köylülerden evlerine kaçıp saklananları bulup kendisine getirmelerini emretti, eğer bir asiye denk gelirse o mahalleyi yakacağını sözlerini tekrarladı.⁹²⁰ 14 Ağustos günü bölge, Kuvâ-yı Milliye'nin tahakkümü altındaydı. Halk, yardımlarını esirgemeyerek, Şerif Bey'e ellerinden geldiğince destek oldular.⁹²¹

Mutasarrıf Halil Bey, Mudurnu'da bulunduğu sırada Bazı usulsüzlüklerin yapıldığını öğrendi. Bu sebeple Nazım Bey'le bir sürtüşme yaşadı. Mutasarıf Halil Bey, bazı asilerin I.

⁹¹⁷ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşı'nın İçyüzü* s.78-80.

⁹¹⁸ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşı'nın İçyüzü*, s.81.

⁹¹⁹ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşı'nın İçyüzü* s.82.

⁹²⁰ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s.87, 88,89.

⁹²¹ Hüseyin Sarı, *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*, s. 182.

Ayaklanmaya adlarının karıştığından dolayı para alındığı, vermediklerinde de dövüldükleri haberini aldı. Bunun üzerine Nazım Bey'e 15 Ağustos'ta tepkisini ortaya koyan bir telgraf çekti. Nazım Bey'de ertesi gün verdiği cevapta bu haberi dile getirenleri ona göndermesini istedi. Bu olaya iyice sinirlenen Halil Bey, sözlerinde daha ileri giderek “şımarık Binbaşı ile meşgul olamayacağını” ifade etti.⁹²² İbrahim Bey'de Mudurnu'ya gittiğinde halk, Nazım Bey'in para toplamasından ötürü yaşadığı sıkıntıyı dile getirdi. İbrahim Bey, bu durumu ortadan kaldırmak için para toplanmasını yasakladı. Böylece bu usulsüzlüğün önüne geçilmiş oldu.⁹²³

Mustafa Kemal Paşa, 18 Ağustos 1920 tarihinde Ali Fuat Bey'e bir şifre göndererek Düzceli asilerin kimlerden ve kaç kişiden ibaret olduğunun buyrulmasını rica etti.⁹²⁴

22 Ağustos'ta Sarı Efe Edip Bey,⁹²⁵ maiyetindeki dört yüz kişi⁹²⁶ ve iki makineli silahla Bolu'ya ulaştı. Konya'dan iki yüz kişiden oluşan müfreze gelip bunlara katıldı.⁹²⁷ Yine aynı gün İkinci Kuvâ-yı Seyyâre'den bin iki yüz kişilik müfrezenin Düzce'ye hareket ettiği bildirildi.⁹²⁸ 23 Ağustos'ta ise Nazım Bey, Bolu'ya girdi. Bursa'dan yetmiş kişilik Aziz Kaptan Çetesi, Demir Bey'in Alemdar Müfrezesi'de Bolu'ya geldi. Bunlar Sarı Efe Edip Bey'in emri altına girdi.⁹²⁹ Bu çetelerin fertlerinin ekseriyetini Arnavutlar oluşturmakla beraber göğüslerinde ve sırtındaki fişeklerin sayısı beş yüz olduğu için “seyyar cephaneliği” andırıyordu.⁹³⁰

İbrahim Bey ile Sarı Efe Edip Bey, Düzce'ye gerçekleştirecekleri taarruz için plân yaptı. Bu plâna göre: İbrahim Bey, Abant Dağı'ndan yola çıkınca Bolu Boğazı'ndan Kazancı Köyü'ne ulaşacak olan Sarı Efe Edip'e sinyal verecekti. Bu sinyali alan Sarı Efe Edip Bey derhal harekete geçecekti. Bu husus kararlaştırıldıktan sonra İbrahim Bey, Düzce'ye gideceğini Nazım Bey'e bildirdiğinde Nazım Bey, Ali Fuat Paşa ile asilerin antlaşma imzaladıklarını ve o gün

⁹²² Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s.96, 97.

⁹²³ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtıratım*, s. 6, 77.

⁹²⁴ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7, D. 18, F. 11.

⁹²⁵ Sarı Efe Edip Bey, açık sarı saçlı, orta boylu, efeler gibi giyinerek gizemli bir imaj vermeye çalışmıştı. Askerliği zayıf olmasına rağmen o dönemde gereksinimden dolayı ona muhtaç olunmuştu. O da bunu bildiği için kendisini haddinden fazla önemsiyordu. Maiyetindeki askerler tek tip giyindikleri için bir çeteden ziyade bir orduya benziyordu. Muavini Yüzbaşı Sait Bey idi. Maiyetindeki askerlerin arasında Atatürk'e suikast hazırlayanlardan ve Sarı Efe birlikte idam edilen Çopur Hilmi ile Veteriner Rasim Bey de vardı. Edip Bey'in birliğindeki makineli tüfek subayı dikkat çeken biri olarak öne çıkmaktadır. Mehmet Tunçkol, *Milli Mücadele Günlerinde Bolu Seçme Anıları*. s. 51.

⁹²⁶ Günay Çağlar, Sarı Efe Edip'in altı yüz kişilik müfrezesinin Bolu'ya geldiğinden bahsederken dört yüz kişilik olan müfrezesine yardım amaçlı Konya'dan gelen iki yüz kişiyi de bu sayıya dâhil etmesinden kaynaklanmaktadır. Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s.102.

⁹²⁷ *Günay Çağlar, Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s.102.

⁹²⁸ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 580, G. 195, B. 195-1.

⁹²⁹ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s.102 103.

⁹³⁰ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşının İcyüzü*, s.82.

taarruzda bulunmamasını tavsiye ettiyse de İbrahim Bey, antlaşmayı tanımadığı için aynı gece Abant Dağlarına hareket etti.⁹³¹

I.isyanda olduğu gibi Bolu Boğazı'na yürüyeceklerini düşünen isyancılar, askerleriyle Bolu Boğazı'nı çepeçevre sardı. İbrahim Bey ise ters köşe yaparak iki koldan yürüdü. Kendisi Düzce yakınlarındaki Beşköprü yönünde ilerlerken, Hacı Vasvi Bey'e ise Düzce'ye gitmesini emretti. İbrahim Bey, Beşköprü'ye giderken sayıları üç yüzü bulan isyancılara ve bunlara ait iki mitralyöz ve bir topa rastladı. Bu karşılaşma kısa sürede çarpışmaya dönüştü. Bu çarpışmanın ardından isyancılar kaçtı. İbrahim Bey, akşam saat 22.00'da Düzce'ye vardı. İlk işi tutuklu bulunan Hüsrev Bey'in Nasihat Heyeti'ni kurtarmak oldu. Sonra telgrafhaneye giderek telgrafları inceledi. Bu incelemesinde asilerin Derdin yönünden gelen bir müfrezeyi yenilgiye uğrattıklarını bildirdiklerin görünce, bahsi geçen müfrezenin gönderdiği Hacı Vasvi Bey'in müfrezesi olduğunu düşünerek telaşa kapıldı.⁹³²

26 Ağustos 1920 tarihinde İbrahim Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta Çatalcam ilerisinde müsademeye tutuştuktan sonra Murad Bey karyesine girdiğini, 24 Ağustos sabahı Murad Bey ile Tavak Karyesi arasında bir saat müsademeye tutuştuktan sonra Sazderesi'nde bir saat asilerle mücadele ettiğini, ardından Süleyman Bey karyesi önündeki boğazda tahminen beş yüz asiye rastlaması sonucu iki saat süren çarpışmada bir makineli tüfek ele geçirdiğini, akşamüzeri de getirdikleri iki makineli tüfek ile bir top aldığını, Derdin üzerine gönderdiği üç yüz süvari, yüz piyade, beş makineli tüfekli müfrezenin gelmediğini bildirdi.⁹³³

Hacı Vasfi Bey ve kumandasında bulunan üç yüz süvari ve bir miktar piyadeden oluşan kuvvetini aramak ve tedibatına bu istikamette devam etmek için Düzce'den Derdin'e hareket edeceğini bildiren İbrahim Bey⁹³⁴ birliğini bizzat kendisi aramaya koyuldu. Her türlü olasılığı hesap eden İbrahim Bey, birliğin tutsak edildiğini veyahut öldürüldüğünü öğrenmesi halinde Derdin Köyünü yakmayı planladı. Düzce'den çıktıktan iki saat sonra karşıdan Hacı Vasvi Bey ve birliğin geldiğini görünce neden kendilerinden haber alamadığını sordu. Aldığı cevapta Derdin'e yaklaştıkları anda asiler tarafından kısıvrak yakalandıkları fakat ağaç kütüklerinden atlamak suretiyle ellerinden kurtulabildiklerini, bu uğurda dört şehit ve üç yaralı verdiklerini ve on üç hayvanının telef edildiğini anlattı. Bunları duyar duymaz sinirlerine hâkim olamayan İbrahim Bey, Derdin muhtarını yanına çağırarak "Bütün silahlarımızı yirmi dört saat zarfında

⁹³¹ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığıma Ait Hâtıratım*, s. 78.

⁹³² İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığıma Ait Hâtıratım*, s. 78.

⁹³³ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 580, G. 70; ATASE Arşv., İSH Kol., K. 976, G. 90, B. 90-1.

⁹³⁴ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7-c, D. 21, F. 9

getirip bana teslim edeceksiniz. Orman içinden geçen müfrezemi pusuya düşüren asileri de bana getireceksiniz. Aksi takdirde köyünüzü baştan aşağı yakacağım!” dedi.⁹³⁵

Son derece kararlı ve dik duruşlu bir komutan olan İbrahim Bey, Ali Fuat Paşa’dan gelen bir telgrafla duraksadı. Telgrafta Yunan kuvvetlerinin İzmit’i işgal etmesinin muhtemel olması dolayısıyla Hendek’teki bir birliğin İzmit’e sevk olunması için hemen Hendek’e gitmesini emretti. O sırada asiler sarıklı bir hocayı uzlaşmak için elçi olarak gönderdiler. Konuşmaya başlayan hoca, sözünü bitirmeden İbrahim Bey, hiç taviz vermeden “ya bir saate kadar teslim olursunuz yahut köyünüzü yakarım” dedi. Bunun ardından asiler kaçtı. Arkalarından iki koldan diğer köye gitti. Köye gireceği sırada karşı tarafın ateş etmesiyle başlayan çarpışma sonucu bu taraftan bir kişi, karşı taraftan ise on üç kişi öldü ardından kaçıştılar. Bu grubun dağılmasını takiben İbrahim Bey, Nüfren Köyü ve Boğazı’ndan eşkıya eksik olmayacağından dolayı bir daha yeni bir köy kurulmaması için Nüfren Köyünü camisiyle ve mektebiyle beraber yaktı. Ardından Hendek’e intikal etti ve oradaki kuvvetin de İzmit’e gitmesini sağladı.⁹³⁶

Hendek’te bulunduğu sırada Nüfren’den gelen delegelerle görüşme teklifine aynı kararlılıkla cevap verdi. “Ya silahlarınızı teslim edersiniz yahut sizlere karşı daima asi muamelesi yapacağım” dedi. Asiler, silahları geri vermek gibi bir düşüncelerinin olmadığını Ayrıca Karacadağ’a yerleşen Nüfrenlilere bir zarar veremeyeceğini söyledi. Bunun üzerine haritada onlara Karacadağ’ı dört taraftan ateşe verirse Nüfrenlilerden sonsuza kadar kurtulabileceklerini söyledi. Delegelerin Nüfrenliler ile istişare edip, cevabı kendisine bildirinceye kadar Ali Fuat Paşa’nın Yunanlıların Uşak’a saldıracağı haberini vermesi üzerine İbrahim Bey, Eskişehir’e hareket etti.⁹³⁷

Milli Kuvvetlerin, Düzce’ye girmesiyle dehşete düşen asilerden Nazır ve Abaza Koca Şerif,⁹³⁸ Bolu’dan Düzce’ye gitmekte olan Düzce Mal Müdürü Reşat Bey, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi Şeref Bey, Edebiyat öğretmeni, Orman ve Muhabere Memuru ve Posta Müdürünün yer aldığı altı kişiyi Darıyeri mevki civarında durdurarak, Şeref Bey’i ve Reşat Bey’i ayaklarından ağaca bağlayıp canlı canlı yakmak suretiyle işkence ederek öldürdüler. Abazalar Mahkemede yargılanmak istemediler. Sonraki gün mahkeme toplandı. Mahkeme, eşkıyaların soygun ve vahşice hareketlere devam etme olasılığını düşünülerek üç eşkıyanın

⁹³⁵ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtıratım*, s. 78, 79, 80, 81.

⁹³⁶ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtıratım* s. 82.

⁹³⁷ İbrahim Çolak, *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtıratım*

⁹³⁸ Koca Şerif ve arkadaşı Nazır, Düzce yolunda Darıyeri taraflarında zaman zaman dağa çıkıp insanları soyup, işkence etmeyi alışkanlık haline getirdi. İstiklâl Mahkemesi’nin Bolu’ya geleceğini haber alınca, aman dileyip yeni affı beklemek suretiyle hapse atıldılar. Ahmet Talat Onay, *Milli Mücadele Yazıları*, s.10.

Düzce’de idam edilmesine karar verdi.⁹³⁹ Abaza Şerif Bey’in son sözleri “Kuvâ-yı Milliye, Kuvâ-yı Milliye değil, con” oldu.⁹⁴⁰ Mahkemenin bu gibi faaliyetleri yapanlara karşı sert duruşu, halkın devlete olan güveninin artmasına vesile oldu.⁹⁴¹

Mürettep Fırka Kumandanı Nazım Bey, 25/26/8/ 1920 tarihinde Garp Cephesi Kumandanlığı’na çektiği telgraf:⁹⁴²

7/46

Bolu

25/26/1336

- 1- Sarı Efe kulları kuvvetleri de Fi 25 Ağustos 1336 bade’z-zevâl (güneş doğmadan önce) hafif birkaç müsâdemeden sonra Düzce’ye girmiştir.⁹⁴³
- 2- Meb’ûs Necati Bey müfrezesi ile (alay) arasında müsâdeme etmekte olduğu ‘ale’s-sabah Sarı Efe kuvvetinden gündüz Bilecik müfreze ile takviye edileceği,⁹⁴⁴
- 3- Derdin civârında yapılan bir müsâdemede on birden sonra Samat yaylasına çekilen ve Safi Bey müfrezesinden henüz ma’lûmat alınmadığı ve bu müsâdemede dört ma’rûzdur.
- 4- Garp Cephesi Kumandanlığı Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetineve XXIV. Fırka Kumandanlığına yazılmıştır.

Vürûdu 26/8/1336

XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, bu sıkıntılı süreci en az hasarla atlatmak için bazı önlemler aldı. Bu amaç doğrultusunda gönderdiği şifrede:⁹⁴⁵

- 1- Yunan ordusunun tekrar hücumda bulunmak üzere olduğu, İzmit ve Bursa’da saldırının olup olmayacağını belli olmadığını,
- 2- Bu sebeple Düzce ve Hendek’teki isyanları bir an önce sonlandırıp, asıl tehdit unsuruna karşı Çolak İbrahim Bey’i II. Kuva-yı Seyyaresi’nden en iyi şekilde yararlanılması
- 3- XXIV. Tümen ve Mürettep Tümenin isyanı tez vakitte bastırması, kişisel davalar dışındaki siyasi suçluları affedilmesin, ileriki zamanda tekrar isyan etme potansiyeli olan kişiler belirlenecek. Bütün asiler, devletin emirlerine itaat edip kanunlara uyacaklar. İçlerinden silahlı olanlar Uşak cephesine gitmek üzere II. Kuvâ-yı Seyyare ordusuna katılacaklar. Bir an önce genel affın ilan edilmesiyle Düzce ve Hendek’teki kuvvetlerin oraya sevk edilmesinin lâzım geldiğini bildirdi.

⁹³⁹ Ahmet Talat Onay (1945). Bolu Hatıraları: İstiklâl Mahkemesi. *Abant Dergisi*, 1(6), 10.

⁹⁴⁰ Hüseyin Sarı, *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*, s. 52.

⁹⁴¹ Ahmet Talat Onay, *Milli Mücadele Yazıları*, s. 9 – 10.

⁹⁴² ATASE Arşv., İSH Kol., K. 676, G. 158, B. 158-1. (EK-24)

⁹⁴³ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 974, G. 94, B. 94-1.

⁹⁴⁴ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 974, G. 94.

⁹⁴⁵ Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyânları*, s. 274, 275.

Mürettep Fırka Kumandanı Nâzım

XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın 25 Ağustos'ta Ankara'ya çektiği telgraf:⁹⁴⁶

Harp Raporu

Eskişehir

Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celilesine

Mürettep fırka kumandasında Düzce 24.8.36 akşamı gurûpdan sonra ve iki üç müsâdemeyi müte'akip ikinci kuvâ-yı seyyâre tarafından işgal edilmiştir. Kuvâ-yı seyyâre bugün için Derdin Boğazı istikametinde Abant'tan göndermiş olduğu üç yüz süvariile bir miktar piyadeden mürekkep kuvvetini aramak ve te'dibatını bu istikâmette temdîd etmek üzere Düzce'den Derdin'e hareket edeceğini bildirmişti. Henüz rapor alınmadı.

24. Fırka mıntkasında: sükûnet vardır. Hendek Abazalarının 24 Fırka ile müzâkere kapısı açmak için milletin zaman kazanmak fikrine ma'tuf olduğu mezkûr fırka kumandanlığından bildirilmiştir. Binâenaleyh fırkaca 26/08/36 sabahından itibâren Hendek istikametinde harekât-ı tedibiyeye yeniden başlanacaktır.

Ertuğrul grubu cephesinde tebeddül yoktur. Gökbayrak taburu ve bir nizâmiye bölüğü ve bir kısım milli kuvvetlerle işgal edilmiş olan bağçecik cenup sırtlarına karşı 24/08/36 da bin kişi kadar piyade ve süvariden ve bir batarya toptan mürekkep bir düşman kuvvetinin ilerlediği ve muhâbereye başladığı gurûptan bildirilmiştir. Muhâberenin neticesi hakkında henüz rapor alınmamıştır. 70. Alay 25/08/36 da Karadere'ye yürümek üzere 24/08/36 da sâ'at sonra da Lefke'den Bilecik'e muvâsalat eylemiştir. 11. Fırka cephesinde: Nâzif Paşa mevziinde bulunan 126. Alay'da 24/08/36 da 189. Alay turuktan tebdil edilmiştir. 1185 nefer-i mevcûduyla 176 piyâdeme'a makineli ve 57. Fırkadan gelen kudretli cebel bataryasından birtakım hasbıyla emrinde olmak üzere buz oyuna ihtiyâta ve 56. Fırka istihkâm-ı mülûk 61. Fırka emrine girmek üzere 80 nefer-i mevcûduyla Bilecik'e, 57. Fırkadan gelmiş olan Öküz Koşulu sahra bataryası, 11. Fırka emrine girmek üzere Karaköy'e bugün şimendiferle tahrîk edilmişlerdir.

Kütahya mıntkasında: Beyceköy'den Demirci istikâmetine çıkarılan kuvvetli bir keşif kolumuz tesâdüf ettiği düşman keşif kolunu taretmiştir. Bir düşman bölüğünün bu sabah Demirci'den Kula istikâmetine gittiği görülmüştür.

12. Kıta'attan henüz rapor alınmamıştır. Garp cephesi emrine verilmiş tayyarelerden iki harp iki keşif tayyaresi bugün 25/08/36 da Eskişehir'e vâsıl olmuştur.

25/08/36 tarihli bu rapor Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne, Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celilesine, Garp Cephesi Vekâleti'ne tahrîren takdîm edilmiş. Ertuğrul grubunun Kuvâ-yı Seyyâre Kolordu Kumandanlığı'ndan 10 sâ'at sonra yazılmıştır.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâsetine çektiği telgrafta, İkinci Kuvâ-yı Kumandanı

⁹⁴⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7-c, D. 21, F. 9.(EK-25)

Çolak İbrahim Bey'in 24 Ağustos 1920 tarihinde Düzce'ye girdiğini bildirdi.⁹⁴⁷

Bu emri alan kuvvetler, Bolu'nun güneybatısındaki panayır sahasında Düzce'ye gitmek için bir araya geldiler. Bu kuvvetler hareket etmek için komutanları Sarı Efe Edip Bey'in hareket etmek için beş bin lira para talep etmesi nedeniyle saatlerce beklemek zorunda kaldı. Her zaman önceliği maddi çıkarları olan Sarı Efe Edip Bey, istediği miktarı aldıktan sonra Düzce'ye hareket etti. Önce çeteler yürüdü. Atlı çeteleri Şerif Bey'in Nizamiye Bölüğü, bataryayı da piyade bölüğü izledi. Biraz zaman geçtikten sonra Sarı Efe Edip Bey, atından inerek köpeğiyle beraber yaylı arabasına binip rahatına baktı.⁹⁴⁸ Bu sırada Darıyeri mevkinde gelen kuvvetlere ateş açıldı. Çeteler bu taarruza hep birlikte karşılık verdiler. Düzce Ovasında silah sesleri yankılanıyordu. Şerif Bey, yürüyüşü sırasında emir veren kimsenin olmadığını gördü. Çopur Hilmi, Yüzbaşı Sait ve Osman Beyler Sarı Efe Edip Bey kuvvetlerini intizamsız bir şekilde yönetiyorlardı. Çetelerin asileri alt etmek için birbirleriyle yarışma hevesleri 800 askerin 15 asiye karşı hücum etmesine neden oldu. Şerif Bey, asilerin bir hücumla arkadan dolaşarak gelebilmeleri ihtimalini göz önünde bulundurarak asileri uzaktan gözetliyordu. Tam bu sırada bir Arnavut askeri, Şerif Bey'in yanına gelerek "On beş Abaza'nın karşısında sekiz yüz kişi durdunuz. İlerleyemiyorsunuz, yazık size." Dedi.⁹⁴⁹ Bu konuşmadan sonra Arnavut askeri gitti, gitmesinin üzerinden yarım saat geçmişti ki elinde şu emirle tekrar geldi: "*Bütün kuvvetler muharebeye girmiştir. Bölüğünüzle taarruza iştirak etmenizi rica ederim. Edip.*"

Şerif Bey'de cevap olarak gönderdiği şu yazıyla durumu izah etti:⁹⁵⁰

Milli Kuvvetler Kumandanlığı'na

- 1- İlerlenecek arazi çeteler tarafından tutulmuş olduğundan ilerlemek mümkün değildir.
- 2- Bölüğümün mutlaka taarruzu lazımsa, havaya ateş eden çetelerin muharebe sahasından çekilmeleri lazımdır.
- 3- Esasen on beş kişilik bir kuvvet karşısında durmuş olan kuvvetlerin süratle ilerlemesi arzu buyruluyorsa, asilerin üzerine bir iki top mermisi savrulmasını arz ederim.

Şerif.

Yarım saat geçtikten sonra birinci topun patlamasıyla isyancılar kaçtı. Erzurumlu Cafer ve birliği, asileri takipleri sırasında birçok evi ateşe verdiler. Ardından bütün kuvvetler

⁹⁴⁷ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 580, G. 72, B. 1.

⁹⁴⁸ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşı'nın İçyüzü*, s. 85.

⁹⁴⁹ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşı'nın İçyüzü* s.86; Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyancıları*, s.276.

⁹⁵⁰ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşı'nın İçyüzü*, s.86.

Düzce'ye yürüdü. Düzce'ye girdiklerinde Çolak İbrahim Bey'in Düzce'yi ele geçirdiğini gördüler.⁹⁵¹

Edip Efe Bey'in maiyetindeki birliklerden biri Kuvâ-yı Milliye'ye uygun olmayan bazı hareketlerde bulunduğundan dolayı, Edip Bey'in emri ile bu işe son verildi. Bölgede isyan bastırıldıktan sonra Edip Bey Düzce'ye, İbrahim Bey'de başka bir tarafa gitti.⁹⁵² Aziz Kaptan Geyve'ye, Erzurum ve Maraş Müfrezeleri Ankara'ya ve Alemdar Müfrezesi Bolu'ya gitti.⁹⁵³

İsyanın bastırılmasının ardından uzun soluklu süreç mahkemelerde yargılanmaları yerine yurdu işgal eden düşmanlara karşı elbirliği yapılması için asilerin affedilmesi gündeme geldi.

Asiler, pek çok ismin imzasının yer aldığı telgrafı kendisine göndererek yaptıkları hatanın farkına vardıklarını izah etti. Bu telgrafta: Düzce'de ellerinde çeşitli silahlar olduğu halde bir araya gelişlerinin isyan olduğu düşünülen Abaza ve Çerkezlerin bu faaliyetlerinin katiyen siyasi bir mesaj kaygısı taşımadığı, bunun yalnızca hak etmedikleri şekilde asılmaları fikrinin bir tezahürü olduğu, ayrıca Müslümanlar olarak ülkenin huzurunun temin için yabancı tehdit unsurlar ile savaşmaya hazır olduklarını ifade ettiler. Bu hususta güvenilirliği ve vatanseverliği ile tanınan bir subay olan Binbaşı Şevket Turgut'u referans olarak göstererek af dilediler.⁹⁵⁴ Esasen Mustafa Kemal Paşa'da Ali Fuat Paşa'da affedilmeleri taraftarı değildi. Yalnızca emirlere itaat edip, dağılmaları şartıyla Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te asilerin affedilmeleri için önyak olacağını bildirdi.⁹⁵⁵

Asileri af dilemiş olması, bir yandan da ülkede Yunan işgali olması asillerin Meclis tarafından affedilmelerini sağladı.⁹⁵⁶

TBMM, isyanda suçlu olan şahısların affedilmesi ve Kuvâ-yı Milliye'ye alınıp istifade edilmesi kanunu 30 Ağustos'ta çıkarıldı.⁹⁵⁷

Bu Af Kanunu'nun halk tarafından anlaşılmasını sağlamak için 2 Eylül 1920 tarihinde Derdli Gazetesi'nde bir beyânname yayınladı. Söz konusu metin şu şekildedir:⁹⁵⁸

⁹⁵¹ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşı'nın İyüzü*, s.86.; ATASE Arşv., İSH Kol., K. 835, G. 26, B. 26-2.

⁹⁵² Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s.127.

⁹⁵³ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşı'nın İyüzü*, s.92.

⁹⁵⁴ Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s.272-273.

⁹⁵⁵ TBMMZC, 14 Ağustos 1336 (1920), D.1, C.3, Kırk sekizinci içtima, birinci celse, s.212.

⁹⁵⁶ Rükü Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s. 311, 312.

⁹⁵⁷ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.402; Özkök, *Milli Mücadele Başlarken: Düzce- Bolu İsyamları*, s.275,276.

⁹⁵⁸ Derdli Gazetesi (2 Eylül 1336). *Beyanname*, s.22; ATASE Arşv., İSH Kol., K. 942, G. 188, B. 188-1; ATASE Arşv., İSH Kol., K. 977, G. 108, B. 108-1; ATASE Arşv. İSH Kol., K. 982, G. 120, B. 120-1.

Düzce ve Adapazarı ahalisine,

Düşmanların teşvikiyle ve İstanbul'da padişah ve millet haini birkaç dinsizin ifadesiyle nisanın evâhiline doğru millet müdafaa-i nefsi için yapmış olduğu mukaddes ittihad aleyhine siyasi bir kıyam yapıldı. Şimdiden tedip olundu. Millet birkaç şahsın tesvilat ve teşvikata kapılmış olan gâfil ve masum kardeşlerine bi't-tabii daha fazla dargın kalamaz. Anın için Büyük Millet Meclisi bir aff-ı umûm ilan etti. Bolu derhal neşr ve tebliğ ettim. Her ferdin vazife-i tabiyeti ifa etmesini bildirdim. Geçenlerde yine bir kıyam emaresi görüldü. Bolu idare edenleri ile nesâih-i lâzıme ile irşad ettim ve her gün buyurulur ki kendilerine çok fazla müsaadede bulundum. Buna rağmen rüesâ-yı kıyam taannüd ve temerrüd etti. Bu mübarek bayramda nahak yere İslâm kanı döküldü. Fakat ben yine milletin râhm-i şefkatini rica ettim. Büyük Millet Meclisi namına Reis Paşa Hazretleri bu hareketi izâhat telkin ettiler. Ve ber vech-i âti şerâit dâhilinde bi'l-umûm mücrimin siyasiyenin umûmu ilan edildi. Her firari hânelerine dönerek işiyle meşgul olacak. Kanûnen mükellef olduğu vezâifi tamamen nişâ edecek, silahı olanlar piyade ve atlı olarak emir olunan mahalde vâzife-i vataniyelerini ifâ etmek üzere ikinci kuvâ-yı seyyare'ye iltihâk edeceklerdir. Hukuk-ı şahsiye davalarına kamakan tahriran baktım. İşbu beyannâme köylere ve mahallere tahriran ve civarlara yapıştırmak üzere neşr ve ilân edilecektir. Tarih ilandan üç gün sonra evlerine dönenler emre itaat etmemiş addedilerek tedibât-ı lâzıma yapılacaktır.

Ali Fuat Paşa, bir talimatla genel af sırasında asilerin küçük düşürülmemesini istedi.⁹⁵⁹

Bu konuyla alakalı Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgrafi çekti:⁹⁶⁰

Te'hîr-i mûcib-i mes'ûliyettir. 13/8/1336

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine,

Düzce'deki erbâb-ı kıyamın işmârıma cevâben yazdıkları son telgrâfi arz etmiş idim. Bu cevâp tabu def'âki kıyamın hafif ve başlanır bir hareket olduğu ve teklifimizi kabul edecekleri hissi hâsıl olur. Bu husustaki mütâla'am (L Z) tedâbirimize bilâ tevakkuf ve kemâl-i sâ'atle devam ettiğimiz için bunların ifâdatını hacîmen telakki etmekle bir şey gâib etmiş olmuyoruz ve fi'l-hakîka hacmi olduğu tahakkuk ederse vaz'iyet-i hâzırada bundan derhal istifâdeye alırız. Bunun için de sözlerine inanmış yeni vâz'iyeti idâre etmek zarûridir. Kendilerine verdiğim ikinci cevâpta mevkufuyetine siyasi mahrem hakkında Büyük Millet Meclisi'nden afv-ı tahsil edeceğimi ve addetmiş olduğum ma'lum samileridir. Jandarma binbaşısı Rüştü Bey, oraya gidecek, vâz'iyeti bize bildirdikten ve hakikaten sükûnete geldikleri ve yerlerine çekildikleri tahakkuk ettikten sonra icâb-ı hâle göre derece derece (N R F M D T E A E T) edilmek üzere geçen mekânda i'dâma mahkûm edilen on kişiyi şâmil olmak üzere meclis-i siyâsiyenin affedilmesi hamlen haysiyetin yalnız âcizlerine muharremâne sür'at tebliğini istihâm ederim.

Büyük Millet Meclisi riyâsetine arz edilmiş ve berây-ı malûmâta iskân sarîh-i mahviyet riyâsetine ve 54. Fırka Kumandanlığına yazılmıştır.

Garp Cephesi Kumandanı

⁹⁵⁹ Hüseyin Sarı, *Milli Mücadele Yıllarında Bolu*, s.185.

⁹⁶⁰ Cumhurbaşkanlığı Arş., A. III-7, D. 18, F. 11-2.

Ali Fûad.

Bolu'dan Ali Fuat Paşa'ya çekilen telgraf: ⁹⁶¹

Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine,

Düzce hakkında mütâla'an müsavidir... afv-ı meselesine gelince Bolu Büyük Millet Meclisi'ne teşebbüs halinde keyfiyetin mahremiyeti kalmayacağı içlerine getirilir. Rüştü Bey'in memûriyeti neticesinde fi'l-hâkika afv'ini'lânına karar verilmesine teklif-i alilerinden Büyük Millet Meclisi zerinde tervîmean samîmle çalışılacağı tabî'idir.

2 Eylül'de Bolu Jandarma Komutanlığı'na atanan Binbaşı Rüştü Bey, Ankara'ya çektiği telgraf ile Düzce'de bulunan tüm Abaza, Bıçkı ve Nüfren reisleri ile üç gün görüşme yapmaları sonucu uzlaşmanın sağlandığını ve reislerin bundan böyle hükümetin emirlerine itaat edeceklerini bildirdi.⁹⁶² Böylece Nüfren ayaklanmasıyla beraber 19 Temmuz'da başlayan ve 23 Eylül'e kadar devam eden ayaklanma altmışaltı gün sonra bastırıldı.⁹⁶³

Eylül ayının ortasında, Bolu'da bulunan Darıyeri, Düzce'nin güneydoğusunda yer alan Derdin ve Düzce ile Hendek arasında stratejik bir yerde bulunan Nüfren'den otuz kişilik Abaza beyleri Bolu'ya gelerek Nazım Bey'le ve Halil Bey'le konuştuktan sonra kaçak takibi için gitti.⁹⁶⁴

Nazım Bey, Düzce Kaymakamlık görevine getirecek birini bulamadı.⁹⁶⁵ 28 Eylül'de Bolu Mutasarrıfı Halil Bey, Sarı Efe Edip Bey'i Düzce Kaymakamlığı'na atandı. Edip Bey Kaymakam payesi ile 1 Ekim'de Düzce'ye gitti.⁹⁶⁶

Eylül ve Ekim ayını Düzce'de bulunan Şerif Bey, bölgede asayişin sağlandığından emin olduğu vakit Ankara'ya gitmek üzere yola çıktı. Yolculuğu sırasında Darıyeri mevkiinden geçtiği anda Abaza gençleri, Şerif Bey'i evlerine davet ettiler, ona evlerini yaktırmadığı için duydukları minneti dile getirdiler. Bir daha isyan etmeyeceklerini dile getirdiler.⁹⁶⁷

II. ayaklanmanın I. Ayaklanmaya göre bazı farklı sonuçları oldu. Bunlardan biri ilk ayaklanmada Divanı Harbi Örfi'de yargılanan asiler, bu ayaklanmada pişman olduklarını ve

⁹⁶¹ Cumhurbaşkanlığı Arş., A. III-7, D. 18, F. 11-2.

⁹⁶² Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s.107; Bayraktar, *Cumhuriyet Döneminde Bolu*, s. 64; Adnan Sofuoğlu, *Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, s.402.

⁹⁶³ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, C. VI. İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, s.119

⁹⁶⁴ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s. 91.

⁹⁶⁵ ATASE Arşv., İSH Kol., K. 676, G. 98, B. 98-1.

⁹⁶⁶ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s.107.

⁹⁶⁷ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşı'nın İçyüzü*, s.53.

Kuvâ-yı Milliye lehine çalışmak istediklerini söylediler. Bunun mükâfatını da affedilerek aldılar.⁹⁶⁸ Çok sayıda Müslümanın öldürülmesine sebep olan isyan nihayet bastırıldı.⁹⁶⁹

İsyanın bastırılmasının ardından, Ethem Bey müfrezesinden bazı şahısların Düzce’de faaliyette oldukları haberi alındı. Hemen harekete geçen Mustafa Kemal Paşa’nın Bolu Mutasarrıfı Halil Bey’e gönderdiği şifrede:⁹⁷⁰

22 Aralık 1920 tarihinde *Son zamanda Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey’in idari bazı teşebbüslerinden evhâma kapılan birinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanı Ethem Bey’in rüfekâsının Düzce havalisinde Çerkes ve Abazalar arasında el altından bazı teşkilât ve tertibât icrâsını teşebbüs ettiklerinin muhtemel olduğunu...* bildirdi.

3. Kara Fatma’nın İsyanda Milli Kuvvetlere Verdiği Destek

Milli Mücadele’nin cesur ve vatan aşığı kadın kahramanlarından olan Kara Fatma’nın asıl adı Fatma Seher olmakla birlikte Türk Milleti’nin üzerinde çok büyük emeği vardır. I. Dünya Harbi’nde kendisi gibi vatansever dokuz, on kadınla birlikte Kafkas Cephesi’nde mücadele verdi. Mondros Mütarekesi’nin imza edilmesinin ardından kendisine görev tevdi edilmesi için Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Bolu yoluyla Sivas’a gitti. Takip ettiği Paşa’yı yolda durdurup konuşmak istedi. Paşa’nın sert bir üslûpla ne görüşeceğini sormasına aldırış etmeden ısrarla derdini anlatmak istedi. Nitekim bu azimli Türk Kadını, Paşa’yla bir lokantada oturup konuşmaya muvaffak oldu. Bu görüşme sırasında Mustafa Kemal Paşa kendisine ismini, ata binip binemediğini ve silah kullanıp kullanamadığını sordu. Aldığı cevap karşısında “Bütün kadınlar senin gibi olsa idi Kara Fatma” şeklindeki sözleriyle şaşkınlığını ve hayranlığını gizleyemedi. Bu görüşmeden sonra Fatma Seher Hanım, Kara Fatma namıyla anılmaya başlandı. Paşa, o gün kendisine bir vesika vererek hemen çalışmalara başlamasını istedi.⁹⁷¹

Aldığı talimat neticesinde İstanbul’a giderek Laz Tahsin ve Topkapılı Pire Mehmet Beylerle birlikte on beş kişiden oluşan bir çete teşkil etti. Ardından kardeşleri olan Mehmet ve Süleyman Çavuş yüz elli kişilik grubuyla ona dâhil oldu. Kendisine katılan kuvvetlerle beraber maiyetindekilerin mevcudu 43 kadın ve 700 erkeğe ulaştı. Düzce, Adapazarı ve İzmit havalisinde Ermeni ve Rum çetelere karşı savaştı. Bu savaşlarda dokuz yaşındaki kızı Fatma’ya

⁹⁶⁸ Günay Çağlar, *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*, s.91.

⁹⁶⁹ Cemal Kurnaz, Şefika Kurnaz, *Ahmet Talât Onay: Milli Mücadele Yazıları*, s.37.

⁹⁷⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-5, D. 16, F. 30-18.

⁹⁷¹ İ. Kalıpçı (1998). Bursa’nın Kurtuluşuna İmza Atmış Bir Mücahit Kadınıımız Kara Fatma (Fatma Seher), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 42(14), s. 1201.

şarapnel parçasının isabet etmesiyle kızı bir elini kaybetti, oğlu Seyfettin de ayağından yaralandı.⁹⁷²

Milli Mücadele döneminin başlamasından itibaren Düzce- Hendek- Kocaeli hattı önem kazandı. Savunma oluşturmak amacıyla bölgede Milis kuvvetler oluşmaya başladı. Fatma Hanım da çetesiyle birlikte bu gönüllü kuvvetlerin içinde yer aldı.⁹⁷³

Düzce ayaklanmasının ortaya çıkmasıyla tarihinde Milli Kuvvetlerin yanında yer aldığını Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgraf ile bildirdi.⁹⁷⁴

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Din ve şeriât kisvesine bürünerek Büyük milletlerin kanyyla istihsâl ve tesis ettiği Cumhurun mukaddeslerini yıkmak maksad-ı milletlere mensup bulunduğum havalide icrâ-yı mukadderât ettiği ve harekâtın vakiâsından dolayı eder ve istihlâsı vatan yolunda olduğu gibi, gene Cumhuriyetimizin muhafaza ve takviyesi uğrunda da etmeye mühimmen ve bu hususunda emr-i aliye-i riyâset-i penâhlarına habersizlikle bulunduğumu arz ederim efendim.

Mücâhide Kara Fatma

Fatma Hanım, TBMM'nin aleyhinde baş gösteren ayaklanmaları ve Kurtuluş Savaşı'nın sonunda Mudurnu'ya vâsıl oldu. Düzce ayaklanmasının Mudurnu'ya sirayeti sırasında pek çok kanlı olayları bizzat yaşayan ve yüzlerce evlatları şehit düşen Mudurnu halkı Fatma Hanım'ı sevinçle ve bir bayram edasıyla karşıladı.⁹⁷⁵

İsyân sırasında Akçaşehir'e gelerek Yukarı Cami'de bir konuşma yaptı. Konuşmasında Milli kuvvetlere katılmaları konusunda kadınları yüreklendirdi. Camide halktan para topladı, bu paralarla askerlere yiyecek ve giyecek temin etti.⁹⁷⁶

Milli Mücadele dönemi, Türk Milleti için hayatta kalma ve varoluş mücadelesini ifade eder. Ülkenin yaşadığı sıkıntılı süreçte bu vâziyeti idrak eden bilinçli Türk kadını büyük bir fedakârlık emsâli göstererek fiilen cepheye katıldı.⁹⁷⁷ Mustafa Kemal Paşa, bu konuyla ilgili Konya'da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nde yaptığı konuşmada:⁹⁷⁸

Dünyanın hiçbir yerinde hiçbir milletinde Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştırm, milletimi

⁹⁷² M. Tunçkol (2008). Kara Fatma Mudurnu'da. *Mudurnulular Derneği Bülteni*, 3(3), s. 33.

⁹⁷³ E. T. Çelik (2016). Milli Mücadele'de İzmit'te Türk Jaenne Darc, Fatma Seher Hanım. *Kocaeli BüyükşehirBelediyesi Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarih Sempozyumu*, 3(3), s. 1119.

⁹⁷⁴ Cumhurbaşkanlığı Arşv. A. VIII-z-e, D. 92, F. 1-264. (EK-29)

⁹⁷⁵ Mehmet Tunçkol, *Kara Fatma Mudurnu'da*, s. 29.

⁹⁷⁶ Mustafa Şükrü Dönmez, *İstiklal Harbinde Akçaşehir*, s. 44.

⁹⁷⁷ Şefika Kurnaz (1996). Milli Mücadele'de Türk Kadını, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(34), s. 265.

⁹⁷⁸ Atatürk Araştırma Merkezi (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C. I.*, Divan Yay., s. 317.

halâsa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar hizmet gördüm diyemez. Kadınlarınız haddi zatında hayatı içtimaiyede erkeklerimizle her vakit yan yana yaşadılar. Bugün değil eskiden beri, çok uzun zamanlardan beri, kadınlarımız erkeklerle baş başa hayatı cidalde, hayatı ziraatte, hayatı maişette, erkeklerimizden yarım hatve geri kalmayarak yürüdüler. Belki erkeklerimiz memleketi istilâ eden düşmana karşı süngüleriyle düşmanı süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında isbât-ı vücut ettiler. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat menba'larını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin esbâb-ı mevcudiyetini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki bu harpte ve ondan evvel ki harplerde milletin kabiliyeti hayatiyesini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsûlatı pazara götürerek paraya kalbeden, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağnisiyle, kucağında yavrusuyla yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip, cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep ulvi, ofedâkar, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur. Binaenaleyh hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve nimetle diyen taziz ve takdir ederim.

SONUÇ

Düzce şehri, tarihsel süreçte önemli hadiseler sahne olan bir coğrafyadır. Yüzölçümü olarak küçük olan Düzce gerek stratejik konumu gerekse Anadolu'nun geçiş güzergâhında yer alması hasebiyle her dönemde devletler için cazip görülmüş ve bu yönüyle önem arz etmiştir.

Milli Mücadele döneminde ülkenin neredeyse her yerinde Ankara Hükümeti'ne karşı başbozuk ayaklanmalar meydana geldi. Bunların arasında en içinden çıkılmaz duruma gelenler İstanbul ile Ankara arasında stratejik bir mevkiye bulunan Düzce, Bolu ve civarında yaşandı. Çetin ve kanlı mücadelelerin yaşanmasının yanında çok sayıda can kayıplarına sahne olan isyan Türk Tarihi için adeta bir ders niteliği taşımaktadır. Etnik farklılıklardan kaynaklanan anlaşmazlıkların had safhada yaşandığı isyanda, halkın da asilerin tarafında yer alması isyanın kaderini belirledi.

Bursa ve Balıkesir dolaylarında Anzavur isyanının etkisinin devam ettiği sıralarda Düzce'de hareketlenmeler baş gösterdi. Milli kuvvetler, Anzavur isyanının en ateşli olduğu günlerde ona karşı zorlu bir savaş verirken bir yandan da Düzce isyanı ile uğraşmak zorunda kaldı. İsyanın başlamasında çok büyük payı olan Ahmet Anzavur, kendisine verilen paşa rütbesine güvenerek faaliyetlerine dur durak demeden devam etti. Düzce, Bolu, Hendek, Adapazarı taraflarını Kuvâ-yı Milliye aleyhinde kışkırttı. Yabancı düşmanların yanında Anzavur gibi yerli düşmanlar, ulusal mücadeleyi derinden yıkmak için var güçleri ile çalıştılar, kendilerine göre en uygun zamanda da kargaşa çıkardılar. Aynı zamanda Marmara'nın Doğu taraflarında Milli Mücadele aleyhine yönelik ilk ihtilâl girişimi olan isyan, sadece Düzce kazası sınırları içinde kalmadı. Adapazarı, Hendek ve Bolu'ya kadar genişledi.

10 Nisan günü isyanın ilk ayak sesleri duyuldu. Düzceli Çerkezlerden Hacı Kâmil Bey, Berzeg Sefer Bey, Kara Davut Bey, Hacı Yusuf Bey, Hoca Akif Bey, Hafız Hasan Bey, Koç Bey, Duk Mahmut Bey, İngiliz zabiti ve Anzok Ahmet Bey planlarını açığa vurdular. Kuvâ-yı Milliye destekçilerini Osmanlı Halifesine başkaldırmış gibi yansıtan fetvanın yayınlanması, isyancılar için bardağı taşıran son damla oldu ve isyanın fitilini ateşledi.

13 Nisan günü itibarıyla Köprübaşı (nâm-ı diğer Ömer Efendi) köyünde bir araya gelen Hacı Kâmil Bey, Abdülvahap Bey, Koç Bey, Maan Ali Bey ve Sefer Bey, isyanı başlattı. Sayıları yaklaşık olarak dört bin kişiye ulaşan isyancılar, telgrafhaneyi ele geçirdi. "Padişahı isteriz" diyerek nidalar attılar. Subayları esir aldılar, erleri de silahlarını almak kaydıyla salıverdiler. Toplanan silahlı ve silahsız Çerkez ve Abazalardan müteşekkil kalabalık Düzce'ye

hücum ederek Bolu ile muhabereyi kestiler ve idare-i örfiyye hasebiyle Düzce’de bulunmakta olan süvari ve piyade olarak iki yüzden fazla nizamiye askerinin buldukları hatları ve jandarma bölük dairesini bastılar.

Çerkez ve Abazalardan oluşan atlı askeri birlikler, silahlarıyla köyleri gezerek köylüleri isyana katılmaya zorladı. Nihayet asilerin ettikleri tohumlar filizlenmeye başladı. Gale yana gelen köylüler, ellerine çeşitli silahlar alarak Hükümeti ele geçirdi. Ankara ile haberleşmeyi kesti, ardından İstanbul ile haberleşmeyi tesis ettiklerini bildirdi. Bolu idaresini Hilafet Heyeti ele aldı. Hülasa Düzce’den sonra Bolu’da Kuvâ-yı İnzibatiye’nin eline geçti. Bu isyan tufanında esas hedef Bolu yolunu kullanarak Ankara’ya geçip, TBMM’nin açılmasını engellemektir. İsyanın beş gün içerisinde Bolu’ya sirayet etmesini Ankara büyük bir korku ile izledi. Bu durumun önlenmesi ve isyanın Ankara’ya da bulaşmaması adına eldeki tüm kuvvetler değerlendirildi. Ankara Hükümeti, asilerle beraber hareket ettiği ve asileri kayırarak Milli Kuvvetleri oyaladığı gerekçesiyle Ali Haydar Bey’e bir hayli temkinli davrandı.

Düzce’de başlayan isyan dalga halinde yayılırken 19 Nisan’da Beypazarı’ndaki Padişah taraftarları Beypazarı Kaymakamı’nın yanına giderek “Bugün İstanbul’dan gelen postada, bir fetvayı şerife suretiyle padişah efendimizin bildirgesi vardı. Bunları alacağız, postayı bize teslim edin” dediler. Daha kalabalık bir halk yığını da postaneye gelerek posta müdürüne aynı tavırda isteklerini tekrarladı. Kaymakam olayın büyümemesi için bu isteklerini kabul etmesinin ardından elinde bulunan otuz adet silahı da asilere vermek zorunda kaldı. İstekleri yerine gelmesine rağmen iyice azıtan asi tayfası sokağa dökülerek padişah lehinde birtakım hareketlerde bulundular.

İsyan tufanı Adapazarı, Göynük, Geyve, Gölpazarı arasında yer alan Taraklı’ya değin sirayet etti. 19 Nisan’da Taraklı, şeriatçılar tarafından ele geçirildi. Asi elebaşlarından Hacı Emin ve Köse, beraberlerinde üç kişi ile beraber Göynük’ten Taraklı’ya geldiler, padişaha bağlılıkları mucibince yemin etmelerinin peşi sıra yine Göynük’e girdiler. İlçe halkı kime itimat edeceği konusunda kararsızdı. İsyankârlardan çekindikleri için Padişah taraftarlarının hareketine katılmak zorunluluğunda hissedilerken bir taraftan da Kuvâ-yı Milliye’ye destek oldular.

Düzce ve Bolu’daki ahvâli haber almış olan Gerede kazası ahalisi 20 Nisan günü tekbir getirerek hükümet dairesine gelerek kendilerinin kaza kaymakamı tarafından padişahın esir olduğu yönündeki gerçek dışı söylemleriyle insanları kandırdıkları ve kendilerine itimad etmediklerini beyan ederek kaza kaymakamını, hâkimi, mal müdürünü, baytar memurunu, telgraf müdürünü ve belediye doktorunu tutukladı. Gerede’deki isyanın ana kahramanları olan

31 Mart isyancılarından Selanikli K r Ali Hoca, Hacı Yakup, Divitli EŞref, Hafız Şatır gibi asiler, Ankara Hükümeti’ni ‘‘Bolşevikler’’ Şeklinde adlandırarak halkı kin ve d ŐmanlıŐa teşvik etmekteydiler. Bu tahriklerin sonucunda asilerin  nderliŐinde ayaklanan halk, hükümet merkezini işgal etmelerinin akabinde, hapishanedeki mahkûmları salıverdi, telgraf hatlarını keserek iletişim olanakları da ortadan kaldırıldı. Bu asiler Dayıoğlu Hacı İbrahim AĞa, Cevherci oğlu Seyyit Ahmet Efendi, Gürcüoğlu Ahmet, Avaloğlu Hacı Yakup ve Efe Sadık idi. Hilafet iler bunlardan Avukat Sadık Efendi, K r Ali ve Divitli EŞref’i İstanbul’a padişah ile müzakere etmeleri için gönderdi. Kuvvetler git gide artmaktaydı. Safranbolulu EĞri Ahmet ve Mengenli Kel Sait’in iştirak etmesiyle sayıları bini geçti.

2 Mayıs günü Düzceli isyancılar Bolu’ya hareket etti. 3 Mayıs sabahı g c birliŐi yapan isyancılar, Bolu’ya saldırmaya başladı. Arif Bey’in merkez komutanlıŐı vazifesine layık gördüğü Binbaşı İhsan Bey, Bolu’yu müdafaa etmek amacıyla kabristanda sakladığı makinalı silahlara bakmak için gittiği sırada bir kurşunla yaralandı. Atından inip yarasını sardı ve yeniden ata bineceği sırada  arŐambalı Kara Ali namında birinin kurşunuyla ateş edilerek Şehit düştü. Bu olayın hemen arkasından fırsat düşkünü birkaç kişi gelerek soyup çırılçıplak bir vaziyette meydanda bıraktı. Bir yandan da isyancılar durmak bilmeden taşkınlıklarına devam etti. Hükümet Merkezini basıp, subayları öldürerek, silahlarına da el koydu.

Hırslarının esiri olan isyank rlar, verdikleri zararlarla asla yetinmedi. 32. Kafkas Piyade Alayından Abdülkadir adlı bir subayı soyup, türlü türlü eziyetlerle Bolu’da gezdirdi, vücudunda çok sayıda delikler açmalarının ardından da belediye binasının  n tarafına bıraktı. Pek çok işkence gördükten sonra ölmemesi adeta bir mucize olan subayın hareket ettiğini gören bir hanımefendi, durumu doktor olan eşine anlattı. Bunun  zerine yaralı subay, doktorun çabalarıyla sabahın erken saatlerinde hastaneye götürüldü. Tedavi olmasına bile imkân tanımayan asiler, hastaneyi basıp subayın boynuna ip geçirerek sokaklarda süründürerek canice öldürdüler. İyice azıtan asiler ‘‘İŞte Şeyhülislâm fetvasının hükmü yerine geldi’’ diye haykırdılar

Kuvâ-yı Milliye’nin Bolu’ya yaptıkları hücum karşısında kaçıp giden Hacı Hamdi Bey, Hacı Abdülvahap, Düzce’deki Hacı Kâmil, Sefer Bey ve Koç Bey ile yaptıkları istiaŐareler sonucu Düzce’den yardıma gelen Abaza ve Çerkezlerle beraber 4 Mayıs günü Bolu’yu tekrar işgal etti. Bolu’da halkın desteğinden de faydalanan isyancılar, sokakta gördükleri askerleri vicdanları sızlamadan öldürdü. Binbaşı İhsan Bey’in ordug hındaki yaklaşık elli kişilik askerleri, bıçaklanarak veya kurşunlanarak öldürülene kadar Şehri korudu. Askerler

öldürüldükten sonra Bolu Mektebinin penceresinden atıldı. Aynı günün akşamı Düzce’de tellâlar vasıtasıyla Bolu’nun asillerin eline geçtiği duyuruldu.

İlk isyan hadisesini takiben Ankara Hükümeti bir takım önlemler alındı. XXVI. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Bey ve Nasihat Heyeti Üyesi Hüsrev Gerede isyanı yatıştırmak için bölgeye gönderildi. Fakat bu çabalar Yarbay Mahmud Bey’in şehit edilmesiyle ve Hüsrev Gerede’nin tutuklanmasıyla sonuçsuz kaldı. Nihayet Hükümetin görevlendirdiği Yarbay Arif Bey, Çolak İbrahim, Bulgar Sadık, Refet Bele, Demirci Mehmet Efe ve Çerkez Ethem’in yoğun çabalarıyla ilk isyan bastırıldı.

Mustafa Kemal Paşa Gerede isyanı hakkında 17 Mayıs 1920 tarihinde Meclis’te yaptığı konuşmasında: “Düzce’den gelenlerle beraber hareket eden Geredelilerin bir hayli zararlarını gördüklerini, kandırıldıklarına samimiyetle inandıkları halka zarar vermemek adına Gerede’yi tahrip etmediklerini fakat yine de her ihtimale karşı Yabanabat’ta ve Çerkeş’te kuvvetlerinin hazır olarak bulunduğunu bildirdi. Ardından olaylarla beraber isyanın kaynağının Düzce olması sebebiyle asıl kuvvetlerin gönderileceği yerin orası olduğu, eğer Gerede’dekiler uslanmazsa ve isyan bayrağını tekrar çekmeleri halinde gereken müdahaleyi yapacaklarını” ifade etti.

Milli Mücadele döneminde Türk kadını, milletine çok büyük bağlılık gösterdi. Vatana duyduğu aşkı her şeyden üstün tutarak elinden ne geldiyse yaparak var olma mücadelesine ortak oldu. Kadınların Milli Mücadele’ye katkılarının en değerli örneklerinden biri olan Kara Fatma (Fatma Seher Hanım)’ın mücadelesi şüphesiz ki Türk Milleti için çok değerlidir. Memleketin en buhranlı dönemlerinden biri olan Düzce ayaklanması sırasında, bir kenarda sessizce beklemek yerine canını dişine takarak kahramanlık emsâli sergiledi. Mondros Mütarekesi’nin imza edilmesinin ardından kendisine görev tevdi edilmesi için Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Bolu yoluyla Sivas’a gitti. Takip ettiği Paşa’yı yolda durdurup konuşmak istedi. Paşa’nın sert bir üslûpla ne görüşeceğini sormasına aldırmazca ısrarla derdini anlatmak istedi. Nitekim bu azimli Türk Kadını, Paşa’yla bir lokantada oturup konuşmaya muvaffak oldu. Bu görüşme sırasında Mustafa Kemal Paşa kendisine ismini, ata binip binemediğini ve silah kullanıp kullanamadığını sordu. Aldığı cevap karşısında “Bütün kadınlar senin gibi olsa idi Kara Fatma” şeklindeki sözleriyle şaşkınlığını ve hayranlığını gizleyemedi. Bu görüşmeden sonra Fatma Seher Hanım, Kara Fatma namıyla anılmaya başlandı. Paşa, o gün kendisine bir vesika vererek hemen çalışmalara başlamasını istedi.

Kara Fatma, Mustafa Kemal Paşa’ya “Mücahide Kara Fatma” imzasıyla bir telgraf çekti. Bu telgrafta: Cumhuriyet’in muhafazası için mücadele vereceğini ve Milli Kuvvetlerin yanında yer aldığını bildirdi. Cumhurbaşkanlığı Arşivi’nden elde edilen bu telgraf suretinin ilk

kez ortaya çıkarılması açısından önem arz etmektedir. Kara Fatma gerek Mustafa Kemal Paşa'ya gerekse Milli Kuvvetlere verdiği sonsuz destekle Mustafa Kemal Paşa'nın yanı sıra Türk milletinin de gönlünde taht kurmayı başardı. İsyan sırasında Akçavaşir'e gelerek Yukarı Cami'de bir konuşmasıyla, Milli kuvvetlere katılmaları konusunda kadınları yüreklendirmesi sebebiyle yüzyıl sonra bile unutulmayarak Türk kadınının mücadelecı ruhunu gözler önüne serdi.

I.Düzce ayaklanmasının bastırılmasının ardından Çerkez Ethem ve Binbaşlı Çolak İbrahim müfrezeleri 18-19 Haziran 1920 tarihinde Yozgat ve dolaylarında çıkan isyan mucibince bölgeye sevk edildiler. Askeri kuvvetlerle kontrol altına alınan ve çekilmek zorunda bırakılan asiler, kuvvetlerin ayrılmasıyla yörede tekrar baş göstermeye başladı. Çerkez Ethem müfrezesine katılarak bastırma harekâtına giden asilerin bir kısmı fitne çıkarma düşüncesiyle tekrar Düzce'ye geldi. Bölgede ortaya çıkan kuvvet eksikliğini gidermek için Binbaşlı Nazım Bey emrinde 4. Tümen kurulmaya başladı fakat bu birlikten ziyadesiyle istifade edilemedi çünkü kurulan 4 taburdan 3 tanesi 22 Haziran'da başlayan Yunan taarruzu sebebiyle o mevkiye gönderildi. Yunan ordusunun Bursa'yı işgal etmesini fırsat bilen asiler, Düzce-Hendek civarında yeniden varlıklarını hissettirdiler.

Fuat (Carım) Bey, isyana son vermeleri adına asilerle bir görüşme gerçekleştirdi ve bunun sonucunda 24 Temmuz 1920 tarihinde Düzce Kaymakamı Abidin Bey, Düzceli Hakkı Bey, Fuat Carım Bey, Adapazarlı Cemal Bey ve Nuri Bey, Binbaşlı Kemal Bey ve son olarak Necati Beyasilerle altı maddelik bir antlaşma imzaladı. Antlaşmada: isyancıların verdikleri zarar ziyanları karşılamaı, ellerindeki silahları iade etmeleri, tutuklu bulunan şahısların serbest bırakılması ve kendi köylerine dönmeleri, Abazaların devlet yükümlülüklerini yapmaya hazır bir vaziyette oldukları, geçmişteki olayların yüzünden suçlu tutulup yakarak öldürme ve idam gibi cezaların uygulanmayacağı, bu şahıslardan askere alınanlar arasında kaçan olursa gereken cezayı kabul etmiş sayılacaklarını bildirildi.

Bölgede tekrar karışıklık çıkarmak isteyen Abazalar, 8 Ağustos 1920'de askerlerin karargâhına baskın düzenledi. Sayıları üç yüzü bulan asi güruhunun, Parmaksız Nazif önderliğinde hareket etmesi neticesinde kaza Abazaların eline geçti. Asiler, Yüzbaşlı Rasim, Kaymakam Vekili Abdülkerim ve Binbaşlı Şevket Turgut Beylerin dâhil olduğu tüm subayları ve erleri hapsettiler, bunların eşyalarına el koydular. Düzce telgrafhanesinden muhabereye müsaade etmediler. Telgraf hatlarının kesik olmasından ötürü isyan Bolu'da on saat sonra duyulabildi.

Düzce'nin asiler tarafından işgal edilmesinin akabinde Mürettep Fırka Kumandanı Nazım Bey, 8 Ağustos 1920 tarihinde Erkân-ı Harbiye Riyâseti'ne, Garp Cephesi ve XXIV. Fırka Kumandanlıklarına yazdığı şifrede Düzce'nin Abazalar tarafından vukuatsız işgal edildiğini Hendek telgrafhanesinden öğrendiğini, asilerin sabahtan beri Düzce telgrafhanesi ile muhabereye müsaade etmediklerini bildirdi. Bu olayın üzerine Ali Fuat Paşa, XXIV. Tümen Komutanı'na çektiği telgrafta: birkaç yüz kişiden ibaret olan Abaza reislerinin Düzce'yi ele geçirdiğini ve bunların bir kısmının Adapazarı'nın doğusunda görüldüğünü, ayrıca isyanın Mudurnu'dan beri Beypazarı'na ve Taraklı'ya sirayet etme ihtimali olduğunu bildirdi.

Meydana gelen bu hadise, Adapazarı ve Hendek'e yayıldı. XXIV. Fırka Kumandanı isyancıların Sakarya'nın batı tarafına giderek İzmit ile bağlantı kurmasını engellemek için bazı önlemler aldı. Hakikaten de bu önlemler işe yaradı. İsyân bu mıntıkaya sirayet edemeyince Bolu' da etkisini gösterdi ve Bolu'da işgal edildi. Bu isyanda halkın Abazaların yanında değil karşısında yer aldığı görülmektedir

İsyân sürecinde alenen faaliyetlerini yürüten İngilizler ve Yunanlar faaliyetlerine ara vermeden devam ettiler. Nitekim 30 Ağustos 1920 tarihinde İkinci Kuvâ-yı Seyyâre Kumandanı Çolak İbrahim, Erkân-ı Harbiye Riyâseti'ne gönderdiği bir telgrafla 30 Ağustos günü İzmit cihetine gelen iki tayyarenin Düzce, Akyazı ve Hendek havalisine Şurâ-yı Saltanat imzasıyla yazılmış Teâli İslâm Cemiyeti beyannâmesinin dağıtıldığını bildirdi. Görüldüğü üzere isyanın arkasındaki esas güç olan yabancı güçler, isyan ateşini iyice harladı. İnsanların hassas noktası olan dini kullanmaları, yeni karışıklıklara mahal verdi. Gale yana gelmeye zaten çok müsait olan halk, bu zihniyetin ekmeğine yağ sürdü.

Düzce'de parlayıp, Bolu'da şimşekleri üzerine çeken isyanın daha fazla dallanıp budaklanmaması ve yöre halkının daha fazla mağduriyet yaşamaması adına bir dizi önlemler alındı. Nazım Bey, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne çektiği telgrafla İbrahim Bey'in, Erzurum ve Kırşehir Kuvâ-yı Milliyelerin hızlı bir şekilde sevk edilmesini istedi ve Bolu dağının tutulduğunu, Düzce'deki müfrezenin de Üskübü'ye çekildiğini bildirdi. Aynı gün asilerin üzerine elindeki son güvenilir kuvvetini de sevk etti fakat asiler tarafından dağıtıldılar, top ve tüfekler de asilerin eline geçti. Ali Fuat Paşa 9 Ağustos 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya, XXIV. Fırka'ya ve Ertuğrul Grubu'na birer telgraf çekti. Binbaşı Nazım Bey, Ankara'dan istediği kuvvetler gelmeden önce Bolu'da tertibat aldı. Ayaklanmanın tez elden sonlandırılıp, bölgenin sükûnete kavuşması için memleketin çeşitli yerlerinden isyan mıntikasına sevk edilen bu müfrezeler, bu mücadelelerin başarıyla sonuçlanmasını sağladı ve II. İsyân da böylece bastırıldı.

KAYNAKÇA

- Adivar, H. E.** (1962). *Türkün Ateşle İmtihani*. Ça Yay.
- Akandere, O.** (2016). Mütareke Dönemi İstanbul Basınında Kuvâ-yı Milliye Aleyhindeki Bazı Suçlamalar: Bolşeviklik, Sahte Milliyetperverlik, Asilik, Dinsizlik. Merve Uğur (Ed.). *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu*, s. 1063-1095.
- Akandere, O.**(1999).11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekayi'de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayımlanan Kararlar. *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, 24(3), s. 417-467.
- Akcan, E.** (2005). *Milli Mücadele'de Demirci Mehmed Efe'nin Faaliyetleri 1919-1920*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akıncı, G., Girit, P. & Köylü, P.** (2009), Roma Dönemi Kent Yerleşimleri ve Prusias Ad Hypium (Kieros, Üskübü, Konuralp). *Ormanlık Dergisi*, 5(1), 4-24.
- Akşam Gazetesi**, (4 Kânunusani, 1934). *Behice Hanım Abdülhamid'e "Sen benim babam olursun" dedi*. s. 10.
- Akşin, S.** (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Akşin, S.** (1992). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele: Son Meşrutiyet 1919-1920. C.II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Apak, R.** (1990). *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. TTK Basımevi.
- Aşıkpaşazâde** (2018). *Osmanoğullarının Tarihi*. (Çev.) Kemal Yavuz, Yekta Saraç, Gökkuşbe Yay., İstanbul.
- ATASE Arşv.**, ATAZB Kol., K. 3, G. 136, B. 136-1.
- ATASE Arşv.**, ATAZB Kol., K. 4, G. 44, B. 44-4.
- ATASE Arşv.**, ATAZB Kol., K. 4, G. 1, B. 1-4.
- ATASE Arşv.**, ATAZB Kol., K. 4, G. 1, B.1- 1.
- ATASE Arşv.**, ATAZB Kol., K. 4, G. 1, B-1. 2.
- ATASE Arşv.**, ATAZB Kol., K. 4, G. 1, B. 1-3.
- ATASE Arşv.**, ATAZB Kol., K. 4, G. 27, B. 27-1.
- ATASE Arşv.**, İSH Kol. K. 10, G. 128, B. 128-1.

ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 20, G. 168 B. 168-1.
ATASE Arşv., ATAZB Kol., K.20, G. 190, B. 190-1.
ATASE Arşv., İSH Kol. K. 22, G. 105, B. 105-1.
ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 27, G. 40, B. 40-1.
ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 24, G. 103, B.103-3.
ATASE Arşv., ATAZB Kol., K. 24, G. 103, B.103-1.
ATASE Arşv., İSH Kol. K. 89, G. 60, B. 60-1.
ATASE Arşv., İSH Kol. K. 89, G. 72, B. 72-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 99, G. 15, B. 15-4.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 104, G. 87, B. 87-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 198, G. 215, B. 215-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 272, G. 100, B. 100-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 274, G. 28, B. 28-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 274, G. 23, B. 23-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K: 318, G: 54 B: 54-3.
ATASE Arşv., İSH Kol., K: 318, G: 54 B: 54-3.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 366, G. 70, B. 70-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 366, G. 137, B. 137-1.
ATASE Arşv., İSH Kol. K. 368, G. 102, B. 102-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 12, B. 12-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K.371, G. 17, B-17-1
ATASE Arşv., İSH Kol., K.371, G. 17, B. 17-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K.371, G. 17, B. 17-3.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 27, B.27-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 38, B. 38-1-3.
ATASE Arşv., İSH Kol. K. 371, G. 28, B. 28-1/2.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 33, B. 33-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 35, B. 35-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 40, B. 40-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 42, B. 42-1-2-3.
ATASE Arşv., İSH Kol. K. 371, G. 44, B. 44-3.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 45, B. 45-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 46, B. 46-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 51, B. 51-2.
ATASE Arşv, İSH Kol., K 371, G. 49, B. 49-1.
ATASE Arşv., İSH Kol. K. 371, G. 23, B. 23-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K.371, G. 5, B-5-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 5, B. 5-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 2, B.2-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K.371, G. 5, B-5-5.
ATASE Arşv, İSH Kol., K. 371, G. 55, B. 55-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 52, B.52-7.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 137, B. 137-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 53, B. 55-3.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 62, B. 62-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 60, B. 60-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G. 64, B. 64-3.
ATASE Arşv, İSH Kol., K. 371, G. 56, B. 56-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 373, G. 6, B. 6-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 373, G. 7, B. 7-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 527, G. 43, B. 43-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 527, G. 43, B. 43-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K:528, G:129, B:529-4.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 576, G. 61, B. 61-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 579, G. 164, B. 164-3.
ATASE Arşv., İSH Kol., K:579, G:170, B:170-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 579, G. 164, B. 164-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 580, G. 195, B. 195-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 580, G. 72, B. 72- 1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 580, G. 70, B. 70-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 580, G. 8, B. 8.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 580, G.5, B. 5.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 589, G. 4, B. 4-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 603, G. 178, B. 178.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 603, G. 178, B. 178-1.
ATASE Arşv., İSH Kol, K. 603, G. 178, B. 178-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 637, G. 209, B. 209-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 670, G. 34, B. 34-2.
ATASE Arşv., İSH Kol, K. 674, G. 203, B. 203-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K:676, G: 65, B: 65-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 676, G. 48, B. 48-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 676, G. 98, B. 98-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 676, G. 44, B. 44-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 676, G. 158, B. 158-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 676, G. 105, B. 105-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 677, G. 31, B. 31-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K: 682, G: 162, B: 162-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K: 682, G: 163, B: 163-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 682, G. 177, B. 177-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 690, G. 4, B. 4-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 731, G. 41, B. 41-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 738, G. 118, B. 118-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 835, G. 26, B. 26-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 840, G. 99, B. 99-4.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 873, G. 23, B. 23-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 873, G. 18, B. 18-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 873, G. 151, B. 151-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 873, G. 19, B. 19-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 873, G. 24, B. 24-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 942, G. 113, B. 113-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 944, G. 37, B. 37-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 942, G. 205, B. 205-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 942, G. 188, B. 188-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 942, G. 123, B. 123-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 971, G. 202, B. 202-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 974, G. 94, B. 94-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 976, G. 7, B. 7-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 976, G. 13, B. 13-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 976, G. 11, B. 11-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 976, G. 25, B. 25-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 976, G. 90, B. 90-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 977, G. 80, B. 80-2.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 977, G. 108, B. 108-1.
ATASE Arşv., İSH Kol., K. 982, G. 120, B. 120-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1007, G. 80, B. 80-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K: 1007, G. 77, B. 77-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1007, G. 80, B. 2-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1012, G. 40, B. 40-1.

ATASE Arşv., İSH Kol. K. 1012, G. 58, B. 58-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1012, G. 58, B. 58-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1138, G. 214, B. 214-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1310, G. 154, B. 154-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1311, G. 53, B. 53-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1313, G. 163, B.163-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1315, G. 2, B. 2-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1332, G. 68.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1332, G. 68, B. 68-8.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1332, G. 68, B. 68-1.

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 1418, G. 105, B. 105-2.

Atatürk Araştırma Merkezi (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. Divan Yay.

Aybars, E. (1988). *İstiklal mahkemeleri 1920-1927 C. I-II*. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay.

Aydemir, Ş. S. (1993). *Tek Adam C. II. Remzi Kitabevi*.

Ayengin, N. (2014). Düzce İli Kazı ve Yüzey Araştırmaları Sonuçları. Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce'de Tarih Ve Kültür: I. Uluslararası Düzce Sempozyumu*, s. 384-392.

Başkurt, İ. (2019). Kürtzade: Hayatı, Kişiliği Ve Eğitim Anlayışı, *ATABE Dini Araştırmalar Dergisi*, 2019(2), s. 25-50.

Baykara, T. (1985). *Milli Mücadele (1918-1923)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Bayraktar, D. (1980). *Cumhuriyet Döneminde Bolu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

BCA., FK. 30/18/1.1.

Belen, F. (1973). *Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Basımevi.

Bilgin, T. (2015). *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yay.

Birgören, H. (2017). *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*. Bolu Belediyesi Araştırmaları Merkezi.

BOA BEO, 4560/341930.

BOA, BEO, 4507/337976.

BOA, DH. EUM., 1/33/1.

BOA, DH. EUM., 2/18/1.

BOA, DH. EUM. 2.ŞB., 67/22/1-3.

BOA, DH. EUM, 6. Şb., 34/3

BOA, DH. EUM., 6. Şb., 35/11.

BOA, DH.EUM., 16/1.

BOA, DH.EUM., 19/63/1.

BOA, DH. EUM., 19/63/2.

BOA, DH. EUM., 20/42 /2.

BOA, DH. EUM., 21/23/1.

BOA, DH. EUM. AYŞ., 40/51/2.,

BOA, DH. EUM. AYŞ., 39/41/2.

BOA, DH. EUM. AYŞ., 41/76.

BOA, DH. EUM. AYŞ., 41/47/2.

BOA, DH. EUM. AYŞ., 40/51/3.

BOA, DH. EUM. AYŞ., 39/41/5.

BOA, DH. EUM. AYŞ., 39/37/3.

BOA, DH. EUM. AYŞ., 39/40/0.

BOA, DH. EUM. AYŞ., 39/37/2.

BOA, DH. EUM. AYŞ. 1/26.

BOA, DH. EUM. AYŞ. 67/26.

BOA, DH. EUM. AYŞ. 67/25.

BOA, DH. EUM. AYŞ., 40/59.

BOA, DH. EUM. AYŞ. 1/64.

BOA, DH. EUM. AYŞ. 67/27.

BOA, DH.EUM.AYŞ., 4/80.

BOA, DH. İ. UM. EK. 88/ 76.

BOA, DH. İ. UM. 10/ 2.

BOA, DH. KMS. 57/17.

BOA, DH. ŞFR. 577/77.

BOA, DH. ŞFR. 578/102.

BOA, DH. ŞFR. 90/40/1.

BOA, DH. ŞFR., 91/206/1.

BOA, DH. ŞFR. 595/149.

BOA, DH. ŞFR., 54/241/1.

BOA, DH. ŞFR., 507/ 31/1.

BOA, DH. ŞFR. 439/120/1.

BOA, DH. ŞFR. 622/58.

BOA, DH. ŞFR. 104/226.

BOA, DH. ŞFR. 104/272.

BOA, DH. ŞFR., 104/272.

BOA, DH. ŞFR., 653/18/1.

BOA, DH. ŞFR., 653/32/1.

Birgören, H. (2008). Bolu Livâsı R. 1341, M. 1925 Salnâmesi. Bolu Belediyesi Bolu Araştırma Merkezi.

Birgören, H. (2008). Bolu Livâsı H. 1334, M. 1916 Salnâmesi. Bolu Belediyesi Bolu Araştırma Merkezi.

- Bolu Valiliği** (1998). *Bolu 1998 İl Yıllığı*, Bolu Valiliği Yay.
- Bolu Valiliği** (2009). *Bolu Kültür ve Turizm Rehberi 2009*. Kemal Matbaacılık.
- Budak, M.** (1995). *Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar*. Yeni Şafak Kitaplığı.
- Cahen, C.** (2010). İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı. (Çev.) Zeynep Kerman, *Türkiyat Mecmuası*, 17(0), 77-100.
- Cebesoy, A.F.** (06 Eylül 1952). Hendek ve Düzce İsyanları. *Vatan Gazetesi*, s. 4;
- Cebesoy, A. F.** (28 Ağustos 1952). Hendek ve Düzce İsyanları. *Vatan Gazetesi*, s. 4;
- Cebesoy, A.F.** (29 Ağustos 1952). Hendek ve Düzce İsyanları. *Vatan Gazetesi*, s. 4;
- Cebesoy, A.F.** (30 Ağustos 1952). Hendek ve Düzce İsyanları. *Vatan Gazetesi*, s. 4;
- Cebesoy, A. F.** (1953). *Milli Mücadele Hatıraları*. Vatan Neşriyat.
- Cırık, B. & Selvi, H.** (2020). *Milli Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. VIII-z-e, D. 92, F. 1-264.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. III-7, D. 18, F. 1-3.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. III-7, D. 18, F. 1-2.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. III-5, D. 16, F. 30-18.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. III-7, D. 18, F. 11-2.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. III-10-a-2, D. 43, F. 64-3.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. III-7-c, D. 21, F. 9.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. III-7, D. 18, F. 11.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. IV-15-a, D. 62, F. 9-8.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. IV-15-a, D. 62, F. 9-9.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. III-Z, D. 18, F. 11-3.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. III-10-a-2, D. 43, F. 37-1.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. III-7, D. 18, F. 11-4.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. III-7, D. 18, F. 11-5.
- Cumhurbaşkanlığı Arşv.**, A. III-10-a-2, D. 43, F. 64-2.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-Z, D. 18, F. 11-3.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7, D. 18, F. 11-2.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. IV-15-a D. 62, F. 9-8.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-Z, D. 18, F. 11-3.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., VII- 2, D. 92, F. 1-148.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, F. 24.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, F. 24-1.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, F. 24-2.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, F. 24-3.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, A. 24-4.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, A. 24-5.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, A. 24-6.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, A. 24-7.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, A. 24-9.

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-3, D. 14, A. 24-8.

Cumhuriyet Gazetesi (28 Teşrinievvel, 1931), Müzede Yeni Eserler: İzmit ve Bolu Havalisinde Bulunan Heykeller. s. 2.

Çağlar, G. (1991). *Bolu Mutasarrıfı Halil Türkmen (21 Haziran 1920- 13 Haziran 1921)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Çağlar, G. (1990). Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası, (Nisan- Mayıs 1920). *Atatürk Yolu Dergisi*, 2(5), 85-96.

Çağlar, G. (1993). XXIV. Tümen Komutanı Yarbay Mahmud Bey Olayı. *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(12), 355-362.

Çam, Y. (2014). *Milli Mücadele'de İzmit Sancağı*. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.

Çelik, E. T. (2016). Milli Mücadele'de İzmit'te Türk JaenneDarc Fatma Seher Hanım. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa Ve Kocaeli Sempozyumu*,3(3), s. 1113-1128.

Çelik, K. (2007). Milli Mücadele’de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri. *Atatürk Yolu Dergisi*, 10(40), 569,613.

Çeliker, R. (1999). *Milli Mücadelede Din Adamları I*. Emre Yay.

Çetintaş, C. (2017). Kurtuluş Savaşı 3: TBMM Tutanaklarında Adapazarı-Bolu-Düzce-Yozgat İsyanları 1920. [Erişim: 12.04.2020, <http://www.cengizcetintas.com/>]

Çiftçi, C. (2014). Düzce’de Tütün Üretimi. Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce’de Tarih ve Kültür: I. Uluslararası Sempozyumu*, s. 172-182.

Çolak, İ. (1996). *Milli Mücadele Esnasında İkinci Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtıratım*. Emre Yay.

Çomak, S. (2019). *İzmir’in İşgalinden Mudanya Mütarekesi’ne Kadar Batı Cephesindeki Siyasi Ve Askeri Olaylar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Demirhan, H. (2019). Paris Barış Konferansı’nda (1919) Yunanistan’ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu’nun İşgal Kararının Alınması. *Asia Minor Studies*, 7(2), 201-219.

Derdli Gazetesi (2 Eylül 1336). *Beyanname*, s. 22.

Derdli Gazetesi (7 Teşrinievvel 1336), *Akçaşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, s.1.

Derdli Gazetesi (31 Mayıs 1336). *Karşı Fetva*. s. 10.

Dinamo, H. İ. (1967). *Kutsal İsyan, Milli Kurtuluş Savaşı’nın Gerçek Hikâyesi C. VI*. May Yay.

Doğancı, K. (2007). *Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284), Bithynia Dönemi Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dönmez, M. Ş. (1998). *İstiklâl Harbinde Akçaşehir*. Akçakoca Belediyesi Yay.

Dursun, İ. & Ertuğrul A. (Ed.). (2014). Düzce Yöresinde Fetihler Dönemine Nispet Edilen Camiler. *Düzce’de Tarih ve Kültür: I. Uluslararası Sempozyumu*, s. 392-422.

Düzce Valiliği (2005), *Düzce İl Gelişme Plânı 2005*, Düzce Valiliği Yay.

Efe, A. (2007). *Çerkez Ethem*. Bengi Yay.

- Egawa, H. &Şahin, İ.** (2014). Osmanlı Döneminde Düzce'nin Sosyal- Ekonomik Hayatı ve Gelişim Süreci. Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce'de Tarih ve Kültür: I. Uluslararası Sempozyumu*, s. 43-55.
- Evcin, E.** (2011). *I.Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi ve İz Birakanları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, TİTE, Ankara.
- Evcin, E.** (2012). Bolu Livâsında Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Faaliyetleri, *Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, 13(49), s.75-126.
- Ertuna, H.** (1974). *Türk İstiklal Harbi, C. VI.: İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar*. Genelkurmay Basımevi.
- Esengin, K.** (1998), *Milli Mücadele Ayaklanmalar*. Kamer Yay.
- Esengin, K.** (1969). *Milli Mücadele Hıyanet Yarışı*. Ulusal Basımevi.
- Ethem, Ç.** (1993). *Anılarım*. Berfin Yay.
- Goloğlu, M.** (2006). *Üçüncü Meşrutiyet 1920*. Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Güralp, Ş.** (2007). *İstiklal Savaşı'nın İçyüzü*. Polatlı Belediyesi. Ankara.
- İdikut, İ.** (1952). *İdeal Komutanlarımızdan 4. Fırka Kumandanı Miralay Şehit Nazım Bey*. Mürettibiye Basımevi.
- Jaeschke, G.** (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*. TTK.
- Kafesoğlu, İ.** (1972). *Selçuklu Tarihi*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay.
- Kalıncı, S.** (2010). *Akçakoca'nın Tarihi, Sosyo- Ekonomik ve Kültürel Yapısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalıpçı, İ.** (1998). Bursa'nın Kurtuluşuna İmza Atmış Bir Mücahit Kadınıımız Kara Fatma (Fatma Seher). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 42(14),1201-1210.
- Karabekir, K.** (1960). *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yay.
- Karakuş, C.** (2019). *Hüsrev Gerede'nin Hayatı ve Faaliyetleri (1884- 1962)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, H.** (2008). *Refet Bele'nin Askeri ve Siyasi Hayatı (1881-1963)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

- Keskin, M.** (2014), 1831 Tarihli Nüfus Sayımı: Düzce'nin Beşerî, Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme. Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce'de Tarih ve Kültür: I. Uluslararası Sempozyumu*, s. 72-77.
- Kesmen, E.** (1982). *Sosyal ve Ekonomik Yönüyle Bolu*, Bolu Ticaret ve Sanayi Odası Yay.
- Kıbil, M.**(2018). Milli Mücadele Döneminde İç İsyancılar. Emine İnanır, Osman Köse & Yasemin Ulutürk (Ed.) *Siyasi, Sosyal Ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya 2*. Ankara, s. 435-472.
- Kılıç, N. vd.** (2008). Bolu Livâsı 1921-1925 Salnâmesi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yay.
- Kocahanoğlu, O. S.** (2001). *Bilinmeyen Hatıralar, Kuvâ-yı Milliye ve Cumhuriyet Devrimleri*. Temel Yay.
- Kobal, Y.** (2016). ‘‘Millî Mücadele’de İç Ayaklanmalar’’, *Türkler Ansiklopedisi*, C.XVI, s. 129-150.
- Koç, N.** (2016). Millî mücadelede Batı Anadolu’da Çıkarılan İç İsyancılar ve Çerkez Ethem Güçleri tarafından Bastırılması. Tufan Çötök & Yusuf Şahin (Ed.). *Sosyal Bilimler: Yeni Bir Başlangıç: Uluslararası Beşerî Bilimler ve Kültürel Çalışmalar Konferansı*, s. 242-256.
- Koçak, Y. B.** (2012). *Gerede’de Dinlediğim İbret Verici Hikâyeler*, Yazar Yay.
- Koçak, Y. B.** (2019). *Osmanlı Devleti Nasıl Yıkıldı? Türkiye Cumhuriyeti Nasıl Kuruldu? Bolu, Düzce, Gerede ve Mudurnu İsyancıları*. Hermes Yay.
- Komisyon** (1973). *Bolu’l Yıllığı (1973)- Cumhuriyetin 50. Yılında*. Kemal Matbaası.
- Konuk, İ.** (1967). *Bolu*. Bolu Öğretmenler Derneği Kültür Yay.
- Konukçu, E.** (2016). *Akça Koca ve Koca İli*. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi İSU Genel Müdürlüğü Kültür Yay.
- Konukçu, E.** (2002). Atatürk ve Bolu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18(54), 1035-1045.
- Konukçu, E.** (1978), Bolu Bölgesine Ait Millî Mücadele Kronolojisi. *Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 23-24.
- Konukçu, E.** (2010). Cumhuriyetin İlk Bolu Valisi Ahmed Fahreddin. *Atatürk Dergisi*, 5(1), 1-23.
- Konukçu, E.** (2015). Millî Mücadele’de Akçaşehir-i Bolu ve Karasu. *Atatürk Dergisi*, 5(4), 1-24.

- Konukçu, E.** (2008), Sakarya Nehri ile Boğaziçi Bithyniası'ndan Kocaili Sancağına. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 10(2), 109-124.
- Konrapa, Z.** (1960). *Bolu Tarihi*. Bolu Vilâyet Matbaası.
- Köksal, O.** (2010). Geride Kalmış Bir Kuva-yı Milliyeci: Kaymakam Bayatlı Arif Bey ve Karakeçili Müfrezesi, *History Studies*, 2(2), 470-492.
- Kurnaz C. & Kurnaz Ş.** (2004). *Ahmet Talat Onay, Millî Mücadele Yazıları*. MEB Yay.
- Kurnaz, Ş.** (1996). Millî Mücadele'de Türk Kadını. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(34), 257-268.
- Kutay, C.** (1973). Çerkez Ethem Dosyası I. Kitantik Yay.
- Kutay, C.** (1977). *İstiklâl Savaşının Maneviyat Ordusu*, C.I. Yelken Matbaası.
- Küçük, C.** (2001). "İstiklâl Mahkemeleri", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 23, s. 350-355.
- Milliyet Gazetesi** (7 Ekim 1931). *İstanbul Dün Kurtuluşunun Yıl Dönümünü Heyecanla Te'sit Etti*. s.5.
- MMZC**, D.4, C.1, 6 Mart 1336 (1920), On dokuzuncu inikad.
- Nadi, Y.** (1998). *Birinci Büyük Millet Meclisi*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yay.
- Neyzi, İ.** (2015) Safranbolu'da Dayıoğlu Olayı. Ayten Kuş, Kızıltan Ulukavak (Ed.), *Safranbolu Korumada 40. Yıl (1975-2015) 40 Söyleşi: 1975 ve Sonrası*, s. 465-469.
- Numan, D.** (2016). 31 Mart Vak'ası'nın İki Öncü Habercisi: Kör Ali ve Beşiktaş Olayları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 42(3), 95-112.
- Onay, A. T.** (1945). Bolu Hatıraları: İstiklâl Mahkemesi, *Abant Dergisi*, 1(6), s. 8-14.
- Ortaylı, İ.** (2008), *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*. Cedit Neşriyat.
- Önal, G.** (2011). *Osmanlı Devri Kastamonu Vilâyeti Salnâmelerinde Bolu Sancağı, C.II (15-21)*. Bolu Araştırmaları Merkezi.
- Önal, S.** (2003). *Hüsrev Gerede'nin Anıları*. Literatür Yay.
- Özalp, K.** (1998). *Millî Mücadele 1919- 1922*. TTK.
- Özçelik, A.** (1989). *Ali Fuat Cebesoy Hayatı ve Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

- Özçelik, F.** (2013). *Cumhuriyet Döneminde Düzce (1946-1960)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Özçelik, F.** (2013). Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyet Döneminde Düzce'nin İdari Yapısına Genel Bir Bakış, (1323-1960). *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 86-103.
- Özdemir, M.** (1992). *Refet Bele*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Özdemiroğlu, S.** (2014). Düzce'de Bir Kesit: Samandere ve Çakırsayvan Köyleri Halk Kültürü. Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce'de Tarih ve Kültür: I. Uluslararası Sempozyumu*, s.350-361.
- Özkaya, Y.** (1988). İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçış Olayı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5(13), s. 127-144.
- Özkök, R.** (1970). *Milli Mücadele Başlarken Düzce-Bolu İsyancıları*. Milliyet Yay.
- Özlu, Z.** (2008). *Batı Karadeniz'de Antik Bir Osmanlı Kenti: Prusias Ad Hypium, Üskübü (Konuralp)*. Doruk Yay.
- Özlu, Z.** (2015). *İlk Çağdan Cumhuriyet'e Düzce (Ahali-yi Sadıka/ Sefine-yi Nuh)*. Fırat Basım.
- Özsoy, N.** (2014). Düzce'den Geçen Seyyâhlar ve Kaynak Eserler. Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce'de Tarih ve Kültür: I. Uluslararası Sempozyumu*, s. 240-251.
- Öztürk, İ. S.** (2007). *Ulusal Kurtuluş Mücadelesinde İç İsyancılar: Nutuk ve I. TBMM'nin Gizli Oturum Tutanaklarında Atatürk'ün İç İsyancılarla İlişkin Suözleri*. Fark Yay.
- Sarı, H.** (1990). *Millî Mücadele Yıllarında Bolu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sarıhan, Z.** (1984). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü C. II*, Öğretmen Dünyası Yay.
- Sarıbay, S.** (2016). *İstiklâl Savaşında Mudurnu- Bolu- Düzce*. Haz. Mehmet Tunçkol, Mudurnulular Derneği.
- Sarıkoymuncu, A.** (1992). *Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*. Kültür Bakanlığı Yay.
- Selek, S.** (1987). *Anadolu İhtilâli*. C.I., İstanbul, Kastaş Yay.
- Selek, S.** (3 Mart 2004). Anadolu İhtilali, Birinci Baskı. Cumhuriyet Gazetesi, s. 2.
- Selvi, H.** (2007). *İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları*. Değişim Yay.

- Serbes, N.** (2008). Çerkes Ethem- Sefer Berzeg Olayı. [Erişim: 01.03.2021, <http://www.circassian.us/Haber-Oku/index.asp?sayfa=basinoku&id=37>]
- Seyitdanlıoğlu, M.** (1996) Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilayeti Nizamnâmesi. *Yerel Yönetimler*, 5(2), 67-81.
- Sofuoğlu, A.** (1994). *Kuvayı Milliye Dönemi'nde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*. Genelkurmay Başkanlığı Yay.
- Son Posta Gazetesi** (12 Eylül 1931). *Düzce'de Asar-ı Atika*. s. 5
- Son Posta Gazetesi** (30 Eylül 1934). *Düzce Tevkifhanesi*. s. 3.
- Son Posta Gazetesi** (30 Temmuz 1933) *Üskübü Düzce'nin Numune Köyüdür*. s.4.
- Soydemir, S.** (2016). *Bir Şehrin Aynası Bolu*. Bolu Belediyesi Araştırmaları Merkezi.
- Süt, R.** (2008). *İzmir'in İşgalinden Sakarya Meydan Muharebesi Sonuna Kadar (1919- 1921) Batı Cephesi İkmal Sistemi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Şahin, İ.** (2002). "Anadolu'da Oğuzlar", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, 246-259.
- Şakır, Z.** (19 Haziran 1936). Saltanatın Son Günleri: Düzce'de Muhtemel Hareket İçin Tertibat Alınmış Bulunuyordu. *Tan Gazetesi*, s. 4.
- Şakır, Z.** (20 Haziran 1936). Saltanatın Son Günleri: Düzce Müdafaa-i Hukuk Heyeti Fevkalade Bir Toplantı Yapmıştı. *Tan Gazetesi*, s. 4.
- Şamsutdinov, A.** (1999). *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi, 1918-1923*. (Çev.) Ataol Behramoğlu, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Şehidoğlu, S.** (1970). *Adapazarı, Bolu, Düzce, Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*. Bilgi Basımevi.
- Şenalp, C.** (1992). *Miralay Nazım Bey Ve IV. Müretteb Fırkanın Faaliyetleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
- Şener, C.** (1994). *Çerkeş Ethem Olayı*. Ant Yay.
- Şirin, F. S.** (2020). Halep'ten Rio de Janeiro'ya I. Dönem TBMM İzmit Milletvekili Mehmet Fuat Carım (1892- 1972). *Vakanivüs, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(100), 107-151.

Taş, K. (2014). Düzce’de Osmanlı Tahrirleri. Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce’de Tarih ve Kültür: I. Uluslararası Sempozyumu*, s. 64-72.

TBMMZC, 24 Mayıs 1336 (1920), D. 1, C.2, Yirminci İçtima, birinci celse.

TBMMZC, 7 Haziran 1336 (1920), D.1, C. 2, yirmi beşinci içtima, yedinci celse,

TBMMZC, 3 Temmuz 1336 (1920), D.1, C.2, Yirmi altıncı içtima, birinci celse.

TBMMZC, 14 Ağustos 1336 (1920), D.1, C.3, Kırk sekizinci içtima, ikinci celse.

TBMMZC, 4 Kasım 1336 (1920), D.1, C. 2, Doksan Dördüncü İçtima, birinci celse.

TBMMGCZ, 24 Nisan 1336 (1920), D.1, C.1.

TBMMGCZ, 1 Mayıs 1336 (1920), D.1, C.1.

TBMMGCZ, 9 Mayıs 1336 (1920), D.1, C.1.

TBMMGCZ, 17 Mayıs 1336 (1920), D.1, C.1.

TBMMGCZ, 3 Temmuz 1336 (1920), D.1, C.1.

T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı (2001). *Düzce İli Raporu*, (2001). Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.

TİTE Arşv., K. 13, B. 29-1.

TİTE Arşv., K. 15, B. 15-2.

TİTE Arşv., K. 21, B. 15-7.

TİTE Arşv., K. 21, B. 15-8.

TİTE Arşv., K. 21, B. 15-9.

TİTE Arşv., K. 21, B. 15-10.

TİTE Arşv., K. 21, B. 15-11.

TİTE Arşv., K. 21, B. 15-12.

TİTE Arşv., K. 21, B. 15-13.

TİTE Arşv., K. 21, B. 15-15.

TİTE Arşv., K. 21, B. 15-14.

TİTE Arşv., K. 21, B. 15-1.

TİTE Arşv., K. 21, B. 15-3.

TİTE Arşv., K. 21, B. 15-5.
TİTE Arşv., K. 21, B. 15-6.
TİTE Arşv., K. 24, B. 22-1.
TİTE Arşv., K. 24, B. 77-2.
TİTE Arşv., K. 24, B. 69-1.
TİTE Arşv., K. 24, B. 64-1.
TİTE Arşv., K. 28, B. 25- 5.
TİTE Arşv., K. 28, B. 30-1.
TİTE Arşv., K. 28, B. 14-2.
TİTE Arşv., K. 28, B. 14-2.
TİTE Arşv., K. 28, B. 15-1.
TİTE Arşv., K. 28, B. 25- 5.
TİTE Arşv., K. 28, B. 74-1.
TİTE Arşv., K. 28, B. 84-1.
TİTE Arşv., K. 28, B. 30-1.
TİTE Arşv., K. 31, B. 205-1.
TİTE Arşv., FK. 39, B. 49-1.
TİTE Arşv., FK. 39, B. 33-1.
TİTE Arşv., FK. 42, B. 23-1.
TİTE Arşv., K. 91, B. 9-1.
TİTE Arşv., K. 91, B. 2-1.
TİTE Arşv., K. 311, B. 62-1.
TİTE Arşv., K. 314, B. 25-11.
TİTE Arşv., K. 314, B. 25-13.
TİTE Arşv., K. 314, B. 25-11.
TİTE Arşv., K. 314, B. 25- 4.

TİTE Arşv., K. 314, B. 25-2.

TİTE Arşv., K. 314, B. 25-1.

TİTE Arşv., K. 314, B. 25-1.

TİTE Arşv., K. 314, B. 2-1.

Tuncel, M. (2016). “Düzce Maddesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 1, s. 357-360.

Tunç, S. (1992). *Milli Mücadele (1919-1923) 'de İç İsyancılar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Tunçay, H. (2019). *İsyancı Günlerinin Kahramanı Ali Rıza Tekemen*. Tunçay Yay.

Tunçkol, M. (2008). Kara Fatma Mudurnu'da. *Mudurnulular Derneği*, 3(3), 28-37.

Tunçkol, M. (2015). *Millî Mücadele Günlerinde Bolu Seçme Anıları*. Mudurnulular Derneği.

Tuzcu, İ. (T.Y). *Düzce Hakkında Her şey*. Düzce Belediyesi Yay.

Türkmen, H. (23 24 Kânunuevvel 1943). İkinci Düzce İsyancı: Çerkesler Neden Serkeşleşmişlerdi? *Vakit Gazetesi*, s. 2.

Türkmen, H. (24 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyancı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

Türkmen, H. (25 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyancı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

Türkmen, H. (26 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyancı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

Türkmen, H. (27 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyancı. *Vakit Gazetesi* s. 2.

Türkmen, H. (28 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyancı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

Türkmen, H. (29 Kânunuevvel 1943). 1336 İkinci Düzce İsyancı. *Vakit Gazetesi*, s. 2.

Tütüncü, Z. (1996). *Türkoğlu Gazetesi'ne Göre İstiklal Savaşı'nın Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Ulus Gazetesi (27 Ekim 1935). *Çerkes Ethem Amman'da Yakalandı*. s. 1.

Uyanık, N. (2015). İzmir'in İşgaline Karşı Konya Yöresinden Gelen Tepkiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), S. 837- 868.

Uzun, Z. (2008). *Millî Mücadele'de Çerkes Ethem ve Kuva-yı Seyyare'nin Faaliyetleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ünal, Y. (2019). Mondros Mütarekesi Hükümlerince Zonguldak ve Bartın'daki Taş kömürü Havzalarını İşgal Çabaları ve Sonuçları. Mesut Çapa (Ed.). *100.Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Millî Mücadele Uluslararası Sempozyumu*, C. II, s. 545-563.

Üstünel, S. (2015). *TBMM Bolu Mebusu Mehmet Şükrü Gülez (1920-1939)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Vakit Gazetesi (6 Teşrinisani 1933). *Civardan Çıkan Eski Eserler*. s. 3.

Vakit Gazetesi (26 Eylül 1933) *Hapishaneler Islah Edilecek Deniyor, Binaları Asrileştirmek Kâfi Mi? Hayır... Bu Islahatın Başına Yemek Meselesini Koymak, Mahpusları Açlıktan Kurtarmak Gerekir*, s.1.

Yalkın, R. (1944). *Yakın Tarihin En Esrarlı Çehresi Bulgar Sadık*. Gün Basımevi.

Yaşayanlar, İ. (2014). Kafkas Göçmenlerinin Yolculuğu ve Düzce'de İskânı (1857-1914). Ali Ertuğrul (Ed.). *Düzce'de Tarih Ve Kültür, I. Uluslararası Düzce Sempozyumu*, s. 102-122.

Yelbaşı, C. (2019). *Türkiye Çerkesleri*. İletişim Yay.

Yetim, F. (2011) Millî Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları, *CumhuriyetTarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 54-69.

EKLER

EK-1 Çerkez Ethem

TİTE Arşv., K. 13, B. 29-1.

EK-2 Ali Fuat Cebesoy, XX. Kolordu Kumandanı iken

TİTE Arşv.FK. 39, B. 49-1.

EK-3 İstiklâl Harbi Komutanları

TİTE Arşv. FK. 42, B. 23-1.

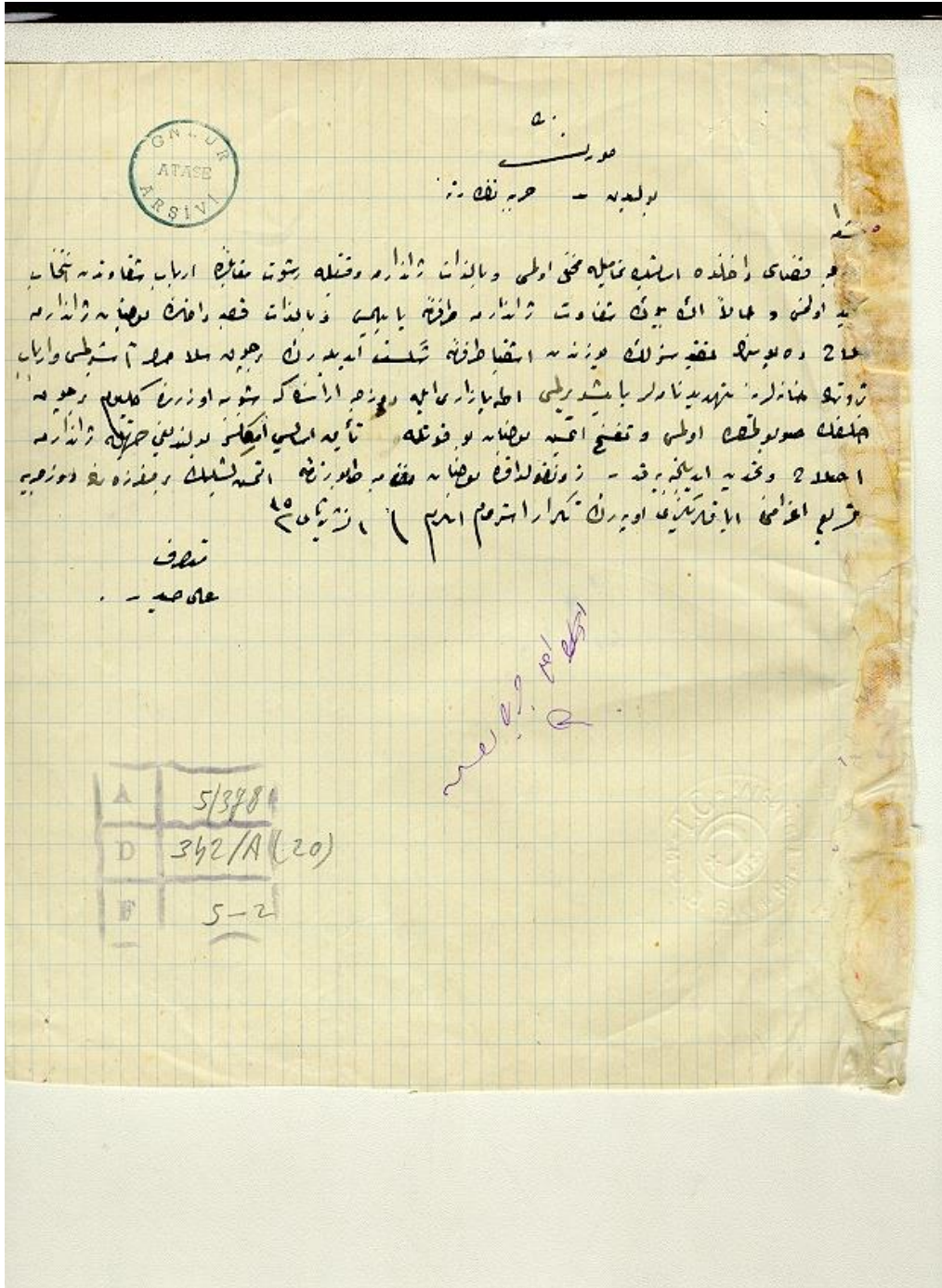
EK-4 İstiklâl Harbi sırasında cephede askerler ateş ederken

TİTE Arşv. FK. 39, B. 33-1.

EK-6 Düzce'de asayişin bozulması sebebiyle Zonguldak'tan yardımcı kuvvet talep edilmesi

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 371, G.5, B. 5-2.

EK-7 Düzce'de Milliyetçiler aleyhinde isyan sırasında Kuva-yı Milliye müfrezelerinin Hendek ile Adapazarı arasında asiler taarruzları neticesinde galip geldikleri

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

استانبول
صورت
عوم رازار روماند افط

شعبة
شعبة

عدد خصوصي
عدد عمومي

جواب

تاریخ:
تاریخ:

روزجه ده مبعیبه علی بنده اوله واتی اولون عصبانی تسبیح ایتک اولده اطیازارنده
روزجه کوندیجه قوی مبعیبه رازار روماند افط ایطیازاری آراسنده ایتک ایطیازارنده
نصده ایتکده ایطیازارنده رازار روماند افط ایطیازاری آراسنده ایتک ایطیازارنده
بروردده ایطیازارنده رازار روماند افط ایطیازاری آراسنده ایتک ایطیازارنده

آردی مبعیبه ایطیازارنده
حکایت

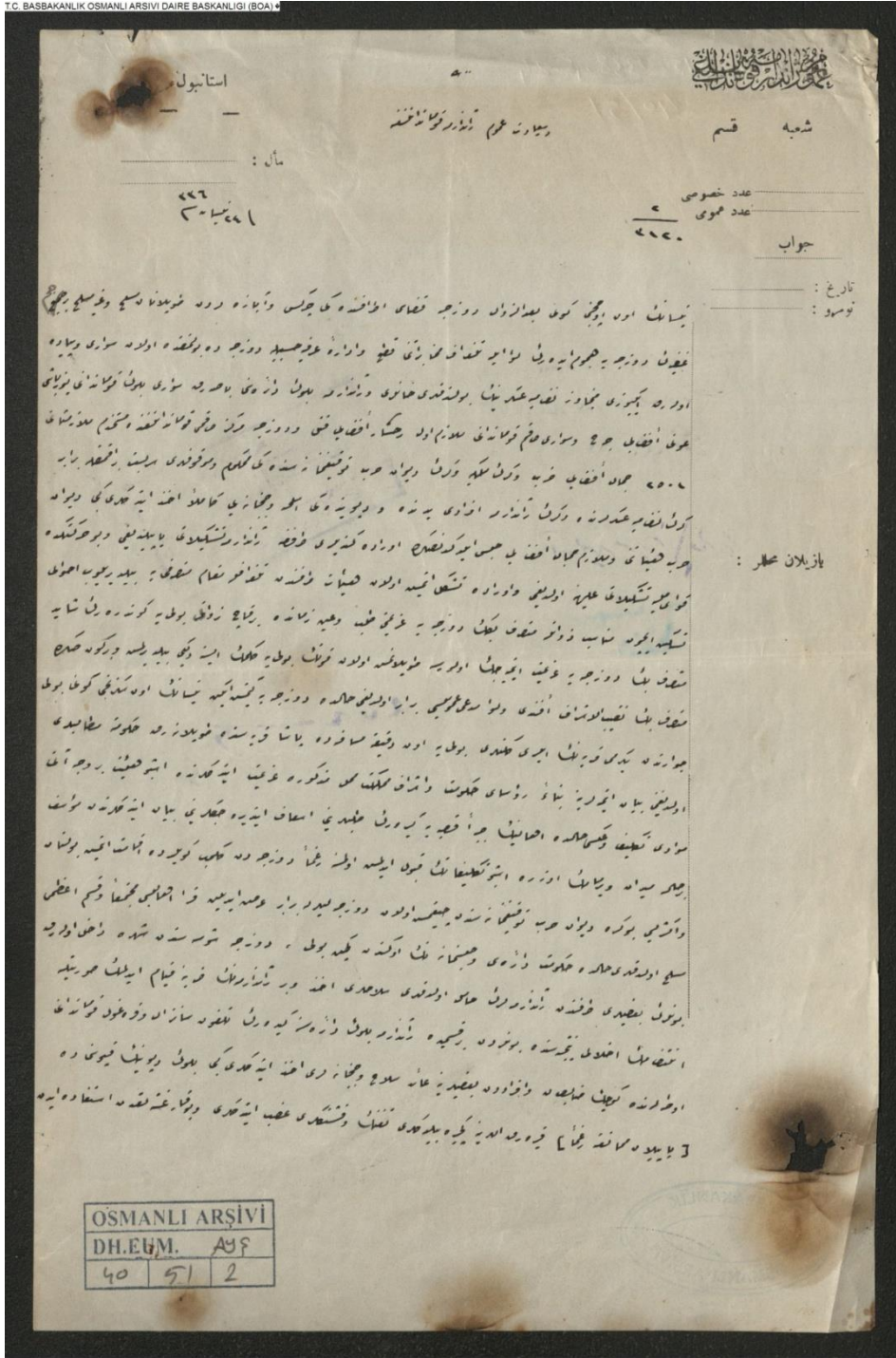
بازیلان محفلر:

OSMANLI ARŞİVİ		
DH.EUM. AYŞ		
39	37	3

DHEUM.AYŞ.00039.00037.003

BOA, DH. EUM. AYŞ., 39/37/3

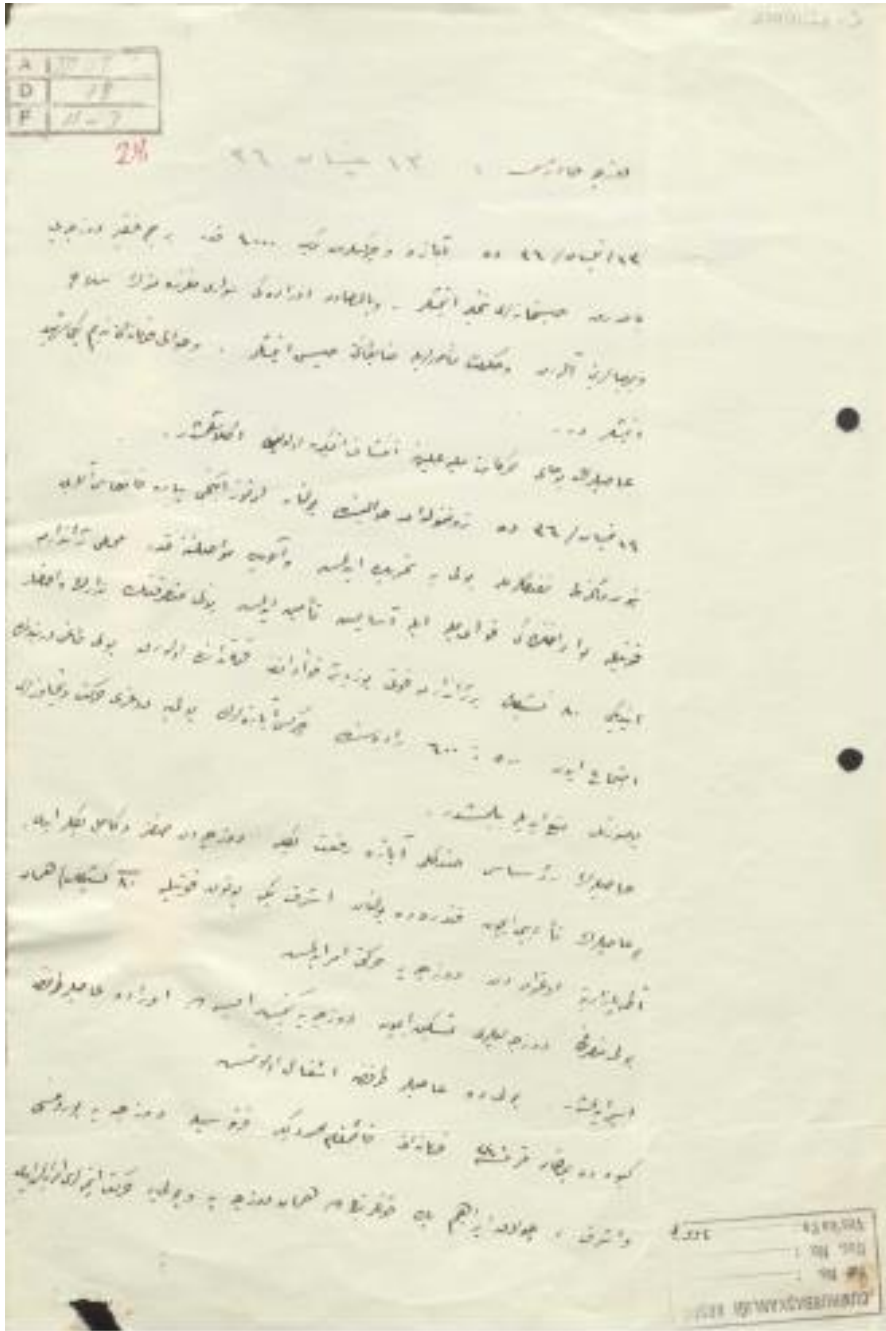
EK-8 İsyanda galeyana gelen Çerkez ve Abazaların Düzce'ye hücumları

DH.EUM.AYŞ.00040.00051.002

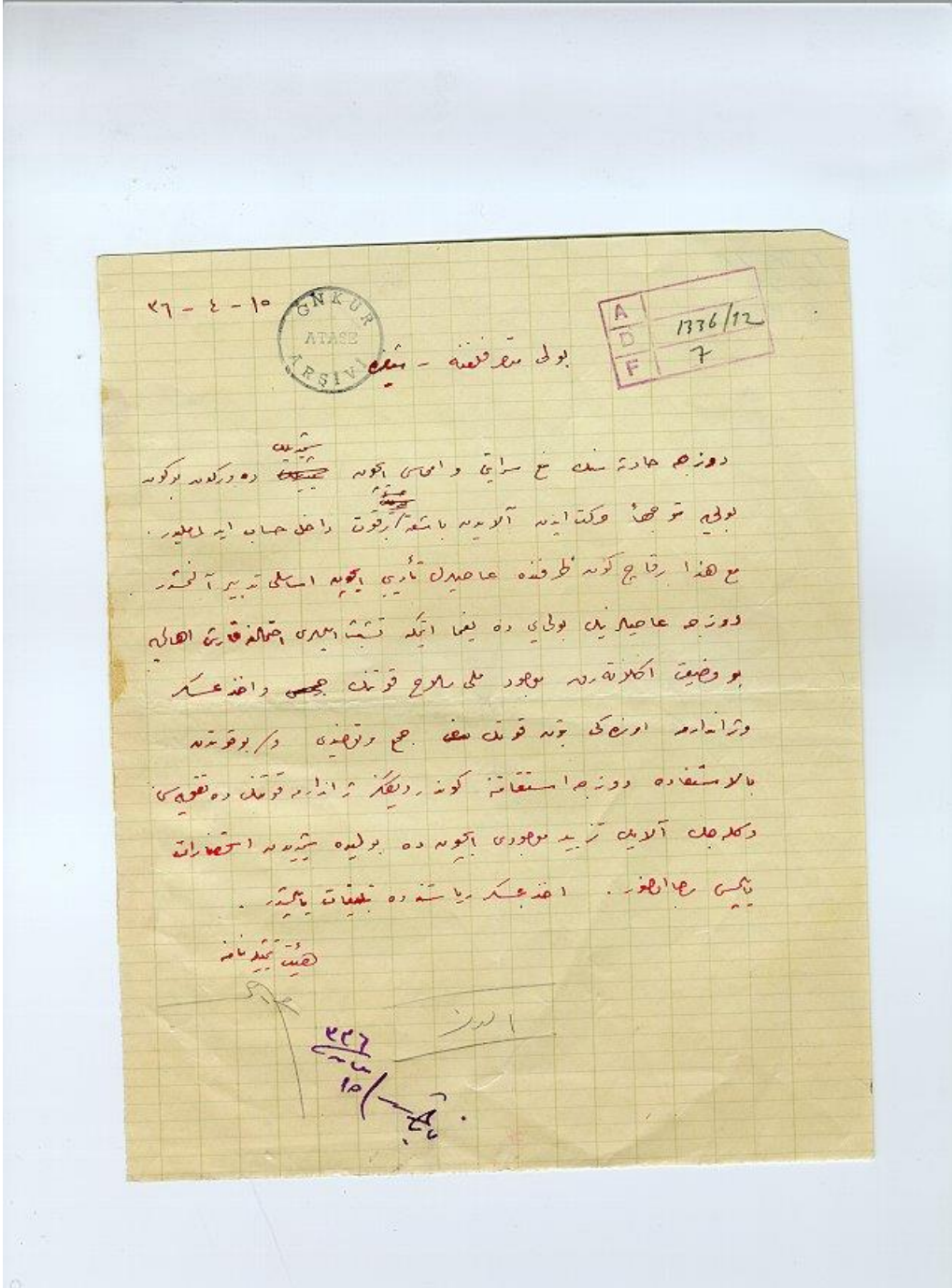
BOA, DH. EUM. AYŞ.,40/51/2.

EK-9 1. isyan hadisesi sırasında Bolu Mutasarrıfının asiler tarafından esir edilmesi

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-17, D.18, F.11-3.

EK-10 Düzce asilerinin Bolu'yu yağma etmeleri ihtimaline karşı tedbir alındığına dair Heyet-i Temsiliye namına Bolu Mutasarrıflığı'na çekilen telgraf

ATASE Arşv., ATAZB Kol., K.24, G. 103, B. 103-2.

EK-11 Yarbay Mahmud Bey'in şahadeti

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

استانبول

صورت

مآل:

عموم

شعبه

عدد خصوصي

عدد عمومي

جواب

تاریخ:

تصویر:

تاریخی تصدیق دید - ۹۴ / ۶ / ۹۴

روز جمعه ایردیلیه قوش ایلانلارین آیدر و قوشانلاری بولسا جرس اتراندن
صاف بقی بدیه یانته تعبه ایدر . اسای مصادم ده کیوه ده بدیه دردی فرقه
قوشانلاری برآوی محورهل اید ایلانلاری اتراندن قانبولود زاره سعیدت تقی
مستور آیلانلار کاظم ، حایم و اولک آقباراندن کما مقول دوشمدر . بنا و عبد ایلانلار
و جورنده ملیت طرفداراندن رشخص بدیه یوقدر . انصاف و سائیک اعاده ایرکجه عرصه

بازیلان علقه :

ایم

آوی قوشانلاری
حاکم

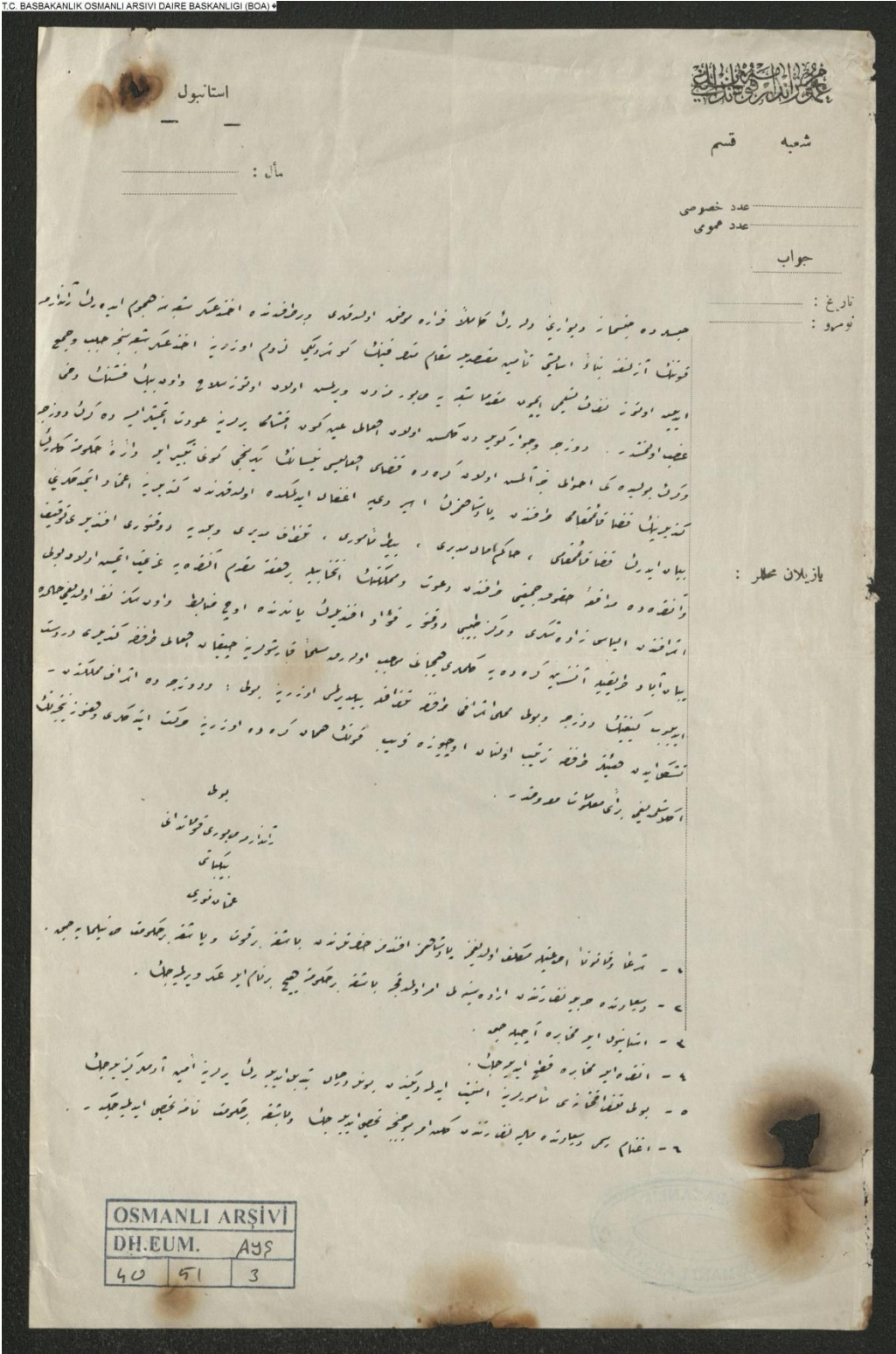
OSMANLI ARŞIVI		
DH.EUM. AYŞ.		
39	37	2

DH.EUM.AYŞ.00039.00037.002

BOA, DH. EUM.AYŞ., 39/37/2

EK-12 Nasihat Heyeti üyelerinin tutuklanması

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

DH.EUM.AYŞ.00040.00051.003

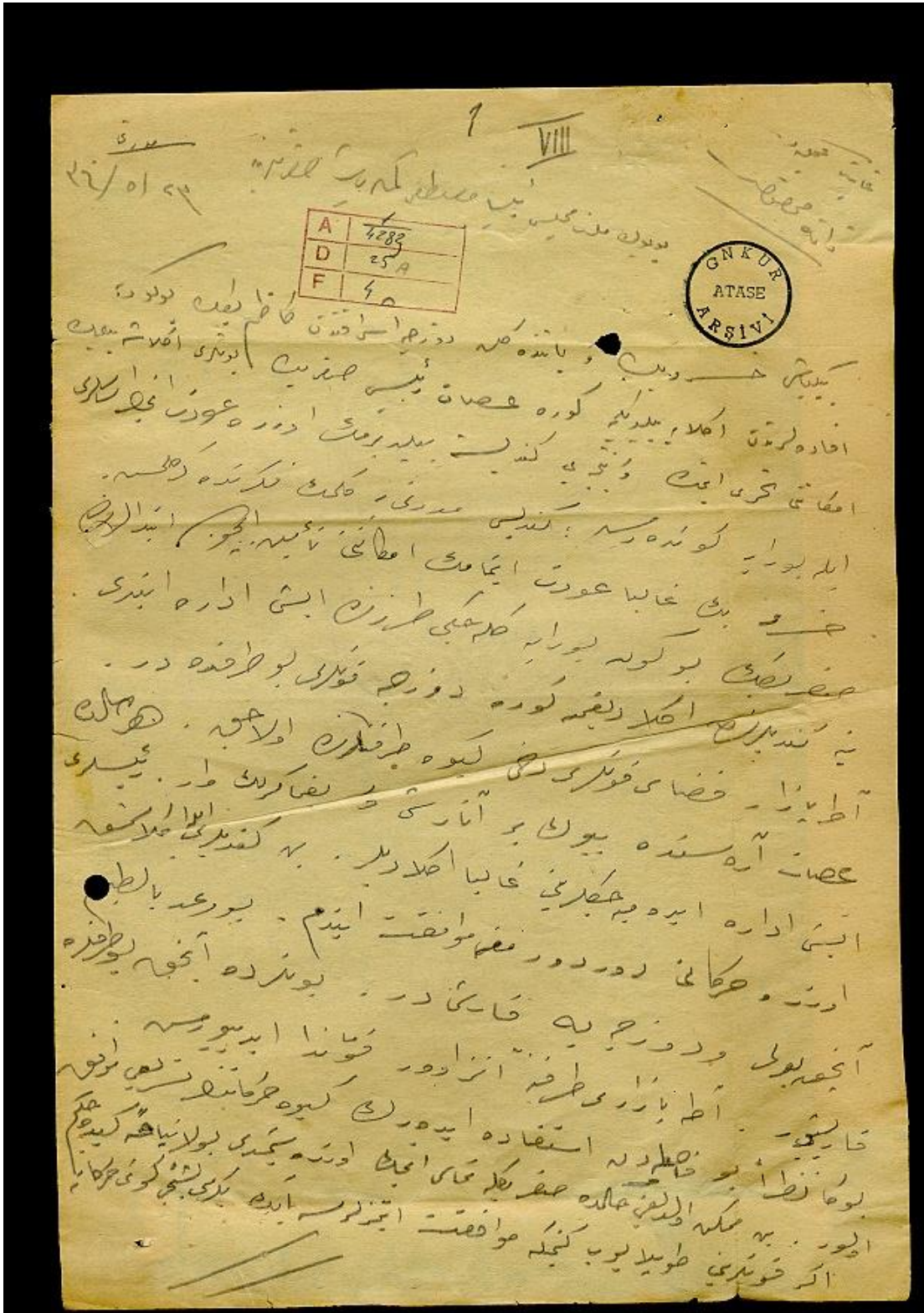
BOA, DH. EUM. AYŞ.40/51/3

EK-13 Ali Fuat Paşa'nın Bulanık görüşmeleri ne dair kararını sormak için Refet Bey'e gönderdiği şifre

۲۲
۶۴
۳۴
شماره - مدیران و اولاد اوقات در این
ع: بولوی موقعا توغرا اندرینه بزرگ سفید ابر انصاف و درین
ملاقات حق نهی و قرار اتحادی بود و بعد از دو هفته در
دو طرفه با هم ایستادند و قرار شد که هر یک از
شماره ۱۵ در این کوی عددی برای اولاد و بعد از آن
صبر و صبر
لاله
ع. ق. ش. ا.

TİTE Arşv., K. 314, B. 25-1.

EK-14 Refet Bey'in asilerin anlaşma teşebbüsüne dair yazısı

ATASE Arşv. İSH Kol. K. 637, G. 152, B. 152-1.

مقبول
عاشق

۲۰۰۰
عاشق

در کتب
اعمال

بیست و نه روز و نایزه که در روزهای این وقت که کافور یک بکوته افاده اند
 اکلان بیدار کرده عفت رُسا سی صفر به بوندی اکلان بیلا اعلای
 غیا عودت ایچله اعلای قیاسیه ایچمه ایچارنده صفریکه بکوته بورایه کلکلی
 طرنته ایچارده ایچدی . نیکه کندیننده اکلان دغیم کوره روزجه (تبع و امکن)
 زیمه ایچ کندین بیدارنده اوزره عودت ایچمه اساسید بورایه کوزمه کوزی
 مدینه کله خیزه دکلمیه . شریک (لری) بولورده . ام ایچار
 طرنته عفتی قوتی دفت کوه طرنته اولجه هومده عفت راسته
 بولک بر آتاری و بیچاره وار . ریتدر ایچارده ایه مکلرین
 غیا اکلان بیدار . بوند کوزمه ایچ اکلان اوزره و کای کوزمه
 موافقت ایچم . بوجده بلایع ایچمه بولی و روزجه مقل شودر . بولورده
 بوندره ایچمه بولورده قایسور . اکلان ایچارده طرنته انزادور
 قوفاندا ایچولمیه . بولورده نظر ا بولورده ایچمه ایچدی کوه
 و کایسور کایسور موافقه اولور . بولورده ایچمه ایچمه ایچمه
 عافیه ایچارنده شریک بولورده ایچمه . اگر قوتلری طویلایوب کوه
 موافقت ایچارایب آیه بیدرین بوندره کوه و کایسور با شریک ایچم
 وضعنده عفت خدار ایچمکلرین چاییدم

والله
راحت

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 314, G. 25, B. 25-11.

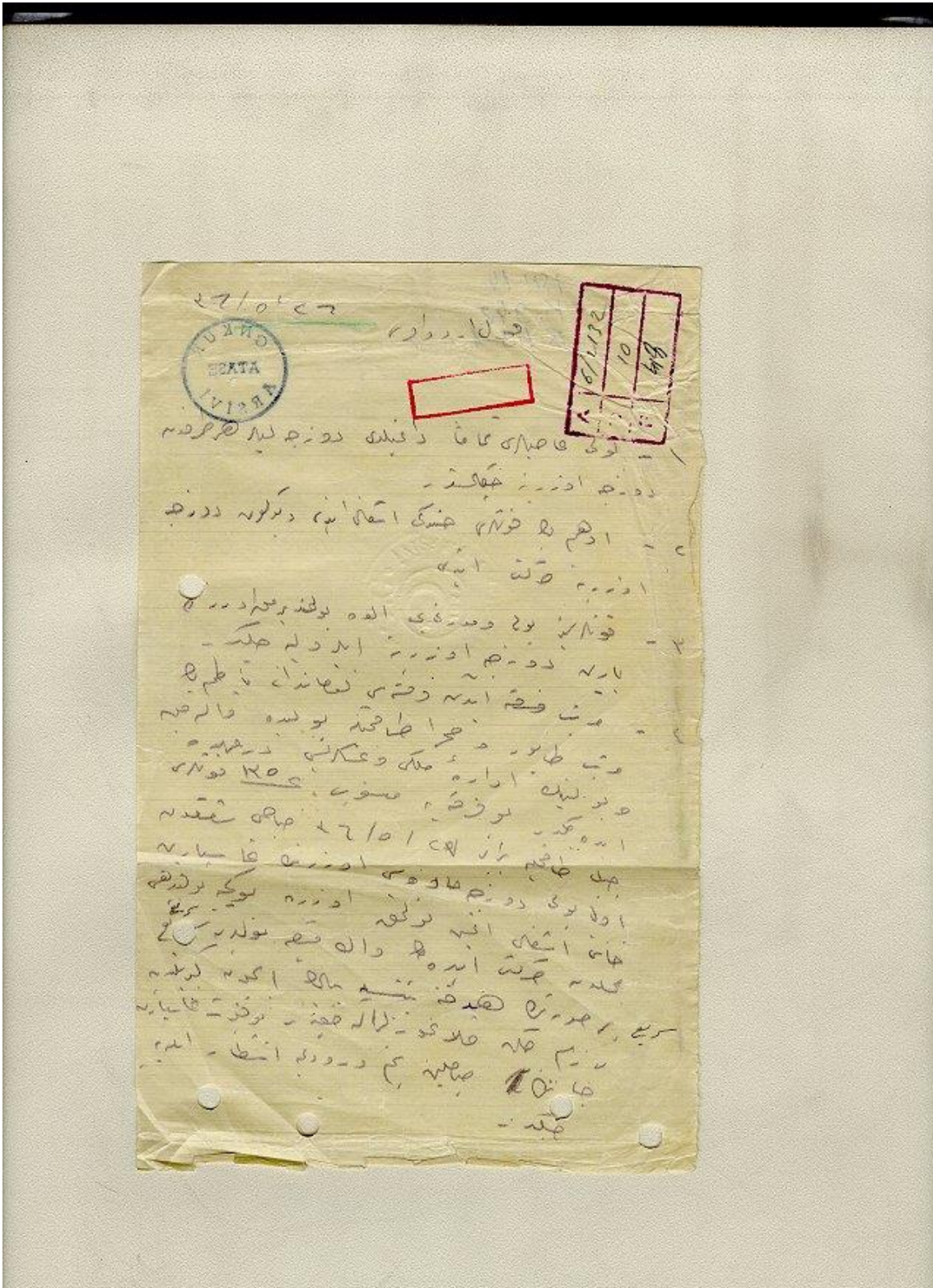

EK-18 Demirci Mehmed Efe'nin Düzce'nin düştüğünü bildiren yazısı

محمد قوامی لکھو
نا۔ لکھو
بجاء بجزاک دیکھانہ مدافعہ لکھو سی اولہ نہ ۶۶ مابی ۶۶
دہ روز بہ نیک فوط ایند بکی بودی متصرف ~~فقط~~
انکم بیک استغاری کفلاً ر۔ ای ۶۶
۶۹
محمد ع
دری موافقہ

TİTE Arşv., K. 91, B.2-1.

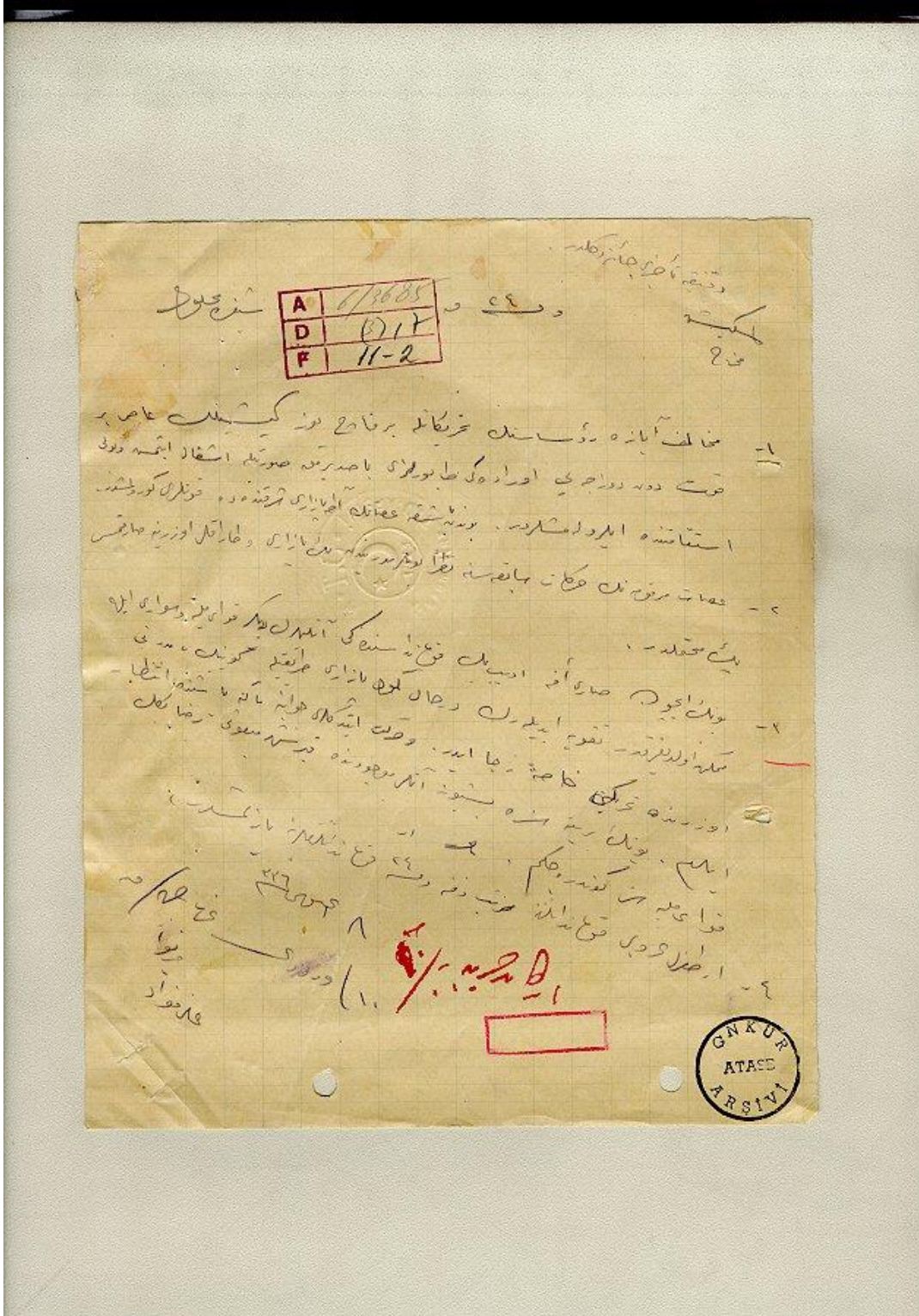
EK-19 1. isyanda Düzce asilerinin tamamen dağıldığı

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 942, G. 113, B. 113-1.

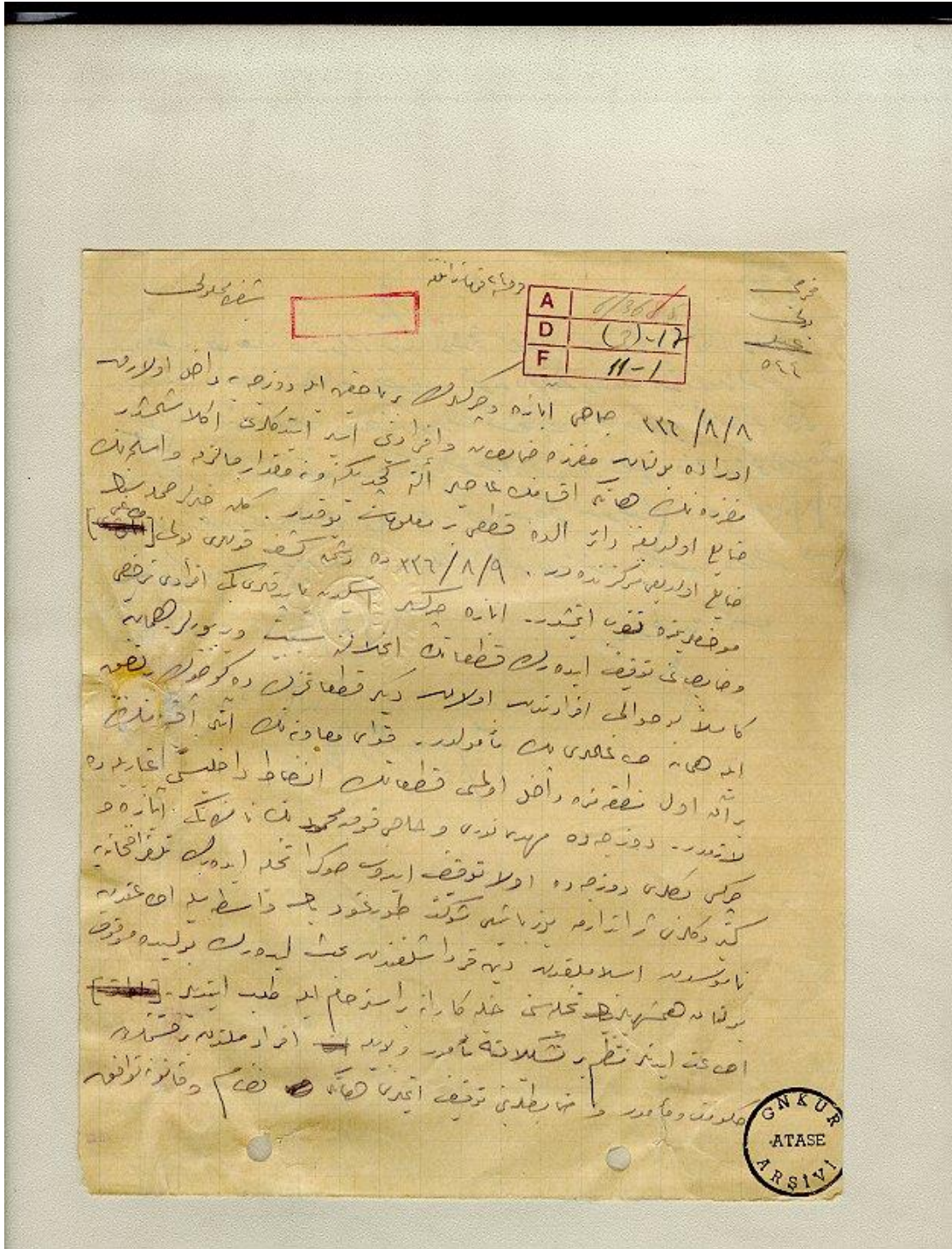

EK-21 II. İsyanda muhalif Abazaların Düzce'de sonra Bolu istikametinde hareket ettikleri

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 977, G. 80, B. 80-3.

EK-22 II. isyan sırasında asilerin tutukladıkları Şevket Turgut Bey'den Bolu'daki hemşerilerinin serbest bırakılmasını istedikleri

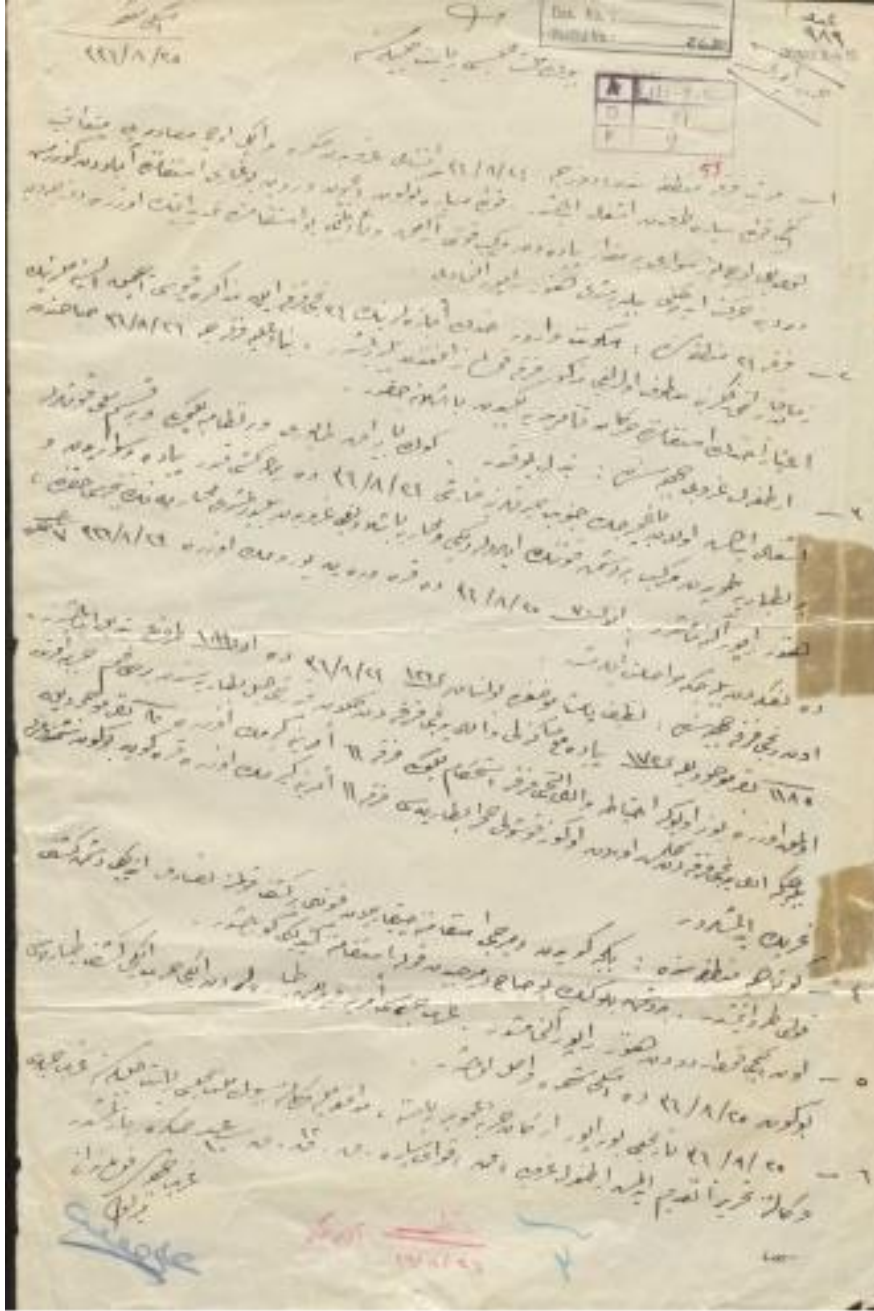

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 977, G. 80, B. 80-2.

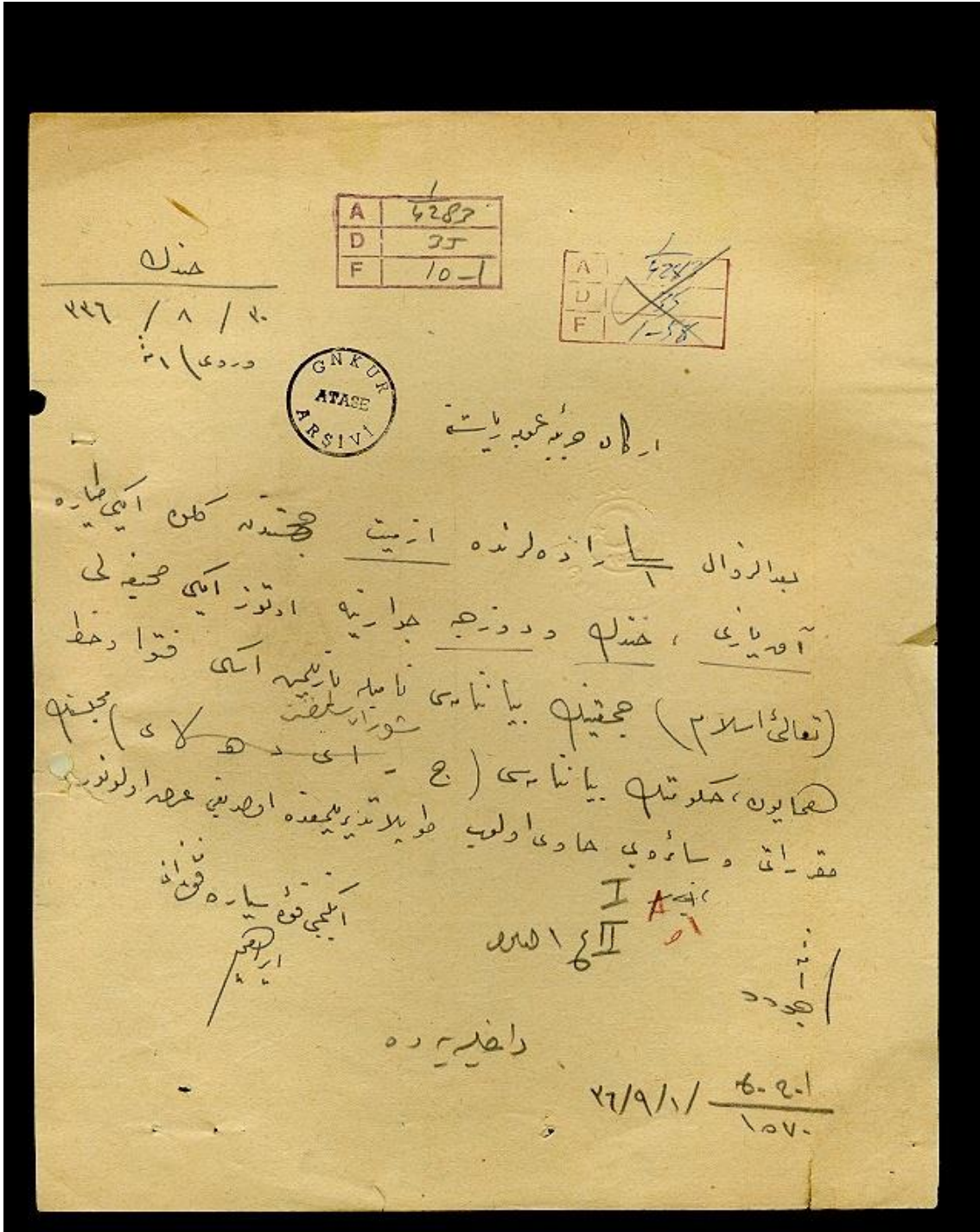
EK-25 II. isyan sırasında Düzce'nin İkinci Kuva-yı Seyyare tarafından ele geçirilmesi

Cumhurbaşkanlığı Arşv., A. III-7-c, D. 21, F.9.

EK-27 İzmit'te gelen İki tayyarenin Düzce ve civarına Teali İslam Cemiyeti'nin beyannamelerini attıklarının bildirilmesi

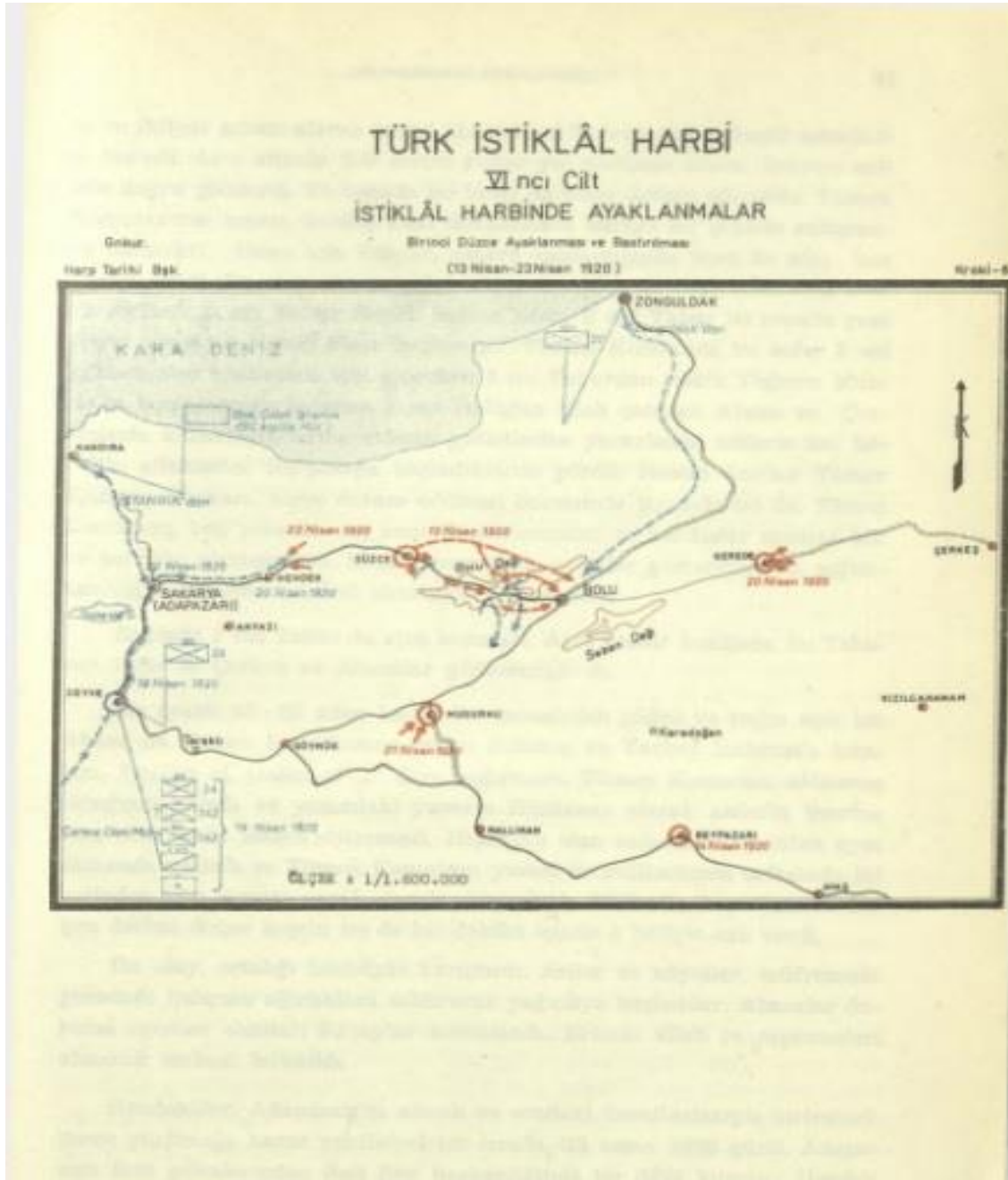

ATASE Arşv., İSH Kol., K. 670, G. 34, B. 34-2.

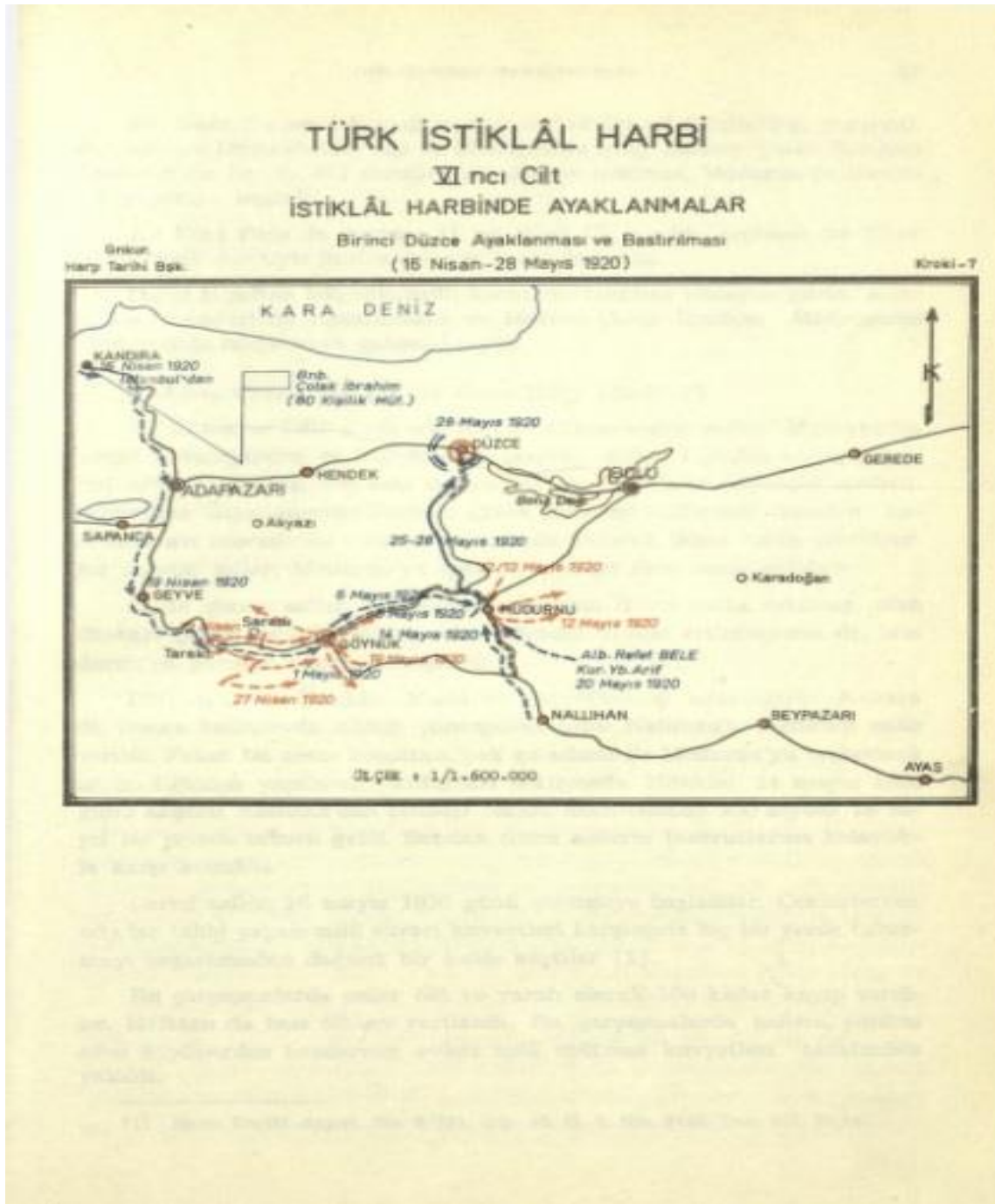

EK-30 Kroki I

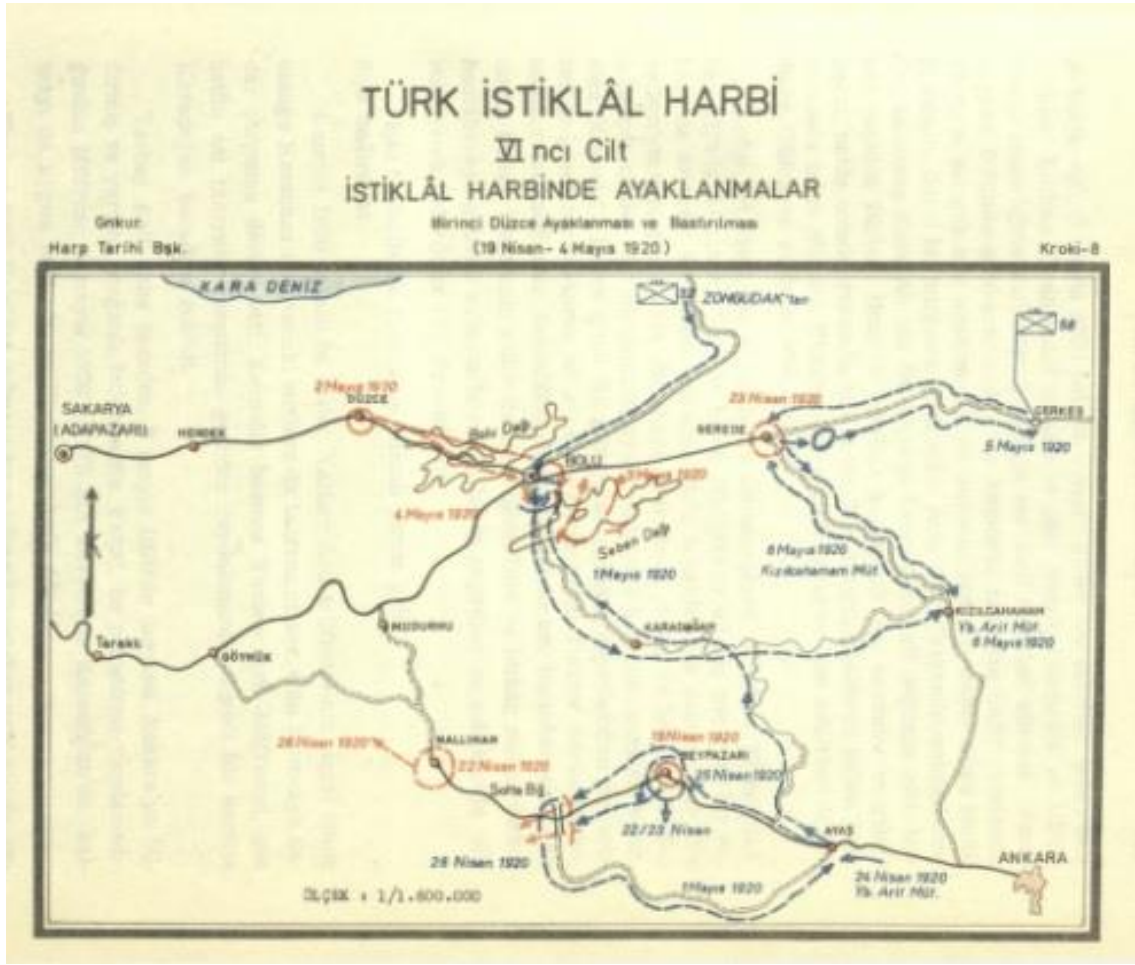
Hamdi Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi, C. VI.: İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar.*

EK-31 Kroki II

Hamdi Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi, C. VI.: İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar*.

EK-32 Kroki III

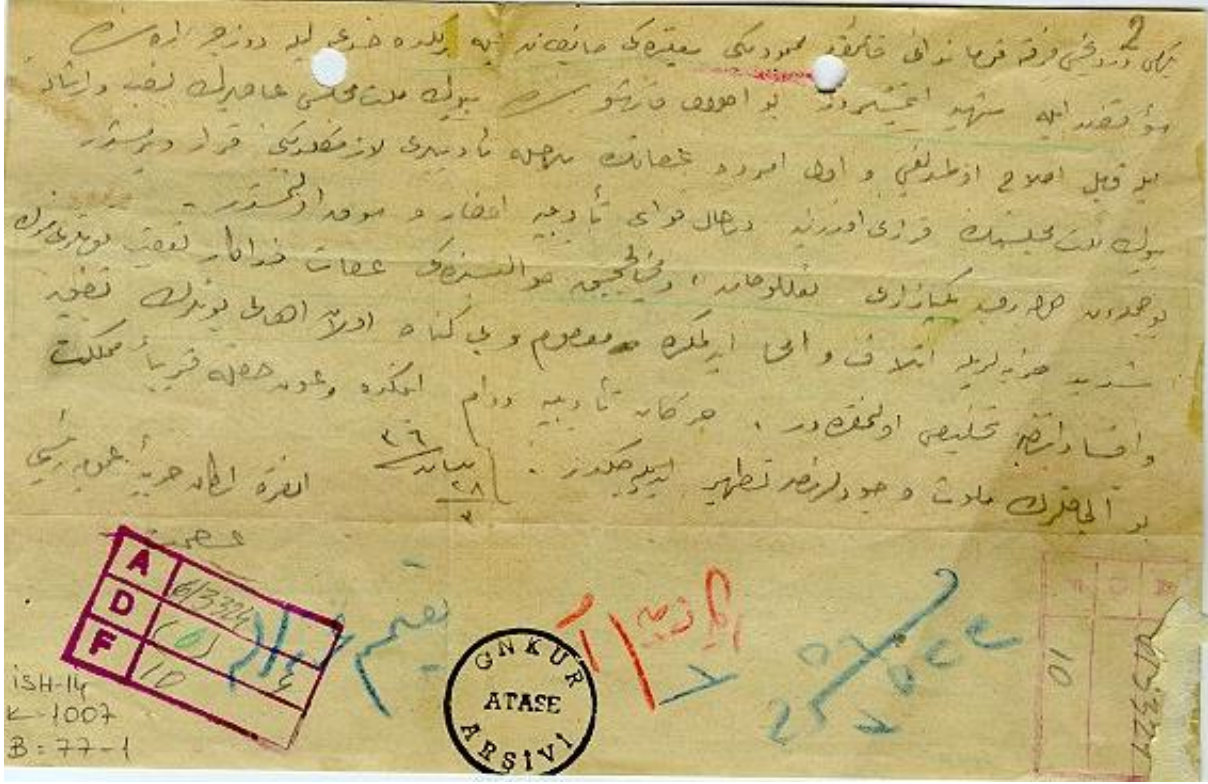

Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi VI. C.: İstiklal Harbinde Ayaklanmalar.*

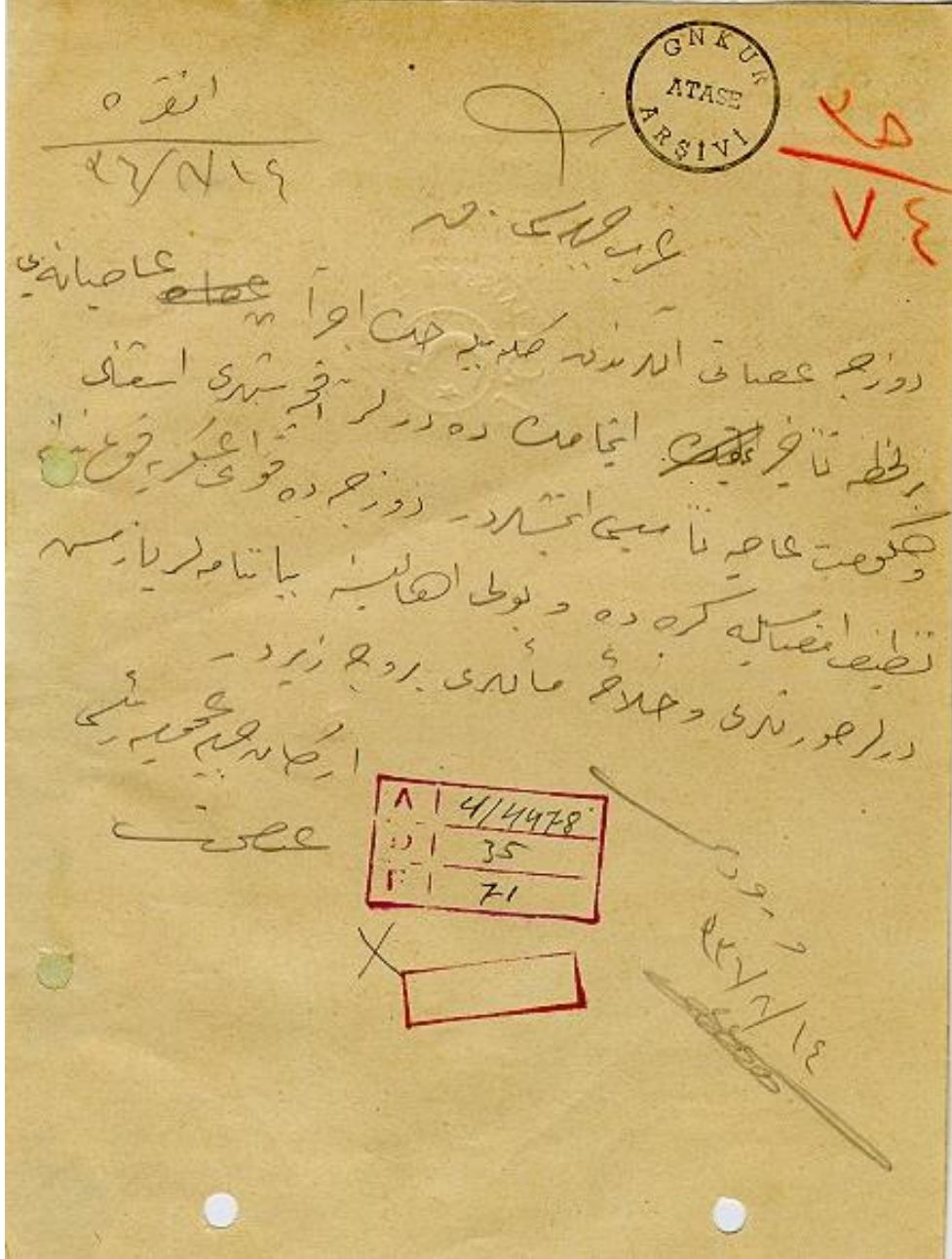

EK-35 İsyanın Beypazarı, Nallıhan, Yabanabad'a yayılması ve XXIV. Tümen Komutanı Yarbay Mahmud Bey'in durumu.

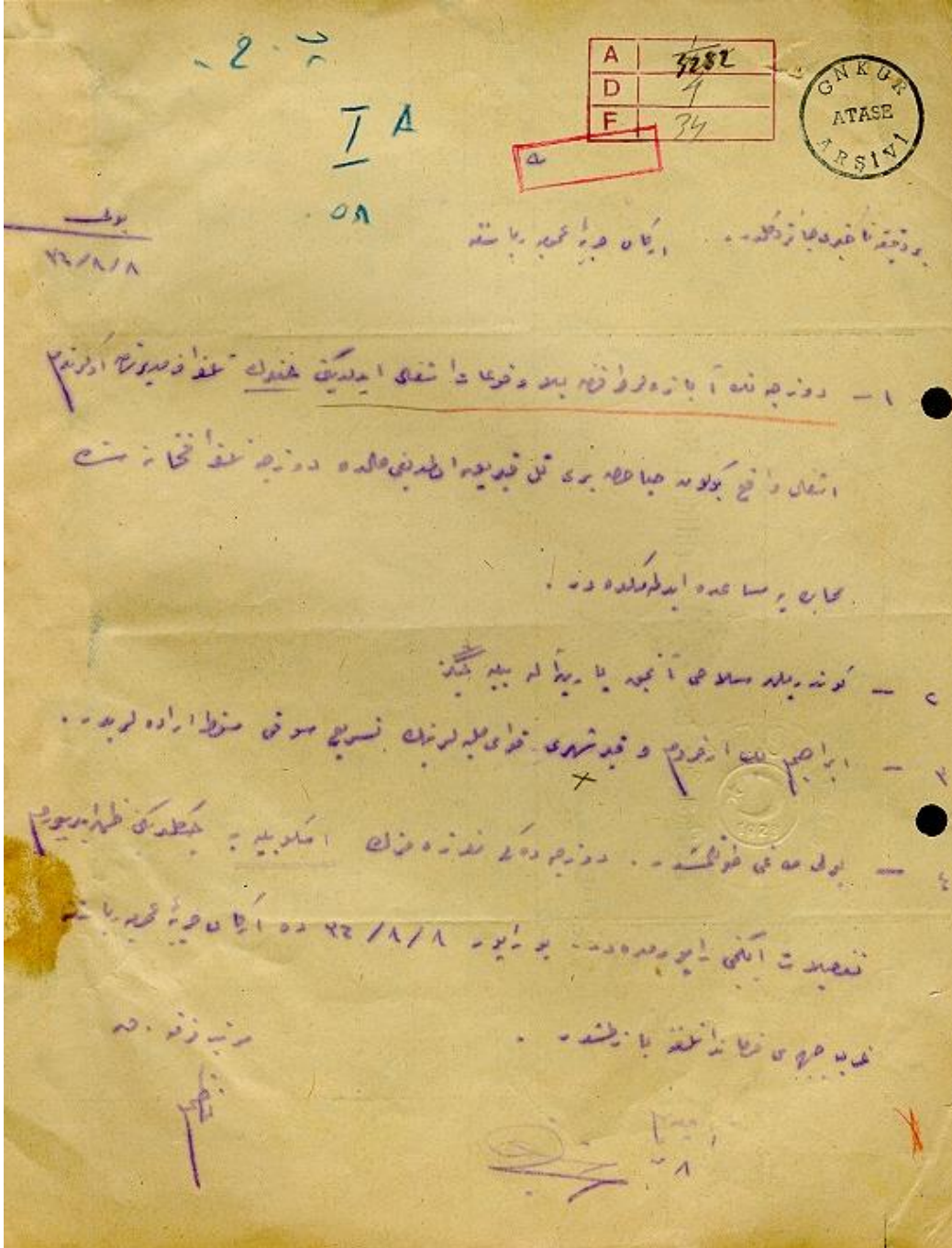
ATASE Arşv., İSH Kol. K. 1007, G. 77, B. 77-1.

EK-36 İsmet Paşa, Garp Cephesi Kumandanlığına bir telgraf çekerek Düzceli asilerin Akçaşehir'i işgal ettiklerini ve Düzce'de Kuvâ-yı Askeriye Kumandanı Nazif imzasıyla Gerede ve Bolu halkına beyanname yazıldığını bildirdi.

ATASE Arşv. İSH Kol. K. 676, G. 105, B. 105-1.

EK-37 Nazım Bey'in, asilerin Düzce telgrafhanesinden muharebeye müsaade etmediklerini bildirmesi.

ATASE Arşv., İSH Kol. K. 579, G. 164, B. 164-2.